Teološko-pastoralni i katehetski doprinos Bonaventure Dude hrvatskoj teologiji

Volenik, Antun

Doctoral thesis / Disertacija

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:222:860122

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Repository of the Catholic Faculty of Theology
University of Zagreb

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Antun Volenik

TEOLOŠKO – PASTORALNI I KATEHETSKI DOPRINOS BONAVENTURE DUDE HRVATSKOJ TEOLOGIJ

DOKTORSKI RAD

Mentor:
prof. dr. sc. Josip Šimunović

Zagreb, 2013

CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY ZAGREB

Antun Volenik

PASTORAL – THEOLOGICAL AND CATECHETICAL CONTRIBUTION OF BONAVENTURA DUDA TO THE CROATIAN THEOLOGY

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Josip Šimunović, PhD

Zagreb, 2013.

Informacije o mentoru

Josip Šimunović rođen u Zagrebu 17. travnja 1971. Nakon završenog osmog razreda upisuje Interdijecezansku srednju školu za spremanje svećenika na Šalati a zatim biva primljen na Bogosloviju kao kandidat za Zagrebačku nadbiskupiju. Iste godine upisuje Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu na kojem 1995. diplomira i stječe naslov diplomiranog teologa. Nakon svećeničkog ređenja 29. lipnja 1996. godine, u akademskoj godini 1996./97., upisuje poslijediplomski studij religiozne pedagogije i katehetike na Katoličkom fakultetu Sveučilišta u Beču. Na istoimenom Fakultetu 1999. godine, poslije obranjene doktorske dizertacije *„Der Religionsunterricht an den Schulen in Kroatien. Seine Entwicklung seit 1989“* (napisana pod vodstvom prof. dr. Wolfganga Langera i prof. dr. Paula Michaela Zulehnera) postiže akademski stupanj doktora teologije.

Po povratku iz Beča, godinu dana bio je privremeni župni vikar u župi Sv. Leoplda B. Mandića, u zagrebačkom naselju Voltino - Ljubljanica i godinu dana tajnik zagrebačkog nadbiskupa, mons. Josipa Bozanića. Od jeseni 2001. godine pastoralni je suradnik u župi Pohoda BDM na Dolcu i katedralni ceremonijar.

Od akademske godine 2000./2001. kao honorarni nastavnik počinje predavati na Katehetskom institutu Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od akademske godine 2001./2002. zaposlen je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu na kojem predajem kolegije: Fundamentalni pastoral, Pastoral sakramenata, Oblici župnog pastorala (izborni kolegij), seminar, proseminar te kolegije na poslijediplomskom studiju.

U akademskim godinama 2001./2002. i 2002./2003., koordinator je u ime Katehetskog ureda Zagrebačke nadbiskupije na Teološko-katehetskom doškolovanju odgojiteljica u vjeri u predškolskim ustanovama te predavač na istom.

Aktivno sudjeluje na katehetskim školama, seminarima i raznim oblicima permanentnog obrazovanja vjeroučitelja organiziranih od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Agencije za odgoj i obrazovanje Republike Hrvatske, Nacionalnog katehetskog ureda HBK te Ureda za vjeronauk u školi Zagrebačke nadbiskupije. Drži duhove vježbe za vjeroučitelje. Organizirao je i pripremao regionalna, nadbiskupijska i nacionalna natjecanja učenika iz

školskog vjeronauka – Vjeronaučne olimpijade. Bio je predsjednik Državnog povjerenstva za provedbu Natjecanja učenika i učenica osnovnih i srednjih škola – Vjeronaučne olimpijade. Nastupa na Prvom programu Hrvatskog radija, Hrvatskom katoličkom radiju i Radio Mariji na kojem vodi i uređuje emisiju „Moj život u vjeri“.

Član je Vijeća za katehizaciju pri Hrvatskoj biskupskoj konferenciji, voditelj Povjerenstva NKU HBK za Katehetsku proljetnu školu, član je Povjerenstva za polaganje stručnog ispita vjeroučitelja osnovnih i srednjih škola, PosT Netzwerk der mittel-und osteuropäischen Pastoraltheologinnen und Pastoraltheologen, Povjerenstva za recenziranje vjeronaučnih udžbenika imenovan od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Tajništva za pripremu Druge sinode Zagrebačke nadbiskupije. Član je suradnik Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije «Tkalčić». Od jeseni 2004. godine član je Povjerenstva za natječaje na Fakultetu, a od jeseni 2008. član Povjerenstva za razredbene ispite te član Knjižničnog vijeća Katoličkog bogoslovnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od veljače 2007. godine zamjenik je predstojnika Katehetskog instituta Katoličkog bogoslovnog fakulteta, član Vijeća Katehetskog instituta Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. Od jeseni 2009. godine predstojnik je Katehetskog instituta Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Također od 2001. pa do ljeta 2006. godine bio je zamjenik Predstojnika Katehetskog ureda Zagrebačke nadbiskupije.

Pet objavljenih relevantnih radova u posljednjih pet godina:

1. *Župna zajednica na početku trećega tisućljeća. Pastoralno-teološka razmišljanja o mogućnostima ostvarenja župnoga pastorala u Republici Hrvatskoj*, Glas Koncila, Zagreb, 2009.

2. Vjeronauk u školi između roditeljskih očekivanja, društvenih ciljeva, potreba mladih i crkvenoga služenja čovjeku, u: *Crkva u svijetu* 45(2010.), br. 4., str. 391-416. (časopis a1).

3. Sakrament krsta u nastavi katoličkoga vjeronauka u osnovnim i srednjim školama, u: TANJIĆ, Željko, KOVAČ, Tomislav, MURIĆ, Branko (uredili): *Teologijom svjedočiti i*

naviještati. Zbornik radova u cast profesoru emeritusu Tomislavu Ivančiću, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 665-684.

4. Župna kateheza u izgradnji župne zajednice kao proročke zajednice, u: *Obnovljeni život* 66 (2011.), br. 1., str. 89-106. (časopis a1).

5. Caritas – nezaobilazna djelatnost župne zajednice. Mogućnosti ostvarivanja karitativne zajednice odnosno Župnog Caritasa u župnoj zajednici, u: *Obnovljeni život* 67 (2012.), br. 1., str. 87-105. (Članak je u koautorstvu s Dorotejom Kristinom Krešić). (časopis a1).

Sažetak

Bonaventura Duda rođen 1924. u Rijeci, školovao se u Rijeci, Varaždinu, Zagrebu i Rimu a najveći dio života vezan je za Zagreb, Katolički bogoslovni fakultet te crkvu sv. Franje na Kaptolu 9 i franjevački samostana u kojem živi. U ovom radu prikazan je njegov teološko-pastoralni i katehetski doprinos pod sljedećim vidicima. Koncilski: inkomporira misao Koncila u našu teološku misao i crkvenu praksu - važnost laičkog apostolata i poziva na svetost cijelog Božjeg naroda; razne koncilske i postkoncilske inicijative (Glas koncila, Teološko-pastoralni tjedan, Kršćanska sadašnjost). Biblijski pastoral: prepoznaje pastoralni „kairos“, sam prevodi dio evanđelja, organizira i animira prevođenja cjelokupne Biblije, liturgijskih knjiga i Novog zavjeta Duda-Fućak čime pridonosi njezinoj recepciji kod širokog broja čitatelja. Posredno, pridonosi biblijskoj kulturi kod djece i mladih (*Ilustriranoj Bibliji mladih),* sudjeluje u izradi vjeronaučnih udžbenika te člancima s područja biblijske kateheze. Publicističko i homileutsko djelovanje: kroz pisanu riječ te novine, radio i televiziju. Nova evangelizacija; prepoznaje poticaje Pavla VI i Ivana Pavla II, u njegovu pisanju i radu možemo zamijetiti tipične odlike nove evangelizacije. Rad ima četiri glavna poglavlja:

Prvo poglavlje pokazuje njegovu važnu ulogu u razumijevanju i ostvarivanju Drugog vatikanskog koncila u domovinskoj Crkvi osobito glede prepoznaje važnost laičkog apostolata i poziva na svetost cijelog Božjeg naroda te praćenjem njegove uloge u raznim koncilskim i postkoncilskim inicijativama na području današnje Republike Hrvatske.

Drugo poglavje prikazuje Dudinu ulogu u postkoncilskom biblijskom pastoral na hrvatskom jeziku. Dva centralna dijela ovoga poglavlja prikazuju Dudino prepoznaje znak vremena, pastoralni „kairos“, kada s ograničenim mogućnostima, uspijeva organizirati i animirati zahtjevno prevođenja cjelokupne Biblije na hrvatski književni jezik te njegovu ulogu u razvijanju biblijske kateheze i izrade katehetskih udžbenika i priručnika.

Treće poglavlje pokazuje Dudinu homileutiku te njegovo djelovanje kroz pisanu riječ a kasnije kroz novine, radio i televiziju kojom je nastoji evangelizacijski doprijeti do što većeg broja ljudi prilagođujući svoj diskurs širokom krugu čitateljstva – slušateljstva – gledateljstva .

Četvrto poglavlje pokazuje kako Duda ovakvom svojom pastoralnom zauzetošću postaje jedan od prvih značajnih promotora nove evangelizacije u Hrvatskoj već i stoga što u njegovu

pisanju i radu možemo zamijetiti nekoliko odlika koje su upravo tipične za novu evangelizaciju: sudjelovanje svih kršćana u procesu nove evangelizacije; evangelizacija povezana s kulturom; evangelizacija usmjerena prema kristijanizaciji Crkve i društva; otvorenost i korištenje novih načina evangelizacije, osobito medija.

Ključne riječi:

Duda Bonaventura; Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj; Crkva kao Božji narod; Proročka, kraljevska i svećenička služba vjernika; Zagrebačka Biblija; Biblijski pastoral; Teološko-pastoralni tjedan; Kršćanska sadašnjost; Glas Koncila; Biblijska kateheza; homileutika; evangelizacija i mediji; evangelizacija i kultura; nova evangelizacija

Summary

Bonaventura Duda was born in 1924 in Rijeka; he received his education in Rijeka, Varaždin, Zagreb and Rome; he has spent most of his life working at the Catholic Faculty of Theology and living in the Franciscan monastery next to the church of St. Francis in Zagreb (Kaptol 9).

This PhD thesis deals with the theological, journalistic and public work and speeches of Father Bonaventura Duda, OFM, through pastoral-catechetical aspect. The thesis covers the period from Bonaventura Duda's birth in 1924 to 2012 (actually October 11, 2012). This specific date was chosen since it is the 50th anniversary of the beginning of the Second Vatican Council which, as it's shown, has permanently marked Duda's theological work, both in the academic and practical sense.

Bonaventura Duda as a prominent Croatian Franciscan, member of the Croatian Franciscan province of Sts. Cyril and Methodius, theologian, biblicist, professor at the Catholic Faculty of Theology in Zagreb for many years, preacher, writer, poet and translator – to name only some of his functions – has had an important role in the life of the Church in Croatia in the second half of the twentieth century.

Since the author approaches his PhD thesis in a form of a monograph, the first chapter is actually Duda's biography put in the historical context of his lifetime. Duda is a well known person who has had a significant role not only in the Church, but also in the entire Croatian culture, especially when literacy is concerned, during the second half of the twentieth century, but there has not been an extensive study of his work and influence, so the author presents his life in total, searching for details from his early age, childhood and adolescence. He has worked within two different social and political systems (socialism in Yugoslavia and democracy in the Republic of Croatia) which influenced his writings. Duda's activities during the Homeland war in Croatia are analyzed as well. Merits of Duda's work within a team were shown in a number of biblical pastoral projects as well as in post-council initiatives. That was a good enough reason to introduce some of the persons he collaborated with, for example Marijan Jerko Fućak, Zorislav Lajoš, Tomislav Janko Šagi-Bunić, Josip Turčinović and Vjekoslav Bajsić. At the end of this section is a special chapter on Duda's work on canonization processes for several Croats

who received the titles Blessed and Servant of God. These are, namely, Vendelin Vošnjak, Aleksa Benigar, Ante Antić, Alojzije Stepinac and Marica Stanković.

The second chapter is entitled *Duda as a theologian and practitioner of the Second Vatican Council.* The chapter discusses Duda's significant role in understanding and implementation of the guidelines of the Second Vatican Council in the territory of today's Republic of Croatia. The author studies Duda's written material and the emphasis put on the importance of the lay apostolate and the call to holiness of the people of God as well as Duda's role in a variety of council and post-council initiatives in the Republic of Croatia.

Due to so many details included in this chapter, the author analyzes it from several aspects within four topics. The first one deals with basic characteristics of the Council and its documents (especially *Lumen gentium, Gaudium et spes* and *Apostolicam actuositatem*) discussed in articles written by Duda. *Dei Verbum* as the dogmatic constitution on divine revelation is more discussed in the third chapter of the thesis since it is directly connected with Duda's biblical pastoral work. The second topic of this chapter covers Duda's articles on the importance of lay people as equal members of the people of God in the life and growth of the Church after Vatican II. Duda gradually "grows" in this thought on lay apostolate so specific of the Second Vatican council. This is shown in his article *Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom (Role of all the Christians in the* ***priestly, prophetic*** *and kingly office of* ***Christ****)* published in 1987 which is a summary and result of his earlier articles such as „Euharistija – čin božjeg naroda" (The Eucharist – an act of the people of God), „Koncilska vizija Crkve" (The Council vision of the Church) and „Opći poziv na svetost u Crkvi" (The universal call to holiness in the Church). The article *Role of all the Christians in the* ***priestly, prophetic*** *and kingly office of* ***Christ*** was written as a lecture for the XXVIIth Theological-pastoral Week which was entitled "Shared responsibility of the lay faithful for the Church and world", which meant that he sees our time as "the moment of laity." In this matter Duda was inspired by two chapters from *Lumen gentium*: the fourth chapter entitled *The Laity* and the fifth chapter entitled *The Universal Call to Holiness* as well as the Decree on the apostolate of laity *Apostolicam actuositatem* and the Pastoral constitution *Gaudium et spes*. By putting emphasis on the dignity, mission and task of the laity Duda in this extensive article gives dogmatic basis for a deeper and more productive understanding of the pastoral care as conceived by the Council.

The author has been using Duda's articles from his collection of papers *Koncilske teme (The topics of the Council)*. The collection also includes his reviews on work and writings of the Council popes: Paul VI and John Paul II. Duda's comment on the inaugural encyclical of Pope Paul VI *Ecclesiam suam* about the importance of the dialogue is notable and it shows how seriously he took the Pope's call to the dialogue among all aspects of society and has been trying to apply it in his pastoral service.

The third topic of the second chapter emphasizes some practical initiatives Duda was a part of in the Church in Croatia initiated by the Council or their content was inspired by the Council ideas. The first initiative was starting *Glas Koncila (The Voice of the Council)*, the only Catholic weekly newspaper in Croatian. As one of the initiators Duda came up with the name Glas Koncila. The second initiative was the Theological-pastoral Week, an annual gathering of mostly priests from all over what was then Yugoslavia. Today that Week is an opportunity for priests from Croatia and the Croatian communities that have formed outside Croatia to meet. Duda has always actively participated in it. The third one is Duda's involvement in starting *Kršćanska sadašnjost* publishing house which has had a significant role, especially in the time of communism not only in the territory of former Yugoslavia, but also in Eastern European countries.

The third chapter has a title *The role and significance of Bonaventura Duda in the biblical pastoral care in the Croatian speaking area*. At the beginning the author shows the crucial document on the Bible produced by the Council, the dogmatic constitution on divine revelation *Dei verbum*, especially its sixth chapter *Sacred Scripture in the Life of the Church.* That text closely relates the biblical-pastoral and catechetical awakening after the Second Vatican Council the influence of which could be felt in the Croatian speaking area thanks to the Bible editions Duda worked on.

The author also presents another important document, *The interpretation of the Bible in the Church* by the Pontifical Biblical Commission, which provided a defined framework, content and definition of the biblical pastoral care in all its aspects. This document in its fourth chapter entitled *The interpretation of the Bible in the Church* offers pastoral-catechetical guidelines which are methodological framework of the chapter. These are: liturgy, *lectio divina*, pastoral service and ecumenism. Duda has been active within all four aspects of biblical pastoral care. At this point the author emphasizes his biblical apostolate which includes the translation

of the Bible into Croatian, formation of biblical study groups, giving lectures, publishing articles, magazines with biblical themes and books.

The translation of the Bible into modern Croatian language has been extremely important. Duda had already proved to be a great translator with his work on less demanding, as quantity is concerned, harmony of the Gospels. After that in the turbulent year of 1968, Duda used the chance of several positive opportunities, recognized the pastoral *kairos* and formed a team which would work on a new contemporary translation of the entire Bible.

Even today we are impressed how fast this enormous translation work was done. The initial meetings and arrangements started during the first months of 1967, the translation process started on 1 May 1967 and the first copy of the translation was released on 20 September 1968. On the same day it was sent to Rome where Cardinal Franjo Šeper presented it to Pope Paul VI.

In this chapter the author shows the importance of this major edition of the Bible for the evangelization in Croatia. The author leaves for the biblicists to give their final, expert assessment of the value of the translation and emphasizes the pastoral component and the relevance that this translation has brought in the Croatian (biblical) pastoral care.

It is an indisputable fact that this translation was inspired by *Dei verbum*; reading the Bible is not possible without (quality) translations. "Easy access to Sacred Scripture should be provided for all the Christian faithful" (DV 22). *The Zagreb Bible,* as Duda himself named it, contributed to the great liturgical, pastoral, catechetical and basic biblical uplift in the country. The author writes about a number of friars who were involved in translating the Bible throughout history including Duda and his fellow priest Jerko Fućak who were the key drivers of the project.

The importance of this translation is also in the fact that it started and made easier printing and publishing a great number of books crucial for liturgical and pastoral practice: lectionaries, books of hours, a variety of professional and catechetical literature with biblical themes.

The two translations, harmony of the Gospels and the Zagreb Bible, Duda worked on were used in a Croatian version of the American book entitled *The Bible for boys and girls* by

Joseph E. Kreuse (St. Thomas College, St. Paul, Minnesota) and dr. Samuel Terren (Union Theological Seminary, New York). He also worked on a Croatian version of *The Illustrated Bible for the youth* (Kršćanska sadašnjost, 1968), which was later sold in a million copies when translated into a number of Eastern European languages, including Russian. In this way Duda has indirectly contributed to the knowledge of the Bible among children and youth.

All this leads to Duda's activities in the field of the biblical catechesis which was a quite unknown theme in Croatian catechetics before the Second Vatican Council. His extensive article *Biblical basis of the catechetics* from 1965 is analyzed by the author who also presents his work on a number of catechetical textbooks used at the time religious education was not offered as an optional subject in schools as well as when it was returned to the education system with the establishment of democracy in Croatia. For example, he co-authored the textbook *Snagom Duha (By the Power of the Spirit)*.

The fourth chapter is entitled *Activities in the evangelization by the written and spoken word*. Firstly, the author emphasizes Duda's homiletics. Along with the other works of the Church's magisterium at the beginning of this chapter the author refers to a significant text from the inaugural encyclical of Paul VI *Ecclesiam suam*. In it the Pope says: "No other form of communication can take its place; not even the exceptionally powerful and effective means provided by modern technology… In effect, the apostolate and sacred preaching are more or less synonymous terms. Preaching is the primary apostolate"(*Ecclesiam suam* 93). In this sense Duda has also had an outstanding influence. His comments and reflections on Sunday liturgy readings used to be released in highly circulated *Liturgijsko-pastoralni listić (Liturgical and pastoral pamphlet)* which were later published in a form of trilogy, *Sijač je Sin čovječji*, *Sjeme je riječ Božja*, *U plemenitu srcu.* The trilogy was released in several editions.

The guiding thought of all his activities in the evangelization is the image of God who loves man. It is also depicted in his reflections on the liturgical reading 1 Cor 4,15 (8th Sunday of the A year): "However, the basic message of the epistle can be put in the theme of this Sunday: God's messengers, apostles and preachers are a form of God's fatherly (motherly) care for his faithful. At least it should be like that. Our parish priests, catechists, all members of religious orders should think about it! Can people recognize us as fathers or mothers in our pastoral and catechetical service? Do we serve them as brothers and sisters, as human beings?"

There are somewhat fewer records on Duda's holding numerous spiritual retreats in Croatia and abroad, to groups of priests and nuns of various orders and congregations as well as to groups of active Catholic lay people. It is also a specific kind of apostolate typical for Bonaventura Duda. From the available records one can see that he is very familiar with *The Spiritual Exercises of St. Ignatius* to which he added his Franciscan touch.

At this point the author shows Duda's writing ability to find what is an average Croatian believer interested in. However, his writing is never trivially nor superficially "pious." Accordingly, his topics range from the popular piety (Blessed Virgin Mary, Christmas), extensive pastoral studies, to more challenging topics such as death and eternal life. The author analyzes the following Duda's topics:

- Mariology; pastoral issues of two largest Croatian national Marian sanctuaries - Marija Bistrica and Trsat; attitudes on the Međugorje phenomenon, mariology of John Paul II
- Christmas cycle, mystery of death and eternal life
- Major themes of Franciscan spirituality

Many of these topics have caught attention of the media. Since he was one of the initiators of the biggest Croatian Catholic newspaper *Glasa Koncila* (*The Voice of the Council*) he may also be considered a journalist, but it is much more important to notice his contribution in many other Catholic publications. Over time, especially after the fall of communism, he, like no other Croatian priest and theologian, has stepped out of the framework of the Church press and has been present in the secular media as well. He has also written for some professional journals, for example *Vijenac,* a monthly cultural magazine, and some Croatian daily newspapers with largest circulation such as *Večernji list*, *Jutarnji list*, *Slobodna Dalmacija* and *Novi list*.

Duda has been there in all kinds of the media: electronic media, radio and television. In the archives of the Croatian Radio the author found a list of programs and shows Duda participated in. An overview of his shows at the Croatian Catholic Radio and Radio Maria Croatia is also provided. Duda was one of the first Catholic priests that has ever appeared on TV, especially during communism in the eighties of the twentieth century. Duda has also recognized the importance of the film industry and its role in the evangelization so in a manner of a real film critic he worked on two well known films with Christian themes: *Jesus Christ*

Superstar and *Jesus from Nazareth*. Finally, in 2009 the Croatian Television produced a very interesting documentary film entitled *Manji brat fra Bonaventura Duda* (*Friar Minor Fr. Bonaventura Duda*).

If you *Google* for Bonaventura Duda, you will get about 105 000 different websites, photos, clips or texts mentioning his name. This information becomes even more impressive when you realize that Duda does not really use the Internet, including e-mail, as he confirmed to the author. Nevertheless, even inadvertently he accepts the suggestion made by the Pontifical Council for Public Communications to search the Internet and study the published material in order to create anthropology and theology of communication which will analyze the changes caused by the modern media. We can also find him in the *Wikipedia,* the largest online encyclopedia; there is a whole gallery of his photos on the Internet and you can also check video clips of him on *Youtube.*

As multimedia is concerned two CDs stand out, *Ljudskost Božića* and *Ja Bogu povjerih svoj štap* with texts from Duda's books released under the same titles. He also contributed to the evangelization of the blind who depend exclusively on audio biblical readings. The foundation *Čujem, vjerujem, vidim* with the project called *Soba susreta* by Mirko Hrkač who is also the editor of the Audio Bible in Croatian and a member of the *Zamisli* association, the entire Bible (*The Jerusalem Bible* published by Kršćanska sadašnjost) was audio recorded in 2008. Duda was one of the supporters and presenters of this worthy project for the blind in Croatia. The same foundation also released a CD entitled *Božić. Iz Božićnog klupka fra Bonaventure Dude*. These two projects put Duda among rare Croatian priests who made real contribution in the evangelization of persons with special needs, the visually impaired and blind persons in this case. Duda is a musician as well; he plays the organ and composes music. In 2002 his CD *Dušo Kristova posveti me – Glazba moje duše (Soul of Christ santify me – Music of my soul)* was released. The album contains 14 compositions for mixed and male choirs, one for a female choir, one for solo and an entire Mass composed for a male choir.

The last chapter of this PhD thesis is entitled *The New Evangelization*. Duda is presented as one of the pioneers of the new evangelization in Croatia both with his writing on the apostolate of the whole people of God in the evangelization and with his constant efforts to implement faith into culture. When talking about the evangelization which is directed to the complete christianization we can tell that Duda's work genuinely corresponds to what is called

“full evangelization“ which does not neglect catechesis, morality, social doctrine and, above all, sacramental-liturgical life which has remained to be Duda's permanent preoccupation. It seems that Duda's continuous contact with the God's word and his openness to the ways the God's word can be relevant in the modern society and in the Church in general is his “recipe“ for being a prolific theologian and a real evangelist. Although Duda does not directly speak much about the new evangelization, through his writing, public speaking and pastoral activities he actually promotes it in Croatia in the way it was suggested by Paul VI and John Paul II.

In the conclusion the author says that Duda may be best described as an amazed disciple of Christ from the school of St. Francis who has grown through his theological, primarily biblical and ecclesiastical knowledge to become the frontrunner in a number of pastoral and evangelizing efforts in the Church in Croatia. Simply, in his work he has been concentrated on the person of Jesus Christ who is the bringer of the truth about God and man. This is evident from his answer when asked who is Jesus Christ for him: “For me (and for all genuine people) Jesus Christ is the revelation of God to man and the revelation of God by man.“ That makes him a person who is in a dialogue with the eternal Beauty, its reflection and the present. As a poet and novelist he has left us some powerful words that will last and, just as importantly, they will keep influencing many of his contemporaries.

Key words:

Duda Bonaventura; implementation of the Second Vatican Council in Croatia; the Church as the people of God; participation in priestly, prophetic and kingly office of Christ; the Zagreb Bible; biblical pastoral care; Theological-pastoral Week; Kršćanska sadašnjost; Glas Koncila; biblical catechesis; homiletics; evangelization and the media; evangelization and culture; new evangelization

SADRŽAJ

UVOD 21
1. BIOGRAFIJA BONAVENTURE DUDE 25
1.1. Djetinjstvo i mladenaštvo 26
1.1.1. Djetinjstvo (1924.–1933.) 26
1.1.2. Školovanje i boravak na Sušaku (1933.–1935.) 28
1.1.3. Redovnička formacija (1935.–1944.) 30
1.2. Dudino djelovanje od kraja Drugoga svjetskog rata do 1989. 31
1.2.1. Crkvene i društveno-političke prilike u Hrvatskoj od 1945. do 1968. 31
1.2.2. Svećenička formacija 34
1.2.3. Akademska izobrazba i usavršavanje (1950.–1957.) 35
1.2.4. Predkoncilsko razdoblje (1957.–1962.) 39
1.2.4.1. Profesorski rad 39
1.2.4.2. Počeci Teološko-pastoralnog tjedna te katoličkog izdavaštva 42
1.2.5. Koncilsko razdoblje (1962.–1965.) 43
1.2.6. Postkoncilsko razdoblje (1965.–1971.) 46
1.2.7. Bliski suradnici 49
1.2.7.1. Marijan Jerko Fućak (Pašac, 1932. – Zagreb, 1992.) 50
1.2.7.2. Zorislav Lajoš (Široko Polje, 1921.– Popovača, 1972.) 51
1.2.7.3. Tomislav Janko Šagi-Bunić (Brodarovac, 1923. – Zagreb, 1999.) 52
1.2.7.4. Josip Turčinović (Sveti Petar u Šumi, 1933. – Zagreb, 1990.) 54
1.2.7.5. Vjekoslav Bajsić (Čakovec, 1924. – Zagreb, 1994.) 56
1.2.8. Implantacija koncilske misli u Hrvatskoj do demokratskih promjena (1972.–1989.) 57
1.3. Dudino djelovanje u demokratskoj Republici Hrvatskoj 63
1.3.1. Demokratske promjene i Domovinski rat (1990.–1996.) 63
1.3.1.1. Domovinski rat (1991.–1993.) 63
1.3.1.2. U novim okolnostima (1993.–1996.) 65
1.3.2. I dalje aktivan „čovjek želja“ (1997.–2012.) 67
1.4. Znanstvena i društvena priznanja 70
1.5. Hagiografski rad na kauzama duhovnih velikana iz hrvatskog naroda 71
1.6. Biografija fra Bonaventure Dude – zaključne misli 75

2. DUDA KAO TEOLOG I PRAKTIČAR DRUGOGA VATIKANSKOG KONCILA 79
2.1. *Novum* Drugoga vatikanskog koncila 80
2.1.1. Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* 82
2.1.2. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* i Dekret o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem* 83
2.2. Tekstovi i članci 85
2.2.1. Programatski članci 87
2.2.2. Liturgija kao događanje Crkve koja je Božji narod 88
2.2.3. Svetost kao poziv svih kršćana – sudjelovanje u trostrukoj, svećeničkoj, kraljevskoj i proročkoj Kristovoj zadaći 91
2.2.3.1. Euharistija – čin Božjeg naroda 91
2.2.3.2. Koncilska vizija Crkve 94
2.2.3.3. Opći poziv na svetost u Crkvi 95
2.2.4. Udio svih kršćana u Kristovu poslanju – svećeničkom, proročkom i kraljevskom 97
2.2.4.1. Problem terminologije u korištenju izraza laik, svjetovnjak, svjetovni vjernik 99
2.2.4.2. Četiri teze o kristovskom dostojanstvu i zadaćama laika 101
2.2.5. Enciklika *Redemptor hominis* u svjetlu proročkog poslanja Crkve 106
2.2.6. Znakovi vremena 108
2.3. Osjetljivost za naučavanje magisterija papa Ivana XXIII., Pavla VI. te Ivana Pavla II. 109
2.3.1. Enciklika Pavla VI. *Ecclesiam suam* 110
2.3.1.1. Dijalog kao put evangelizacije 112
2.3.1.2. Dijalog Crkva – svijet 112
2.3.1.3. Dijalog s onima koji ne vjeruju 114
2.3.1.4. Dijalog s kršćanima i dijalog unutar Crkve 115
2.3.1.5. Shvaćanje i razumijevanje misli Ivana Pavla II. – koncilski te pastoralno - katehetski naglasci 117
2.3.1.6. Osjetljivost za koncilsko naučavanje učiteljstva – zaključne misli 122
2.4. Koncilske i postkoncilske inicijative 126
2.4.1. Stvaranje *Glasa (s) Koncila* 126
2.4.1.1. Dudina suradnja s *Glasom Koncila* (1963.–2012.) 128
2.4.2. Teološko-pastoralni tjedan 132
2.4.2.1. Teološko-pastoralni tjedni od 1984. do 1986. 133
2.4.3. Kršćanska sadašnjost 136

2.4.3.1. Dudina uloga u izdanjima i inicijativama Kršćanske sadašnjosti 140
2.5. Duda kao teolog i praktičar Drugoga vatikanskog koncila – zaključne misli..... 142
3. ULOGA I ZNAČENJE BONAVENTURE DUDE U BIBLIJSKOM PASTORALU HRVATSKOGA JEZIČNOG PODRUČJA..... 146
3.1. Značenje dokumenata *Dei verbum* i *Tumačenje Biblije u Crkvi* te pregled biblijskog pastorala 147
3.1.1. Novost *Dei verbuma*..... 147
3.1.2. *Tumačenje Biblije u Crkvi* te pregled biblijskog pastorala..... 151
3.1.2.1. Liturgija i *lectio divina*..... 151
3.1.2.2. Značenje Svetog pisma u pastoralnom i katehetskom djelovanju i služenju 152
3.1.2.3. Ekumenizam i međureligijski dijalog 154
3.2. Prepoznavanje *kairosa* vremena – nužnosti prijevoda i izdavanja Biblije na modernom hrvatskom jeziku 156
3.2.1. Tiskani prijevodi Biblije na hrvatski jezik prije *Zagrebačke Biblije* 158
3.2.3. Tekstovi i prijevodi na kojima se temeljio prijevod *Zagrebačke Biblije* te njezini prevoditelji 159
3.3. Liturgijski prijevodi i nastanak Novog zavjeta Duda – Fućak – (Gass) 161
3.4. Dudina uloga u razvoju i stvaranju biblijske kateheze i biblijskih katehetskih priručnika i pomagala 165
3.4.1. Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta te Ilustrirana Biblija mladih..... 165
3.4.1.1. Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta..... 165
3.4.1.2. Ilustrirana Biblija mladih 167
3.5. Dudin doprinos biblijskoj katehezi i izradi katekizama 169
3.5.1. Članci u časopisu *Katehist* 170
3.5.2. Biblijski temelji katehizacije..... 172
3.5.2.1. *Narratio – explicatio – applicatio*..... 175
3.5.3. Recenzija knjige *Mali ključ Biblije* 176
3.5.4. Biblijske vrijednosti u našim novijim katekizmima..... 177
3.5.5. *Snagom Duha* i ostali vjeronaučni udžbenici..... 180
3.5.5.1. Prijevodi i prilagodba stranih vjeronaučnih udžbenika i priručnika 180
3.5.5.2. *Snagom Duha* 183
3.6. Važniji Dudini članci na temu povezanosti biblijske teologije te apostolata i pastorala 188

3.6.1. Kršćanska ženidba ... 188
3.6.2. Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7 ... 188
3.6.3. Recenzije knjiga o braku i obitelji ... 190
3.6.3.1. Teologija tijela Ivana Pavla II. ... 192
3.6.4. Recenzija knjige Juraj Mulih ... 194
3.6.5. Ostali važniji članci ... 195
3.7. Uloga i značenje Bonaventure Dude u biblijskom pastoralu hrvatskoga jezičnog područja – zaključne misli ... 197
4. EVANGELIZACIJSKO DJELOVANJE PISANOM I IZGOVORENOM RIJEČI ... 202
4.1. Dudin pastoralni i evangelizacijski rad putem homileutike i duhovnog praćenja ... 203
4.1.1. Povijesno-teološki osvrt na katoličku homileutiku ... 203
4.1.2. Povijest *Liturgijsko-pastoralnog listića* i Dudina pisanja u njemu ... 207
4.1.3. Trilogija razmišljanja uz nedjeljna i blagdanska čitanja ... 209
4.1.4. U čemu su važnost i korisnost ovih razmišljanja? ... 212
4.1.5. Duhovne vježbe i duhovno vodstvo ... 216
4.1.5.1. Duhovne vježbe sv. Ignacija ... 216
4.1.5.2. Franjevačka „nota“ duhovnih vježba ... 219
4.1.6. Duhovno vodstvo i rad za duhovna zvanja ... 221
4.2. Značajne teme u spisateljskom radu – evangelizacijski i pastoralno-katehetski vidici ... 222
4.2.1. Mariologija i mariodulija s posebnim osvrtom na pastoral Marijinih svetišta ... 222
4.2.1.1. Trsat i Marija Bistrica ... 224
4.2.1.2. Važnost mariologije u djelovanju Ivana Pavla II. ... 227
4.2.1.3. Stav o *međugorskom fenomenu* i ostali marijanski članci ... 228
4.2.1.4. Ostali važniji marioloških članci ... 229
4.2.2. Od Božića do Svih svetih ... 230
4.2.2.1. Božićni ciklus ... 231
4.2.2.2. Pred tajnom smrti ... 235
4.2.3. Franjevački ciklus ... 236
4.3. Nastupi u medijima – pastoralni i evangelizacijski naglasci ... 237
4.3.1. Povijesno-teološki osvrt na naučavanje crkvenog učiteljstva o komunikacijskoj i medijskoj svijesti Crkve ... 239
4.3.2. Intervjui u tiskanim medijima ... 241

4.3.3. Nastupi na elektroničkim medijima – na radiju i televiziji 244
4.3.3.1. Nastupi na radiju 245
4.3.3.2. Nastupi na televiziji 247
4.3.3.3. Duda na filmu i o filmu 248
4.4. Medijski i multimedijski projekti, crkvena glazba te internet 251
4.5. Evangelizacijsko djelovanje pisanom i izgovorenom riječi – zaključne misli 254
5. NOVA EVANGELIZACIJA 258
5.1. Novozavjetna teologija apostolata 261
5.1.1. Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve 263
5.2. Ivan Pavao II. i nova evangelizacija 267
5.3. Dudin doprinos implantaciji načela nove evangelizacije u Hrvatskoj 269
5.3.1. Evangelizacija i kultura 270
5.3.2. Susret Biblije i književnosti 273
5.4. Nova evangelizacija – zaključne misli 275
ZAKLJUČAK 278
Prilozi 284
Brat Franjo govori tijelu 284
Biti mi daj 285
Bibliografija 288
1. Bibliografija Bonaventure Dude 288
1.2. Biblijska i liturgijska izdanja i prijevodi 288
1.3. Priručnici i katekizmi 289
1.4. Knjige 289
1.5. Znanstveni članci 295
1.6. Publicistika i homileutika 299
1.7. Prijevodi 314
1.8. Recenzije 315
1.9. Ostalo 319
1.10. Recenzije i prikazi djela Bonaventure Dude 320
1.11. Prikazi i recenzije prevodilačkog rada Bonaventure Dude i Marijana Jerka Fućaka 322
1.12. Sudjelovanje Bonaventure Dude u emisijama Hrvatskog radija i televizije 324
1.13. Glazbena i multimedijalna izdanja i projekti Bonaventure Dude 325

2. Bibliografija drugih autora korištena u ovom radu 326
2.1. Biblijska izdanja 326
2.2. Knjige 326
2.3. Članci 330
2.4. Djela učiteljstva 336
Životopis autora 339

UVOD

Tema ove doktorske disertacije želi obuhvatiti teološki, publicistički, javni rad i nastupe p. Bonaventure Dude, OFM, pod pastoralno-katehetskim vidikom.

Kao naš istaknuti franjevac, član Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, teolog, bibličar, dugogodišnji profesor na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, propovjednik, pisac, pjesnik i prevodilac – da nabrojimo samo neke njegove odrednice – zauzima važno mjesto u cjelokupnom djelovanju Crkve u Hrvata te osobito grada Zagreba i Zagrebačke nadbiskupije gdje je proživio najveći dio svoga životnog vijeka.

Budući da ovom radu pristupamo monografski, prvo poglavlje posvetit ćemo njegovoj biografiji nastojeći dati povijesni okvir vremena u kojem je živio i djelovao. Kako se radi o zaista istaknutoj osobi ne samo crkvene već i cjelokupne hrvatske kulture, osobito pismenosti, druge polovice dvadesetog stoljeća o kojoj do sada nije bilo dubljega znanstvenog istraživanja, smatramo da je važno šire se osvrnuti na njegov cjelokupni životni put, nastojeći istražiti i detaljnije pokazati njegove rane godine, djetinjstvo i odrastanje. Budući da se njegov životni, a osobito redovnički i svećenički, put podudara s dva različita društveno-politička uređenja u kojima je živio i djelovao, osvrnut ćemo se i na taj dio naše nacionalne i crkvene novije povijesti.

U našem istraživanju promatrat ćemo život i rad Bonavneture Dude od godine njegova rođenja, 1924., zaključno s 2012. godinom, točnije s datumom 11. listopada 2012. Taj datum ne biramo slučajno – radi se o pedesetoj obljetnici početka Drugoga vatikanskog koncila koji je, kako ćemo vidjeti, trajno obilježio Dudin teološki kako akademski, tako i praktični rad. Ujedno, to je i datum službenog početka najnovije teološke i pastoralne inicijative pape Benedikta XVI. – Godine vjere – čiji dokumenti, zasnovani na promicanju nove evangelizacije, dobro ukazuju na aktualnost i svježinu mnogih Dudinih evangelizacijskih nastojanja.

Iako se radi o svojevrsnu polihistoru čiji rad i interesi zahvaćaju više teoloških grana, ali isto tako i (hrvatsku) književnost, glazbu i umjetnost, mi ćemo se prije svega usmjeriti na četiri hipoteze koje ovaj rad želi osvijetliti i šire prikazati:

Želimo pokazati da je Bonaventura Duda u prvom teolog nadahnut novošću Drugoga vatikanskog koncila, i to pod dva vidika:

a) prati, komentira i inkomporira misao Drugoga vatikanskog koncila u domovinskoj Crkvi. Nas će osobito zanimati njegovo pisanje na temu prepoznavanja važnosti uloge laika u Crkvi i njezinu apostolatu u sklopu šire koncilske vizije Crkve kao zajednice cijeloga Božjeg naroda. Zaustavit ćemo se na njegovu povezivanju novozavjetnih tekstova (osobito Djela apostolskih i nekih Pavlovih poslanica) te koncilske s osobitim naglaskom na *Lumen gentium* te *Sacrosanctum concilium*, a u nešto manjoj mjeri *Gaudium et spes*, *Apostolicam actuositatem* i *Ad gentes* koje obrađuje u brojnim člancima i u nekoliko knjiga.
b) kroz razne koncilske i postkoncilske inicijative inkomporira tu koncilsku misao u našoj domovinskoj Crkvi. Šire ćemo prikazati povijest nastanka i rada, kao i pastoralno značenje te Dudinu ulogu u stvaranju i razvitku Teološko-pastoralnog tjedna, Kršćanske sadašnjosti te prva desetljeća našega jedinog katoličkog tjednika Glasa Koncila.

Nastojat ćemo prikazati i pokazati Dudinu vrlo značajnu ulogu u biblijskom pastoralu i biblijskoj katehezi. U nesklonim vremenima, kada su sav katolički tisak i javna aktivnost bili striktno ograničeni, Duda prepoznaje znak vremena, pastoralni *kairos*, te, iako s ograničenim mogućnostima, sam prevodi dio Evanđelja, a zatim organizira i animira zahtjevno prevođenje cjelokupne Biblije na hrvatski književni jezik. Uz ostale prijevode (liturgijskih knjiga i Novog zavjeta Duda – Fućak) tako znatno pridonosi njezinoj recepciji kod široka broja čitatelja, a posredno pridonosi biblijskoj kulturi kod djece i mladih svojim prijevodom *Ilustrirane Biblije mladih* te sudjelovanjem u izradi biblijskih dijelova katekizama Kršćanske sadašnjosti.

U svom publicističkom, osobito homileutskom djelovanju, pisanom riječi, a kasnije putem novina, radija i televizije nastoji doprijeti do što većeg broja ljudi prilagođujući svoj diskurs široku krugu čitateljstva – slušateljstva – gledateljstva. Nastojat ćemo istražiti i pokazati zašto je upravo izbor tema o kojima piše uzrokovao interes medija za njega i na koji je način koristio medije za širu evangelizaciju.

Četvrta i zadnja naša teza želi pokazati da ovakvom svojom pastoralnom zauzetošću Bonaventura Duda postaje jedan od najznačajnijih promotora nove evangelizacije u Republici Hrvatskoj, i to iz nekoliko razloga:

a) Kao izvrstan poznavatelj koncilske misli i misli dvojice koncilskih papa, Pavla VI. i Ivana Pavla II., prepoznaje njihovo naglašavanje evangelizatorskog procesa i nove

evangelizacije izrečene u *Evangelii nuntiandi* i *Redemptoris missio*, te oslanjajući se na rad i zaključke Druge izvanredne sinode biskupa za Europu održane 1985. godine.

b) U Dudinu pisanju i radu možemo zamijetiti nekoliko odlika koje su upravo tipične za novu evangelizaciju: sudjelovanje svih kršćana u procesu nove evangelizacije, evangelizacija povezana s kulturom, evangelizacija usmjerena prema kristijanizaciji Crkve i društva, otvorenost i korištenje novih načina evangelizacije, osobito medija. Time Dudin rad i pisanje postaju vrlo aktualni u sadašnjim naporima Benedikta XVI. u nastavku toga procesa od kojih je najvažnija proglašenje Godine vjere 2012.–2013.

Od građe kojom ćemo se u ovom radu služiti od osobite pomoći bit će nam do sada prikupljena bibliografija objavljena u posebnom broju *Bogoslovske smotre* izdane u čast Bonaventure Dude.[1] Ovu bibliografiju želimo nadopuniti brojnim člancima, knjigama i osobito tiskanim i snimljenim intervjuima jer će upravo ta vrsta Dudine evangelizatorske aktivnosti biti jedna od tema ovog rada.

Odmah na početku želimo naglasiti i razloge pojedinih različitosti prisutnih u radu. Prva se odnosi na skraćenice fra (frate), o. (otac) te p. (pater) jer sve tri nalazimo u upotrebi za različite hrvatske franjevce koji se spominju u ovom radu te se autor odlučio za zadržavanje takve upotrebe. Sljedeća napomena odnosi se na citiranje izvora iz više Dudinih članaka te nekih intervjua. Naime, veći broj znanstvenih članaka objavljenih tijekom šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća, na koje se u ovom radu referiramo, Duda je objedinio u dva svoja zbornika *Koncilske teme*[2] i *U svjetlu Božje riječi*.[3] Mi ćemo uglavnom citirati članke skupljene u tim zbornicima, a samo iznimno citirati iz časopisa u kojima su izvorno objavljeni. Isto se odnosi i na brojne intervjue koji su skupljeni u više kasnijih Dudinih knjiga. Konačno, budući da ćemo se vrlo često referirati na dokumente Drugoga vatikanskog koncila, potrebno je napomenuti sljedeće:

[1] FUĆAK, Marijan, Jerko – DAMIŠ, Ivan: Bibliografija Bonaventure Dude (1958.–1985.), u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 217–247.

[2] DUDA, Bonaventura*: Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.

[3] DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.

– Glede nazivlja koristit ćemo danas uvriježeni naziv Drugi (a ne II. koji se češće koristio u prvim pokoncilskim desetljećima) te Koncil, a ne Sabor između ostaloga jer se izraz „koncil već toliko udomaćio da ga i ne osjećamo kao tuđicu, dok kod riječi sabor postoji opasnost asocijacija s našom vrhovnom političkom ustanovom“.[4] Izraz Sabor i oznaku II. zadržavat ćemo u doslovnim citatima.
– Sve citate koncilskih dokumenata uzimat ćemo iz navedenog, sedmog, tj. zadnjeg izdanja Dokumenata Drugog vatikanskog koncila na hrvatskom jeziku u izdanju Kršćanske sadašnjosti.

Napomenimo također da se zbog opsega i dužine citiranih dijelova teksta (doslovni citati) autor ovoga doktorskog rada, zbog bolje preglednosti, odlučio za sljedeći princip: ukoliko citirani tekst sadržava pet ili više redaka, on je izdvojen kosim slovima (italic) i uvlakom te nisu korištene navodnici. Ukoliko je tekst kraći, on je uklopljen u ostali tekst ovoga rada te su korišteni navodnici. Također, ukoliko se radi o kraćenju i izostavljanju dijelova citiranog teksta, autor ovoga doktorskog rada koristit će se oznakom tri točke u zagradama (...).

[4] DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. XXIV.

1. BIOGRAFIJA BONAVENTURE DUDE

Teško je pratiti tako izniman i širok opus koji nam je Bonaventura Duda u svom plodnu i dugu životu do sada ostavio, bez jasnih odrednica i saznanja o njegovu vlastitom životnom putu u kontekstu vremena u kojem je živio. Zbog toga ćemo na početku ovog rada pokušati prikazati bitne trenutke njegova života u okviru crkvenih i povijesnih prilika vremena u kojem je živio.

Iako njegov životopis nije glavni cilj našeg istraživanja, potrebno je prikazati i njegovo djetinjstvo kao i ranu mladost koja nam otkriva korijene njegova karaktera, redovničkog i svećeničkog zvanja.

Već smo istaknuli kako Duda djeluje u dva različita društveno-politička uređenja koja su bitno drugačije utjecala na sveobuhvatnu djelatnost i postojanje Katoličke crkve u nas. Za početak je dovoljno reći da je on kao i većina ljudi podrijetlom iz Rijeke i Hrvatskog primorja od rođenja do danas živio u pet različitih državnih tvorevina: Kraljevini Italiji, Kraljevini Jugoslaviji, Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji te Republici Hrvatskoj. Zbog toga je potrebno bliže odrediti i prikazati Dudino djelovanje u ta dva različita vremena – od kraja Drugoga svjetskog rata do 1990. godine te vrijeme demokracije od 1990. godine do danas. Na ovaj ćemo način moći bolje valorizirati važnost toga djelovanja te Dudinu dalekovidnost, pa i hrabrost u pojedinim pastoralnim i katehetskim inicijativama o kojima ćemo govoriti u sljedećim poglavljima ovog rada.

1.1. Djetinjstvo i mladenaštvo

1.1.1. Djetinjstvo (1924.–1933.)

Bonaventura (Roko) Duda rođen je 14. siječnja 1924. u Rijeci.[5] Roko mu je krsno ime, a 14. kolovoza 1941., kada je stupio u franjevački red, dobio je ime fra Bonaventura i tako je općenito poznat. Prigodom njegove 60. godišnjice misništva u siječnju 2010. godine piše o njemu njegov sumještanin, akademik Petar Strčić, da se „smatra čvrstim hrvatskim Bodulom iz čakavskoga sela Kras na Dobrinjštini u unutrašnjosti otoka Krka".[6] Kršten je 27. siječnja 1924. godine u maloj crkvi blizu riječke bolnice (koju je za potrebe svoje mornarice izgradila Austro-Ugarska), na početku lijepog parka Mlake. Čitajući njegov krsni list možemo ponoviti staru poslovicu „Nomen est omen". Naime mali Roko kršten je kao Rocco Virgilio Francesco. Inače crkvica u u kojoj je kršten bila je provo srušena od Talijana koji su na tom mjestu gradili novu, a ova je 1945. godine opet srušena tako da se sada podaci o njegovu krštenju nalaze u župnoj crkvi Gospe Lurdske kod riječkih kapucina.[7]

Djetinjstvo je proveo u svom zavičajnom mjestu Krasu na otoku Krku, a obilježeno je odsustvom oca i tek povremenim posjetima majke Antice.[8] Raste uz širu obitelj gdje skrbničku

[5] Rijeka je u tome vremenu prolazila kroz burna povijesna događanja: nakon Prvoga svjetskog rata i direktne mađarske uprave u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, nakon neuspjela D'Annunzijeva pokušaja osvajanja Rijeke, Rapallskim ugovorom, stvorena je „Slobodna država Rijeka" koja već 1922. godine fašističkim pučem gubi legalno izabranu vlast, a upravo 1924. godine i formalno postaje dijelom Kraljevine Italije. O malo poznatoj riječkoj crkvenoj povijesti toga vremena, osobito onu nastanka Riječke biskupije koja je uvelike pridonosila talijanizaciji Rijeke, vidi u: MEDVED, Marko: Nastanak Riječke biskupije 1925., u: *Croatica Christiana periodica* (2009.), br. 64., str. 137–156.

[6] STRČIĆ, Petar: Zač je kašniji papa fali važuč doktora Roka zo Krasi, u: Fra Bonaventura Duda: Čovjek želja, Poseban prilog u prigodi 60. obljetnice svećeništva, *Novi list* od 8. siječnja 2011., str. 10.

[7] Krstio ga je dugogodišnji riječki župnik (poznat po protalijanskim istupima) Luigi Maria Torcoletti. Prijepis krsnoga lista nalazi se u osobnom arhivu Bonaventure Dude.

[8] Svojih roditelja Duda se prisjeća u sljedećim recima: „Moja je mama služila po bolnicama u Rijeci, na Sušaku, u Zagrebu, Petrinji … dok nije preminula godine 1934. u siječnju, i to kod istih časnih sestara kod kojih sam se i ja sklonio, u sanatoriju u Klenovniku (…). Ona je ostavila na me lijep dojam, zauzetim radom s krasanskim djevojkama u crkvenom pjevanju, a onda u živom sudjelovanju u nedjeljnoj liturgiji." I dodaje kratko: „Tatu sam samo jednom vidio, odostraga. Pokazala mi ga je teta u Rijeci, kod kapucina, kada je pokraj nas prošao." Bila je to Rokova druga teta Kate koja je bila udana za Talijana i kod kojih je godine 1933. u jesen kraće vrijeme stanovao. Vidi: DUDA, Bonaventura: Uz sestre sv. Križa na Sušaku prije sedam desetljeća: Uspomene o životnom raskršću, u: RADIČEVIĆ, Estera – HOŠKO, Emanuel (uredili): *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara svetoga Križa na Sušaku*, Samostan Milosrdnih sestara svetoga Križa, Đakovo – Rijeka, 2005., str. 220. Sjećanja na svoju majku

ulogu spontano preuzima majčina sestra Marija Duda.[9] Idiličnu seosku atmosferu ovako opisuje: „Selo je živjelo svoju svakidašnjicu kao da je još u 17. ili 18. stoljeću. Nije bilo nikakvih novina, nisu stizale ni vijesti osim po nekim pismima. No svake nedjelje, a osobito blagdanima, prava je i najveća svečanost bila naša nedjeljna misa, župna crkva i njezin okoliš i naš plovan pop Mate Justić.“[10] On mu je bio i kateheta te mu je, kako sam svjedoči, usadio posebnu ljubav za biblijsku povijest. Još kao dječačić od pet i pol godina samoinicijativno se upisuje u pučku školu u Krasu gdje je na vlastito inzistiranje primljen umjesto starijeg, ali manje darovita dječaka i tu završava prva četiri razreda (1929.–1933.). Iz uspomena na svoje rano djetinjstvo Duda najčešće izdvaja nekoliko činjenica koje će se pokazati važne za njegovo osobno i kasnije redovničko oblikovanje.

Prva je obiteljsko i molitveno ozračje njegove šire obitelji uz koju je odrastao. Kasnije će u svojim sjećanjima navesti kako mu je za vrijeme studija u Rimu kasniji poznati kardinal, isusovac Augustin Bea, govorio o činjenici da su biblijske knjige nastajale uglavnom narativno i tako se prenosile, a Duda mu je to potvrdio vlastitim iskustvom: „Moja baka znala je sva nedjeljna evanđelja napamet. A ja sam kao dječak znao napamet gotovo cijelu Muku po Mateju. Slušao sam sa svom pažnjom kako na Cvjetnicu seoski pjevači pjevaju Muku Isusovu.“[11]

Na maloga Roka duboko je utjecala i oltarna slika iz krasanske župne crkve[12] koja prikazuje titulara župe sv. Antuna Padovanskog. Radi se o preslici Van Dyckove slike sv.

Duda je objelodanio i u svojoj knjizi: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 133. Inače, Dudino je djetinjstvo dobro opisano i u knjizi: BOROVIĆ, Radmila: *Roko u Krasu i Kras u srcu fra Bonaventure*, Marinići, 2011.

[9] U svojim sjećanjima na tu zauzetu ženu Duda piše: „Sjećam se kasnih zimskih večeri, kada smo, uz oganj, zajedno molili krunicu, ona s preslicom u ruci, a ja bih brojio Zdravomarije, a onda bi ona predmolila litanije, ja bih odgovarao i pobirao po sobi zrna kukuruza, kao da skupljam milostinju. Ali to nisu bile prazne igre, to je doista bila zajednička molitva.“ Vidi: DUDA, Bonaventura: Uz sestre sv. Križa na Sušaku prije sedam desetljeća: Uspomene o životnom raskršću, u: RADIČEVIĆ, Estera – HOŠKO, Emanuel (uredili): *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara svetoga Križa na Sušaku*, Samostan Milosrdnih sestara svetoga Križa, Đakovo – Rijeka, 2005., str. 221. Govoreći o Dudinoj obitelji za vrijeme njegova djetinjstva treba napomenuti da je i njegov ujak Franjo Duda (1912.–1979.) bio bogoslov baš u vrijeme odrastanja našega Roka. Kasnije je bio zauzeti svećenik u više župa krčke biskupije.

[10] DUDA Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2010., str. 10.

[11] *Isto*, str. 10–11.

[12] Upravo 1924. godine Kras, koji je tada imao gotovo 700 stanovnika, postaje samostalna župa. Spomenimo da je mali Roko krizman u prvoj generaciji krizmanika krasanske župe 1932. godine. Krizmao ga je krčki biskup Josip Srebrić a kum mu je bio tadašnji bogoslov Ivan Kirinčić.

Antuna koji u zanosu drži dijete Isusa.[13] Na njega je, kao malena dječaka, ostavljala silan utjecaj te je vjerojatno to prvo zrno njegova franjevačkog zvanja, kako i sam svjedoči: „Od prvih početaka svoje svijesti napajao sam oči tom slikom, sve do danas.“[14]

Kao treći važan utjecaj možemo izdvojiti prve susrete sa samim redovnicima-franjevcima. Njima je redovito, jednom mjesečno, dolazio iz samostana na Košljunu jedan franjevac pastoralno pomagati, a dojmili su ga se i franjevci iz Trećega samostanskog reda koji su imali samostan u Krku. Ipak, „ponajprije ni pomišljao (ni sanjao) nisam biti franjevcem, ne radi simpatija sa svijetom, nego sam ih doživljavao kao ljude s neba“.[15]

1.1.2. Školovanje i boravak na Sušaku (1933.–1935.)

Iako vremenski kratko razdoblje – tek dvije godine – one su ipak presudne za Dudino sazrijevanje i za redovnički i svećenički poziv. Sušak je tada pripadao Kraljevini Jugoslaviji i rastao kao grad u neposrednoj blizini, ali ipak potpuno odijeljen od talijanske Rijeke. Ispočetka, vidjeli smo, Roko stanuje kod svoje tete Kate, ali je njezin muž Giovanni Noli bio pogranični stražar pa Roko vrlo brzo dobiva politički izgon te seli na Sušak. Tu se ispočetka financira pomoću stipendije koju dobiva od riječkoga jugoslavenskog konzulata i kao podstanar stanuje u jednoj siromašnoj obitelji, zadovoljan samo krevetom, a ruča u đačkom skloništu, donoseći kući dodatak za večeru:

[13] Ovo je sigurno najpoznatiji način prikazivanja ovog u našim krajevima najpopularnijeg sveca, no manje je poznato da postoje pisana svjedočanstva o tom događaju koji se vjerojatno zbio u korizmi 1231. u Camposampiero blizu Padove. Vidi: ZLODI, Zvonko: *Sveti Antun Padovanski*, Veritas, Zagreb, 1978., str. 157–158.

[14] DUDA, Bonaventura: Malen a velik – ima li smisla biti svećenik danas. Razgovor s Josipom Blaževićem, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 107.

[15] DUDA, Bonaventura: *Ramišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 11.

Iako ne možemo ulaziti u sve detalje Dudine biografije, neka ovdje bude spomenuta i važna uloga njegova župnika Mate Justića koju Duda ističe na nekolio mjesta, a ovdje ćemo citirati njegov vlastoručni tekst – posvetu u njegovu zborniku *U svjetlu Božje riječi* jednom drugom istaknutom profesoru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu: „Dragom i poštovanom dr. Marijanu Valkoviću, Vrbničaninu (...) Roko fra Bonaventura Duda, Krasanin – osnovac plovana Vrbničanina vlč. Mate Justića (1929–1934).“ Knjiga se čuva u biblioteci Katoličkoga bogoslovnog fakulteta pod signaturom 101.781 (ex libris prof. dr. Marijan Valković).

Sa sobom sam donio iz zavičaja dušu odgojenu u sjenci crkve, ali – kako sam bio najmlađi u razredu – a Sušak je lučki grad – i svu sposobnost voska da se od njega izdjela svaka figura. O svojim drugovima neću pripovijedati. Čuo sam i vidio svašta. I zlo me se počelo hvatati. Imao sam istom 10 godina. Školska misa nas je okupila u crkvi časnih sestara sv. Križa. Tu sam se sjetio da znam ministrirati. Pola godine je trebalo da se odvažim i pozvonim na porti sestara.[16]

Svojom upornošću i uljudnošću bio je tako u došašću 1933. godine primljen i prihvaćen od sušačke zajednice Milosrdnih sestara sv. križa, osobito od s. Danile Barac koja je ostavila velik utjecaj na izbor njegova redovničkog i svećeničkog zvanja.[17] On ostaje i dalje podstanar u Strossmayerovoj ulici 3, ali s vremenom u samostanu počinje dobivati obroke te ondje počinje provoditi sve više vremena. Kod njih je tada stanovao svećenik Josip Blažina koji je bio dodijeljen crkvi Srca Isusova, pri samostanu i konviktu časnih sestara. Godine 1934. on je pokrenuo za ono vrijeme značajan tjednik *Istina*,[18] a Duda mu je bio osobit mali kolporter.

Na Sušaku završava prva dva razreda građanske škole. Počinje sve češće zalaziti na Trsat gdje upoznaje razne članove tamošnje franjevačke obitelji. Na njega je osobit dojam ostavio gvardijan o. Leonard Novaković (1871.–1945.), inače dugogodišnji magister novaka u novoosnovanoj Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda koja je bila ustanovljena

[16] DUDA, Bonaventura: Ima li danas smisla biti svećenik? u: ĆAVAR, Ivan – MIHIĆ, Mato – ŠEŠO, Ivan (priredili): *Pozdrav našem vremenu*, Bogoslovske sjemenište, Đakovo, 1964., str. 113. Ova knjiga važna je već i zbog činjenice što spada među prve knjige katoličke tematike tiskane nakon 1945. godine.

[17] Njoj i drugim sestrama, uz koje će tijekom dvije godine stasati, odužit će se člankom koji smo već više puta citirali: DUDA, Bonaventura: Uz sestre sv. Križa na Sušaku prije sedam desetljeća: Uspomene o životnom raskršću, u: RADIČEVIĆ, Estera – HOŠKO, Emanuel (uredili): *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara svetoga Križa na Sušaku*, Samostan Milosrdnih sestara svetoga Križa, Đakovo – Rijeka, 2005., str. 213–224. No o s. Danili Duda piše, povodom njezne smrti, i poseban članak: DUDA, Bonaventura, Sestra Danila Barac, u: *Effatha* (1971.), br. 9–10., str. 19–21. Iz tih članaka možemo zaključiti da mu je ona bila svojevrsna druga majka upravo u najosjetljivijim, tinejdžerskim godinama te joj je zbog toga ostao trajno zahvalan. Neka ovdje bude spomenuto da je s. Danila bila hrvatska Šokica rodom iz dijela Baranje koji je nakon Prvoga svijetskog rada pripao Mađarskoj (Mohač). Pisac ovog rada podrijetlom je također s tih prostora. Sa sestrama sv. Križa Duda će ostati povezan čitava života, napose češće slaveći misu u njihovoj kapeli u bolnici na Šalati u Zagrebu, osobito prije demokratskih promjena, gdje su uz njih mnogi mali i veliki bolesnici nalazili snagu i okrepu.

[18] O sušačkom samostanu kao centralnom mijestu vjerskih i političkih zbivanja na Sušaku, osobito pod vidikom obrane hrvatskog identiteta grada te aktivne uloge tadašnjega senjsko-modruškog biskupa Ivana Starčevića, vidi u: MORAVČEK, Goran: Katolički pokret na Sušaku, u: RADIČEVIĆ, Estera – HOŠKO, Emanuel (uredili): *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara svetoga Križa na Sušaku*, Samostan Milosrdnih sestara svetoga Križa, Đakovo – Rijeka, 2005., str. 141–159.

1900. godine. Njegovim zalaganjem Duda je primljen u varaždinski franjevački kolegij s franjevačkom gimnazijom.[19]

1.1.3. Redovnička formacija (1935.–1944.)

Grad Varaždin, u koji Duda dolazi kao već ozbiljan jedanaestogodišnjak, diči se dugom gimnazijskom tradicijom.[20] Uz gimnazijsko obrazovanje ovdje će se razvijati i kao glazbenik pod vodstvom vrsna orguljaša i kompozitora p. Kamila Kolba. Tih godina događa se i susret s jednom pjesmom koja će ga se duboko dojmiti, a istovremeno otkriva Dudu kao budućeg pjesnika i zaljubljenika književne riječi:

> *Negdje u petom razredu gimnazije (to bi danas bio prvi razred), čitao sam na francuskom pjesmu Victora Hugoa o Bibliji. Usjekla mi se u sjećanje. Dugo je nisam nalazio (…) U pjesmi pjesnik pripovijeda kako su jednoga dana, kao djeca, na ormaru zapazili nepristupačnu knjigu. Ni sam ne zna kako su je dohvatili, ali – to je bila Biblija. I sada u prozi prevodim zadnje dvije kitice (…) „Mi smo čitali, cijelo jedno jutro: Josip, Ruta, Boaz, dobri Samaritanac… I cijeli dan, sve više obuzeti ljepotom, navečer smo ponovno čitali – kao djeca kad uhvate ptičicu s neba pa se, smijući se, dozivlju i puni radosti čude, osjećajući u svojim ručicama mekanost njezina perja.“*[21]

[19] Duda svjedoči kako mu je p. Leonard omogućio stipendiju koju su imali srednje imućni đaci: „Time je vjerojatno htio pomoći i kolegiju, a ja nisam dijelio sudbinu onih 'najjeftinijih' koji su mogli imati osjećaj manje vrijednosti.“ DUDA, Bonaventura: Tko je bio franjevac, o. Leonardo Novaković (1871.–1945.), u: *Moj sveti Franjo*, Zagreb, 1990., str. 189.

[20] Franjevačka klasična gimnazija s pravom javnosti u Varaždinu djelovala je od 1925. do 1945. godine. Franjevci su vodili i slavnu varaždinsku gimnaziju (1835.–1852.), gdje je profesorom između ostalih bio i orguljaš i kompozitor fra Fortunat Pintarić čija će pjesma *Čestit svijetu danak svemu* poslije inspirirati Dudu za knjigu *Svijeta razveselitelj*. Gimnaziju u Varaždinu osnovali su isusovci još 1636. godine, u vrijeme kad je u Varaždinu postojao jak protestantski pokret. Jedan od prvih profesora bio je poznati hrvatski isusovac Juraj Habdelić. Vidi: HORVAT, Siniša: Povijest varaždinske Gimnazije od utemeljenja do obilježavanja 350. obljetnice njezina djelovanja, u: PTIČEK, Rajka – BEDENIK, Jasminka (urednici): *Gimnazija u Varaždinu 1636.–2006.*, TIVA Varaždin – Prva gimnazija Varaždin, Varaždin, 2006., str. 11–56.

[21] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2010., str. 35.

Franjevački habit oblači 14. kolovoza 1941. godine u Varaždinu. Redovničko ime Bonaventura dvostruko ga određuje. Prva poveznica, u to vrijeme možda manje bitna mladom Roku, ali danas vrlo jasna jest sv. Bonaventura (1221.–1274.), *doctor seraphicus,* prvi i jedan od najvećih teologa franjevačkog reda koja ga je na svoj način odredila kao teologa. Druga poveznica jest njegova bliskost s profesorom na gimnaziji, franjevca posebna senzibiliteta o. Bonaventure Ćuka (1903.–1941.) koji umire upravo u vrijeme Dudina odlaska u novicijat. Za vrijeme njegova sprovoda Roko je molio za milost da „naslijedi" njegovo ime u Provinciji.[22] Već i po tome mogla se naslutiti Dudina pjesnička, literarna duša.

Godinu novicijata 1941.–1942. Duda provodi dijelom u Varaždinu, a dijelom u Kloštru Ivaniću jer je trsatski samostan, gdje je godinama bio novicijat, okupirala talijanska vojska. Na Veliku Gospu 1942. godine polaže prve zavjete. Iz toga vremena potječe i njegova prva mala skladba *Vivas* što se vrlo rado među braćom na imendane pjeva sve do danas. Vraća se u Varaždin i nakon mature 1944. godine započinje studij teologije u Zagrebu. Svečane doživotne zavjete polaže na Veliku Gospu 1945. godine u crkvi sv. Franje na Kaptolu u – kako je on tada doživljavao – apokaliptičkim vremenima promjene vlasti i dolaska komunističkog režima.

1.2. Dudino djelovanje od kraja Drugoga svjetskog rata do 1989.

1.2.1. Crkvene i društveno-političke prilike u Hrvatskoj od 1945. do 1968.

[22] Ćuk je Dudi doduše predavao samo higijenu, ali je bio poznat kao vrlo plodan filozof i teolog koji je za sobom ostavio čitav niz planiranih djela. Umro je od galopirajuće sušice 9. siječnja 1941. Uza sva svoja djela, Bonaventura Ćuk je ostavio i nevelik pjesnički opus. Njegovu će pjesmu *Hoću li i ja u raj* Duda kasnije pronaći i uzeti za svojevrsno životno geslo. O toj pjesmi i o tome kako je dobio redovničko ime svjedoči u knjizi *Ja Bogu povjerih svoj štap*: „I duboko me smiri pjesma, možda jedina, mog nekada učitelja, velikog filozofa i teologa, a mlad je umro – kao Isus, u 33. godini života. Bio je to franjevac, Bonaventura Ćuk (+1941.). Po njemu su mi nadjenuli ime." DUDA, Bonaventura: Pogovor, u: *Ja Bogu povjerih svoj štap – Moje mirogojske šetnje.* Teovizija, Zagreb, 1998., str. 61. Vidi također: DUDA, Bonaventura: Ostavština oca dr. Bonaventure Ćuka, u: *Obavijesti* (1973.), br. 7., str. 271–276.

Prije nego što počnemo više govoriti o njegovu pisanju, svećeničkom i akademskom radu, potrebno je kratko prikazati i povijesne prilike u to vrijeme. Naime, razdoblje njegovih studija i početka profesorskog rada pada u vrijeme najžešće represije komunističke Jugoslavije prema javnom djelovanju Katoličke crkve, osobito u Hrvatskoj.

Upravo početkom akademske 1945./46. objavljeno je poznato *Pastirsko pismo hrvatskih biskupa* (20. rujna 1945.)[23] u kojem se otvoreno govori o nasilju i nepravdama novog režima koji je doveo do cijelog vala novih represija. Već sljedeće godine osuđen je nadbiskup Stepinac, što Duda izravno prati te će lik kardinala Stepinca biti također predmet njegova pisanja i istraživanja. U vrijeme njegova postdiplomskog studija dolazi odluka Vlade NR Hrvatske (početkom 1952.) o ukidanju Rimokatoličkoga bogoslovnog fakulteta kao fakulteta Sveučilišta u Zagrebu čime je on *de facto*, ali ne i *de iure*, prestao biti sastavnim dijelom Sveučilišta u Zagrebu. Ovaj događaj samo je jedan u nizu incidenata i pritisaka u odnosima socijalističkog režima i Katoličke crkve. Zbog cijelog niza činjenica[24] te godine Sveta Stolica i socijalistička Jugoslavija prekidaju diplomatske odnose koji će biti uspostavljeni tek Protokolom iz 1966., što je urodilo izvjesnim popuštanjem tenzija između režima i Katoličke crkve.

Duda djeluje i u vrijeme ukidanja svega katoličkog tiska. Valja napomenuti da od brojnih katoličkih dnevnika, mjesečnika i popularnih godišnjaka između 1945. i 1960. godine izlazi samo nekoliko izdanja pa Bono Zvonimir Šagi zaključuje: „Spomenimo samo da je sav katolički tisak bio onemogućen: ili zabranjen ili toliko sužen i kontroliran da je praktički izgubio svaki smisao.“[25] Isto se može zaključiti i za katoličko izdavaštvo uopće koje je dulje vrijeme

[23] Od novije literature na ovu temu važnost i sadržaj *Pastriskog pisma* dobro prikazuje: ČONDIĆ, Alojzije: Društvene okolnosti i pastoralni rad u Hrvatskoj od 1945. do 1952. na temelju pastitskih pisama, u: *Crkva u svijetu* 46(2011.), br. 3., str. 277–300.

[24] Val pritisaka najžešći je između 1945. i 1952. godine. Vrijeme je to uhićenja i zatočeništva kardinala Stepinca, već spomenutog izbacivanja teoloških fakulteta u Ljubljani i Zagrebu iz njihovih sveučilišta, ukidanja vjeronauka u školama, staleškog udruženja svećenika te mnogih drugih pritisaka komunističkog režima na Katoličku crkvu, njezino svećenstvo i laikat. Dobar prikaz tih događaja daje: AKMADŽA, Miroslav: Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952., u: *Croatica Christiana Periodica* (2004.), br. 52., str. 171–202. Općenito o svim ovim događajima pišu: VIDOVIĆ, Mile: *Povijest Crkve u Hrvata*, Matica hrvatska Metković – Crkva u svijetu Metković – Split, 2007., str. 440–446.; ŠANJEK, Franjo: *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 470–483.

[25] ŠAGI, Bono, Zvonimir: Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb,

bilo svedeno na mala, ciklostilom umnožena, izdanja. U takvim okolnostima upravo će Dudin prijevod Evanđelja iz 1962. godine biti prvi koji će probiti tu „tiskarsku blokadu“ i u velikoj nakladi bit će tiskan u tada velikoj i modernoj državnoj Vjesnikovoj tiskari.

Događaj Drugoga vatikanskog koncila (11. listopad 1962. – 8. prosinac 1965.) imao je dalekosežne posljedice i za našu domovinsku Crkvu. Spomenimo da su već u pripravne komisije ušli zagrebački nadbiskup Franjo Šeper i splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić. Tijekom koncilskih rasprava o uvođenju narodnog jezika u liturgiji veliku je važnost imao i intervent nadbiskupa Franića nakon čega je 17. studenog 1962.godine, u koncilskoj dvorani, cijelu svetu misu na staroslavenskom jeziku služio tadašnji šibenski biskup Josip Arnerić.[26] Naši će biskupi stoga vrlo rado nakon Koncila dočekati svetu misu na narodnom jeziku.

> *U ozračju Drugoga vatikanskog sabora u hrvatskoj Crkvi dolazi do izražaja jačanje svijesti katoličkog laikata koji je sve aktivniji u obrani svojih vjerskih prava u društvu i nazočan u 'aggiornamentu' Crkve u hrvatskom narodu. Brojne koncilske tribine i instituti za teološku kulturu laika pridonose širenju teološke kulture u općem kontekstu. Zapažena je i zajednička suradnja teologa i laika na prijevodu Biblije na hrvatski jezik (Zagreb 1968.), u čijoj redakciji sudjeluju najpoznatiji jezični i literarni stručnjaci, teolozi i bibličari.*[27]

Godine Koncila vrijeme su oživljavanja i vjerskog tiska. Spomenimo časopis *Bogoslovska smotra,* u kojoj Duda djeluje od prvog broja, počinje ponovno izlaziti 1963. godine. *Glas (s) Koncila*, o čijem ćemo nastanku i Dudinoj ulozi u tome šire govoriti u nastavku ovog rada, počinje izlaziti 1962. godine, kao i cijeli niz drugih časopisa koji počinju izlaziti šezdesetih godina.

2010., str. 32. Dobar pregled ove problematike daje: MATAUŠIĆ, Mirko: Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima, u: *Časopis za suvremenu povijest* 38(2006.), br. 2., str. 499–521.

[26] Usp. FRANIĆ, Frane: Govor „O liturgijskom jeziku“ održan na II. vatikanskom saboru, u: *Crkva u svijetu* 27(1993.), br. 3., str. 218–219.

[27] ŠANJEK, Franjo: *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 478.

Godina 1968. bila je prijelomna s više vidika u našoj Crkvi. Pod ekumenskim vidom događa se prvi ekumenski susret „na vrhu“[28] po uzoru na onaj Pavla VI. i carigradskog patrijarha Atenagore (1964.). To je godina izlaska Zagrebačke Biblije, Ilustrirane Biblije mladih te godina osnivanja Centra za koncilska istraživanja, informacije i dokumentaciju Kršćanska sadašnjost, da spomenemo samo neke od važnijih događaja i izdanja, to jest ona u kojima je Duda imao važnu ulogu te ćemo o njima nadalje šire govoriti.

1.2.2. Svećenička formacija

U ovakvim prilikama teče i Dudina svećenička formacija. U tom kontekstu važno je napomenuti da njegov spisateljski rad započinje odmah nakon Drugoga svjetskog rata. Prvi put se javlja 1946. godine člankom pod naslovom *Život Kristov! Pismo Gospodinu koji živi u svijetu ali ne za svijet,*[29] još kao bogoslov, u franjevačkom kleričkom glasilu *Corona*.

Na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao je 1950. godine. Zbog tadašnjih kanonskih propisa nije zaređen sa svojom generacijom, već je ređenje odgođeno dan nakon što je napunio kanonsku dob te je tako zaređen u Zagrebu, u božićnom vremenu 15. siječnja 1950. godine. U jednom od svojih intervjua ovako o tome svjedoči: „Ovdje u crkvi svetog Franje, tu sam ležao na kamenu pred jaslicama u nedjelju u sedam ujutro. Zaredio me biskup Franjo Salis Sewis iz Karlovca, jer je nadbiskup Stepinac, sada blaženik, tada bio u zatvoru. – Što ste mislili dok ste ležali na podu? – Bože, smiluj mi se. Imao sam 26 godina.“[30] Ubrzo je, u svetištu Majke Božje Trsatske, proslavio i mladu misu, 29. siječnja 1950.

[28] Susretu su, uz ostale, nazočili kardinal Franjo Šeper, tada već novoimenovani prefekt Kongregacije za nauk vjere (vidi cijeli *Glas Koncila* 7(1968.), br. 2.) i srpski patrijarh German. Susret je imao senzacionalan odjek, a pridonio je poslije i redovitim ekumenskim susretima na kojima je i Duda zapaženo sudjelovao. O događajima koji su prethodili skupu, osobito onima koji su povezani s Drugim vatikanskim koncilom, vidi: RADIĆ, Radimila: Odnosi između Rimokatoličke i Srpske pravoslavne crkve 60-tih godina, u: CENTAR ZA POLITOLOŠKA ISTRAŽIVANJA: *Dijalog povjesničara/istoričara 3*, Zagreb, 2001., str. 487–503. Vidi također: A. K.: Historijski susret: Patrijarh Berman i kardinal Šeper, u: *Glas Koncila* 7(1968.), br. 10., str. 1–2, 8–9.

[29] DUDA, Bonaventura: Život Kristov! Pismo Gospodinu koji živi u svijetu ali ne za svijet, u: *Corona* (1946.), br. 13–14., str. 88–90.

[30] DUDA, Bonaventura: Razgovor povodom 88. rođendana. Razgovarao Dobroslav Silobrčić, u: *Magazin Jutarnjeg lista* od 15. 1. 2012.

godine. Za mladomisničko geslo izabrao je riječi: „Isuse – dobroto beskrajna“. Tako je njegova redovnička i svećenička formacija zaokružena i završena upravo tamo gdje je i počela – pod okriljem svetišta Gospe Trsatske.

1.2.3. Akademska izobrazba i usavršavanje (1950.–1957.)

Nakon odsluženoga vojnog roka u Prilepu u Makedoniji (1951.–1952.) vraća se u Zagreb gdje na Katoličkome bogoslovnom fakultetu (dalje KBF) stječe znanstveni naslov magistra znanosti s temom *Dogmatski osnov i značenje Marijine uloge u ekonomiji spasenja*.[31]

Njegov se životni put nastavlja u Rimu (1954.–1957.), ali je bilo potrebno puno umješnosti da se u tadašnjim prilikama, kako smo već pokazali, nastavi teološka izobrazba u inozemstvu. Upravo je zato zanimljivo izbliza pogledati pod kakvim okolnostima Duda kao doktorant među prvim studentima KBF-a toga vremena uspijeva legalno, s putovnicom, otići u Rim na daljnje studije.

> *S gospodinom Miroslavom Krležom nisam imao srdačnijih odnosa, ali sam se s njime nekoliko puta susreo, s velikom korišću za me. Prvi put smo bili kod njega kao predsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, naš dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta prof. Keilbach, fra Karlo Kaić i ja. Bilo je to godine 1953. Zamolili smo ga da bi se Akademija zauzela za naš pasoš za specijalizaciju iz teologije u inozemstvu. Predložili smo da ćemo raditi disertacije na naše teme. Ja sam predložio Ivana Stojkovića, teologa bazelskog koncila u XV. stoljeću. Krleža je u razgovoru uvijek doista vodio, a nas dvojica mladih teologa smo se vrtjeli, odgovarajući mu dosta zgodno. Keilbach je samo šutio i – bio prisutan.*[32]

Ovdje se možemo zapitati bi li se u kontekstu svega izrečenog ovakav razgovor mogao smatrati suradnjom s režimom i podilaženje vladajućima? S današnje točke gledišta smatramo da je ovo zapravo bio hrabar čin i korištenje mogućnosti dokazivanja vlastitog projekta kao

[31] Rad se čuva u osobnom arhivu Bonaventure Dude.

[32] DUDA, Bonaventura: Božić je Božje Da čovjeku. Razgovarao Ivan Ugrin, u: http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20041225/temedana01.asp Zadnje pretraživanje: 27. 4. 2012.

važna za kulturu i povijest svog naroda. Spomenimo ovdje da će upravo u godini Dudina odlaska u Rim, dakle 1954. godine, Franjo Šeper biti imenovan zagrebačkim nadbiskupom koadjutorom nakon što je nadbiskup Stepinac 1952. godine bio imenovan kardinalom što je dovelo do cijelog niza novih pritisaka na Katoličku Crkvu u Hrvatskoj.

Boravak u Rimu od svibnja 1954. godine do srpnja 1957. godine bio je za Dudu mnogostruko važan i uspješan. Spomenut ćemo samo njegov doktorat na Papinskom ateneju Antonianum u studenom 1956.: „Joannis Stojković de Ragusio (1443.) – *Doctrina de cognoscibilitateEcclesiae*". Poslije je tiskan među: *Studia Antoniana,* br. 9. O toj je disertaciji napisano više recenzija od kojih je najpoznatija ona, tada mladog teologa i profesora, Josepha Ratzingera u *Münchener Theologische Zeitschrift*, 1960. godine.[33] Pedeset godina kasnije, 5. lipnja 2010. godine, kada je kao papa Benedikt XVI. imao svečano predavanje u Hrvatskome narodnom kazalištu, u sklopu svoga prvog posjeta Republici Hrvatskoj, upravo je Duda bio među šesnaest odabranih osoba iz hrvatskoga javnog života, znanosti i kulture koji su posebno pozdravili Papu.[34] Spomenimo ovdje i važan simpozij u Dubrovniku 1985. godine s temom života, rada i značenja Ivana Stojkovića Dubrovčanina za hrvatsku povijest i kulturu. Duda je tada održao referat *Biblijska hermeneutika Ivana Stojkovića* o čemu ćemo još govoriti.[35]

No boravak u Rimu zanimljiv je iz više razloga, od kojih spominjemo samo dva. Nekako u isto vrijeme kada i Duda u Rim dolazi još jedan veliki franjevac iz Dudine provincije, p. Aleksa Benigar (1893.–1988.). Protjeran iz Kine tijekom maoističke represije pedesetih godina,

---

[33] Prvu je recenziju napisao G. Thils u *Ephemerides Theologicae Lovanienses*. Druga je, ovdje spomenuta, profesora Ratzingera u: *Münchener Theologische Zeitschrift* 12(1960.), br. 3, str. 215–216. O Ratzingerovoj ocjeni i Dudinoj korespondenciji s njim piše akademik Petar Strčić u opširnom članku pod naslovom *Teolog Ratzinger o doktoratu o. Dude* objavljenom u dva susljedna broja Glasa Koncila. Članak počinje Ratzingerovim odgovorom na Dudinu zahvalu glede recenzije. U tom pismu stoji i sljedeće: „Ovom Vam prigodom ponovo potvrđujem da mi je u mome znanstvenom radu uvelike koristilo Vaše lijepo djelo, iz kojega sam crpao ne mali nauk dok sam radio svoje članak 'Crkva' za 'Lexicon für Theologie und Kirche'." Citirano prema: STRČIĆ, Petar: Teolog Ratzinger o doktoratu o. Dude, u: *Glas Koncila* 46(2007.), br. 25., str. 25. Konačno, treća recenzija, ona Tomislava Šagija (tada se još ne potpisuje Šagi-Bunić) izašla je u ciklostilom izdanoj knjizi: ŠAGI, Tomislav: *Misao i djelo*, Zagreb, 1961., str. 148–160. Tiskom je izdana u Dudinu djelu *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 545–556.

[34] ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA: Susret pape Benedikta XVI. s osobama iz javnog života u HNK, http://www.zg-nadbiskupija.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=1360:susret-pape-benedikta-xvi-s-osobama-iz-javnog-ivota-u-hnk-&catid=5:aktualnosti&Itemid=82 Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.

[35] Vidi: DUDA, Bonaventura: Biblijska hermeneutika Ivana Stojkovića, u: ŠANJEK, Franjo (priredio), *Misao i djelo Ivana Stojkovića, Zbornik radova s međunarodnog simpozija u Dubrovniku 26.–28. svibnja 1983.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., str. 235–254.

on će u Rimu provesti treću trećinu svog života. U Antonianumu su zajedno stanovali tijekom tri godine Dudina boravka u Rimu. Nakon Benigarova preminuća Duda će se, među ostalim svojim zanimanjima, posvetiti i svetačkoj kauzi danas već sluge Božjega oca Alekse.[36]

Susret s još jednim znamenitim kineskim misionarom, bliskim suradnikom o. Alekse, imat će također vrlo značajnu ulogu za kasniji Dudin rad, osobito onaj biblijski. Radi se o, danas blaženiku, o. Gabrijelu M. Allegra.[37] Bio je to zaista izniman čovjek koji je, prvo sam, a nakon toga s ekipom stručnjaka, napravio prvi katolički prijevod prvo Starog, a potom i Novog zavjeta u razdoblju od 1948. do 1960.[38] godine. Duda je imao priliku susresti Allegru i dio njegove ekipe koji su se u Rimu i kasnije u Svetoj zemlji pripremali za prijevod Novog zavjeta. Od njega je Duda naučio kako je za ovakav posao potrebno puno zanosa, pronicljivosti i timskog rada.[39]

No Dudin je naporan posao na disertaciji o Stojkoviću imao i svojih (ne)sretnih posljedica. Sam o tom izvješćuje u jednom razgovoru:

> *Odnio sam svoj rad profesoru koji je bio godinu dana mlađi od mene, p. Umbertu Bettiju (…). Pozorno je prostudirao moj rad i rekao: „Za godinu dana to će biti izvrsna studija.“ Doživio sam mali živčani udar. Liječnik, koji je također bio franjevac, rekao mi je: „U Provinciju! Bolje zdrav magarac, nego bolestan teolog!“ No, fra Aleksa Benigar (…) odsječeno reče: „Ne! Odi malo u Asiz, odmori se a onda se upiši u Papinski biblijski institut.“*[40]

[36] Zbog velike važnosti za Dudin cjelokupan život o Benigaru ćemo još govoriti kada budemo donijeli i opširnu biografiju Dudina pisanja o Benigeru.

[37] Blaženim je proglašen na rodnoj Siciliji 29. rujna 2012. Jedini je bibličar dvadesetog stoljeća koji je (do sada) proglašen blaženim. Internacionalno franjevačko bratsvo u Antonijanumu danas nosi njegovo ime. Vidi: http://www.ofm.org/ofm/?p=2060&lang=en Zadnje pretraživanje: 20. 10. 2012.

[38] HON TAI FAI, Savio: Asia – Un esempio di auditus culturae: l'opera di Gabriele M. Allegra, u: *Path (Pontificia Academia Theologiae)* 11(2012.), br. 1., str. 49–59. Spomenimo ovdje i, za nas značajnju, činjenicu da će kompletna kineska Biblija u jednosveščanom izdanju Allegrinom zaslugom izaći iste 1968. godine kada i naša Zagrebačka Biblija.

[39] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, str. 42.

[40] DUDA, Bonaventura: U zagrljaju Franje Asiškog. Razgovor s fra Antom Tomićem, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 164.

Srećom, poslušao je savjet o. Alekse te je otišao na intenzivan odmor u Asiz da bi, odmah potom, nastavio svoju biblijsku izobrazbu na Papinskome biblijskom institutu 1955.–1957. godine. Tu je postigao biblijski licencijat, obradivši Pavlov tekst o božanskoj i zemaljskoj vlasti u Rim 13,1–7 kod znamenitog profesora Karla Prümma.

Spominjemo ovu zgodu jer se s jedne strane pokazuje kako se Duda, zapravo neplanirano, usmjeruje k biblijskoj specijalizaciji. Ona pokazuje i Dudinu osjetljiviju stranu koja će se, na svoj način, očitovati i u napornu radu oko prevođenja Zagrebačke Biblije kada će na neko vrijeme morati prekinuti rad i povući se u mir prirode. Kao što smo vidjeli, dogodio se logičan izbor – Asiz – kamo odlazi 1955. godine, što će ga do kraja oblikovati u franjevačkom duhu i bliskosti Franjinu doživljaju franjevaštva. Svoje asiške dojmove i doživljaje (od kojih su mnogi upravo iz tog vremena) opisuje u nekoliko članaka koji su poslije skupljeni u knjizi *Moj sveti Franjo*. Sve to dobro oslikava ovaj drugi susret koji je doživio sada stupivši na tlo Asiza.

> *Nekako sam se osjećao doma. Biva mi, sad-na, susrest ću Franju. I evo jednoga dječaka. Pod pazuhom nosi lubenicu, živu i pravu. Priđem mu, uspostavimo razgovor. Kako vi to zovete, mislim lubenicu? Što će mu? To će im biti večera. Koliko ih ima? Osmero. Što će još večerati? To je sve. U ono vrijeme i sâm sam oskudijevao, bijedan student. A nisam bio ni darežljiv, malo sam bio stisnute ruke. Ipak, pronađem pedeset ili sto lira, bilo bi to za tramvaj. Pružim mu za kruh. Veselo je otrčao. Uživao sam dugo poslije u pogledu kojim me nadari.* Vratio se nakon godinu dana te dalje svijedoči: *Siđoh na stanici Santa Maria degli Angeli (...) No, brže nego sam se nadao, pade mrak. U zaseocima još nije bilo struje. Izgubio sam smjer. Čuo sam ovdje-ondje žamor u kućama. Pred jednom zastanem i zovnem bi li mi tko pokazao put (...) Odjednom neki dječak izleti iz kuće i ovi mi se oko vrata: „È lei, padre! Jeste li vi, oče!“ Tko bi mu se nadao, bio je to onaj dječak s kojim se sretoh prije godinu dana. Predstavio me svojim roditeljima i veselo me, kao starog prijatelja, odvede k Svetome Damjanu.*[41]

Takav ljudski susret, još više nego sveta mjesta, pomoći će mu da dublje otkrije i na sebe primijeni Franjin duh siromaštva i jednostavnosti.

[41] DUDA, Bonaventura: *Moj sveti Franjo*, Teovizija, Zagreb, 1990., str. 15–16.

1.2.4. Predkoncilsko razdoblje (1957.–1962.)

1.2.4.1. Profesorski rad

Nakon povratka u domovinu od jeseni 1957. godine pa sve do 1993. godine predavao je na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Obim predmeta koje je predavao donekle reflektira i širinu njegova znanstvenog i pastoralnog interesa. Osim biblijskih predmeta, uvoda i egzegeze Novog zavjeta, biblijskih jezika i arheologije, preuzimao je po potrebi i druge predmete. Prvi predmet koji je predavao po dolasku na Katolički bogoslovni fakultet bio je Uvod u filozofiju. Osim toga, osobito za vrijeme Koncila kada je preuzeo predmete Tomislava Šagi-Bunića, predavao je još i filozofiju religije, franjevačku povijest, misiologiju, kristologiju i sakramentologiju s mariologijom, eshatologiju, uvod u Kristov misterij i duhovno bogoslovlje. Preuzevši katedru Novog zavjeta, naslijedivši Maksimilijana Lacha,[42] stječe status redovnog profesora 1969. godine. Ovdje treba naglasiti da je paralelno s profesorskim radom na KBF-u sedamnaest godina predavao i na Filozofsko-teološkom učilištu Hrvatske franjevačke provincije u Samoboru (od 1960./61.) i kasnije na Trsatu (sve do kraja šk. godine 1977./78.) te na Odjelu za kršćanski nazor Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove gdje je suosmislio i Permanentno obrazovanje za sestre koje se održavalo kod sestara Svetoga križa na Vrhovcu u Zagrebu[43] (1978.–1980.). Mnoge generacije svećenika, više biskupa, mnogi sadašnji i već umirovljeni profesori na našim teološkim visokoškolskim ustanovama, mnoštvo časnih sestara, ali i laika, bili su dakle i njegovi studenti. Surađuje s mnogim svojim kolegama na Fakultetu, a najplodnija suradnja svakako je s Jerkom Fućakom, Tomislavom Šagi-Bunićem, Josipom

[42] Bio je brat biskupa Josipa Lacha. Ovu su katedru prije njega vodili: kratko Nikola Žuvić, a prije njega, kako Duda kaže, „vrijedni naš novozavjetnik Franjo Zagoda“. Vidi: ĆURIĆ, Josip – DUDA, Bonaventura: In memoriam profesoru Maksimilijanu Lachu (1897.–1989.), u: *Bogoslovska smotra* 59(1990.), br. 3–4., str. 471–474. Tek nešto prije njega kao profesori dolaze Tomislav Janko Šagi-Bunić i Stjepan Bakšić. Duda svjedoči kako mu je u dekretu stajala i rečenica: „Vaša se služba smatra dobrovoljnim prilogom vašeg provincijala potrebama Fakulteta.“ Desetak godina predavao je bez plaće. Dokument se čuva u osobnom arhivu Bonaventure Dude.

[43] Vidi: FUČEK, Ivan: Zanosan svjedok vjere, u: Fra Bonaventura Duda, Čovjek želja, Poseban prilog u prigodi 60 obljetnice svećeništva, *Novi list* od 8. siječnja 2011., str. 22.

Turčinovićem, Vjekoslavom Bajsićem, a glede biblijskog rada s Celestinom Tomićem, Adalbertom Rebićem i drugima.

Dobra suradnja s kolegama i zauzetost za svekoliki napredak Fakulteta ogleda se i u činjenici da je u nekoliko navrata bio prodekan, a od 1982. do 1986. godine i dekan Fakulteta. Nekoliko pastoralno-teoloških inicijativa o kojima ćemo ovdje govoriti nastale su u sklopu KBF-a, no ovdje svakako treba biti spomenuto kako je Duda u profesorskoj ekipi koja ponovno pokreće obnovljeno izlaženje znanstveno-teološkog časopisa (danas znanstvenog časopisa fakulteta) *Bogoslovska smotra* kojem on piše uvodni članak pod naslovom *Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru*.[44] Većina najvažnijih članaka koje ćemo u ovom radu analizirati objavljena je upravo u *Bogoslovskoj smotri*, a ne manje važna je i činjenica da je cijeli jedan broj *Bogoslovske smotre*[45] posvećen njemu u čast u obliku zbornika s kompletnom njegovom bibliografijom povodom šezdesete obljetnice života.

[44] DUDA, Bonaventura: Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru, u: *Bogoslovska smotra* 23(1963.) br. 1., str. 1–12. List je od svojih početaka imao uspona i padova. Počinje ga izdavati tadašnji *Katolički list*, 1910. godine. Od 1912. godine izlazi u nakladi Bogoslovnog fakulteta da bi 1919. godine prestao izlaziti. Ponovno ga pokreće udruga Hrvatska bogoslovska akademija, a list ponovno prestaje izlaziti početkom 1944. godine da bi s dolaskom nove vlasti bili ugašeni i udruga i list. Vidi: REBIĆ, Adalbert: Sedamdeset godina i pedeset godišta Bogoslovske smotre, u: *Bogoslovska smotra* 50(1980.), br. 1., str. 2–9.

[45] Već smo spominjali nama najzanimljiviji članak: FUĆAK, Marijan Jerko – DAMIŠ, Ivan: Bibliografija Bonaventure Dude (1958.–1985.), u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 217–247. Ostali članci koji su izašli u tom broju-zborniku su: KRESINA, Ante: Pjesma nad pjesmama, parentska parabola, str. 3–8; TOMIĆ, Celestin: Kriza mudrosti, str. 9–20; VUK, Tomislav: Tko je „Nabukodonosor" u knjizi Danijelovoj?, str. 21–45; HERMAN, Zvonimir: Tri ulomka poslanice Rimljanima, str. 46–58; DUGANDŽIĆ, Ivan: Za slobodu nas Krist oslobodi (Gal 5,1), str. 59–70; FUĆAK, Marijan Jerko: Neki problemi i načela prevođenja Novog zavijeta, str. 71–90; ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Teološka važnost „Poslanice šestorice biskupa" iz godine 268., str. 91–101; RUPČIĆ, Ljudevit: Marijino djevičanstvo, str. 102–113; VUKOJA, Nikola: Siromaštvo kao „kraljevski put" spasenja po sv. Franji i po djelu „Sveti savez sv. Franje s Gospodnjom siromaštinom", str. 114–120; BENVIN, Anton: Odlomak glagoljaškog reda krštenja (Počinini fragmenti f. 10), str. 124–148; BORAK, Hadrijan: Da li je zagrebački biskup Esterhazy bio kapucin?, 149–158; HOŠKO, Franjo, Emanuel: Prvi priručnik biblijske povijesti na hrvatskom jeziku u prijevodu Emerika Pavića, str. 159–168; JURIŠIĆ, Hrvatin, Gabrijel: Naši domaći sveci, str. 169–195; MATAUŠIĆ, Mirko, Juraj: Odnos Katoličke crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848. – 1900., str. 196–216; REBIĆ, Adalbert: Rad dr. Bonaventure Dude na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, str. 244–246; PERKO, Franc – VESENJAK, Jože – FUĆAK, Marijan, Jerko – REBIĆ, Adalbert – JEVTIĆ, Atanasije – KALEZIĆ, Dimitrije: Priopćenje o radu VI. međufakultetskog ekumenskog simpozija u manastiru Studenici od 27. do 30. rujna 1984., str. 252–257.

Iako se ovaj zadnji prilog nalazi u dijelu časopisa koji donosi izvještaje i recenzije, dakle nije sastavni dio zbornika, ipak ga ovdje donosimo jer govori o vrhuncu ekumenske suradnje visokih teoloških škola s područja cijele ondašnje države, a upravo je te godine Duda na Simpoziju prisutan i kao dekan KBF-a (dakle u svojstvu jednog od domaćina skupa) te kao predavač, što je sve razvidno iz izvještaja koji navodimo.

Doprinos teološkom studiju dao je pod različitim vidicima, a kao osobit doprinos koncilski obnovljenu shvaćanju teoloških studija izdvajamo Dudin članak *Kratak pregled u misterij Krista i povijest spasenja* nastao na temu obnove crkvenih studija po smjernicama Drugoga vatikanskog koncila, a izrečena na stručnom sastanku profesora teoloških studija u Sarajevu 1978. godine.

Odmah na početku ovog članka Duda izriče snažnu misao: „Suvremena teologija, bar ona koja je potaknuta Koncilom, smatra da se sva Biblija i sva teologija nekako dade izraziti kao misterij Krista i povijest spasenja.“[46] Podsjeća da u vrijeme priprave Koncila te za njegova trajanja, u traženjima novih putova za obnovu Crkve, ni tada uhodana, tradicionalna školska teologija nije bila pošteđena oštrih kritika. Najviše joj se zamjeralo: neusklađenost filozofije i teologije; raskomadanost predmeta bez prave sinteze; neživotvornost teologije glede samih studenata te pastoralna nedjelotvornost. Kao odgovor na ove i slične kritike nastaje koncilski dekret *Optatam totius* o odgoju i obrazovanju svećenika,[47] točnije njegovi brojevi od 14 do 16 gdje upravo uvodni tekst jasno izriče da „kod obnove crkvenih studija treba u prvom redu nastojati da se bolje usklade filozofski i teološki predmeti te skladno pridonose da se u dušama pitomaca sve više otkriva *otajstvo Krista koje zahvaća svu povijest ljudskoga roda* (naglasio B. D.), neprestano utječe na ljudsku povijest a poglavito djeluje po svećeničkoj službi“.[48] Iz tih je koncilskih smjernica stvoren novi „uvodni tečaj“ kojem Duda iščitava trostruki cilj:

> *sistematski: uvod u misterij Krista i povijest spasenja treba studentima pružiti potrebnu sintezu kako bi shvatili značenje i cilj svega teološkog studija; egzistencijalni: ukoliko taj „tečaj“ treba izići u susret duhovnoj situaciji današnjih studenata i pomoći im u produbljivanju njihove vjere na kojoj će se temeljiti sva njihova specifična egzistencija,*

[46] DUDA, Bonaventura: Kratak pogled u Misterij Krista i povijest spasenja, u: KUŠAR, Stjepan (priredio): *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 13.

[47] Dekret tumače i provode pokoncilski provedbeni dekreti: *Ratio fundamentalis institutionis fundamentalis* (1967.) za sjemeništa i bogoslovije te *Normae quaedam* (1968.) za fakultete.

[48] Optatam totius. Dekret o odgoju i obrazovanju svećenika: u: DRUGI VATIKANSKI KONICL: *Dokumenti. VII. popravljeni i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, br. 14a.

u konačnici svećenička. (…) I napokon pastoralni ukoliko studenti budu jasno spoznali da misterij Krista djeluje u povijesti „poglavito po svećeničkoj službi“.[49]

Duda dalje pokazuje kako misterij Krista i povijest spasenja ne smiju postati samo neki „uvodni“ tečaj na teološkim fakultetima, već da koncilski i postkoncilski dokumenti žele da oni postanu okosnica cjelokupne obnove sve teologije. Veći dio članka posvećuje biblijskom i teološkom određenju pojmova „otajstvo Krista“ te „povijest spasenja“, no nama je ovdje važno podcrtati kako Duda dobro primjećuje davanje važnosti pastoralnog vidika koncilske obnove teologije, što je i bila jedna od najvažnijih novosti novog poimanja koncilske teologije.

1.2.4.2. Počeci Teološko-pastoralnog tjedna te katoličkog izdavaštva

Nezaobilazan je i Dudin udio u stvaranju i kreiranju Teološko-pastoralnog tjedna koji je i danas najveći godišnji skup katoličkog svećenstva Crkve u Hrvata.[50] Iako je i ova inicijativa zapravo koncilska, smještamo je ovdje po kronološkom redu. „Tečaj“ nastaje na inicijativu nadbiskupa Franje Šepera koji želi neku vrstu permanentne izobrazbe svećenika te se s tom idejom obraća KBF-u 1959. godine. Prvi takav „tečaj“, poslije tjedan, održan je 21 – 24. veljače 1961 godine. Osnivači i začetnici prvog tečaja bili su Bonaventura Duda, Tomislav J. Šagi-Bunić, Stjepan Slaviček, Ivan Jurak i Drago Znidaršić.[51] Duda u radu Tečaja aktivno sudjeluje kao predavač, kao voditelj biblijske sekcije te kao dekan Fakulteta.

To je vrijeme kada Duda počinje i aktivnije pisati te objavljivati u tada još skučenim prilikama katoličkog izdavaštva. O tome sam svjedoči: „Od 1945. pa do 1962. godine u Hrvatskoj nije tiskana nijedna vjerska knjiga. Prva, koja je tiskana u Vjesnikovoj tiskari, bila je zapravo moj prvi prijevod evanđelja iz knjige talijanskog isusovca Pietra Vanettija. Izašla je na

[49] DUDA, Bonaventura: Kratak pogled u Misterij Krista i povijest spasenja, u: KUŠAR, Stjepan (priredio): *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., str. 15.

[50] Usp. REBIĆ, Adalbert: Teološko-pastoralni tjedan u službi permanentnog obrazovanja prezbitera, u *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 805–815.; BALOBAN, Josip: Teološko-pastoralni tjedan u (ne)dovršenoj perspektivi Drugog vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 703–723.

[51] BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 562–563.

blagdan sv. Luke Evanđeliste 1962 s naslovom *Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta – riječima četvorice evanđelista.*“[52] Radi se o harmoniji evanđelja i vrlo je važno za razumijevanje Dudina kasnijega prevodilačkog rada, o kojem će biti govora u daljnjem tijeku ovog rada.

1.2.5. Koncilsko razdoblje (1962.–1965.)

Ne manje važna činjenica za razumijevanje Dudine misli i praktičnog djelovanje jest bez sumnje događaj Drugoga vatikanskog koncila (1962.–1965.) te Dudino nastojanje da misao i duh Koncila što više i što dublje prodru na teološkoj, liturgijskoj, prezbiterijalnoj i široko vjerničkoj razini.[53] To je jedan od ugaonih stupova njegove opće teološke te napose eklezijalne,

[52] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, str. 39. Radi se o knjizi: DUDA, Bonaventura: *Evanđelja. Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta – riječima četvorice evanđelista*, Hrvatsko katoličko društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1962. HKD sv. Ćirila i Metoda bilo je tada jedno od rijetkih katoličkih nakladnika u cijeloj ondašnjoj državi. Postoji i novo izdanje ove knjige: DUDA, Bonaventura: *Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta – riječima četvorice evanđelista*, Knjižara sv. Antuna, Zagreb, 2008.

[53] Postoji opsežna bibliografija o prihvatu Drugoga vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Budući da ćemo se u tijeku ovog rada pod nekoliko vidika doticati ove teme, izdvajamo značajnije knjige, zbornike i članke:

ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Vrijeme suodgovornosti I i II*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981. i 1982.; RAZNI AUTORI: *Mi, Crkva i drugo*. Sabrani radovi „Bogoslovske tribine“, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.; KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikansko koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.; ANČIĆ, Nediljko (priredio): *Koncil u Hrvatskoj*. *Zbornik radova teološkog simpozija u povodu 30. obljetnice Drugog vatikanskog sabora*, Crkva u svijetu Split, 1996.; MIKLENIĆ, Ivan (priredio): *Koncil je nezaobilazan*, Glas Koncila Zagreb, 1996. Izdvajamo i više članaka iz: *Crkva u svijetu* 21(1986.), br. 2.; DUDA, Bonaventura: Koncilska vizija Crkve, str. 105–123.; ZOVKIĆ, Mato: Ostvarenje Koncila u našoj Crkvi, str. 125–135.; BEZIĆ Živko: Suvremena teološka kretanja i njihova prisutnost u našoj Crkvi, str. 154–176. Važni su i radovi s 45. Teološko-pastoralnog tjedna „Četrdeseta obljetnica Drugog vatikanskog sabora: očekivanja – ostvarenja – izazovi“ u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.). br. 3., osobito članci: ZOVKIĆ, Mato: Recepcija Drugoga vatikanskog sabora u Crkvi u Hrvata, str. 687–712. te MANDARIĆ, Valentina – RAZUM, Ružica: Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština str. 817–853. Tu su i dva važna članka J. Balobana: BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4, str. 562–563.; BALOBAN, Josip: Teološko-pastoralni tjedan u (ne)dovršenoj perspektivi Drugog vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3, str. 703–723. U svom članku *Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj* Duda upozorava i na nekoliko važnih doktorskih disertacija kao što su: Miro Vrgoč, Antopo-eikonologija II vatikanskog sabora (KBF Zagreb); Ivan Grubišić, Religiozno ponašanje katolika u Srednjoj Dalmaciji 80-ih godina (Filozofski fakultet Zadar); Josip Čorić, L'apostolato dei laici in Croazia del 1945–1971 (Pontificia università del Laterano) te Polegubić Adolf, Laien in der Kirche und Gesellschaft Kroatiens (KBF Bečkog Sveučilišta) – ova disertacija izdana je u knjizi POLEGUBIĆ, Adolf: *Stoljeće katoličkog laikata u Hrvatskoj*, Glas Koncila Zagreb, 2007.

a onda i pastoralne te katehetske misli i djelovanja. Događaj Koncila imao je, na našem području kao izravnu posljedicu, više praktičnih inicijativa na nekoliko razina. U mnogim od tih inicijativa aktivno sudjeluje pa bi se sažeto moglo reći: „koncilski je magisterij opečatio i oplodio i njegova fakultetska predavanja i sve daljnje njegovo djelovanje.“[54] Sam Duda nazvat će kasnije taj proces „koncilska prementalizacija“.[55]

S crkveno-povijesnog gledišta njegove najplodnije životne godine započinju upravo u vrijeme održavanja Koncila i neposredno nakon njega. U godini sazivanja Koncila Dudi je 38 godina i tada je već pet godina profesor na zagrebačkom KBF-u. Sam će kasnije reći: „Što se tiče mene osobno, Koncil je najsnažniji doživljaj moga života. Taj koncilski period života smatram najljepšim i najuzbudljivijim.“[56] I ovomu najdinamičnijem dijelu Dudina života i rada pokušat ćemo pristupi kronološkim redom.

U poglavlju o društveno-političkim i crkvenim prilikama naglasili smo kako je vjerski tisak na području ondašnje države bio sveden na tek nekoliko glasila. Osjećala se velika potreba pravog tjednika (o dnevniku se nije moglo ni sanjati) koji bi mogao pratiti događaje kako iz domovinske Crkve koja je nastavljala živjeti unatoč represiji režima, tako i iz inozemne u kojoj se osjećala novost Koncila. Upravo tada Duda, uz idejnog pokretača p. Zorislava Lajoša, a na kasniji izravni poticaj Tomislava Janka Šagi-Bunića, za trajanja Koncila 1962., pokreće *Glas*

Priređivači knjige DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII popravljeno i dopunjeno izdanje*, koju i inače slijedimo u citiranju koncilskih dokumenata, donose i izbor koncilske bibliografije na hrvatskom jeziku. Uz knjige i članke koje smo i mi izdvojili o ovoj temi, oni također smatraju važnima: DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Fragmenti za buduće cjelovitije prouke I i II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 165–183. i *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 3., str. 251–274. te Dudine članke skupljene u zborniku *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II. vatikanskom koncilu*. Izdavajaju nadalje: RAZNI AUTORI: *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*. *Radovi katehetskij ljetnih škola 1983-1985*., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.; ARAČIĆ, Pero (uredio): *„Jeremija, što vidiš?“ Crkva u hrvatsko tranzicijskom društvu*, Teologija u Đakovu, Đakovo, 2001.; ŠAGI, Bono, Zvonimir: *Put i usput redovništva. 40 godina od Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

[54] HOŠKO, Franjo, Emanuel: Pogovor zbornika, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 559.

[55] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Fragmenti za buduće cjelovitije prouke I, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 175.

[56] DUDA, Bonaventura: Koncil je najuzbudljivije vrijeme mojega života. Razgovor s Katicom Knezović, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 124.

(s) Koncila kojem piše i prvi uvodnik[57] te mu je i suurednik. Godinama će nastaviti pisati za ovaj naš jedini katolički dvotjednik, koji kasnije postaje tjednik.

Već za Koncila počinje se javljati s člancima vezanim za sam Koncil, kao i dekrete koji se na njemu donose. U bibliografiji je moguće vidjeti izvore za tu građu, a ovdje spominjemo njegove članke u kojima odmah na početku Koncila pronicavo ukazuje na njegovu novost i važnost. To je razvidno već i iz naslova spomenutih uvodnika *Bogoslovskoj smotri: Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru* te *Glasu (s) Koncila:12 ih je bilo na prve Duhove, 2 500 ih se sastalo na današnjem Koncilu*. Spomenimo da je u svojim člancima komentirao dijelove ili cjeline desetak koncilskih dokumenata. Zajedno s Šagi-Bunićem prevodi konstituciju o božanskoj objavi *Dei Verbum*. O tome svjedoči: „To je za mene bila mala škola koncilske 'prementalizacije'. Tu sam doživio, pomalo kao i učenik koncilskoga iskusnika, koliko su prevoditelji, a kamoli čitatelji u opasnosti da 'novo vino' preliju u 'stare mješine'.“[58]

Tijekom ovog vremena počinje biti i sve traženiji davatelj duhovnih vježba, duhovni pratitelj i uopće značajna osoba crkvenog života u Hrvatskoj. Dokazuje to i knjiga *Pozdrav našem vremenu* đakovačkih bogoslova koji upravo njega, uz druge tada istaknute teologe, biraju da odgovori na njihova aktualna pitanja. U toj je knjizi objavljena i njegova jedina antologijska pjesma *Biti mi daj*, spjevana 1963. godine.[59] Više odlomaka iz ove knjige, kao i spomenutu pjesmu, Duda će koristiti u mnogim svojim kasnijim intervjuima i prisjećanjima. Njegova stalna otvorenost i opredjeljenost za čovjeka koja se tijekom desetljeća nije mijenjala i koja je zasigurno razlog njegove kasnije popularnosti održava se i u sljedećim riječima kojima mladim bogoslovima nastoji dati aksiome svećeničke prisutnosti u svijetu: „Prvo, ni nad kim ne lomiti

[57] DUDA, Bonaventura (anonimno):12 ih je bilo na prve Duhove, 2 500 ih se sastalo na današnjem Koncilu, u: *Glas s Koncila* (1963.), br. 1., str. 2.

[58] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Fragmenti za buduće cjelovitije prouke I, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 178.

Ovdje treba spomenuti da zajedno s o. Damjanom Damjanovićem prevodi i Dekret o prilagođenoj obnovi redovničkog života *Perfectae caritatis*, kako nalazimo u: FUĆAK, Marijan, Jerko, DAMIŠ, Ivan: Bibliografija Bonaventure Dude, u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 236. Konačno, Duda će dati i svoju recenziju cjelokupnog hrvatskog izdanja koncilskih dokumenata u: DUDA, Bonaventura: Dokumenti Drugog vatkanskog koncila, u: *Glas Koncila* 9 (1970.), br. 19., str. 7.

[59] DUDA, Bonaventura: Ima li danas smisla biti svećenik? u: ČAVAR, Ivan – MIHIĆ, Mato – ŠEŠO, Ivan (priredili): *Pozdrav našem vremenu*, Bogoslovsko sjemenište, Đakovo, 1964., str. 115–116.

štapa. Ni nad pojedincima ni nad skupinama. 'Bog hoće da se svi ljudi spase' (1 Tim 2,4). Bog je uvijek čovjekoljubac (Tit 3,4). Takve želi svoje svećenike.“[60]

1.2.6. Postkoncilsko razdoblje (1965.–1971.)

Držeći se kronološkog reda izdvojimo prvo Dudinu ulogu u stvaranju i radu Kršćanske sadašnjosti. Sam naziv pojavljuje se prvi put u časopisu *Svesci* 1966. godine. Iz kruga ljudi okupljenih oko časopisa razvit će i utemeljiti *Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost*. Burna prošlost ovog jedinstvena izdavačkog, ali i teološkog pothvata može se pratiti u nekoliko knjiga.[61] Uz trolist koji je trajno obilježio ne samo Kršćansku sadašnjost nego i cjelokupno vjersko izdavaštvo u Hrvatskoj, na području tadašnje Jugoslaviji, ali i cijeloga Istočnog bloka, sve do demokratskih promjena – Josipa Turčinovića, Vjekoslava Bajsića i Tomislava Janka Šagi-Bunića – Duda surađuje na mnoštvu projekata Kršćanske sadašnjosti, o kojima ćemo također više govoriti.

Dva susljedna putovanja na koja će Duda poći 1965. i 1966. godine bit će vrlo značajna glede kasnijeg prijevoda Biblije te Dudina angažmana u Kršćanskoj sadašnjosti. Naime, krajem rujna 1966. godine zajedno s Šagi-Bunićem, Turčinovićem i Bajsićem odlazi na Međunarodni teološki kongres u povodu desete godišnjice završetka Drugoga vatikanskog koncila u Rim. Njih trojica tu će priliku iskoristiti i za dobivanje besplatna prava prevođenja mnogih teoloških članaka na hrvatski, ali i da bi prvi put izravno upoznali Dudu s projektima Kršćanske sadašnjosti.

Godinu dana ranije, na proljeće 1965., odlazi, na poziv našega najvećeg mariologa Karla Balića, na 4. mariološki i 11. marijanski internacionalni kongres u Santo Domingo. Tada posjećuje i Sjedinjene Američke Države gdje u New Yorku susreće hercegovačkog franjevca

[60] *Isto*, str. 106.

[61] Iako se, fragmentarno, povijest nastanka i razvoja Kršćanske sadašnjosti može pratiti u više članaka koje donosimo u popisu literature o prihvatu Drugoga vatikanaskog koncila u Republici Hrvatskoj, ovdje izdvajamo knjige: ŠAGI, Bono, Zvonimir (uredio): *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. te TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

Silvija Grubišića koji je tamo pastoralno djelovao. On je već tada preveo Bibliju na hrvatski „kao pravi amater, ali visokoga stila“.[62] Iz toga prijevoda Duda će koju godinu kasnije odabrati upravo Grubišićevo Petoknjižje za predtekst u prevođenju Zagrebačke Biblije zbog „jedrine jezika i zbog toga što je, kao takav, doprinos kontaktu hrvatske Biblije s angloameričkim govornim i biblijsko-teološkim područjem“.[63]

Središnje mjesto u ovomu vremenskom razdoblju svakako predstavlja priprema, prijevod i izdavanje Zagrebačka Biblije. S crkvene strane gledano važan je bio sastanak s kardinalom Franjom Šeperom 6. siječnja 1967., na kojem su bili nazočni Duda i p. Ivon Ćuk. Duda je usmeno i pismeno izložio plan prijevoda Biblije i zatražio nadbiskupovo odobrenje. Dvadeset pet godina potom Duda će ustvrditi: „Moram reći da je zagrebački nadbiskup izvanredno brzo stvar procijenio i pokazao svestrano razumijevanje. Bez tako pametnog crkvenog glavara te Biblije ne bi bilo.“[64] Povijest njezina nastajanja službeno započinje 17. siječnja 1967. godine s prvim radnim susretom u Zagrebu u zgradi izdavačke kuće *Stvarnost* koja je trebala tiskati Bibliju. Na sastanku su sudjelovali direktor Stvarnosti Ivan Košutić, glavni urednik Miro Rajković te dr. Jure Kaštelan, član izdavačkog savjeta, a s crkvene strane Bonaventura Duda i Ivon Ćuk. Uz mnogo napora, traženja i požrtvovnosti mnogih suradnika od kojih se s pravom izdvajaju četvorica (urednici: Jure Kaštelan i Bonaventura Duda te Jerko Fućak[65] i Josip Tabak) prvo izdanje Biblije izići će 13. rujna 1968. godine. Te događaje Duda ovako opisuje:

> *U 11 sati, 10. svibnja, zazvonilo je veliko zvono naše katedrale. Ispraćaj g. kardinala Šepera koji je odlazio na rimsku dužnost. Pogledam brata Jerka: mi smo završili posljednju stranicu za tisak. Kardinal u Rim, a Jerko u podne na Trsat; bio je blagdan*

[62] KLARIĆ, Tvrtko – DUDA, Bonaventura: Morali smo prevesti Bibliju, u: *Hrvatski rukopis*, 4(1994.), br. 3., str. 9.

[63] *Isto*.

Tijekom boravka u New Yorku Duda će se susresti i s poznatim američkim biskupom – službovao u više američkih (nad)biskupija – Fultonom Sheenom, neumornim evangelizatorom putem pisane riječi, radija i televizije. Ovdje možemo povući paralelu između njega i onoga što je Duda, osobito nakon demokratskih promjena, činio na isti način u Republici Hrvatskoj. O njemu piše i u članku: DUDA, Bonaventura: Veliki prijatelj male djece. Fulton J. Sheen, pomoćni biskup New Yorka, u: *Glas Koncila* (1963.), br. 3., str. 6–7; 10.

[64] KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 24.

[65] Duda i Fućak u tom vremenu prestaju predavati na KBF-u i koncentriraju se samo na prevodilački rad.

Gospe Trsatske (…) Samo on zna koliko je bilo njegovo slavlje zahvalničko. (…) 13. rujna 1968., negdje oko devet sati ujutro, zvoni telefon. Zovu nas iz ureda Stvarnosti: „Dođite ili pošaljte nekoga, imamo prvu Bibliju, želimo je pokloniti vama." (…) Ja mislim da smo osjetili nešto od majčinske ljubavi prema novorođenčetu.[66]

Iste, 1968., godine izlazi *Ilustrirana Biblija mladih*. Ovo djelo u kontekstu našeg promatranja značajno je iz dva razloga. Predstavlja prvo katehetsko pomagalo biblijske tematike u vremenu kada se Bibliju nastoji približiti i mladima te, s druge stane, njezin je prijevod kompilacija prijevoda o kojima smo upravo govorili: novozavjetni tekstovi uzeti su iz Dudina *Evanđelja život i nauka Isusa Krista* dok su ostali biblijski tekstovi doneseni prema prijevodu *Zagrebačke Biblije*.

Godine su to i užurbana prilagođavanja liturgije na narodni jezik. Kao vrsnu organizatoru prijevoda Zagrebačke Biblije i ostalih biblijskih izdanja ondašnja Biskupska konferencija Jugoslavije povjerava Dudi organiziranje i izradu prijevoda biblijskog dijela Hrvatskog lekcionara u deset svezaka. I ovdje Duda najtješnje surađuje s Jerkom Fućakom. Za potrebe Lekcionara nanovo su preveli Novi zavjet[67] te izvršili lekcionarsku redakciju Psaltira Zagrebačke Biblije.[68] U izdanju liturgijskih knjiga, uz velik broj suradnika, Duda posebno izdvaja banjalučkog biskupa Alfreda Pichlera i Josipa Turčinovića.[69] Tako je, zahvaljujući i njima, nova liturgija u Hrvatskoj počela u adventu 1969. godine. Duda je sudjelovao i prijevodu Rimskog misala i Časoslova. Iako bi i ovaj liturgijski Dudin angažman zahtijevao dublju razradu, budući da izlazi iz okvira naše teme, donosimo tek njegovo kratko svjedočenje glede nastanka Časoslova[70] te kratak osvrt na liturgijske prijevode u cjelini:

[66] KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 55–56.

[67] Izlazi u izdanju Kršćanske sadašnjosti od 1972. godine nadalje.

[68] Redakcija psaltira bila je povjerena kaptolskom franjevcu Filibertu Gassu.

[69] Usp. DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 254.

[70] Jedan od rijetkih dokumentiranih izvora iz tog vremena jest: JURIŠIĆ, Gabrijel: Das Stundengebet in kroatischen Sprache, u: *Liturgisches Jahrbuch* 29(1979.) br. 4., str. 251–252. Općenit prikaz priređivanja liturgijskih knjiga na hrvatski jezik donosi i: HRVATSKI BISKUPI: *Liturgija i život Crkve. Poslanica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 15–18.

Ja sam preveo temeljne crkvene dokumente i predložio hrvatsko nazivlje (Novi časoslov, KS, Zagreb, 1972.). S Jerkom Fućakom uredio sam biblijska čitanja, a usudio sam se prevesti i osamdesetak novih himana. Pjesnički zaostaju za onima Milana Pavelića, ali sam nastojao da budu teološki točni, ritmički što pjevniji. (...) U svemu tome bilo je prigovora koji će i ostati: da smo radili prebrzo. Odabir nije bio u tome da smo radili brzo ili polako, nego uraditi pošto-poto. A u pogledu prevodilačkih načela liturgijskih knjiga morali smo voditi računa i o odlučujućim stavovima članova Biskupske konferencije među kojima je tada bilo više onih sklonih doslovnosti. Nismo mogli prvo vrijeme mnogo računati na to da će nam se odobriti veće prinove i prilagođenja našoj suvremenosti.[71]

Spomenimo na kraju još jedan doprinos Dude i Fućaka jer su se obojica, osobito J. Fućak, zauzela za izlazak Jeruzalemske Biblije na hrvatskom jeziku.[72]

1.2.7. Bliski suradnici

Nastojeći što bolje razumjeti ovo koncilsko razdoblje Dudina života, kao i sveukupan utjecaj koji je svojim radom i pisanjem izvršio na hrvatsku teologiju, liturgiju, pastoral i katehezu, dolazi se do zaključka na kojem i osobno inzistira: Dude i rezultata njegova rada ne bi bilo bez nekolicine ljudi s kojima je usko surađivao i kojima također moramo posvetiti nešto prostora u ovom radu. Činimo to i stoga što razumijevanje više koncilskih i postkoncilskih inicijativa o kojima ćemo poslije više govoriti nisu do kraja jasne bez poznavanja i ovih zaslužnih osoba. Od mnoštva osoba s kojima je u koncilskim i postkoncilskim godinama surađivao Duda posebno izdvaja Jerka Fućaka, Tomislava Janka Šagi-Bunića, Josipa Turčinovića, Zorislava Lajoša te Vjekoslava Bajsića.

[71] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 255.

[72] JERUZALEMSKA BIBLIJA. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“; REBIĆ, Adalbert, FUĆAK, Jerko, DUDA, Bonaventura (uredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

1.2.7.1. Marijan Jerko Fućak (Pašac, 1932. – Zagreb, 1992.)

U našem ćemo se istraživanju više puta susretati sa zapaženim kaptolskim franjevcem Marijanom Jerkom Fućakom[73], Dudinim redovničkim subratom, te je potrebno i o njemu reći nekoliko riječi. Teološke studije pohađa u Zagrebu i Rimu. Franjevac postaje 1950. godine, svećenik 1958. godine. Mladu misu, kao i Duda, slavi na Trsatu, gdje je od 1964. do 1967. godine propovjednik i ispovjednik. Slično kao i Duda, u Rimu završava poslijediplomsko školovanje na Papinskomu biblijskom institutu i Antonianumu. Predaje na franjevačkim učilištima u Samoboru i na Trsatu, a od 1970. godine na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu gdje 1990. godine preuzima katedru Sv. pisma Novog zavjeta. Zajedno s Dudom radi na biblijskim i liturgijskim prijevodima o kojima ćemo govoriti u ovom doktorskom radu i kojih bez njegova uporna i predana rada vjerojatno ne bi bilo ili barem ne bi bili ostvareni u tako rekordnu roku. Mislimo tu i na Zagrebačku Bibliju, liturgijske prijevode, kao i prijevod Novog zavjeta Duda – Fućak. Na osnovi prevodilačkog iskustva piše i više članaka koji su „autokritični u specifičnom smislu: temelje se na vlastitom iskustvu prevođenja Biblije, osobito Novoga zavjeta, te iznose sve moguće dileme i opredjeljenja Duda-Fućakova Novoga zavjeta (…) Ti su članci ujedno i perspektivni jer – uvažavajući svu kritiku koja se u međuvremenu pojavila i na Bibliju i na Duda-Fućakov prijevod NZ-a – budućim prevoditeljima uvelike olakšavaju posao“.[74]

Tijekom petnaest godina vodio je *Institut za teološku kulturu laika* Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu i gotovo sam organizirao rad za *Dopisni tečaj teologije* na tome Institutu, priredivši sve potrebno gradivo. U tom kontekstu važan je i njegov članak *Službe laika u Crkvi*.[75] Organizirao je i vodio brojne biblijske seminare i tečajeve za kršćanske laike i redovnice, vodio biblijske duhovne vježbe i konferencije. Bio je jedan od pokretača i urednik časopisa *Vrijeme i riječ*. Budući da se bavio isključivo biblijskom teologijom i biblijskim

[73] Za praćenje njegova rada vrlo dobro može poslužiti članak DUDA, Bonaventura – HERMAN, Zvonimir, Izidor: Biografija i znanstveni curriculum dr. Marijana Jerka Fućaka, u: *Bogoslovska smotra* 64(1995.), br. 1., str. 5–10.

[74] DUDA, Bonaventura – HERMAN, Zvonimir, Izidor: Biografija i znanstveni curriculum dr. Marijana Jerka Fućaka, u: *Bogoslovska smotra* 64(1995.), br. 1., str. 8.

[75] FUĆAK, Jerko: Službe laika u Crkvi, u: RAZNI AUTORI: *Skrivnost Cerkve in službe v Cerkvi. VII međufakultetski ekumenski simpozij*, Ljubljana, 1986., str. 84-97.

pastoralom, slobodno možemo reći da je na području biblijskog pastorala, koji će i nama biti jedna od tema ovog rada, bio jedan od najznačajnijih pokretača i djelatnika od izlaska *Zagrebačke Biblije* do svoje prerane smrti 1992. godine. U tom kontekstu treba spomenuti njegov prijevod knjige *Praktični rad s Biblijom danas,*[76] kao prvog priručnika za praktični rad s Biblijom u hrvatskom jezičnom području, te razne pastoralne inicijative i nastojanja kao predsjednika Instituta za biblijski pastoral Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, između ostalog da se u našoj Crkvi uvede i Biblijska nedjelja.

Isprepletenost Fućekova i Dudina djelovanja na području biblijskog pastorala dobro oslikava početak sljedećeg članka napisanog 1992., u godini Fućakove smrti:

> *Htio bih da ovo bude zaista praktičan rad s Biblijom. Ne samo govor o njemu. Kao uvod u taj rad dajem samo nekoliko bibliografskih podataka o pomagalima za takav rad. Za teoretsko upoznavanje Biblije preporučujem prije svega pogovore i tumačenja na kraju Biblije (Duda, Kresina, Tomić). (...) Veoma preporučujem i netom izašlu knjižicu: Carlos Mester, Evo, sve činim novo, Metanoja 104 (Duda je bio dugogodišnji urednik Metanoje; podnaslov knjige je Biblija u novoj evangelizaciji, a preveo ju je J. Fućak, op. a.). Osobito je aktualna za prilike koje proživljavamo. (...) Upravo su izišle i dvije knjižice koje pružaju osnovne spoznaje o Bibliji: Bonaventura Duda, Što je za me Biblija?, Zagreb, KS 1991; R. Bewes, Najkraće o Bibliji (s ilustracijama), Zagreb, KS, 1991. (koji je Duda preveo, op. a.).*[77]

1.2.7.2. Zorislav Lajoš (Široko Polje, 1921.– Popovača, 1972.)

Poduzetna kaptolskog franjevca, također Dudina redovničkog subrata, Zorislava Lajoša[78] već smo spominjali pa je potrebno i o njemu reći nekoliko riječi. Kao što smo vidjeli, pokretač je i izdavač *Ilustrirane Biblije mladih*, no za povijest katoličkog novinarstva u nas

[76] RAZNI AUTORI: *Praktični rad s Biblijom danas*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

[77] FUĆAK, Marijan, Jerko: Praktičan rad s Biblijom i dopisna teologija, u: *Bogoslovska smotra* 61(1992.), br. 3–4., str. 417.

[78] Nekoliko je izvora za ovaj kratak pregled njegova života i rada: DUDA, Bonaventura: I tako je počelo…, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 4–5.; DUDA, Bonaventura: Oproštajni govor o. Bonaventure od o. Zorislava Lajoša, u: *Obavijesti* (1972.), br. 8., str. 249–252.

svakako će ostati ponajprije zapamćen kao idejni začetnik i pokretač *Glasa (s) Koncila*. U to vrijeme on je i magistar franjevačkih bogoslova pa će njihova suradnja uvelike pomoći kod slaganja i odašiljanja prvih brojeva. Za našu tematiku osobito je zanimljivo da Lajoš sudjeluje u modernim katehetskim inicijativama tog vremena (katehetski priručnici *Riječ je tijelom postala* te osobito važan *U tvojoj radosti Gospodine*[79]). Nadalje, idejni je začetnik gradnje crkve sv. Križa u Novom Zagrebu kojom je srušena komunistička ideja o novom gradu bez crkve. Surađuje sa začetnikom Hrvatske enciklopedije Matom Ujevićem, a širinu Lajoševih interesa i djelovanja Duda opisuje i u usporedbi s enciklopedistom Ujevićem: „Njegov dobar poznavatelj, mogu reći i duhovni privrženik (…) i sam 'ujevićevskih' kvaliteta.“[80] Zauzeto djeluje u animiranju Trećeg reda sv Franje. Pogiba tragično, u automobilskoj nesreći, upravo pred desetogodišnjicu *Glasa Koncila,* 1972. godine.[81]

1.2.7.3. Tomislav Janko Šagi-Bunić (Brodarovac, 1923. – Zagreb, 1999.)

Osoba s kojom ćemo se u ovom dijelu rada izravno ili posredno, uz Dudu, najviše susretati svakako je Tomislav Janko Šagi-Bunić[82] (Janko Šagi, od 1960. upotrebljava ime

[79] KATEHETSKI IZDAVAČKI CENTAR: *U tvojoj radosti Gospodine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.; KATEHETSKI IZDAVAČKI CENTAR: *U tvojoj radosti Gospodine. Priručnik za katehete*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.; KATEHETSKI IZDAVAČKI CENTAR: *U tvojoj radosti Gospodine. Priručnik za roditelje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

[80] DUDA, Bonaventura: U vječnome će spomenu biti pravednik, u: *Obnovljeni život* 50(1995.), br. 3–4., str. 413.

[81] Jedinu tiskanu posvetu koju nalazimo u Dudinim knjigama naslovljena je upravo na Zorislava Lajoša i Josipa Turčinvića, a nalazi se na početku važna Dudina zbornika *Koncilske teme*. Usp. DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 5.

[82] Danas postoji dosta građe za njegov životopis. Nabrajamo važnije: TENŠEK, Zdenko, Tomislav: Tomislav Janko Šagi-Bunić, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 918–924.; ŠANJEK, Franjo: Pedeset godina znanstvenog i literarnog rada T. J. Šagi-Bunića, u: *Croatica Christiana Periodica* (1989.), br. 23., str. 105–114.; DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2010., str. 87–89. Cjelokupan pogled na njegov život i rad

Tomislav Janko Šagi-Bunić), franjevac kapucin, jedan od naših najvećih poslijeratnih teologa. I o njemu donosimo nekoliko biografskih podataka važnih za razumijevanje dodirnih točaka Dude i njega osobno. Prijateljstvo s Dudom traje od gimnazijskih dana u Varaždinu, kao i zajedničkog služenja vojnog roka. Profesor KBF-a u Zagrebu postaje akademske 1952./53. godine. Za dekana Fakulteta izabran je akademske 1969./70. godine – na tristotu obljetnicu utemeljenja Zagrebačkog Sveučilišta, zatim ponovno u više navrata (1969.–1971.; 1974.–1978.; 1990.–1991.). Kao dekan zalaže se za razvoj teološkog istraživanja i ponovnu integraciju sa Zagrebačkim sveučilištem. Godine 1979. Šagi-Bunić je izabran za dopisnog člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U svojstvu privatnog teologa zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera, Šagi-Bunić prisustvuje svim zasjedanjima Drugoga vatikanskog koncila (1962.–1965.). Postaje članom međunarodne Teološke komisije pri Kongregaciji za nauk vjere (1969.). Surađuje kod osnivanja i usmjerenja *Glasa Koncila*, jedan je od inicijatora biltena za ekumenska pitanja *Poslušni Duhu* i časopisa *Svesci*, čiji je glavni i odgovorni urednik više godina. Blisko surađuje kod organiziranja Kršćanske sadašnjosti (u ovom kontekstu važni su njegovi članci o Koncilu u *Kani*) i Teološkog društva Kršćanska sadašnjost kojemu predsjeda od 1977. do 1989. Također, važno za našu tematiku, treba izdvojiti dvije njegove vrijedne knjige s koncilskim temama: *Ali drugog puta nema* (Zagreb, 1969., uz više kasnijih izdanja)[83] te već spomenuta *Vrijeme suodgovornosti* u dva sveska (Zagreb, 1981. i 1982.), uz koje treba spomenuti i *Povijest kršćanske literature I*[84] te *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*.[85]

Duda će, odgovarajući na pitanje koja mu je najdraža rečenica Svetog pisma, „citirati“ upravo Šagi-Bunića, pokazavši koliko ga cijeni: „Prvi me je pred takvo pitanje stavio (…) Tomislav Šagi-Bunić. Usput, kolege smo od prvih razreda gimnazije, on je uvijek, i u drugome, godinu preda mnom. (…) *Što god ste učinili (ili niste učinili) jednom od najmanje moje braće, meni ste učinili (ili niste učinili)*. Kolega Šagi-Bunić voli postojano isticati da je to Matej, glava

daje prvo poglavlje knjige: BARIŠIĆ, Anto: *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., str. 13–51.

[83] Radi se o stožernu djelu za razumijevanje značenja Drugoga vatikanskog koncila. Duda se više puta osvrće na ovu knjigu kao što pokazuje i recenzija: DUDA, Bonaventura: Napokon drugo izdanje toliko tražene knjige „Ali drugog puta nema“, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 17., str. 10.

[84] ŠAGI - BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Povijest kršćanske literature I,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976.

[85] ŠAGI - BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Euharistija u životu Crkve kroz povijest,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

25., redak 40. i 45.“[86] U propovijedi na njegovoj misi zadušnici Duda će ga nazvati i kolegom i prijateljem i učiteljem i poticateljem i hrabriteljem.[87]

1.2.7.4. Josip Turčinović (Sveti Petar u Šumi, 1933. – Zagreb, 1990.)

Duda je imao dugogodišnju i plodnu suradnju i s Josipom Turčinovićem.[88] Rodom Istranin, nakon školovanja u Kopru i Pazinu dolazi u Zagrebu gdje diplomira na Katoličkome bogoslovnom fakultetu, a kasnije i na Filozofskom fakultetu. Nakon poslijediplomskog studija počinje predavati na Katoličkome bogoslovnom fakultetu te postaje i pročelnik Katedre ekumenske teologije, koju je vodio do smrti. Jedan je od suosnivača Instituta za ekumensku teologiju i dijalog (1969.). Predavao je i staroslavenski jezik i književnost te glagoljicu. U okviru Fakulteta povjerene su mu razne dužnosti: u razdoblju od 1966 do 1969. bio je tajnik Pastoralno-teološkog tjedna, istovremeno je radio i u *Bogoslovskoj smotri*, vodio ekumenske delegacije Fakulteta ili u njima sudjelovao (Beograd, Ljubljana) te sudjelovao na brojnim međunarodnim i svjetskim susretima i kongresima.

Godine 1968. Fakultetsko vijeće Katoličkoga bogoslovnog fakulteta imenovalo ga je predstojnikom Instituta za teološku kulturu laika sa zadatkom da uspostavi sve uvjete za početak njegova rada, što uspješno ostvaruje, te pomaže u osnivanju istoimenog instituta u Rijeci i pripremama za njegovo osnivanje u Splitu.

---

[86] DUDA, Bonaventura: Krist nam je u svakom čovjeku povjerio samoga sebe. Razgovor sa Živanom Morić, u: LICE, Stjepan (priredio), *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 45–46.

Upravo ti novozavjetni reci najbolje oslikavaju bogočovječnu, utjelovljenu teologiju koju je naučavao i živio Tomislav Janko Šagi-Bunić.

[87] Usp. DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2010., str. 87. Koliko su bili bliski još od školskih dana, svjedoče i sljedeće Dudine riječi iz iste propovijedi: „Božja je milost moga života što smo, u minijaturi, obnovili biblijsku povijest o Davidu i Jonatanu. On je svakako bio David.“ *Isto*, str. 87.

[88] ŠANJEK, Franjo: In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, u: *Bogoslovska smotra* 60(1991.), br. 3–4., str. 136–144.; ŠANJEK, Franjo: In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, u *Croatica Christiana Periodica* (1990.), br. 26., str. 203–206. Možda najcjelovitije o njemu govori, njemu posvećeno, izdanje lista *Kane* (koju je on i ustanovio) koji izlazi povodom njegove smrti: *Kana* 21(1990.), br. 10.

Josip Turčinović je prije svega velik organizator, što se najviše očitovalo u organiziranju i vođenju Kršćanske sadašnjosti kojoj je od osnutka 1968. godine ravnatelj, pokretač većine pothvata, urednik časopisa i biblioteka i kreator cjelokupne, osobito izdavačke djelatnosti. Ovdje preskačemo historijat njezina nastanka, ali svakako se mora naglasiti da ona

> *zahvaljujući ponajviše Turčinovićevoj pronicljivosti i njegovim izvanrednim organizatorskim sposobnostima… u suradnji s domaćim i inozemnim izdavačima razvija bogatu i vrlo razgranatu izdavačku djelatnost koja će hrvatski narod u domovini i inozemstvu obogatiti najosnovnijim liturgijskim, teološkim i vjersko-poučnim priručnicima i publikacijama, a mnogostrukim će biblijskim izdanjima uvelike pripomoći osnovnim religioznim potrebama albanskog, makedonskog, poljskog, ruskog, ukrajinskog i drugih naroda u istočnoj Europi*.[89]

Njegovim zalaganjem Kršćanska sadašnjost prisutna je na međunarodnim sajmovima knjiga što Turčinoviću omogućava da se profilira i kao jedan od suosnivača udruženja Europske kršćanske knjige (Tournai, Belgija).

Sudjelovao je i u prijevodu većih koncilskih dokumenata te svih naših liturgijskih izdanja obnovljene liturgije (uz ostalo, prvo hrvatsko svečano izdanje *Rimskog misala*, *Časoslova naroda Božjeg*, *Evanđelistara*). Uređivao je časopise *Poslušni Duhu*, *Kana*, *Svesci* i *Volumna theologica.*

Svojom pronicljivošću vratio je među crkvena izdanja Bibliju Stvarnosti, koja postaje Biblijom Kršćanske sadašnjosti, a velika mu zasluga pripada i u izdanju *Ilustrirane Biblije mladih*. Kao koncilski teolog s osjećajem za znakove vremena uvidio je važnost i vrijednost sredstava društvenog priopćavanja. Osnovao je informativnu agenciju AKSA (Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti) te pionirska izdanja ploča i kaseta s crkvenom tematikom. Pred kraj života nastojao je ustrojiti televizijski studio Kršćanske sadašnjosti. Iako u tome nije uspio, značajno je njegovo zalaganje na filmskom polju. Njegov film *Katolička Crkva u Hrvata* (1971.) imao je velik uspjeh: otkupile su ga nacionalne televizije Austrije i Francuske. Tu su još *Marija Bistrica* (završetak svečanosti 1971.), *Vječni smo tvoji putnici* (1979.) dok je skazanje *Trinaest stoljeća kršćanstva* izvedeno u zagrebačkoj katedrali prigodom Nacionalnoga euharistijskog kongresa 1984. godine. U duhu koncilske konstitucije *Gaudium et spes* trudio se

[89] ŠANJEK, Franjo: In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, u: *Bogoslovska smotra* 60(1991.), br. 3–4., str. 139.

da, kraj svih teškoća, Katolička Crkva u Hrvatskoj ostvari što življu i svestraniju dijalošku prisutnost u svim segmentima društvenog života. U svom radu uvijek je imao u vidu i hrvatsko iseljeništvo.

Svoju svećeničku službu dugo godina Josip Turčinović je vršio u kapeli Ranjenog Isusa na Trgu bana Jelačića (tadašnjem Trgu Republike). Upravo Dudinim zalaganjem skupljena su neka njegova razmišljanja i homilije uz one Jerka Fućaka i Vjekoslava Bajsića. U predgovoru ove knjige Duda piše:

> *O četvrtoj obljetnici Josipove smrti želimo ih se spomenuti ovom malom knjižicom koju smo naslovili riječima Još nam uvijek govore, nadahnjujući se riječima Pisma o Abelu koji „mrtav još uvijek govori" (Heb 11,4). Sabrali smo stoga rukovet njihovih nagovora i propovijedi u kojima su nam ostavili u baštinu dio svoje misli, rekao bih i svoje svete strasti.*[90]

Iz njegovih homilija potekle su i knjige *Glas iz Ranjenog*,[91] koje su prevedene i na talijanski jezik. Kao vrstan predavač sudjelovao je na mnogim vjerničkim, osobito svećeničkim skupovima, u vrijeme kad je druga izdavačka djelatnost bila nemoguća.

1.2.7.5. Vjekoslav Bajsić (Čakovec, 1924. – Zagreb, 1994.)

Vjekoslava Bajsića[92] možda najbolje opisuje lakonski izričaj njega sama zapisan u njegovoj oporuci: „zahvaljujem se svima koji su imali strpljenja sa mnom. Teško je biti po naravi šloser, a baviti se duhovnim pitanjima."[93] Iako skroman, bio je vrstan intelektualac i odličan organizator i praktičar. Nakon doktorata iz filozofije na Gregorijani u Rimu (1958.) i

[90] DUDA, Bonaventura (priredio): *Još nam uvijek govore*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., str. 5.

[91] TURČINOVIĆ, Josip: *Glas iz Ranjenog* I, II, III, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.; 1998.; 1999.

[92] Neki od izvora za njegovu biografiju su: KUŠAR, Stjepan: Dosje Vjekoslav Bajsić – operandi libellus V. Bajsić. Šloser i intelektualac, u: *Bogoslovska smotra* 72(2002.), br. 1., str. 211–221.; ĆURIĆ, Josip: In memoriam prof. dr. Vjekoslav Bajsić (11. II. 1924. – 20. V. 1994.), u: *Bogoslovska smotra* 65(1995.), br. 1., str. 175–177.

[93] KUŠAR, Stjepan: Dosje Vjekoslav Bajsić – operandi libellus V. Bajsić. Šloser i intelektualac, u: *Bogoslovska smotra* 72(2002.), br. 1., str. 211.

višegodišnjeg liječenja upale pluća od 1962. godine postaje profesorom filozofije na Katoličkome bogoslovnom fakultetu i njegovim institutima u Zagrebu i ostaje na toj službi sve do umirovljenja 1993. godine. Na Katoličkome bogoslovnom fakultetu obnašao je i druge dužnosti: knjižničara, dekana Fakulteta, člana brojnih povjerenstava, a bio je i član Vijeća Biskupske konferencije Jugoslavije za one koji ne vjeruju te član Europskog društva za katoličku teologiju.

Ipak, u povijesti hrvatske teologije i katoličkog izdavaštva ostat će upamćen ponajprije kao jedan od suosnivača Kršćanske sadašnjosti, odgovorni urednik i autor mnogih njezinih izdanja, a uz to je objavljivao i brojne studije i članke. Bio je i vrstan prevodilac. Dovoljno je spomenuti prijevod i izdavanje *Velike povijesti Crkve I–VI*[94] Huberta Jedina, i danas referentna djela za proučavanje povijesti univerzalne Crkve na hrvatskom jeziku. Za našu su tematiku važne njegove knjige *Strah za granicu*,[95] *Ekologija slobode*[96] i *Obrnuto vrijeme*[97] gdje su sabrani tekstovi njegove kolumne u *Kani* objavljivani od 1980. do 1984.

Njegov kolega, profesor filozofije i tada dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. Josip Ćurić reći će povodom njegove smrti, objašnjavajući i njegov spomenuti epitet „šloser“:

> *Kao što svojedobno za Karla Rahnera tako i za Bajsića smijemo ustvrditi: Pisao je samo u slučajevima kad je nešto zbiljski otkrio. (...) Paradoksalno je što se tako talentiran i upravo genijalan filozof-teoretičar spretno snalazio i u praktičnim disciplinama današnjice te stekao glas stručnjaka u rukovanju sredstvima moderne informatike. Žrtvovao je dane i noći da osposobi uređaje od kojih su specijalisti dizali ruke*.[98]

1.2.8. Implantacija koncilske misli u Hrvatskoj do demokratskih promjena (1972.–1989.)

[94] JEDIN, Hubert: *Velike povijesti Crkve I – VI/2*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.–1981.

[95] BAJSIĆ, Vjekoslav: *Strah za granicu. Pitanja sadašnjeg trentuka*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

[96] BAJSIĆ, Vjekoslav: *Ekologija slobode*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.

[97] BAJSIĆ, Vjekoslav: *Obrnuto vrijeme*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994

[98] ĆURIĆ, Josip: In memoriam prof. dr. Vjekoslav Bajsić (11. II. 1924. – 20. V. 1994.), u: *Bogoslovska smotra* 65(1995.), br. 1., str. 176.

Kada se sada vratimo na Dudin život i rad, vidjet ćemo da se dva opisana područja, biblijsko i koncilsko, u daljnjim godinama sve više sažimlju u Dudi piscu ili kao što njegov dobar poznavatelj Emanuel Hoško ističe:

> *Kroz sve ovo vrijeme on je i neumorni pastoralni djelatnik – kao pisac, publicist, konferansijer, propovjednik i voditelj duhovih vježbi, a među prvim svećenicima će se pojaviti i na televizijskom ekranu. Kada je Kršćanska sadašnjost, a to znači nezaboravni prof. Josip Turčinović, pokrenula ujesen 1984. liturgijsko-pastoralni Listić s ciljem podizanja razine našeg homiletskog umijeća, pod urednikovanjem franjevca dr. Mirka Mataušića, Duda je kroz tri godine pisao komentare nedjeljnih i blagdanskih biblijskih čitanja. Poslije ih je izdao kao trilogiju za godinu ABC: Sijač je Sin Čovječji (1989.), Sjeme je riječ Božja (1987.), U plemenitu srcu (1990.). I inače je Duda – u više rasprava i u svojim predavanjima te u homiletskim priručnicima – zaokupljen navjestiteljskom zadaćom teologije. O tome svjedoče već najraniji njegovi napisi Biblija i liturgija (1962.), Biblija i liturgija u propovijedanju (1963.), te Biblijski temelji katehizacije (1963.) i Biblijske vrijednosti u našim katekizmima (1975.) (...) Za njega je – kako i naslovljuje dvije biblijsko-teološke rasprave – prvotna, štoviše životna, zadaća „djelo blagovjesništva" jer ga u tom utvrđuje uvjerenje da je „apostolsko djelo bogoslužje".*[99]

Prije no što pogledamo na koje konkretne načine Duda još više ulazi u domenu praktične teologije, spomenimo važnu promjenu na čelu Zagrebačke nadbiskupije. Do tada pomoćni zagrebački biskup (zaređen 1964. godine) Franjo Kuharić postaje apostolskim administratorom 1969. godine, a 1970. godine zagrebačkim nadbiskupom (iste godine postaje i predsjednikom Biskupske konferencije SFRJ).[100]

Početak sedamdesetih godina označava buđenje različitih područja pastoralnog i katehetskog djelovanja u Hrvatskoj. Na katehetskom području jedna od svakako najvažnijih inicijativa jesu katehetske ljetne, a kasnije i zimske škole:

---

[99] HOŠKO, Franjo, Emanuel: Pogovor zbornika, u: DUDA Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 559–560.; 562.

[100] MATIĆ, Marko: Franjo kardinal Kuharić – In memoriam, u: *Obnovljeni život* 57(2002.), br. 2., str. 153–154.

Tako je već od 1966. godine splitski biskup Frane Franić počeo organizirati godišnje trodnevne katehetske tečajeve na kojima su sudjelovali naši poznati vjeroučitelji profesori sa svih naših teoloških učilišta. U tome je osobitu podršku davao tadašnji dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu dr. Jordan Kuničić. (...) Kada je nadbiskup Franić postao predsjednik Vijeća za katehizaciju pri Biskupskoj konferenciji Jugoslavije, on je, uz suradnju tajnika istoga Vijeća, popularnog splitskog katehete mladeži don Ivana Cvitanovića, godine 1971. organizirao Katehetsku ljetnu školu koja se od tada redovito održavala u raznim mjestima.[101]

Od 1973. godine pod pokroviteljstvom Unije viših redovničkih poglavarica Jugoslavije počinju se organizirati i katehetske zimske škole koje, kao i one ljetne, u nešto promijenjenu izdanju, traju sve do danas. Kao što smo vidjeli, Duda se sve više profilira na praktičnom području biblijskog pastorala, a tijekom vremena dat će svoj osobit doprinos upravo u razvoju biblijske kateheze. Sudjeluje na prvim katehetskim školama te na tom području počinje pisati već 1963. godine pionirski članak na temu biblijske kateheze *Biblija i katehizacija*.[102] Kasnije ulazi u ekipu koja je kreirala katekizme Kršćanske sadašnjosti od kojih Duda najviše sudjeluje u stvaranju katekizma *Snagom Duha*.[103] Ovaj je udžbenik postao jedan od naših najduže korištenih udžbenika uopće budući da se u vjeronaučnoj nastavi koristio od izdavanja 1977. do povlačenja kao obvezni udžbenik za školski vjeronauk 2005. godine.[104]

Sedamdesete i osamdesete godine vrijeme su velikih vjerskih slavlja u Hrvatskoj. Duda se opet pokazuje kao onaj koji znade iskoristiti povijesni i pastoralni *kairos*. Godine 1971. u vrijeme hrvatskog proljeća jedan je od glavnih organizatora VIII. mariološkog i XI. marijanskog kongresa održanog u Zagrebu i Mariji Bistrici od 6. do 8. kolovoza 1971. Spomenimo da je ovaj događaj imao nekoliko značajnih posljedica. Te iste godine Biskupska konferencija proglašava Mariju Bistricu hrvatskim marijanskim nacionalnim svetištem. Više autora navodi Kongres kao važnu točku u osnivanju Hrvatskoga mariološkog instituta

[101] VIDOVIĆ, Mile: *Povijest Crkve u Hrvata,* Matica hrvatska Metković – Crkva u svijetu Metković – Split, 2007., str. 450.

[102] DUDA, Bonaventura: Biblija i katehizacija u: *Katehist* 1(1963.), br. 2., str. 4–6.

[103] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977.

[104] Usp. MANDARIĆ, Valentina – RAZUM, Ružica: Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 830.

(osnovanog 1974. godine) pri Katoličkome bogoslovnom fakultetu u čijem će osnivanju i vođenju Duda također imati važnu ulogu.[105] Kongres je, kao što smo rekli, održan u sretno vrijeme, nekoliko mjeseci prije pada političke garniture hrvatskog proljeća, nakon čega će uslijediti nekoliko olovnih godina pritiska beogradskog režima. No upravo po primjeru marijanskog Kongresa organizirat će se kasnije cijeli niz velikih vjerskih slavlja što je bilo početak obilježavanja Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata: proslava u Solinu 1976. godine[106] povodom tisućugodišnjice Gospine crkve kraljice Jelene sagrađena na Gospinu otoku na utoku Jadra, „hrvatskog Jordana" u Kaštelanski zaljev. Organiziranje ovakvih proslava kulminirat će proslavom završetka jubileja Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata održana u Zagrebu i Mariji Bistrici 8. i 9. rujna 1984. Razna događanja održavana su tijekom dvije godine, 1983.–1984., a završetak proslave bio je Nacionalni euharistijski kongres (NEK) kojem je po nekim procjenama prisustvovalo oko 400 000 hodočasnika. Duda koji je u to vrijeme i dekan KBF-a bit će djelatni član Glavnog odbora za pripravu NEK-a, ali će se osobito založiti na terenu u pripravi i održavanju različitih predavanja i molitvenih slavlja.[107] Na taj je način pridonio da ova velika i masovna okupljanja budu iskorištena i za dublju i osobniju formaciju vjernika jer kako primjećuje Josip Baloban:

> *Ono u čemu je Crkva povremeno uspijevala a što je imalo pastoralni, ali i društveni odjek, jest organiziranje velikih jubileja; masovnih hodočašća u poznata hrvatska marijanska svetišta. Ti su veliki vjernički skupovi, međutim više razvijali i učvršćivali crkvenost tradicionalnoga nego modernoga i saborskoga tipa. Bili su obilježeni vjerskim, nacionalnim i trijumfalnim nabojem, što u ono vrijeme nije imalo nužno*

[105] Vidi: REBIĆ, Adalbert: VI. mariološki i XIII. marijanski međunarodni kongres u Zagrebu 1971., u: *Bogoslovska smotra* 44(1974.), br. 1., str. 152.; REBIĆ, Adalbert: Bogorodica u suvremenoj hrvatskoj teologiji, u: *Bogoslovska smotra* 63(1993.), br. 1–2., str. 14–25.; MARAČIĆ, Ljudevit, Anton: Marijanska slavlja 1971. godine i nastanak Hrvatskoga mariološkog instituta, u: *Bogoslovska smotra* 63(1993.), br. 1–2., str. 219–222.; BRAJIČIĆ, Rudolf: Od 12. do 21. svibnja Svete godine održat će se u Rimu VII. mariološki i XIV. marijanski kongres, u: *Obnovljeni život* 30(1975.), br. 1., str. 88–89.

[106] Inicijativa za sve ove skupove bile su pastoralne odrednice poslanice tadašnje BKJ: *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, Zagreb, 1976. Nakon Solina takva, velika vjernička slavlja bila su održana ovim redom: proslava 900. obljetnice posvete Zvonimirove crkve Svete Marije u Biskupiji kod Knina 1978.; Tisućustota obljetnica glasovitih pisama hrvatskog kneza Branimira i pape Ivana VIII. održana 1979. u Ninu; proslava osamstote obljetnice rođenja sv. Franje Asiškog održana 1982. u Zagrebu te neposredno nakon NEK-a proslava tisućustote obljetnice smrti sv. Metoda održana u Đakovu 1985.

[107] Vidi: PARIČIĆ, Eduard – ŠKVORČEVIĆ, Antun: *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata / NEK 1984.*, Središnji odbor za pripravu nacionalnog euharistijskog kongresa, Zagreb, 1986.

negativne konotacije. Počesto su ti skupovi pridonosili više čuvanju nacionalnoga i kulturnoga identiteta mnogih pojedinaca, a manje učvršćivanju njihova vjerničkoga identiteta.[108]

Sa svoje strane Duda će, upravo glede misnog slavlja na Mariji Bistrici 1971. godine, reći da su kao organizatori imali pred očima tada novo „iskustvo Međunarodnoga euharistijskoga kongresa u Münchenu 1960. godine, koje je veliki liturgičar J. Jungmann zasnovao kao 'Tratio Orbis', po uzoru na drevne i tradicionalne 'Statio Urbis' (usp Martin Kirigin, Konstitucija o liturgiji, Zagreb, 1985., 19–20)“.[109]

Zbog povijesne istine ovdje treba spomenuti da je postkoncilsko vrijeme obilježeno i previranjima u Crkvi, osobito među klerom. Iako pod pritiskom režima, ni naša domovinska Crkva nije ih bila pošteđena: „đakovački slučaj“ – nastaje 1968., dolazi u javnost 1970.; „riječki slučaj“ 1970.–1971.; „zadarski slučaj“, vjerojatno najpoznatiji, trajao je također od 1970. do 1971.[110] Nekoliko godina poslije ovih događanja, to jest 1978. godine, crkvenu će javnost uznemiriti slučaj pretvaranja Kršćanske sadašnjosti u „Teološko društvo Kršćanska sadašnjost“ (TEDEKS) koje je osnovano po načelima i zakonima ondašnjega „samoupravnog socijalizma“ s dodatnim paragrafom kojim se usklađuju odnosi prema crkvenom učiteljstvu i vlasti u onom što se odnosi na Crkvu. Ovaj ćemo slučaj šire obraditi u pregledu Dudine uloge u stvaranju i radu Kršćanske sadašnjosti, a ovdje spomenimo mišljenje Adalberta Rebića: „Veliku je ulogu Bonaventura imao i u restrukturalizaciji Kršćanske sadašnjosti u Teološko društvo 'Kršćanska

[108] BALOBAN Josip, Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 566.

[109] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj I, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 180.

[110] O svim tim događajima otvoreno i konkretno tih godina izvještava i *Glas Koncila* u člancima kao što su: Đakovački slučaj – „Bijela knjiga“, u: *Glas Koncila*, 9(1970.), br. 6., str. 14.; Bolne točke Crkve kod nas, crkveni autoritet i javno mišljenje, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 8., str. 1, 3–6.; Crkva nije poslana da sebe čuva nego da spasi svijet. „Okrugli stol“ Glasa Koncila, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 21., str. 1, 3–5. te *Glas Koncila* 9(1970.), br. 21., str. 3–5. Govoreći o napadima na *Glas Koncila* i ostalu štampu koja otvoreno piše o problemima i zloupotrebama unutar Crkve u tadašnjoj Jugoslaviji kao i svijetu, Duda kao jedan od sudionika Okruglog stola, izjavljuje: „Glede 'sablažnjivih' informacija može se postaviti i ovo pitanje: je li zlo što se zlo događa, ili što se o njemu piše? Da li se o zlu piše da bi se ono još negdje dogodilo, ili zato da se ne dogodi, da se ne ponovi? Ako se zla djela razglašuju, to je zato da više nitko u Crkvi ne misli da može zlo raditi i – lijepo proći. Uostalom, za mnoga događanja i nije tako lako reći gdje je uzrok zla. O njima se izvješćuje da svi promisle, da svatko pokuša ustanoviti svoju odgovornost, pa da se na vrijeme zauzmu takve stanovišta da zla među nama bude sve manje. Problem rasta odgovornosti i suodgovornosti u Crkvu vrlo je složen, ali ga se ne može potpomoći ako nema sredstava komunikacije.“ Crkva nije poslana da sebe čuva nego da spasi svijet. „Okrugli stol“ Glasa Koncila, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 21., str. 3.

sadašnjost' 1978. godine, iz privatnog poduzeća u javno poduzeće, izjednačeno sa svim građanskim i društvenim poduzećima u bivšoj državi. Bonaventura je bio pouzdana vaga u onim teškim trenucima kada su nas napadali neki crkveni ljudi, oni koji se nisu razumjeli u gospodarstvo nego su vodili neku svoju, nama neshvatljivu političku igru.“[111]

U kontekstu ovih događanja postkoncilske Crkve u Hrvata koji su bili tek blag odjek svega što se događalo u zemljama gdje je Crkva imala slobodu djelovanja i komunikacije, spomenimo još jedno zanimljivo Dudino mišljenje o dalekosežnu utjecaju Koncila:

> *S Koncilom je počeo slom komunističkog režima. Možda će koga iznenaditi moje mišljenje. Komunizam se u svojoj strukturi, osobito ideološkoj, pokušao povoditi za Crkvom. Crkva posjeduje, po božanskoj svojoj svijesti, dogme – vjerske istine. I oni su htjeli imati svoje dogme. Crkva se u povijesti potvrdila kao najautoritativnija vlast, gotovo bismo rekli neki jaki režim, disciplina itd. Odjednom ona sama sebe Koncilom stavlja u pitanje. Htjela je tim Koncilom zakoračiti bliže svijetu, provesti neko temeljno preispitivanje svih struktura, pronaći neku novu formulaciju svoje evanđeoske istine itd. Mislim da je time počela i prva kriza komunizma. I on će sebe morati staviti u pitanje. No to ostavljam drugim istraživačima*.[112]

U već spomenutom kontekstu hrvatskog proljeća 1971. godine Duda piše zanimljiv članak u *Glasu Koncila* nadahnut festivalom *kajkavske popevke Krapina-fest* koji je upravo pjesmom bio jedan od „vjesnika toga proljeća“. Članak odiše tim zanosom nadahnutim upravo zagorskim krajem.[113]

Tih godina postaje član udruženja talijanskih bibličara *Associazione Biblica Italiana*. Od 1972. godine postaje i dopisni član Papinske marijanske akademije u Rimu. U dva navrata

[111] REBIĆ, Adalbert: Nenadmašiv prijevod Novoga zavjeta, u: *Bonaventura Duda Čovjek želja*, Poseban prilog Novog lista od 8. prosinca 2010., str. 12.

[112] DUDA, Bonaventura: Koncil je najuzbudljivije vrijeme mojega života. Razgovor s Katicom Knezović, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str., 124.

[113] DUDA, Bonaventura: „Duša naša zagorski je kraj“. Razmišljanja uz Krapinski festival „Kajkavske popevke“, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 20., str. 13.

bio je član Vijeća BKJ-u za nauk vjere, a u svojoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda obnašao je dužnost definitora 1963.–1969. te 1975.–1978.[114]

Istovremeno, on je i dalje pastoralno aktivan, osobito u davanju duhovnih vježba i duhovnom praćenju. Prva polovica sedamdesetih godina predstavlja vrhunac odlaska naših ljudi na „privremeni rad" u zapadnoeuropske zemlje za koje se organiziraju Hrvatske katoličke misije. Duda i ovdje nastoji dati svoj doprinos: 1972. godine drži duhovne vježbe za naše svećenike u Königsteinu i Gradišću; 1973. godine zajedno s urednikom *Glasa Koncila*, Živkom Kustićem, održava pučke misije koje zaključuje zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić;[115] sudjeluje na pastoralnim sastancima u Vierzeheiligenu (tada svojevrsni teološko-pastoralni tjedan za dijasporu) i Londonu 1981. godine.

1.3. Dudino djelovanje u demokratskoj Republici Hrvatskoj

1.3.1. Demokratske promjene i Domovinski rat (1990.–1996.)

1.3.1.1. Domovinski rat (1991.–1993.)

Dudino djelovanje obuhvaća i raspad Jugoslavije, Domovinski rat te stvaranje demokratske Republike Hrvatske. Nepravedni i nametnuti rat, patnja i stradanje tolikih duboko se dotaknuo i Dudine duše te on reagira. Takve tekstove nalazimo u više njegovih propovijedi, pjesama u prozi, intervjua te članaka, od kojih su neki skupljeni u knjizi *Rukovet domovinskih tema*.[116] U časopisu *Kana* tako piše u povodu ratnog Božića 1991.: „Ali ipak, Božić ostaje na

[114] REBIĆ Adalbert: Rad dr. Bonaventure Dude na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 246.

[115] Vidi: STANKOVIĆ, Vladimir: *Katolička crkva i Hrvati izvan domovine*, Vijeće BK za hrvatsku migraciju, Zagreb, 1980., str. 271.

[116] DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

sasvim osobit način blagdan utjehe i nade za one koji – i na sam Božić – proživljavaju sudbinu toga Maloga Boga, Isusa Krista – beskućnika, bezdomnika, bjegunca. To će te, nadam se, više utješiti i ohrabriti nego ikoja ljudska riječ – ta zajednička sudbina tvoja i Isusova.“[117]

Za vrijeme ratnih stradanja i doživljenih nepravda, mučenja, poniženja, izbjeglištva počela su se postavljati teška pitanja opraštanja, kako se nositi s nagomilanom mržnjom i željom za osvetom. Takva pitanja postavljana su često i svećenicima u svakodnevnom pastoralnom radu, ali i teolozima i crkvenoj hijerarhiji. Vrijeme je to hrabrih i povijesnih riječi kardinala Kuharića: „Ako je moj protivnik spalio moju kuću, ja neću zapaliti njegovu! Ako je razorio moju crkvu, ja neću ni dirnuti njegovu, dapače, čuvat ću je. Ako je napustio svoj dom, ja neću ni igle uzeti iz njegova! Ako je ubio moga oca, brata, sestru, ja neću vratiti istom mjerom nego ću poštovati život njegova oca, brata, sina, sestre!“[118] No bilo je i potpuno krivih odgovora poput: „Moje je da odrješujem, a tvoje da pucaš i ubijaš.“ Govoreći o tim danima Duda će priznati: „Osjećao sam osobitu odgovornost pred ljudima da im progovorim kao vjernik nastojeći, milimetar po milimetar, da mi odgovori ne budu već davno skovani, nego sam nad nedjeljnim evanđeljem kušao razmišljati o tom iznenadnom zlu i užasnom trpljenju. Mislim da je nerazgovijetno i neodgonetljivo do kraja, ali sam kao vjernik pokušao naći neko uporište u Božjoj riječi.“[119]

U svojoj propovijedi od 22. rujna 1991. godine, kad je rat već zahvatio čitavu Domovinu, Duda ne bježi od pitanja koja muče vjernike koji ga slušaju: čemu ovo naše trpljenje (naslov propovijedi); gdje je Bog u našoj patnji; gdje je bio u Isusovoj patnji; dotiče se i neprijatelja o kojima i u tom trenutku govori s Božje perspektive, sućutno i kršćanski.[120]

Treba napomenuti i *Vojnikov molitvenik*,[121] opsegom i izgledom nevelik, ali u to vrijeme iznimno važan praktični pastoralni odgovor na velik stres i životnu opasnost u kojoj je hrvatski vojnik tada živio, ali i zanimljive činjenice da je većina njih nosila krunicu, a da sami nisu znali

[117] DUDA, Bonaventura: *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*, Teovizija, Zagreb, 1995., str. 9.

[118] MATIĆ, Marko: Franjo kardinal Kuharić – In memoriam, u: *Obnovljeni život* 57(2002.), br. 2., str. 154.

[119] DUDA, Bonaventura: Strpljenje je sveta riječ. Razgovor s Ksenijom Erceg, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, 1996., str. 76.

[120] Usp. DUDA, Bonaventura: Čemu ovo naše trpljenje, u: *Rukovet domovinskih tema*, Zagreb, 1999., str. 97–102.

[121] DUDA, Bonaventura: *Vojnikov molitvenik*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1991.

gotovo ni jednu molitvu. I ovdje moramo konstatirati da je Duda osjetio pastoralni *kairos* te da je u vremenu koje je mnoge (i u Crkvi) dočekalo potpuno nespremne pokušao, barem donekle, odgovoriti na veliku potrebu za duhovnom potporom u životnoj pogibelji ratnog vremena. Na novinarsko pitanje zašto je pripremajući taj molitvenik zapisao: „I ne molim proklinjući / ta, kakva bi to molitva bila! / Molim spasenje i njima i nama", odgovara: „ I tada mi je jedan Vaš kolega s Radio Sljemena rekao da mu je prijatelj s bojišta poslao primjerak toga molitvenika i napisao na njemu: Bog me ljubi. Kada vojnik u rovu dođe do spoznanja da ga Bog ljubi, onda bih ja za taj proplamsaj prosvjetljenja sve dao!"[122]

Piše i o Vukovaru, gradu-heroju. Već na prvom službenom obilježavanju dana Vukovara (uveden je nakon dugo čekanja, tek 1999. godine) Duda govori na simpoziju posvećenu gradu-mučeniku i njegovim stanovnicima. Duboko će ga dirnuti *Vukovarski očenaš* Želimira Ciglara koji izlazi u knjizi *Očenaš iz Hrvatske* Đurđice Ivanišević koja završava Dudinim pogovorom u kojem on piše:

> *A u onom pripjevu, što sam ga već dječakom, kao mali krčki glagoljaš, kod mise pjevao: „Izbavi nas od neprijazni!" – i od nepijaznosti i od neprijatelja – što više starim, sve više čujem poziv na prijateljstvo. Da budemo prijatelji i postanemo dostajni prijatelja. Vrijeme je zlo i napasno. U svojoj Nedjeljnoj molitvi prognanoga Đurđica Ivanišević bolno sluti zloću vremena (...) Svladat ćemo Neprijatelja, ako nas zlo vrijeme jače zbliži ako sve više, bar među sobom, budemo ljudi prijatelji, ljudi snošljivi i podnošljivi. I ništa nam neće napakostiti neprijatelj na granicama, budemo li prijatelji bar unutar svojih granica.*[123]

1.3.1.2. U novim okolnostima (1993.–1996.)

[122] DUDA, Bonaventura: Strpljenje je sveta riječ. Razgovor s Ksenijom Erceg, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, 1996., str. 78.

Ovdje treba spomenuti da je nakon uspostave Vojnog ordinarijata u Republici Hrvatskoj izrađen i službeni *Molitvenik* prilagođen za hrvatske vojnike i policajce.

[123] DUDA, Bonaventura: Uz naše Očenaše. Pogovor, u: IVANIŠEVIĆ, Đurđica (sabrala i priredila): *Očenaši iz Hrvatske*, Teovizija, Zagreb, 1996., str. 209.

Kao profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta umirovljen je 1993. godine,[124] no nastavlja aktivno pisati, djelovati u svojoj redovničkoj zajednici i franjevačkoj crkvi sv. Franje na Kaptolu gdje postaje „zaštitni znak“ tjednih jutarnjih misa u devet sati, kao i one nedjeljne u jedanaest sati (redovito propovijeda na ovim misama od 1982. sve do 2010. godine). Tu se profilira kao propovjednik *par excellance* čemu će pridonijeti i trilogija njegovih propovijedi koja izlazi u to vrijeme[125] (uz nekoliko reizdanja), o čemu će još biti govora.

Kao što smo već pokazali, Duda je vrlo dobar poznavatelj i pratitelj misli papa svog vremena, od Ivana XXIII. do Ivana Pavla II. o kojem piše više članaka. U ovom vremenskom periodu pada i prvi dolazak Pape Slavena u Republiku Hrvatsku 11. rujna 1994. godine. Duda piše o ovom događaju na više mjesta, no možda je najznačajniji članak *Misli mira pape Ivana Pavla II.*[126]

U demokratskim promjenama bude se i mnoga laička udruženja koja u komunističkom sustavu nisu mogla djelovati. Kao što ćemo vidjeti, Duda je za vrijeme Koncila i neposredno nakon njega iščitao važnost laičkog apostolata, što je Koncil naglasio, pa u ovom vremenu drži mnoga predavanja i konferencije upravo takvim udrugama. Jedno od takvih, zabilježenih predavanja, jest ono održano na tribini Društva hrvatskih prosvjetnih djelatnika o društvenoj odgovornosti kršćana.[127]

Ovo je vrijeme kada Duda postaje osobito tražena osoba u svijetu medija, prvo tiskanih, a kasnije i elektronskih. Dovoljno je pogledati dvije knjige u kojima je skupljeno petnaestak njegovih intervjua različitim crkvenim i svjetovnim medijima samo na temu Božića i Uskrsa.

---

[124] Dokument se čuva u osobnom arhivu Bonaventure Dude.

[125] DUDA, Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska I*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.; DUDA, Bonaventura: *U plemenitu srcu. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska II*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.; DUDA, Bonaventura: *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska III*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

O Dudinoj ustrajnoj propovjedničkoj službi šire ćemo govoriti u nastavku ovoga rada. Ovdje samo napominjemo da su inicijalno, u skraćenom obliku, ova razmišljanja izlazila u Liturgijsko-pastoralnom listiću od od 1984. do 1987. godine.

[126] DUDA, Bonaventura: Misli mira pape Ivana Pavla II. u: FILIPOVIĆ, Zoran: *Papa u Hrvata*, Zoro – AKD – Naša ognjišta, Zagreb – Sarajevo – Tomislavgrad, 1995., str. 191–201; također objavljen u: *Crkva u svijetu* 30(1995.) br. 4., str. 396–407.

[127] Vidi: DUDA, Bonaventura: Blagdan kršćanske odgovornosti za svijet. Razgovor s Darkom Pavičićem, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 15.

Radi se o knjigama *Ljudskost Božića*[128] te *Krist i naši svagdani*[129] u kojima su skupljeni njegovi intervju izašli upravo između 1991. i 1996. godine.

Posebno su zanimljivi Dudini nastupi na radiju i televiziji. On je, u evangelizacijskom smislu, jedan od medijski najeksponiranijih hrvatskih teologa i to kako u crkvenim medijima, tako i u onim svjetovnim. Devedesete su godine vrijeme kada počinju s radom dvije katoličke radiopostaje – Radio Marija s ograničenom frekvencijom te Hrvatski katolički radio s nacionalnom frekvencijom na kojem Duda ima cijeli niz emisija, susreta i razgovora.[130]

1.3.2. I dalje aktivan „čovjek želja“ (1997.–2012.)

U hrvatskoj crkvenoj povijesti početak ovoga vremenskog razdoblja obilježen je imenovanjem Josipa Bozanića za zagrebačkog nadbiskupa 1997. godine.[131] Duda, sada već u visokim godinama, kao i uvijek posebno reagira kada su u pitanju (i) pastoralni poticaji kakav je bio poziv Ivana Pavla II. na pripremu Velikog jubileja 2000. godine. Objavljuje nekoliko knjiga i tekstova na temu priprave Velikog jubileja kao što su *S Isusom u treće tisućljeće*[132] te svoje i tuđe tekstove na temu Duha Svetog, mnoge nastale u jubilejskoj godini priprave 1998.,

[128] DUDA, Bonaventura: *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*, Teovizija, Zagreb, 1995.

[129] LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani. Razgovori s Bonaventurom Dudom*, Teovizija, Zagreb, 1996.

[130] Udruga Radio Marija nastala je u krilu Pokreta krunice za obraćenje i mir, osnovana je 1995., a s radom počinje 22. veljače 1997. blagoslovom kardinala Franje Kuharića. Osnivač i vlasnik Hrvatskoga katoličkog radija je Hrvatska biskupska konferencija, a radio je započeo s emitiranjem 17. svibnja1997. godine, kada ga je blagoslovio i u rad pustio također kardinal Franjo Kuharić. Vidi: FRIDL, Stjepan: Deset godina Radio Marije u Hrvatskoj. Razgovor s Ivanom Bradarićem, u: Veritas, http://www.veritas.hr/casopisi/2007_02/ 02_2007_sugovornici2.htm; HRVATSKI KATOLIČKI RADIO: O nama, http://www.hkr.hr/ ?sec=4&pid=7. Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.

[131] Bonaventura Dudu i kardinal Josip Bozanić imaju nekoliko zajedničkih dodirnih točaka: obojica izvorno Krčani rođeni u Rijeci; na samom otoku rodne su im župe vrlo blizu, iako u dva dekanata. Kao profesor Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Duda će mladom Bozaniću biti i profesor na licencijatskom studiju, kako svjedoči sam kardinal u filmu *Manji brat fra Bonaventura Duda*.

[132] DUDA, Bonaventura: *S Isusom u treće tisućljeće. Za Isusov dvijetisućiti rođendan*, Teovizija, Zagreb, 2000.

kasnije skupljene i objavljenje u knjigama *O dođi, Stvorče, Duše Svet!*[133] te *Duše Sveti, Životvorni!*[134] i *Duh Sveti – dar Kristov*.[135]

Angažiran je i kod drugog dolaska Ivana Pavla II. u Hrvatsku 2. – 4. listopada 1998. kada uz Danijela Labaša, Ivana Miklenića, Nedjeljka Pintarića i Iliju Živkovića priprema istoimenu knjižicu[136] koja je dijeljena svim sudionicima susreta s Papom u Zagrebu i beatifikacije Alojzija Stepinca u Mariji Bistrici.

U novo tisućljeće ulazi i sa statusom profesora emeritusa Katoličkoga bogoslovnog fakulteta koji stječe 2002. godine.[137] Prigodom 75. godišnjice života i 50. godišnjice svećeništva, 2001. Godine, zalaganjem Marija Cifraka, izdan je zbornik radova Dudi u čast pod nazivom *O Kraljevstvu nebeskom – novo i staro*.[138]

Prisutan je i kod trećeg dolaska Ivana Pavla II. u Republiku Hrvatsku. Piše tekst pod nazivom *Hvala ti ljubljeni puče hrvatski* za veliku monografiju Zorana Filipovića *Sveti Otac Ivan Pavao II. u III. pastirskom pohodu Hrvatskoj 5. – 9. VI. 2003. Dubrovnik, Osijek, Đakovo, Rijeka, Zadar*.[139] Taj posljednji susret već teško bolesnog Pape i Hrvata ostat će duboko zabilježen i u Dudinu srcu:

> *U 700. godini Marijina Trsata – bilo je to 8. lipnja 2003. (…) jedan papa, Ivan Pavao II dolazi na Trsat. (…) Nakon Papina poklona Isusu skrivenu u tabernakulu i Majci Milosti… primio je poklon trsatske braće. (…) Ja sam čekao, među zadnjima, spreman da ne pristupim, nego da primim opći blagoslov. No on je primio sve nas do zadnjega. Pristupio sam i nisam htio da ga opteretim i jednom riječju. A on me pogleda pogledom*

---

[133] DUDA, Bonaventura (priredio): *O dođi, Stvorče, Duše Svet!*, Teovizija, Zagreb, 2011.

[134] DUDA, Bonaventura (priredio): *Duše Sveti, Životvorni!*, Teovizija, Zagreb, 2012.

[135] DUDA, Bonaventura (priredio): *Duh Sveti – dar Kristov*, Teovizija, Zagreb, 2012.

[136] LABAŠ, Danijel, DUDA, Bonaventura (et. al., priredili): *Papa Ivan Pavo II. u Hrvatskoj, 2. – 4. listopada 1998.*, Odbor Zagrebačke nadbiskupije za pripremu pohoda Svetoga Oca Hrvatskoj, Zagreb, 1998.

[137] Dokument se čuva u osobnom arhivu Bonaventure Dude.

[138] CIFRAK, Mario (uredio): *O Kraljevstvu nebeskom – novo i staro. Zbornik radova u čast Bonaventuri Dudi, OFM. U povodu 75. rođendana i 50 godina svećeništva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

[139] FILIPOVIĆ, Zoran: *Sveti Otac Ivan Pavao II. u III. pastirskom pohodu Hrvatskoj 5. – 9. VI. 2003. Dubrovnik, Osijek, Đakovo, Rijeka, Zadar*, Zoro, Zagreb – Sarajevo – Znanje, Zagreb – HBK, Zagreb, 2003.

koji još i danas nosim u sebi. A kad ga je čuvar svetišta fra Marijan Koren pozdravio kratkom riječju, Papa je odgovorio: „Molite za me dok sam živ, i kada umrem.“[140]

U rujnu 2009. biva dovršen film Dokumentarnoga programa Hrvatske radio televizije „Manji brat – fra Bonaventura Duda“[141] autorice Ljiljane Bunjevac-Filipović o Dudinu životu i radu od kojih smo neke podatke koristili i u ovom radu.

Osobito je važna 2010. godina kada slavi dijamantni jubilej – šezdesetu obljetnicu misništva. Svečano je obilježena u Zagrebu 9. i 10. siječnja 2010. Tom je prigodom, u kazalištu Komedija, održana svečana akademija na kojoj su bili nazočni mnogi uglednici iz crkvenog i javnog života, a poslije akademije otkriven je spomenik Zagrebačka Biblija ispred samostana u kojem je i nastala.[142] Sljedećeg dana bilo je svečano misno slavlje u crkvi sv. Franje na Kaptolu koje je predvodio kardinal Josip Bozanić.

Godine su to kada mnogi mediji počinju pisati vrlo negativno o Crkvi i crkvenim ljudima, senzacionalistički i iznimno kritički. Duda i ovdje ima osjećaja i takta da upravo u medijima i pojedinim emisijama koje postaju prepoznatljive po takvu načinu pisanja i govora progovori afirmativno i otvoreno. Jedan od takvih dnevnih listova jest i *Jutarnji list*. Ipak, upravo će taj list objaviti vrlo pozitivan intervju s njim u kojem će Duda trijezno i jednostavno odgovoriti i na provokativne teme celibata, pedofilskih skandala, ali i svoje intime. Sličan je primjer i *talk show* novinarke HTV-a Danijele Trbović *8. kat* koja, iako radi nekoliko emisija gdje na sličan senzacionalistički i kritički način obrađuje teme svećeništva, morala i Crkve, ipak na vrlo pozitivan način ugošćuje Dudu u emisiji pod nazivom *Životna inventura* od 21. ožujka 2012. godine.

I dalje se rado odaziva na razne duhovne susrete, predavanja i duhovne obnove, što je uvijek smatrao svojom važnom pastoralnom zadaćom. Kao najsvježiji primjer za ovaj naš rad

---

[140] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, str. 87.

[141] „Manji brat – fra Bonaventura Duda“, dokumentarni film. Scenaristica i redateljica: Ljiljana Bunjevac-Filipović, HRT, Zagreb, 2009. Više podataka o filmu i svečanoj promociji: SOKOL, Mihael: Zadavao si je male ciljeve, a postizao puno više, u: *Glas Koncila* 49(2010.), br. 2., str. 4.; IKA, 30. 3. 2009.: Predstavljen film „Manji brat – fra Bonaventura Duda“, na: http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=111233 Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.

[142] Spomenik Zagrebačka Biblija djelo je akademskog kipara Ante Jurkića. O cijeloj proslavi i otkrivanju spomenika vidi: SOKOL, Mihael: „Tvoja riječ nozi je mojoj svjetiljka i svjetlo mojoj stazi“, u: *Glas Koncila* 49(2010.), br. 2., str. 1.

koji zaključujemo s 2012. godinom navodimo njegovo sudjelovanje na mjesečnim duhovnim obnovama za redovnike i redovnice u Splitu i Zagrebu u organizaciji Vijeća za trajnu formaciju Hrvatske konferencije viših redovničkih poglavara i poglavarica.[143]

Naš se prikaz ovdje zaustavlja, no Duda i dalje vrijedno radi – trenutno na pripremanju za tisak Benigarovih komentara evanđelja[144] te i dalje, koliko mu to visoke godine dopuštaju, redovito služi svetu misu u crkvi sv. Franje, obavlja duhovne razgovore, odaziva se na konferencije i predavanja.

1.4. Znanstvena i društvena priznanja

Malo je katoličkih svećenika u Hrvatskoj posljednjih pedesetak godina čiji je rad društveno i crkveno valoriziran s toliko priznanja i promaknuća. Zbog akademske časti u prvom redu valja spomenuti da Duda 2010. godine postaje dopisni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti – Razreda za društvene znanosti.[145]

Odlikovan je s više crkvenih i državnih odličja i priznanja. Zbog zasluga za prevođenje Biblije dobio je 2004. godine znanstvenu nagradu *Annales Pilar* Instituta društvenih znanosti *Ivo Pilar*. Ekumensku povelju osječkoga Evanđeoskog teološkog fakulteta prima 2008. zajedno s Lavrentijem Trifunovićem, pravoslavnim episkopom i bibličarom. Povodom šezdesete obljetnice misništva 2010. papa Benedikt XVI. dodijelio mu je odlikovanje *Pro Ecclesia et Pontifice*. Istom prigodom predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić odlikovao ga je odličjem Reda Danice hrvatske s likom Marka Marulića, a prima i odličje Grada Zagreba.

[143] Vidi: *Vijesti Hrvatske konferencije viših redovničkih poglavara i poglavarica* 40(2012.), br. 1., str. 36–37.

[144] Do zaključivanja ovog rada izašao je: BENIGAR, Aleksa: Sveto evanđelje po Marku. Duhovna razmatranja, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 2011., s Dudinim pogovorom.

[145] O. Duda – akademik, u: *Glas Koncila* 49(2010.), br. 22., str. 3. Vidi također: HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI: Dopisni članovi, na: http://info.hazu.hr/fra_b_duda_biografija Zadnje pretraživanje: 21. 6. 2012.

1.5. Hagiografski rad na kauzama duhovnih velikana iz hrvatskog naroda

Tijekom dužega vremenskog razdoblja Duda prati i radi na boljem poznavanju i čašćenju više važnih osoba iz hrvatskog naroda koji su svojim životom dali osobit primjer kršćanskih kreposti. I na ovom je području Duda kompleksan.[146] Radi se o nekoliko hrvatskih duhovnih velikana od kojih je jedan već proglašen i blaženikom. To su:

Sluga Božji Vendelin Vošnjak (Konovo kod Velenja, Slovenija, 1861. – Zagreb, 1933.) rođen od roditelja hrvatskog podrijetla, franjevac, prvi provincijal Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, generalni vizitator, član vrhovne uprave Franjevačkog reda u Rimu, sluga Božji. Kao vicepostulator (u razdoblju 1963. – 1968., ali i kasnije) Duda uvelike pripomaže sretnu završetku dijecezanskog procesa: 18. prosinca 2000. godine. Kongregacija za proglašenje svetima odobrava *Acta* i potvrđuje herojsko vršenje kreposti. Kao i u drugim sličnim slučajevima, očekuje se pojačano štovanje i čudo na njegov zagovor kako bi mogao biti i službeno beatificiran.[147]

Sluga Božji Aleksa Benigar (Zagreb, 1893. – Rim, 1988.) – svećenik, franjevac slovenskog podrijetla, Hrvat i Zagrepčanin po rođenju, misionar u Kini, profesor teologije, pisac, ispovjednik. Jedno od najznačajnijih njegovih djela je biografija bl. Alojzija Stepinca na preko devetsto stranica. Za vrijeme studiranja u Rimu Duda živi u istoj zajednici s Benigarom, on mu je iskusni voditelj i savjetnik, a nakon njegove smrti Duda sređuje opsežan arhiv i daje opširan sud od preko 200 stranica s nakanom pokretanja postupka za proglašenje blaženim i

[146] Uz one koje ćemo šire obraditi u ovoj podtočki Duda je djelatno surađivao i u pripremama te popularizaciji prvoga hrvatskog sveca Nikole Tavelića, kako možemo vidjeti i u opširnu intervju: DUDA, Bonaventura: Od lomače do oltara, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 9., str. 10.

[147] Više o njegovu životu i samoj kauzi: GELEMOVIĆ, Rajko (vicepostulator): Vendelin Vošnjak, na: http://www.ofm. hr/ index.php/feature/module-positions/item/28-vendelin-vosnjak Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.

svetim.[148] Zajedno sa sestrom Celinom Sersale napisao je, prema Aleksinoj ostavštini, njegov opsežan (617 str.) životopis.[149] Uredio je njegov arhiv i izdao više knjiga te je za crkveni sud napisao 210 stranica svoga svjedočenja.

Izdaje i priređuje više njegovih djela: piše kraku biografiju *Aleksa Benigar franjevac-misionar (1893.–1988.),*[150] prevodi veći životopis Marija Sgarbossa *Zagrepčanin o. Aleksa Benigar Franjevac misionar u Kini*,[151] uređuje i izdaje njegove franjevačke duhovne vježbe *Mudrost križa*[152] te priređuje njegovo djelo iz 1957. Godine *U domovini Isusa Krista.*[153] Kao što smo već naznačili, Dudinim zalaganjem počelo se s izdavanjem njegovih komentara evanđelja.

Sluga Božji Ante Antić (Šepurine, otok Prvić, 1893. - Zagreb, 1965.), svećenik, franjevac provincije Presvetog Otkupitelja, ispovjednik i duhovni vođa koga je Duda osobno poznavao i na njega je ostavio veliki dojama. Vidljivo je to u više zapisanih propovijedi i članaka objavljenih u časopisu Antićeve postulature „Dobri otac Antić“.[154] Ova svoje sjećanja i utiske Duda je izrekao i pred službenom komisijom za ispitivanje o Antićevoj svetosti te su

[148] Više o tome: RADIŠIĆ, Ratko (vicepostulator): Aleksa Beniger, na: http://www.ofm.hr/index.php/feature/module-positions/item/27-aleksa-benigar Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.

[149] DUDA, Bonaventura – SERSALE, Celina: *Padre Alessio Benigar ofm – Un' autobiografia postumna*, Quasar, Roma, 1993. Ubrzo je izašla i opširna recenzija ove knjige: MATELJAN, Ante: Aleksa Beniger – Posmrtna (auto)biografija, u: *Crkva u svijetu* 29(1994.), br. 3., str. 338–340.

[150] DUDA, Bonaventura: *Aleksa Benigar franjevac-misionar (1893.–1988.)*, Brat Franjo, Zagreb, 1995. Duda je o Benigeru pisao i za njegova života kao što pokazuje: DUDA, Bonaventura: Naš kineski misionar (otac Aleksa Benigar) slavi 80. obljetnicu života, u: *Obavijesti* (1973.), br. 1., str. 12.

[151] SGARBOSSA, Mario: *Zagrepčanin o. Aleksa Benigar Franjevac misionar u Kini*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.

[152] BENIGER, Aleksa: *Mudrost križa*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda – Institut za kršćansku duhovnost KBF-a, Zagreb, 1994.

[153] BENIGER, Aleksa: *U domovini Isusa Krista*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 2005.

[154] Primjeri za to su: DUDA, Bonaventura: Otac Bonaventura Duda piše iz Jeruzalema, u: *Dobri otac Antić* 4(1974.), br. 4-5., str. 10-11.; Otac Antić i „scientia sanctorum“ u Crkvi u Hrvata, u: *Dobri otac Antić* 5(1975.), br. 1., str. 6-7.

kao takva ušla i u njegov „Positio super vita, virtutibus et fama sanctitatis“ najvažnijem koraku u njegovu procesu za proglašenje blaženim.

Blaženi Alojzije Stepinac (Brezarić kraj Krašića, 1898. – Krašić, 1960.), zagrebački nadbiskup i kardinal, blaženim ga je u Mariji Bistrici 1998. godine proglasio Ivan Pavao II. Duda naglašava da prati sve u vezi sa Stepincem od svoje treće godine bogoslovije te o tome svjedoči:

> *One jeseni 1946. kada smo sa zebnjom slušali na radioprijamnicima njegovo suđenje mislili smo da će biti osuđen na smrt. U katedrali su se sastajale pobožne duše i molile za njega. I onda su nunciju u Beogradu javili da ima oko stotinu onih koji su spremni prihvatiti i godinu dana manje života samo da nadbiskup Stepinac ne bude teško osuđen. Tada sam doživio punu snagu Alojzija Stepinca. Doživio sam snagu njegovih riječi: „Trpjeti i umrijeti za Božju stvar. Kud ćeš više.*“[155]

Radeći i živeći u Rimu s Aleksom Benigarom, prvim i, kao što smo naglasili, jednim od najvažnijih Stepinčevih hagiografa, a kasnije sređujući njegov arhiv, pripomogao je u procesu za proglašenje Stepinca blaženim. Važno je također da je Duda pročitao i obradio cijeli dnevnik krašićkog župnika Josipa Vranekovića, o čemu u citiranom intervju čitamo:

> *Dobro o tom piše dr. Juraj Batelja, postulator Stepinčeve kauze: „Po nadbiskupovu dolasku u sjedište svoje rodne župe mjesni je župnik, promatrajući Nadbiskupovo držanje, pobožnost i stav, zabilježio svaki Nadbiskupov mig, riječ, korak, razmišljanje i prosudbu (…) Bez tih Vranekovićevih dnevnika, koji u prijepisu obuhvaćaju oko tisuću stranica, nedostajalo bi nam nešto najljepše i najvrjednije u Stepinčevoj biografiji, ne bismo imali najdragocjenijih podataka o Stepinčevu duhovnom usponu i vrhuncima njegove svetosti.“*[156]

Kao recenzent sudjelovao je i u izradi više kapitalnih dijela o kardinalu, a dio svojih razmišljanja o Stepincu sažeo je u člancima koji su izlazili u liturgijsko-pastoralnom listu *Živo*

[155] DUDA, Bonaventura: Razgovor o bl. Alojziju Stepincu. Razgovor s Tanjom Popec, u: *Katolički tjednik* 5(2006.), br. 5, str. 6–7.

[156] *Isto*, str. 8.

vrelo uoči kardinalove beatifikacije 3. listopada 1998. godine. Ovdje se ponovno ocrtava Dudina osjetljivost za pastoralne potrebe „ovdje i sada“ jer, kao što i sam kaže, razmišljanja su nastala „s nakanom kako bi dušobrižnici imali pri ruci bar neke materijale da sa svojim vjernicima ožive tu časnu osobu koju nam je, kao pastira Crkve u Hrvatskoj, podario Gospod“.[157] Ovi članci kasnije su, uz Dudinu homiliju u Krašiću na Stepinčevo 1994. godine te njegovu kratku Stepinčevu biografiju, izdani u knjizi *Razmišljam o Alojziju Stepincu* iz koje smo citirali gornji tekst.

Službenica Božja Marica Stanković (Zagreb, 1900. – Zagreb, 1957.) – prosvjetna djelatnica, jedan od vođa Katoličke akcije u Hrvatskoj, utemeljiteljica svjetovnog instituta Suradnice Krista Kralja. Duda surađuje na oblikovanju procesa za njezinu beatifikaciju, osobito sa Stellom Tamhino te tadašnjim vicepostulatorom Milanom Pušecom. Objavio je i pripremio više knjiga i članaka od kojih ovdje posebno treba izdvojiti *Suradnici u ostvarivanju Kraljevstva Kristova: Ivan Merz i Marica Stanković,*[158] objavljenu uoči beatifikacije bl. Ivana Merza u kojoj je, u njihovoj međusobnoj korespondenciji, dobro prikazan apostolski rad i ključna ulogu za stvaranje (ponajviše međuratnog) katoličkog laikata u Hrvatskoj to dvoje najistaknutijih naših katoličkih laika dvadesetog stoljeća. Iako je njezin život nakon Drugoga svjetskog rata (osobito nakon njezina zatvaranja zbog obrane časti nadbiskupa Stepinca) bio prekriven velom tajne, ona će, u zajednici Krista Kralja, koju je osnovala, imati snažan duhovni utjecaj što svjedoči i niz njezinih knjiga koje je Duda popratio prigodnim pogovorima: *Žene u evanđelju,*[159] *Adventska čežnja. Božićni dolazak,*[160] *Dođi duše radosti.*[161]

[157] DUDA, Bonaventura: *Razmišljam o Alojziju Stepincu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998, str. 6.

[158] DUDA, Bonaventura – TAMHINA, Stella (priredili): *Suradnici u ostvarivanju Kraljevstva Kristova: Ivan Merz i Marica Stanković*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

[159] STANKOVIĆ, Marica: *Žene u evanđelju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

[160] STANKOVIĆ, Marica: *Adventska čežnja. Božićni dolazak*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

[161] STANKOVIĆ, Marica: *Dođi duše radosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

1.6. Biografija fra Bonaventure Dude – zaključne misli

Nakon svega što smo rekli o njegovu životu, čini se gotovo nemoguće reći nešto kratko i sažeto, odnosno definirati u nekoliko rečenica čovjeka tako različitih interesa i djelovanja kojem su darovane mnoge godine života u vrlo različitim društvenim i crkvenim okolnostima. Čini se da nam u tome može pomoći on sam kada se definira čovjekom, kršćaninom, franjevcem pa bismo ga na sličan način, barem geografski, mogli definirati Bodulom – Primorcem, Zagrepčaninom, Hrvatom.

No prvo što se izdvaja iz života Bonaventure Dude jest njegova bliskost po odrastanju s mnogim razorenim obiteljima današnjice. Kao što smo vidjeli, nikada nije upoznao oca dok se s majkom samo povremeno viđao. Ipak, raste u toplini obiteljskog doma koji mu pruža šira obitelj. Ako je zbog svega toga imao i neugodnosti u jednoj tako tradicionalnoj okolini, jer sam nam svjedoči da se živjelo nepromijenjenim ritmom unatrag nekoliko stoljeća, o tome nam ništa ne govori. Takve su ga životne okolnosti otvorile prema potrebama obitelji i pojedinaca i sve do svojih visokih godina često naglašava da je upravo njegova pastoralna aktivnost duhovnog praćenja i slušanja potreba ljudi njegova prva i najvažnija aktivnost.

Već u ranim godinama djetinjstva možemo iščitati razvitak djetinje jednostavnosti i pobožnost koja će doći na izazov i kušnju u prvim mjesecima života u, za njega tada, velikom, lučkom gradu Sušaku-Rijeci. Isto tako moramo zamijetiti da je već od najranijeg djetinjstva počeo preuzimati inicijativu nad svojim životom: u jednom od intervjua naglašava kako se sam odlučuje poći u školu, kako sam odlučuje poći sestrama, kako sam odlučuje poći na Trsat i tražiti da bude primljen u franjevce. Ta odlučnost i spremnost na novu inicijativu (koja u sebi uvijek uključuje i nešto nepoznato i rizično) bit će karakteristična za njegov daljnji život i rad.

Sljedeće njegovo određenje svakako je ono franjevačko. U ovom radu još ćemo se baviti njegovim franjevačkim ciklusom, no već ovdje moramo naglasiti da ga franjevaštvo bitno određuje ne samo kao osobu već i u mnogim vidovima njegova rada. Ovdje je možda najbolje pokazati tu činjenicu njegovom suradnjom s drugom braćom franjevcima, i to ne samo iz vlastite provincije: Zorislav Lajoš – *Glas Koncila, Ilustrirana Biblija mladih*, katehetske inicijative; Tomislav Janko Šagi-Bunić – neprestan zajednički rad, prijateljsko i kolegijalno uvažavanje na prihvaćanju, razumijevanju i implementiranju koncilske misli u Hrvatskoj;

Marijan Jerko Fućak – suradnja na svekolikom biblijskom, osobito prevodilačkom planu, od kojih je svakako najvažniji projekt Zagrebačka Biblija.

Franjevaštvo će ga bez sumnje usmjeriti i na osjećaj za malog čovjeka koji je toliko prisutan u njegovu pisanju i koji je očito povezan s ranim djetinjstvom. Taj će osjećaj izgraditi Dudinu pastoralnu crtu koja se ne očituje samo u pisanju, već, kako često naglašava, u radu s ljudima, ranije više se usmjerujući na razne grupe vjernika, a kasnije na pojedince.

Na franjevaštvo se nadovezuje njegovo svećeništvo koje će, što je za svećenika-franjevca često tipično, biti već od prvih dana, ređenja i mlade mise, obilježeno otajstvom Božića i obojeno marijanskom notom i pobožnošću, što će se kasnije osobito očitovati u njegovu pisanju i radu.

Nadalje, važno njegovo određenje svakako je i ono teološko. Već iz njegova životopisa možemo nazrijeti da je on teolog široka zanimanja i široka znanja, istina prvenstveno bibličar, ali tu je i cijeli niz teoloških disciplina i područja kao što su eklezijalno, dogmatsko, marijansko, katehetsko, pastoralno te ono u domeni socijalnog nauka Crkve i duhovnosti na kojima je ostavio svoj trag i dao često vrlo značajan doprinos.

Događaj Drugoga vatikanskog koncila za Dudu kao teologa imao je presudan utjecaj. Budući da se dogodio u vrlo nepovoljnim društveno-političkim prilikama u nas, zahtijevao je i izniman i hrabar pristup u čijoj recepciji će Duda, kao što ćemo vidjeti, odigrati važnu ulogu na biblijskoj i liturgijskoj obnovi, probuđenu apostolatu laika, ekumenizmu i dijalogu Crkve i društva.

Ovo „koncilsko“ poglavlje Dudina života dobro opisuje i tvrdnja Josipa Balobana koji, govoreći o teološkom i pastoralnom entuzijazmu prvih pokoncilskih godina, kaže:

> *Taj entuzijazam prepoznaje se i očituje se na nekoliko ključnih pokazatelja kao što su: Teološko-pastoralni tjedan za svećenike, Glas Koncila, Kršćanska sadašnjost, brzo prevođenje koncilskih dokumenata i liturgijskih knjiga/obrednika, održavanje mnogobrojnih tribina i konferencija, aktivnosti vjernika laika, te osnivanje raznih*

teoloških instituta ponajprije u Zagrebu, a zatim i u drugim većim gradovima Hrvatske.[162]

Kao što smo vidjeli, Duda je aktivan sudionik ili suosnivač i suorganizator, prevoditelj i animator većine nabrojenih inicijativa.

Upravo na taj način Duda će djelovati i kod organiziranja prijevoda *Zagrebačke Biblije* – odlazit će izravno i do onih koji „drugačije misle“, bez kojih u to vrijeme nije bilo moguće započeti bilo kakvu javnu ili kulturnu inicijativu, nastojeći ih u otvorenu dijalogu pridobiti za svoj projekt.

Dolaskom demokracije i osobito nakon njegova odlaska u mirovinu možemo zapaziti i određenu promjenu u izboru tekstova i tema o kojima piše i govori. Puno je manje čisto biblijskih tema i ovdje će biti osobito zapažen njegov javni rad i angažman, kako u cijelom nizu knjiga, tako i u brojnim intervjuima te nastupima na radiju i televiziji. Generalno govoreći, ovdje možemo zamijetiti i zanimanje profanih medija, tiska, radija i televizije, s, često, prigodnim temama uz velike kršćanske blagdane: Božić, Uskrs, Uznesenje Blažene Djevice Marije (Velike Gospe).

Većinu života – od 1957. godine do danas – živi i djeluje u Zagrebu. Živi i radi u franjevačkom samostanu, Kaptol 9, u Zagrebu te su zato mnoge odrednice njegova života povezane sa svime što Zagreb jest i čime mu se grad, na neki način i formalno, odužio nagradom i spomenikom Zagrebačkoj Bibliji.

Duda izravno surađuje i prati rad četvorice zagrebačkih nadbiskupa i kardinala koji su cijelo ovo vrijeme vodili zagrebačku crkvenu pokrajnu, ali imali i istaknutu ulogu u hrvatskom episkopatu. Kardinala Stepinca prati, kako sam kaže, od bogoslovskih dana te će biti izravno uključen i u njegovu kauzu na više razina. S kardinalom Šeperom u dosluhu je za više važnih inicijativa o kojima ćemo govoriti (*Zagrebačka Biblija*, *Teološko-pastoralni tjedan*, *Glas Koncila*). S kardinalom Kuharićem gaji bliske odnose; tako se npr. na proslavi Dudina imendana začinje ideja o pripremanju novog časoslova u kojoj će on opet imati važnu ulogu. Konačno, s kardinalom Bozanićem s kojim dijeli iste zavičajne korijene postoji odnos koji još

[162] BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 561.

na razini profesor – student što kardinal evocira u dokumentarnom filmu *Manji brat – Bonaventura Duda*.

2. DUDA KAO TEOLOG I PRAKTIČAR DRUGOGA VATIKANSKOG KONCILA

Važna činjenica za razumijevanje Dudine misli i praktičnog djelovanje jest bez sumnje događaj Drugoga vatikanskog koncila (1962.–1965.) te Dudino nastojanje da misao i duh Koncila što više i što dublje prodru na teološkoj, liturgijskoj, prezbiterijalnoj i široko vjerničkoj razini. Koncilska misao jedan je od ugaonih stupova Dudine opće teološke te napose eklezijalne, a onda i pastoralne misli. Događaj Koncila imao je, na našem području kao izravnu posljedicu, više praktičnih inicijativa na nekoliko razina. U mnogim od tih inicijativa on je aktivno sudjelovao te se može reći, kako smo već naglasili, da je Koncil opečatio i oplodio cjelokupno njegovo kasnije djelovanje. Dokaz za ovu tvrdnju mnogi su njegovi članci i predavanja od kojih su neka skupljena u zbornicima *Koncilske teme, U službi Božje riječi,* a osobito moramo izdvojiti značajan članak *Prihvat Koncila u Hrvatskoj*[163] koji smo već više puta citirali.

Zbog toga ćemo ovom poglavlju pristupiti pod nekoliko vidika te ga koncipirati u četiri teme. U prvoj ćemo pogledati temeljna obilježja Koncila i koncilskih dokumenata koje u svojim člancima Duda obrađuje, s iznimkom *Dei Verbum* koji ćemo šire obraditi u četvrtoj temi ovog rada budući da je u izravnoj povezanosti s Dudinim biblijskim pastoralom. Drugi dio ove teme obuhvatio bi najvažnije Dudine članke relevantne za našu temu većinom skupljene u njegovu zborniku *Koncilske teme*. Treća tema istaknut će praktične inicijative u našoj domovinskoj Crkvi koje su nastajale potaknute Koncilom ili su kao svoj sadržaj i nadahnuće imale koncilsku misao, a Duda je u njima značajnije sudjelovao. Konačno, u četvrtoj temi ovog poglavlja promotrit ćemo i druge Dudine značajnije teološke radove koji su povezani s ovom temom, osobito osvrti na djelovanje i pisanje koncilskih papa: Pavla VI. i Ivana Pavla II.

[163] DUDA, Bonaventura*: Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.; DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.; DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Fragmenti za buduće cjelovitije prouke I i II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2, str. 165–183. i *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 3, str. 251–274. Ta dva članka izašli su i u zborniku koji ćemo također koristiti u ovom dijelu rada: ANČIĆ, Nediljko, Ante – BIŽACA, Nikola: (uredili): *Koncil u Hrvatskoj*, Crkva u svijetu Split, 1996., str. 29–77.

2.1. *Novum* Drugoga vatikanskog koncila

O važnosti Koncila, njegovu historijoratu, kao i sveobuhvatnosti i važnosti svih dokumenata koji su na njemu donošeni nije ovdje ni moguće ni potrebno raspravljati. Štoviše, važno pitanje koje se počelo postavljati vrlo brzo nakon zatvaranja Koncila jest: kako je (i je li uopće) Koncil prihvaćen, kakav je prihvat Koncila u općoj i partikularnim Crkvama te napose na području naše mjesne Crkve?[164]

No da bi se odgovorilo na to pitanje, trebamo prije odgovoriti što je to važno, bitno i novo, što je glavni sadržaj Koncila koji je u većoj ili manjoj mjeri prihvaćen (ili zanemaren) u teološkoj misli i crkvenoj praksi.

Ovdje polazimo od već općenito prihvaćene tvrdnje da je Drugi vatikanski koncil bio pastoralni koncil. Ako pođemo na same početke, vidjet ćemo da već kod otvaranja Koncila njegov začetnik, papa Ivan XXIII., ističe njegovo pastoralno usmjerenje. Svoj poznati izraz *aggiornamento* rabi da bi odredio saborsko „temeljno pastoralno obilježje".[165] Upravo to svoje pastoralno obilježje Koncil će izraziti propitivanjem o Crkvi samoj koji se mogu izraziti u četiri možda najvažnija koncilska usmjerenja: 1) jasno definiranje znanja ili svijesti o Crkvi; 2) autentična obnova Crkve; 3) učvršćivanje jedinstva među svim kršćanima; 4) intenziviranje dijaloga Crkve s ljudima našeg vremena i izgradnja mostova prema suvremenom svijetu.[166] Zato se može reći da je Koncil „bio događaj Crkve (…) Crkva je anamnezom u sebi uočila prisutnost prošlosti ukoliko kao njezina razvojna jezgra teži za budućnošću. Ona je tu jezgru

---

[164] Ovo pitanje postat će aktualno već na desetu obljetnicu otvorenja Koncila (1972.) kada su postali bjelodani mnogi prijepori i otvorena pitanja koja je Koncil, nakon stoljeća, otvorio. Vidi: CONGAR, Yves: La réception comme réalité ecclésiologique, u: *Concilium* 77(1972.), br. 1., str. 51–71. Iste godine pozabavit će se ovim pitanjem i Duda u članku: Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme?, u: *Glas Koncila* 9(1972.), br. 20, str. 4–5. To pitanje zanima i više autora koje slijedimo u ovom radu kao što su oni objavljeni u spomenutom zborniku ANČIĆ, Nediljko, Ante – BIŽACA, Nikola (uredili): *Koncil u Hrvatskoj*, Crkva u svijetu, Split, 1996.

Datum početka Koncila (11. listopada 1962.) bit će biran za mnoge važne inicijative učiteljstva glede opće Crkve kao što su: trideseta obljetnica – proglašenje Katekizma Katoličke Crkve (Ivan Pavao II., 11. listopada 1992.); pedeseta obljetnica – početak Godine vjere (Benedikt XVI., 11. listopada 2012.). Ove važne događaje sumira i papa Benedikit XVI. na početku Godine vjeru u uvodu svoga apostolskog pisma *Porta fidei*. Usp. BENEDIKT XVI.: *Porta fidei – Vrata vjere. Apostolsko pismo u obliku motuproprija kojim se proglašava Godina vjere*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., br. 4.

[165] FLORISTÁN, Casiano: Aggiornamento, u: FLORISTÁN, Casiano – TAMAYO, ACOSTA, Juan-José.: *Dizionario sintetico di pastorale*, Città del Vaticana, 1999., str. 24.

[166] Usp. MANDARIĆ, Valentina – RAZUM, Ružica: Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 819.

iznijela na vidjelo u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* u prvom poglavlju u brojevima 2, 3, 4 kao Očevu sveopću nakanu spasenja, kao poslanje Sina cijelom čovječanstvu, kao Duhovno posvećenje čovjeka te u drugom poglavlju kao univerzalni Božji narod".[167]

Upravo ovdje približavamo se i koncilskim dokumentima koji su, kao što ćemo vidjeti, i Dudu intrigirali. Jedna od važnijih novosti Koncila nalazi se upravo u tome da on u spomenutoj dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* (u citiranju dalje LG) na više mjesta podcrtava da su apostolat i misijsko djelovanje povjereni cijelom Božjem narodu dajući mu tako odgovornu ulogu u poslanju Crkve. Drugi vrlo važan koncilski dokument povezan s Dudinim radom bez sumnje je dogmatska konstitucija o božanskoj objavi *Dei Verbum*[168] (u citiranju dalje DV), koja je u svom šestom poglavlju također pastoralno usmjerena te će postati velik poticaj za razvoj biblijskog pastorala, kako ćemo vidjeti u nastavku ovog rada.

Govoreći o koncilskim papama Ivanu XXIII. i Pavlu VI. sam Duda će s vremenskim odmakom od desetak godina reći:

> *U ovoj desetoj obljetnici početka Drugog vatikanskog koncila moram reći da me za Koncil posvema opredijelio svečani govor Pape Ivana mjesec dana prije otvaranja koncila, 11. rujna 1962. (...) „Ecclesia Christi – Lumen gentium" (...) Tome na spomen, čini se, težišna dogmatska konstitucija o Crkvi krštena je tim uvodnikom „Lumen gentium". Ipak treba reći da je u međuvremenu misao sazrela: u Papinu govoru bijaše Svjetlo naroda Crkva, a u dokumentu Koncila (s Papom) to je Svjetlo, Isus Krist, po crkvu u svijetu. (...) Danas, nakon deset mučnih, sve mučnijih godina pitam se sve češće: bijaše li on prorok za naše vrijeme ili za neko vrijeme buduće? Bijaše li on prorok izbliza ili izdaleka? (...) Ipak se čini da se treba tako zalagati za Koncil kao da je on bio proroštvo za naše vrijeme. Uostalom to je jedini način da svi pridonesemo da on bude proroštvo za bilo koje vrijeme. Da njegovo sjeme ne umre u nama.*[169]

Kao što vidimo i iz ovog citata, Duda polazi od *Lumen gentium* kao težišne točke, no često se referira i na druge koncilske dokumente: dogmatsku konstituciju *Sacrosanctum concilium*, pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*, dekret o apostolatu laika *Apostolicam*

[167] BRAJIČIĆ, Rudolf: Što je zapravo bio koncil, u: *Obnovljeni život* 28(1973.), br. 1., str. 7.

[168] Na hrvatski ju je preveo upravo Duda zajedno s Jankom Šagi-Bunićem.

[169] DUDA, Bonaventura: Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme?, u: *Glas Koncila* 9(1972.), br. 20., str. 4.

auctositatem, no dotaknut će se i nekih drugih kao što su *Gravissimum educationis, Inter mirifica*. Pokušat ćemo ih kratko ovdje predstaviti.

2.1.1. Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium*

U svojoj programskoj enciklici *Ecclesiam suam* (koja je također predmet Dudina istraživanja, a s naše točke promatranja osobito bitna) Pavao VI., još za trajanja Koncila (kolovoz 1964.), uočava tri bitne točke koncilske pastoralne refleksije: svijest, obnova i dijalog.[170] Svijest Crkve o samoj sebi Koncil je izrazio dogmatskom konstitucijom *Lumen gentium*, a svoj odnos prema svijetu i ulogu općeg sakramenta spasenja u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* gdje se ta dva dokumenta skladno nadopunjuju i postaju temelj i inspiracija novije teološke i pastoralne misli i aktivnosti.

Budući da ćemo se u daljem razlaganju osobito baviti dijelovima dogmatske konstitucije *Lumen gentium*, potrebno je ovdje podsjetiti na njezinu podjelu i najvažnije naglaske.

Nadahnuta Božjom riječju, kako je to prikazano u dogmatskoj konstituciji *Dei verbum* te promatrajući znakove vremena, Crkva smješta sebe u otajstvu Presvetog Trojstva i povijesti spasenja (LG 1–3). Zato je ona privilegirano mjesto kraljevstva Božjeg (LG 5); hram Duha Svetog (LG 6); otajstveno tijelo Kristovo (LG 7–8); narod Božji (LG 9–13); opći sakrament jedinstva i spasenja (LG 1, 9, 48). Crkva ima svijest o svojem univerzalnom i kozmičkom poslanju (LG 9, 13, 17), razmišlja o novim odnosima s nekatolicima i nekršćanima (LG 15, 16) te nastoji ući u odnos sa suvremenim svijetom (što će najviše doći do izražaja u *Gaudium et spes*).

> *Crkva je također na Koncilu posvijestila svoje službe, hijerarhijske i laičke (LG 18–20; 30; 37), osvijestila je različite egzistencijalne oblike kršćanskog života svojih članova (LG 43–47), a napose istaknula – što se vrlo često zaboravlja i preko čega se površno prelazi – bitnu ulogu poziva da bude sveta i da sveti budu njezini članovi (LG 39–42);*

[170] Cijela enciklika podijeljena je na tri poglavlja koja u podnaslovima izražavaju upravo te tri smjernice. Usp. PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.

posvijestila si je svoju eshatološku ulogu i jedinstvo s nebeskom crkvom (LG 48–50), a na osobiti način s Marijom, Isusovom majkom i Majkom crkve (LG 52–69).[171]

Upravo će iz ovakva poimanja Crkve izrasti i nova pastoralna teologija koja, ukoliko je promatramo kao neku vrstu egzistencijalne ekleziologije, postaje preduvjet dobre i plodne crkvene prakse.

Ovdje je važno naglasiti dva dijela *Lumen gentium* koja će Duda posebno obrađivati: prvi je opći poziv na svetost (LG 39–42) koji je i do danas zanemaren dio ovog dokumenta dok je drugi poglavlje o narodu Božjem (LG 9–13) i njegovim posebnim ulogama, karizmama i pozivima koje je od saborskih zasjedanja pa do danas od kamena spoticanja[172] postao izazov koji je još uvijek više ideal nego crkvena praksa.

2.1.2. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* i Dekret o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem*

Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* te koncilski dekret o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem* zanimaju nas ovdje ponajviše pod vidikom laičkog apostolata te doticaja s konstitucijom *Lumen gentium* u shvaćanju Crkve kao Božjeg naroda.

Iz potrage za odgovorom na pitanje „Crkvo, što ti kažeš o sebi“? nastao je temeljni dokument Drugoga vatikanskoga sabora, Dogmatska konstitucija o Crkvi Lumen gentium, iz kojeg su onda deducirani drugi strateški dokumenti istoga Koncila kao što su, primjerice, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu Gaudium et spes i Deklaracija o vjerskoj slobodi Dignitatis humanae. U Lumen gentium je Crkva, iskoračivši i misaono iz societas – pa i one societas perfecta! – u communio, prepoznala sebe kao Božji narod, većinski satkan od kršćanskih laika, što će reći da je prepoznala sebe kao takvu zajednicu koja je svojim zajedništvom povratila laikatu njegovo iskonsko

[171] TRSTENJAK, Tonči: Drugi vatikanski koncil kao polazište nove teološko-pastoralne prakse, u: *Obnovljeni život* 42(1987.), br. 2., str. 153.

[172] Nakon burne rasprave, na inzistiranje kardinala Suenesa, taj je dio uvršten u tekst kakvim ga imamo danas.

eklezijalno dostojanstvo. To je eklezijalno otkriće laikata bilo toliko neočekivano i novo da je Koncil – uz njegovo teološko lociranje unutar Lumen gentium i praktičku usmjerenost u Gaudium et spes – držao potrebnim donijeti i još jedan poseban Dekret o apostolatu laika, Apostolicam actuositatem. Dakako, Crkva, koja je na ovakav način „otkrila" svoj laikat nije mogla a da i sama ne bude svojevrsno „otkriće" za te iste laike.[173]

Lumen gentium donosi i važnu definiciju laika pod kojom se razumiju „svi vjernici osim članova svetoga reda i redovničkog staleža odobrenog od Crkve, to jest vjernici koji, pošto su krštenjem združeni u jedno tijelo s Kristom, učinjeni Božjim Narodom i na svoj način postali dionici Kristove svećeničke, proročke i kraljevske službe, vrše, koliko na njih spada, u Crkvi i u svijetu misiju čitavoga kršćanskoga naroda".[174] Tako laikat postaje teološko „mjesto" (osobito teološko-pastoralno mjesto) na način da Koncil uči kako svijet nije mjesto, prostor ni sredstvo posvećenja, već je način življenja dostojanstva djece Božje usred bijede čovječanstva koje je Krist preuzeo na sebe. Laici, u svojim uobičajenim aktivnostima, svjedoče izvanrednost života i u njemu ostvaruju savršenstvo ljubavi. Na tragu Koncila Ivan Pavao II. će u *Christifideles laici* govoriti da se "svjetovna narav vjernika laika ne smije definirati samo u sociološkom nego nadasve u teološkom smislu",[175] to jest kao znak objave stvoriteljskog i otkupiteljskog Božjeg čina.

Opći poziv na svetost, kako će i Duda primijetiti, ostvaruje se u raznovrsnosti i različitosti članova Crkve koji u laikatu prepoznaju jednu od svojih temeljnih karakteristika. Laici su mjerodavni u pitanjima zajedničkog života te je po njima Crkva prisutna u tim područjima, laici su odgovorni, a "Crkvi je potrebna napose pomoć onih koji žive u svijetu, a stručnjaci su u poznavanju raznih ustanova i disciplina, te shvaćaju njihov unutarnji mentalitet, pa bili oni vjernici ili nevjernici. Dužnost je svega Božjeg naroda, osobito pastira i teologa, da uz pomoć Duha Svetoga slušaju, razabiru i tumače razna mišljenja našega vremena".[176]

---

[173] MARASOVIĆ, Špiro: Željko Mardešić – živi Glas Koncila u: *Nova prisutnost* 3(2005.), br. 2., str. 350–351.

[174] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 31.

[175] IVAN PAVAO II.: *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., br. 15.

[176] Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 44.

Hijerarhija i laikat su tako povezani u općem poslanju Crkve koje "nije samo donositi ljudima vijest o Kristu i njegovu milost, nego također prožeti i usavršiti vremeniti red evanđeoskim duhom".[177] U određenim područjima života bez laika se evanđelje spasenja ne bi moglo navijestiti ljudima. Ipak, ne treba zaboraviti da se to poslanje u cijeloj Crkvi ostvaruje na različite i komplementarne načine.

> *Zadaća je pastira da jasno iznesu načela o cilju stvorenja i korištenja svijeta, da pruže moralne i duhovne pomoći, kako bi se u Kristu uspostavio vremeniti red. Laici pak treba da preuzmu obnovu vremenitog reda kao svoju zadaću i da u njemu, vođeni svjetlom evanđelja i duhom Crkve, pokretani kršćanskom ljubavlju djeluju neposredno i konkretno; da kao građani s građanima surađuju prema specifičnoj stručnosti i na vlastitu odgovornost; da posvuda i u svemu traže pravdu Božjega kraljevstva.*[178]

Iz svega ovog proizlazi i specifična duhovnost laika o kojoj će Duda također govoriti, a koja se očituje u tome što više nije „posuđena" od redovnika, već je kristoobličnа i kristocentrična u smislu da proizlazi iz sudjelovanja u proročkom i kraljevskom svećeništvu Krista u Crkvi; karizmatska, utemeljena je na unutarnjoj slobodi Duha Svetog i njegovim darovima te evanđeoska, no življena u svijetu. *Gaudium et spes* opisuje to na sljedeći način:

> *Ostavljaju istinu oni koji zato što znaju da ovdje nemamo stalna prebivališta, nego da tražimo buduće, misle da zbog toga mogu zanemariti svoje zemaljske dužnosti, zaboravljajući da ih sama vjera još više obvezuje na njih, svakoga prema njegovu pozivu. (...) Taj nesklad kod mnogih između vjere koju ispovijedaju i svakidašnjeg života treba ubrojiti medu najteže zablude našega vremena. (...) Kršćanin koji zanemaruje svoje vremenite dužnosti zanemaruje i svoje dužnosti prema bližnjemu i prema samom Bogu te dovodi u pogibelj svoje vječno spasenje.*[179]

2.2. Tekstovi i članci

[177] Apostolicam actuositatem. Dekret o apostolatu laika, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 5.

[178] *Isto*, br. 7

[179] Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 43.

Kao što ćemo vidjeti i u daljnjem dijelu ovog rada, Dudino pisanje za mnoge teme široko je, opsežno i često razbacano u mnogim glasilima, časopisima i knjigama. Zato je potrebno i ovdje napraviti kratak uvod, odnosno prikazati prvo Dudine članke pisane na širu temu Koncila općenito, a zatim ćemo prijeći na one usmjerene, na prikaz određenih tema iz navedenih koncilskih dokumenata.

Ne trebamo ići daleko ni puno „pabirčiti“ po obilju njegove građe koja govori o koncilskim temama. Dovoljno je pročitati uvodnu riječ knjizi *Koncilske teme* (čiji eklezijalno i pastoralno usmjerenje Duda naglašava punim naslovom: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po Drugom vatikanskom koncilu*)[180] gdje Duda u nekoliko riječi sumira ono što je tijekom desetljeća pisao o Koncilu: „Stjecajem prilika usredotočio sam se na četiri velike teme: liturgija – Crkva – svetost kao poziv svih kršćana – sudjelovanje svih vjernika u trostrukoj službi i zadaći Kristovoj, svećeničkoj, kraljevskoj, proročkoj.“[181] Ovako posložene teme jasno pokazuju koliko Duda zasijeca ponajprije pod ekleziološkim, ali, šire uzevši, i pod pastoralnim vidom misao i značenje Koncila. Dokaz za tu tvrdnju nalazimo odmah nekoliko redaka dalje prateći isti tekst. Duda podsjeća na Drugu izvanrednu Sinodu biskupa održanu 1985. godine na dvadeset i petu obljetnicu Koncila čiji su mu dokumenti i bili poticaj za izdavanje zbornika. Biskupi pozivaju na dublju i proživljeniju provedbu koncilskih dokumenata, a zato je potrebno teološko tumačenje gdje „ne valja razdvajati pastoralni značaj od doktrinalne snage dokumenata“.[182] Prateći dalje sinodalni dokument Duda citira i podcrtava važan izraz:

[180] Duda je ovdje skupio većinu članaka usredotočenih na koncilske teme (s više vidika) poredanih kronološki, po godini izlaženja. To nam omogućuje da pratimo rast Dudine koncilske misli od Koncila naovamo.

[181] DUDA, Bonavenutra: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 7.

[182] *Isto,* str. 8.

Ova izvanredna Sinoda imat će svojih dalekosežnih posljedica upravo na planu pastorala, evangelizacije i kateheze, a njezini zaključci pomoći će u stvaranju *Katekizma Katoličke Crkve*. Svjedoči to i Ivan Pavao II. u Apostolskoj konstituciji *Fidei depositum:* „Godine 1985. mogao sam izjaviti: 'Za mene – koji sam imao posebnu milost da na njemu sudjelujem i djelatno surađujem u njegovu odvijanju – Drugi vatikanski sabor bio je uvijek (…) polazna točka svega moga pastirskog djelovanja, u svjesnom naporu da njegove smjernice, u konkretnoj i vjernoj primjeni, provedem na razini svake Crkve i cijele Crkve'. U tom duhu sazvao sam 25. siječnja 1985. izvanrednu skupštinu Biskupske sinode (…) U toj su prigodi sinodalni Oci ustvrdili: 'Premnogi su izrazili želju da se sastavi katekizam ili sažetak cjelokupne katoličke nauke koja se odnosi na vjeru i moral, da bude kao polazna točka za katekizme ili priručnike što se priređuju u raznim krajevima. Izlaganje tog nauka mora biti biblijsko i liturgijsko. Treba iznositi siguran nauk, prilagođen suvremenom kršćanskom životu.“ IVAN PAVAO II.: Fidei depositum, Apostolska konstitucija za objavljivanje Katekizma Katoličke Crkve prema Drugom vatikanskom saboru (11. 11. 1992.), u: *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., str. 10.

„autoevangelizacija svih krštenika“, shvaćajući pojam autoevangelizacije kao produbljivanja svijesti svakog člana Crkve, pa time i nje same, o njihovoj povezanosti s Kristom. Zato Duda i sam sažima svoje teološko promišljanje o Koncilu i njegovim dokumentima kao put mistagogije pod užim vidikom produbljivanja misterija kršćanske egzistencije. Želeći pobliže i slikovitije objasniti što podrazumijeva pod pojmom misterij kršćanske egzistencije, donosi sliku božićnog misterija, odnosno prožimanja božanskog i ljudskog (*admirabile commercium*) koje se potvrđuje u izrazu *divina humanis iungutur* koje nalazimo u navještaju Uskrsa u liturgiji uskrsne noći.[183]

2.2.1. Programatski članci

Dudino proaktivno zanimanje za Koncil vidljivo je od prvih godina koncilskih zasjedanja. U članku *Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru*[184] bavi se odnosom Crkve i svijeta i jasno podcrtava taj pozitivan pristup Crkve svijetu. Točnije, radi se o shvaćanju pojma svijet pozitivno, odnosno prvenstveno kao „primaoca evanđeoske poruke, područje osvajanje za kraljevstvo Kristovo“.[185] Duda naglašava i ivanovsko i pavlovsko shvaćanje svijeta u značenju neprijateljske sile na koju Crkva nailazi te u značenju prolaznosti. Duda već tada iščitava bitan suodnos Crkve i svijeta čime se Koncil želi baviti. „Kod toga ne možemo dosta istaknuti da se Crkva – upravo zato da odgovori potrebama – svijeta – želi na Saboru prvenstveno pozabaviti sobom: kakva treba biti ona sama u sebi, da uzmogne privlačnije i snažnije izvršiti svoj spasiteljski utjecaj na svijet novoga doba.“[186]

[183] Usp. DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 9.

[184] DUDA, Bonaventura: Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 1., str. 1–12.; također objavljen u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 15–33. Članak izlazi kao uvodnik prvom poslijeratnom broju *Bogoslovske smotre*.

[185] DUDA, Bonaventura: Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru, u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 19.

[186] *Isto,* str. 26.

Iako, u skladu s ozračjem toga vremena, Duda optimistično zamjećuje[187] da je Koncil i znak da Crkva ima povjerenja u suvremeni svijet, on isto tako trijezno zamjećuje da uza sav svoj optimizam Crkva nije izgubila svijest o krizi svijeta na što upućuje i sazivnica Koncila na koju se Duda često u članku poziva. Pri kraju članka dobro primjećuje da se svi problemi svijeta mogu svesti na problem čovjeka te da Crkva Kristovim evanđeljem na Koncilu želi osvijetliti upravo taj teološko-antropološki problem.

U ovom istom smjeru ide i uvodnik koji je Duda napisao za prvo tiskano izdanje *Glasa Koncila*. U njemu sedam puta opetuje izraz "novo lice Crkve" koje Koncil želi dati. Gotovo polovica članka usmjerena je na čitatelje osobno, na kršćanina pojedinca koji je pozvan sudjelovati u saborskoj obnovi Crkve. Vidljivo je to u sljedećim riječima:

> *Ti si također pozvan da u Kristu „ukorijenjen i utemeljen" (Ef 3,18), s Kristom što intimnije, trajnije i intenzivnije sakramentalno sjedinjen, sve više nosiš u sebi lice Kristovo u osobnom, obiteljskom i društvenom životu. Ne traži se od tebe neko zastavičarsko kršćanstvo. Bučni propagatori nisu poželjni u našoj religiji. Ona pozna samo apostole. A u apostola napose vrijedi život Kristu odan. Život propovijeda više nego riječi.*[188]

2.2.2. Liturgija kao događanje Crkve koja je Božji narod

Od četiri velike teme koje je sam Duda izdvojio kao najvažnije u svom koncilskom interesu želimo pogledati prve dvije: liturgija – Crkva. Ove teme Duda obrađuje u nekoliko članaka od kojih su nam važna dva: *Liturgija kao događanje Crkve*[189] te *Euharistija – čin Božjeg naroda*, o kojem ćemo kasnije više govoriti.

---

[187] Taj je optimizam puno skromniji i realniji u članku napisanom 1972., o desetoj obljetnici Koncila: DUDA, Bonaventura: Da li je proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme, u: *Glas Koncila* 11 (1972.), br. 20., str. 4–5.; također objavljen u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 36–39.

[188] DUDA, Bonaventura: Novo lice Crkve, u: *Glas Koncila* (1963.), br. 1, str. 3.; također objavljen u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 35.

[189] DUDA, Bonaventura: Liturgija kao događanje Crkve, u: BABIĆ, Marko: *Logos kai Mysterion. Spomenspis prigodom 80. obljetnice rođenja o. Martin Kirigina*, Služba Božja, Makarska, 1989., str. 51–70.; također objavljen

Već iz naslova prvoga navedenog članka vidljivo je da Duda želi naglasiti djelatnost liturgije. Nastojeći djelatno prikazati suodnos Crkve i liturgije on liturgiju opisuje kao *actio* – čin jer ona se zbiva i događa, ona se tvori i čini, ali ona također tvori i čini Crkvu. Ovdje se donosi važan izrazi iz *Sacrosanctum Concilium*: „Svako je liturgijsko slavlje djelo-*opus* Krista Svećenika i njegova Tijela, Crkve, i stoga je u najjačem smislu sveti čin-*actio* i s njim se (…) po djelotvornosti ne može izjednačiti nijedan čin Crkve (SC 7d).“ Pa iako se u nastavku ističe da „sveta liturgija ne iscrpljuje svu djelatnost-*actionem* Crkve (SC9)“, ponovno se zaključuje: „Liturgija je ipak vrhunac ka kojem teži sva djelatnost-*actio* Crkve i ujedno izvor iz koga proistječe sva njezina snaga (SC 10).“[190]

Za razumijevanje daljnje Dudine koncilske misli važno je njegovo iščitavanje Koncila i kasnijeg nauka učiteljstva o Crkvi koja se zbija i događa u liturgiji gdje se narav Crkve shvaća kao svećenička zajednica[191] koja djeluje i raste po sakramentima i krepostima. Koncil naglašava važnost liturgije kao čina Crkve ukoliko je *communio*-zajedništvo, ali je i čin svakoga pojedinog vjernika. Duda se ovdje opet poziva na zaključke Druge izvanredne Sinode biskupa te naglašava: „Ekleziologija komunije-zajedništva središnja je tema u koncilskim dokumentima. Dakle, po Koncilu Crkva se pomalja kao 'communio-zajedništvo', osobito u liturgiji.“[192] Iz ovog gledanja Duda ulazi u jednako važan udio pojedinca u liturgiji gdje citirajući Koncil i Kirigina kao tumača pokazuje kako je po koncilskim dokumentima liturgija, a posebno euharistija, čin-*actio* i svakog vjernika jer na to, snagom krštenja, ima pravo i dužnost. Duda ovdje govori o „proglašenoj dogmi o tkz. općem svećeništvu svih vjernika“[193] naglašavajući kao i uvijek razliku od onoga svećeničkog. Duda nadalje razvija koncilsku misao koju ćemo sresti i u drugim njegovim člancima o laičkom svećeništvu koje se vrši kroz rad (djela) i time

u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 43–75.

[190] DUDA, Bonaventura: Liturgija kao događanje Crkve, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 53–54.

[191] Usp. Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 11a; Sacrosanctum Concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 4.

[192] DUDA, Bonaventura: Liturgija kao događanje Crkve, *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 60.

[193] *Isto,* str. 63.

posvećivanju cijelog svijeta.[194] Nastojeći sve to povezati kaže da je „most koji povezuje liturgiji i život, pa – kroz čovjekov rad (usp. Post 1,28sl.) – i sve stvorenje jest ljubav, ljubav zaposlena na slavu Božju i za spasenje i posvećenje svijeta“.[195]

Misao o suodnosu svagdanjeg rada i trpljenja i liturgije, osobito euharistije, Duda definira i razvija i prije koncilskih dokumenata u članku *Naš doprinos misnoj žrtvi: svagdašnji naš posao i naše trpljenje*[196] gdje, polazeći od tada suvremenoga liturgijskog pokreta i osobito enciklike Ivana XXIII. *Mater et magistra*, upućuje na nadnaravnu vrijednost našeg rada koju će kasnije, kako smo vidjeli, Koncil osobito naglasiti. I ovdje moramo naglasiti Dudinu teološku „dalekovidnost“ jer će upravo tim putem poći

> *papa Pavao VI, u svome Apostolskom nagovoru o evangelizaciji u suvremenom svijetu Evangelii nuntiandi, govoreći o putovima evangelizacije i o elementima evangelizacije, na prvo mjesto stavlja važnost životnog svjedočanstva, neusiljeno zračenje vlastite vjere bez riječi. Kao u sva vremena, tako i danas, kada su riječi izgubile svoju težinu i važnost, svjedočanstvo pravoga kršćanskog života u svim sferama ljudskog djelovanja i proživljavanja svakodnevice može biti put obnove i razvoja kako župne zajednice i Crkve tako i samog društva*.[197]

[194] Usp. Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 10a.

[195] DUDA, Bonaventura: Liturgija kao događanje Crkve, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 65.

[196] Članak izlazi neposredno pred Koncil u časopisu koji prethodi Službi Božjoj, Molite braćo. DUDA, Bonaventura: Naš doprinos misnoj žrtvi: svagdašnji naš posao i naše trpljenje, *Molite braćo* (1962.), br. 3., str. 3–8.; također objavljen u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 87–94.

[197] ŠIMUNOVIĆ, Josip: Djelovanje župne zajednice *ad extra*, u: *Bogoslovska smotra* 77(2007.), br. 1., str. 249.

2.2.3. Svetost kao poziv svih kršćana – sudjelovanje u trostrukoj, svećeničkoj, kraljevskoj i proročkoj Kristovoj zadaći

2.2.3.1. Euharistija – čin Božjeg naroda

U drugom dijelu zbornika *Koncilske teme,* koji u ovom dijelu rada pratimo, Duda postupno prelazi na druge dvije velike teme koje smo spomenuli u uvodu: svetost kao poziv svih kršćana – sudjelovanje svih vjernika u trostrukoj službi i zadaći Kristovoj, svećeničkoj, kraljevskoj, proročkoj. U povodu XXI. teološko-pastoralnog tjedna 1981. godine, koji je za temu imao *Euharistija – čin Božjega naroda*, Duda je napisao duži, istoimeni članak (objavljen u dva susljedna broja *Bogoslovske smotre*)[198] u kojem produbljuje koncilsku misao o sudjelovanju svih vjernika – i ministerijalnog i kraljevskog svećeništva u euharistiji. Naime, tjedan je bio inspiriran upravo izašlom enciklikom Ivana Pavla II. *Coenae Dominicae* i koncilskom mišlju koju je Papa u enciklici posebno naglasio: „Crkva čini euharistiju i euharistija čini Crkvu.“[199] Duda u ovom članku podsjeća na koncilski pojam Božjeg naroda i taj će se važan koncilski izričaj vrlo često pojavljivati u njegovim člancima koje ovdje obrađujemo. Zbog toga je potrebno dati kratak povijesni razvitak i prikazati važnost ovog pojma, za što nam dobro može poslužiti misao Rudolfa Brajičić, koji to sažima na sljedeći način:

> *Misao o Crkvi kao Božjem narodu u katoličkoj se teologiji afirmirala tamo od 1937. do 1942. Dakle u razdoblju u kojem je liturgijski pokret i katolička akcija životom pokazala da je Crkva nešto više nego obični institut ili duhovne toplice. No, usprkos njezinoj*

[198] DUDA, Bonaventura: Euharistija – čin Božjega naroda, u: *Bogoslovska smotra* 51(1981.), br. 1., str. 18–30. te u: *Bogoslovska smotra* 51(1981.), br. 2., str. 167–173.; također objavljen u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 94–136.

[199] IVAN PAVAO II.: *Coene Dominica – Večera Gospodnja. Apostolsko pismo o otajstvu i štovanju svete Euharistije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., br. 4.

Papini poticaju biti će povod za više liturgijsko-pastoralnih inicijativa u općoj i našoj partikularnoj Crkvi. Te iste 1981. godine u Lourdesu je bio održan Međunarodni euharistijski kongres, više njih održano je u biskupijama hrvatskog jezičnog područja, a te godine počele su pripreme za hrvatski Nacionalni euharistijski kongres u Mariji Bistirci u čemu je Duda imao važnu ulogu. Usp. TOMIĆ, Celestin: Uvodna riječ dekana, u: *Bogoslovska smotra* 51(1981.), br. 1–2., str. 161–162.

mladosti tu je misao Koncil ubrojio među temeljne hranjive sastojke određene za prehranu našeg stoljeća. Ideja Božjeg naroda veoma je bogata teološki i pastoralno. Congar nas u jednom svom članku upozorava na njezinu višestruku vrijednost: povijesnu, ukoliko ta ideja izražava kontinuitet sa starim Izraelom; antropološku, ukoliko ta ideja govori da Crkva nije u prvom redu ustanova nego činjenica ljudi (faite des hommes); i vrijednost povijesnosti, ukoliko nam ta ideja kaže da je Crkva zajednica na povijesnom putu kroz povijesno zbivanje u definitivno Božje kraljevstvo.[200]

Duda o ovom pojmu govori polazeći od evanđeoskih tekstova, osobito naglašavajući onaj iz Prve Petrove poslanice: „Pristupe k njemu (…) pa se kao živo kamenje ugrađujte u duhovni Dom za sveto svećenstvo, da prinosite žrtve duhovne, ugodne Bogu po Isusu Kristu… Vi (crkveni plural!) ste rod izabrani, kraljevsko svećenstvo, sveti puk…(1 Pet 2,4–10).“[201] Naslanjajući se na otačku predaju, Tridenski koncil te encikliku Pija XII. *Mediator Dei* promatra razvoj ekleziologije pod znakom euharistije i mjesto sveukupnoga Božjeg naroda u njoj. Tako dolazi do drugog poglavlja dogmatske konstitucije *Lumen gentium* koja upravo govori o Božjem narodu, a Duda ovdje izdvaja opće svećeništvo vjernika i vršenje općeg svećeništva u sakramentima. Izdvaja suodnos općeg i ministerijalnog svećeništva i pokazuje kako „jedno i drugo na svoj način imaju udio u jednom Kristovu svećeništvu (…) dok ministerijalni svećenik svetom vlašću izvršuje euharistijsku žrtvu u Kristovoj osobi u ime cijelog naroda, vjernici snagom svog kraljevskog svećeništva sudjeluju u prinošenju euharistije i vrše ga primajući sakramente, u molitvi i zahvaljivanju…“[202] Nalazeći brojna usporedna mjesta u drugim koncilskim dokumentima[203] Duda pokazuje važnost koncilskog nauka o suodnosu ministerijalnog i kraljevskog svećeništva u euharistiji. Da bi još proširio ovu temu, Duda govori o *Općoj uredbi Rimskog misala* za koju kaže: „No koliko god je taj izvrstan katehetski i općenito pastoralni tekst vrlo dostupan – svaki dan je pred nama na oltaru – toliko

[200] BRAJIČIĆ, Rudolf: Božji narod – nosilac mesijanizma, u: *Bogoslovska smotra* 36(1967.), br. 2., str. 348.

[201] DUDA, Bonaventura: Euharistija – čin Božjeg naroda, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 94.

[202] *Isto*, str. 102.

[203] Usp. Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 28, 34.; Presbyterorum ordinis. Dekret o službi i životu prezbitera, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2, 5.

je baš i nepoznat.“[204] Citirajući nekoliko brojeva Opće uredbe Rimskog misala (osobito br. 45, 54, 60, 62–64, 75), ponovno pokazuje specifičnost euharistijske službe prezbitera, dakako i biskupa u suodnosu te službe s Božjim narodom.

Nadahnjujući se upravo na enciklici *Coenae Dominicae* zaustavlja se na Papinoj rečenici koju smo spomenuli u uvodu, a kojoj su Crkva i teologija tada tek otkrile liturgijsko, ali i pastoralno značenje: „Zahvaljujući Saboru, iznova smo postali življe svjesni ove istine: kao što Crkva čini euharistiju, tako euharistija čini Crkvu.“[205] Ovu misao povezuje s tekstom iz *Sacrosanctum Concilium* koji naglašava da liturgijski čini nisu privatni čini, već pripadaju cijelom tijelu Crkve.[206] Iz te snažne koncilske misli – da je konkretna crkvena zajednica okupljena na euharistiju očitovanje Crkve kao takve – Duda izvodi više praktičnih zaključaka od kojih izdvajamo dva:

Crkva kao moliteljica – u euharistiji su brojni molitveni dijelovi od kojih je najuzvišeniji kanon koji je drevna kateheza znala naglasiti. Kanon baš zato i počinje dijalogom puka i svećenika koji opet naglašava njihov suodnos. Crkva je učenica Božje riječi koja ja upućena cijeloj zajednici.

Nadalje, Crkva je djelatna. Ona sebe prinosi prikazujući pojedinačno i združeno ljudsko djelovanje i svaku drugu djelatnost Crkve. Crkva konačno po euharistijskom blagovanju, pričesti, postaje *communio* – zajedništvo u smislu sakramentalnog susretanja s Kristom i duhovnog zbližavanja i drugovanja među ljudima.

Samo ispravnim shvaćanjem euharistijskog zajedništva pod ovim vidikom, naglašava Duda na kraju članka, može se ispuniti ono što govori pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* u poglavlju *Ljudska djelatnost u svijetu* kada pokazuje da je i ona sva upućena na pashalni misterij.[207]

---

[204] DUDA, Bonaventura: Euharistija – čin Božjeg naroda, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 106.

[205] IVAN PAVAO II.: *Coene Dominica – Večera Gospodnja. Apostolsko pismo o otajstvu i štovanju svete Euharistije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., str. 10.

[206] Sacrosanctum Concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 26.

[207] Usp. Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 33–39.

2.2.3.2. Koncilska vizija Crkve

Članak *Koncilska vizija Crkve* koji izlazi 1986. godine[208] navodimo jer pokazuje dugogodišnju Dudinu zauzetost za temu Crkve kao Božjeg naroda. U njemu Duda dalje razvija ovu misao ponovno se oslanjajući na Ivana Pavla II. te s njime definira temeljne novosti Koncila naglašavajući da je on u ekleziološkom učenju – „nauk da je Crkva Božji narod (LG II), i da je crkveni autoritet služenje (LG III); zatim nauk koji prikazuje Crkvu kao communio-zajedništvo i odatle izvodi suodnose između krajevne i opće Crkve; zatim nauk da svi članovi Božjeg naroda – na sebi svojstven način – sudjeluju u Kristovoj svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj zadaći, odakle proizlazi nauk o službama i pravima svih kršćana, osobito laika; napokon zalaganje Crkve za ekumenizam".[209] Od ovdje nabrojenih tema, od kojih smo se s nekima već susreli, zaustavit ćemo se na nauku o Crkvi kao Božjem narodu koji je pomogao Koncilu da dođe do važne izjave o Crkvi koja u svom krilu obuhvaća grešnike pa je u isti mah sveta i potrebna čišćenja te neprestano vrši pokoru i obnovu.[210]

Šire se zaustavljamo kod uloge laika u Crkvi gdje koncilski nauk započinje upravo u gore opisanim brojevima *Lumen gentium* gdje se u poglavlju o Božjem narodu prikazuje suodnos ministerijalnog i općeg svećeništva da bi do puna izražaja došao u četvrtom poglavlju iste konstitucije koje govori o laicima. U njemu do puna izražaja dolazi nauk o trostrukoj Kristovoj zadaći gdje:

> *svaki dakle kršćanin – na sebi svojstven način sudjeluje u Kristovu svećeništvu, proroštvu i kraljevstvu… Crkva time nipošto nije laicizirana, nego je upravo laik sakraliziran. On je član svetoga naroda Božjega, ali tako da mu je saecularis-svjetovnost vlastita (LG 31). I pozvan je upravo da tu svjetovnost – posveti. Laik svoju*

[208] DUDA, Bonaventura: Koncilska vizija Crkve, u: *Crkva u svijetu* 21(1986.), br. 2., str. 105–123.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 137–162.

[209] DUDA, Bonaventura: Koncilska vizija Crkve, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 137.

[210] Usp. Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 36.; Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 9.

svetost postizava i vrši baš zalaganjem u svjetovnim staležima i poslovima. To IV. poglavlje o laicima temelj je dekreta o apostolatu laika Apostolicam actuositatem, a nalazi se i u osnovici pastoralne konstitucije Gaudimu et spes.[211]

Duda nadalje razvija temu koju će kasnije još proširiti pa je ovdje samo spominjemo: cilj Crkve, razlog zašto postoji jest posvećenje svih njezinih članova koje Koncil donosi u petom poglavlju *Lumen gentium*. S tim u vezi Koncil donosi važnu novost laičke svetosti pa Duda zaključuje da smo upravo tu još jako daleko od ostvarenja, kako je on naziva, „ove koncilske blagovijesti".[212]

2.2.3.3. Opći poziv na svetost u Crkvi

Ovo važno poglavlje *Lumen gentium*[213] Duda je obradio i u članku *Opći poziv na svetost u Crkvi*.[214] Polazeći od pojma svetosti Crkve, prvo objašnjava razliku između ontičke i moralne svetosti na primjeru same Crkve, a onda i na primjeru pojedinog kršćanina. Ovdje dolazimo do najvažnije izjave u koncilskom dokumentu: „Stoga – budući da je Crkva sveta – svi su u Crkvi pozvani na svetost. I hijerarhija i laici – sav Božji narod."[215] Duda podcrtava izraz „svi" koji je

[211] DUDA, Bonaventura: Koncilska vizija Crkve, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 144–145.

[212] Usp. *Isto,* str. 147.

[213] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 39–42.

[214] DUDA, Bonaventura: Opći poziv na svetost u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 48(1978.), br. 3–4., str. 188–206.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 173–202.

[215] DUDA, Bonaventura: Opći poziv na svetost u Crkvi, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 177. Usp. također: Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 39.

Isti ovaj tekst iz *Lumen gentium* 39 koristi se i u uvodu dokumenta *Na svetost pozvani* hrvatskih biskupa koji u tom dijelu slijede Apostolsko pismo pape Ivana Pavla II. *Nuovo millennio ineute* br. 31, koji također govori o pastoralnim smjernicama za novo tisućljeće pod vidikom općeg poziva na svetost povezana s *Lumen gentium* 39. Usp: HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Na svetost pozvani. Pastoralne smjernice Hrvatske biskupske konferencije na početku trećeg tisućljeća*, Glas Koncila, Zagreb, 2002., br. 2.; IVAN PAVAO II.: *Nuovo*

povezan s „mnogoobličjem svetosti“ – mnoštvo koje ostvaruje svoju svetost u različitosti. Koncil razlaže taj „svi“ na pojedince i udružene oblike ustanova i staleža odobrenih od Crkve. Važno je naglasiti kako se svetost prvenstveno ostvaruje u svom životnom redu, svojim životnim okolnostima.[216] Duda naglašava i načelo rasta i postupnosti u življenju svetosti. Dokument već ovdje naglašava svetost očitovanu u vršenju evanđeoskih savjeta, no tu se iščitava „iako je vršenje evanđeoskih savjeta, nekako u naravi svetosti, jasno je da svetost nije nužno u vršenju evanđeoskih savjeta, pogotovo ne na redovnički način“.[217]

Svetost proistječe iz Presvetog Trojstva, što dokument posebno obrađuje. Nakon toga Koncil ponovno izriče tvrdnju o općem pozivu na svetost navodeći nauk Pija XI. i Pija XII. koji su se zauzimali za tzv. laičku svetost, osobito po primjeru sv. Franje Saleškog koji je govorio o tim novim, neredovničkim oblicima svetosti.

Prelazeći na pitanje jedinstva i razlozima mnogoobličnosti svetosti, Duda veli: „Temeljni razlog različitosti darova jest komplementarnost: obdarenici se uzajamno dopunjuju – potrebni su jedni drugima – i tako izgrađuju cjelovit organizam Tijela Kristova. Ključno poglavlje o tome nalazi se u *Lumen gentium* br. 12.“[218] Koncil se bavio i drevnim pitanjem napetosti između molitvenoga nutarnjeg života i dužnosti, briga i problema svakog staleža te nastojao pokazati kako su kontemplacija i akcija u međusobnom dinamičkom odnosu te izviru jedna iz druge.[219]

Govoreći o mnogostrukosti svetosti, Koncil u broju 41 istog dokumenta promatra i klerike i laike, a Duda pokazuje da se i u ovom dijelu teksta svetost promatra pod općim i partikualrnim vidom: „klerička svetost – biskupska i svećenička itd. – treba da ima sve sastojke opće kršćanske svetosti. Biskup i svećenik nipošto se ređenjem ne isključuju iz zajednice

millennio ineute. Ulaskom u novo tisućljeće. Apostolsko pismo episkopatu, kleru i vjernicima na završetku Velikog jubileja godine 2000., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., br. 31.

[216] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 11, 40, 41, 42.

[217] DUDA, Bonaventura: Opći poziv na svetost u Crkvi, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 179.

[218] *Isto,* str. 185.

[219] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 42.

vjernika, naprotiv, ređenje ih i poslanje još više s njom povezuju i odrazuju da joj služe.“[220] I ovdje se svetost ne ostvaruje negdje izvan njihove službe nego upravo po samoj toj službi.

Broj 41 dalje ističe nekoliko tipova laičke svetosti. Prvenstveno tu su brak i ženidba kao „vlastiti put“ svetosti. Duda dobro primjećuje razlikovanje između bračne i roditeljske svetosti te poziv na apostolsku otvorenost u Crkvi i društvu. Iako ne ulazi dublje u sam problem, upućuje na druge koncilske dokumente (*Apostolicam actuositatem* i *Gaudium et spes*) te na knjigu pastoralne tematike Živka Bezića *Tko je apostol?*.[221] Uz to dokument u istom broju izdvaja još tri kategorije laičke svetosti: celibatarci (udovci i neoženjeni), radnici, osobito manualni, te bolesnici i patnici. Od svih nabrojenih Duda se posebno osvrće na radničku svetost te primjećuje: „Koncil vrlo diskretno napominje poseban radnički apostolat koji će biti poglavito u tome da među sobom podržavaju ovu nadu i solidarnost.“[222]

Koncil govori i o sredstvima posvećivanja od kojih prvenstvo daje Božjoj riječi te naravno sakramentima, osobito euharistiji. No, dokument sva ta sredstva sažima u jedinstven i sveobuhvatan put, a to je ljubav koja se na savršeniji način izražava mučeništvom, odnosno vršenjem evanđeoskih savjeta.[223]

2.2.4. Udio svih kršćana u Kristovu poslanju – svećeničkom, proročkom i kraljevskom

Svi do sada nabrojeni i obrađeni Dudini članci s koncilskom tematikom zapravo su bili svojevrstan uvod u ovu, za naše promatranje, najvažniju temu koja će imati dalekosežne posljedice kako na dogmatsko, tako i na pastoralno gledanje na život i apostolat Crkve. Možemo

[220] DUDA, Bonaventura: Opći poziv na svetost u Crkvi, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 188.

[221] BEZIĆ, Živko: *Tko je apostol?*, Hrvatsko katoličko društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1973.

[222] DUDA, Bonaventura: Opći poziv na svetost u Crkvi, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 194. Vrijeme je to olovnog komunizma na Istoku te oblikovanja radničkih sindikata s jedne strane, kao i pokreta svećenika – radnika s druge na Zapadu, što je svojevrsna pozadina ovih koncilskih redaka.

[223] Tome je posvećen završni 42. broj poglavlja Opći poziv na svetost u Crkvi. Usp. Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 42.

reći da Duda postupno „raste“ u ovoj tako specifično koncilskoj misli o ulozi i poslanju laika kao punopravnih članova Božjeg naroda u Crkvi jer članak *Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom* piše 1987.[224] sumirajući i nadopunjavajući misao koju je do tada razvijao. Članak je pisan kao predavanje za XXVII. teološko-pastoralni tjedan koji je za temu imao „Suodgovornost laika-vjernika za Crkvu i svijet“, tada okarakteriziranu kao „'vruća' i 'goruća' tema, tema dana, budući da se sadašnji trenutak shvaća kao 'čas laika'“.[225] Ipak, od svih Dudinih članaka koje smo do sada prikazali, ovaj je članak ponajviše vezan s prethodnim – *Opći poziv na svetost u Crkvi* – budući da oba obrađuju dva susljedna poglavlja *Lumen gentium*: četvrto poglavlje pod naslovom *Laici* i peto pod naslovom *Opći poziv na svetost u Crkvi*.

[224] DUDA, Bonaventura: Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, u: *Bogoslovska smotra* 56(1987.), br. 3–4., str. 179–202.; također objavljen u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 207–245.

Sam članak neznatno je proširenо predavanje koje je Duda održao na *Teološko-pastoralnom tjednu* 1987. godine s temom: „Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom Suodgovornost laika-vjernika za Crkvu i svijet“. Kao i obično, cijeli broj *Bogoslovskoe smotre* 57 (1987.), br. 3–4. posvećen je *Tjednu*, a uz Dudino predavanje možemo još izdvojiti: BRAJIČIĆ, Rudolf: Kakva je teologija o laicima ušla u koncilsku dvoranu, a kakva je iz nje izišla i koji je temeljni problem u teologiji o laicima danas?, str. 153–162.; ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav: Humanizam i teandrizam Drugog vatikanskog sabora, str. 151–152 (iako se radi samo o sažetku navodimo ga jer objašnjava stožernu teološku misao Šagi-Bunića kako je to pokazano, u već citiranoj knjizi BARIŠIĆ, Anto: *Teandrička kristologija Tomislava Janka Šagi-Bunića*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.); BAJSIĆ, Vjekoslav: Crkva u XIX. i XX. stoljeću pred problemom sekularizacije i pitanje laikata u Crkvi, str. 170–178. Ovdje već možemo sagledati sazrelu Dudinu misao o teologiji apostolata laika u vremenu kada su se već počele nazirati posljedice, perspektive traženja i nesigurnosti u praksi izazvane novim pristupom apostolatu laika i njihova rada u Crkvi i društvu. Nešto od toga možemo pratiti i u nauku učiteljstva, osobito u: IVAN PAVAO II. *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., br. 61-63., a pod praktičnim vidom u *Naputak o nekim pitanjima suradnje vjernika laika u svećeničkoj službi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

[225] TOMIĆ, Celestin, Uvodna riječ dekana, u: *Bogoslovska smotra* 57 (1987.), br. 3–4., str. 142.

I sam Tjedan te ovaj Dudin članka vrlo su aktualni jer će ubrzo (krajem 1988.) papa Ivan Pavao II. objaviti svoju glavnu encikliku o laikatu u Crkvi: *Christifideles laici*. Primjetimo i pralelu zajedničkog dugogodišnjeg zanimanja pape i Dude upravo na ovu temu koju potkrepljuju sljedeći reci u kojima papa citira svoju prvu homiliju u službi Vrhovnog Pastira Crkve: „Na tragu II. vatikanskog sabora od samoga početka svoje pastirske službe odlučno sam isticao svećeničko, proročko i kraljevsko dostojanstvo cijeloga Naroda Božjeg govoreći: 'Onaj koji je rođen od Marije Djevice, Sin tesarev – kako se mislilo – Sin Boga živoga, kako je Petar ispovijedio, doša je da od svih nas učini 'kraljevstvo svećenika'. II. vatikanski sabor podsjetio nas je na otajstvo te vlasti i na činjenicu da se posljanje Krista – Svećenika, Proroka-Učitelja, Kralja – nastavlja u Crkvi. Svi, sav Božji narod dionik je toga trostrukog poslanja.“ IVAN PAVAO II: *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., br. 14.

Usmjerujući se upravo prema dostojanstvu, poslanju i zadaći laika Duda u ovom opsežnom članku daje dogmatska polazišta za dublje i plodnije razumijevanje pastorala kako ga je zamislio Koncil. Duda će se i ovdje, logično, oslanjati na sam tekst ovog poglavlja *Lumen gentium*, ali joj pridodaje i Dekret o apostolatu laika *Apostolicam actuositatem* uz paralelne dijelove Pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*.

Kao što smo vidjeli, nauk o trostruku Kristovu poslanju nalazimo u *Lumen genitum* 10–13 te 31–36, ali i u *Apostolicam actuositatem* 2 i 10 te *Ad gentes* 15.[226] U uvodu Duda naglašava koncilski nauk da su svi u Crkvi sudionici u ovoj trostrukoj Kristovoj zadaći čime je uspostavljena temeljna jednakost i dostojanstvo Božjeg naroda, naravno ne na isti način, ali u pravom, a ne u prenesenu smislu (što je naglašavao i u drugim člancima). Polazeći od *Apostolicam actuositatem* 3 pokazuje da su „laici pozvani i ovlašteni da svoju svećeničku, proročku i kraljevsku ulogu vrše i u Crkvi i u svijetu. I to na oba područja ponajviše bez ičije delegacije, jer im je to i pravo i dužnost, na što upozorava AA 3b i kanonsko pravo. Stoga u Crkvi postoji čitav niz laičkih zaposlenja gdje im kler ima dužnost otvoriti mjesto i prostor djelovanja (LG 37acd; AA 1c i 22 te 24–26 i dr).“[227]

2.2.4.1. Problem terminologije u korištenju izraza laik, svjetovnjak, svjetovni vjernik

Već smo vidjeli koliko puta u svojim prijevodima i člancima Duda „kuje“ nove riječi, pridaje novo značenje starima ili predlaže nova rješenja u teološkom govoru za izraze koji su bili manje poznati ili se nisu koristili. Upravo takav bio je i pojam vjernika laika koji, od pojave Katoličke akcije, postaje sve značajniji subjekt katoličkoga evangelizacijskog i uopće pastoralnog djelovanja, ali, kao što vidimo, tek na Koncilu pojam „laik“ postaje uistinu važno

[226] Usp: Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 42.; Apostolicam actuositatem. Dekret o apostolatu laika, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2; 10.; Ad gentes. Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 15.

[227] DUDA, Bonaventura: Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, u: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 210.

teološko „mjesto“[228]. Duda tako i ovdje predlaže paralelnu upotrebu izraza kršćanin-svjetovnjak koji je bliži latinskom izrazu, ali i duhu Koncila (uz izraze kršćanin-klerik i kršćanin-redovnik). Nije bio jedini u traženju prikladna izraza. Isti problem muči i Rudolfa Brajičića u njegovu kapitalnom djelu, komentaru Apostolicam actuositatem, gdje piše:

> *U diskusijama o laicima primijetio sam, da riječ „laik“, uza sve to što joj se smisao dobro zna, izaziva osjećaj mučnine u vjernicima. Htio sam izbjeći, ali sam se našao pred novom teškoćom. Kojom riječju zamijeniti riječ „laik“? U pisanim tekstovima umjesto riječi „laik“ naiđe riječ „svjetovnjak“ (Mihalić, spominje je i Ž. Bezić). Čini se da ta zamjena nije sretna. Riječi „svjetovnjak“ nedostaje religiozni prizvuk. stoga sam se odlučio za izraz „svjetovni vjernik“. No i taj izraz ima svojih nedostataka: nespretno je jedan pojam izraziti s dvije riječi i nemoguće je od dvoimeničkog izraza napraviti pridjev.*[229]

Mi danas vidimo da su se izrazi klerik-laik potpuno uvriježili u teološkom govoru bez negativnih konotacija, barem na terminološkoj razini.

---

[228] Izraz je nastao od grč. imenice *laós* i sufiksa *-ikos* te se njime razlikovao jedan sloj naroda od njegovih vođa. U kršćanstvu ga među prvima koristi Klement Rimski kada oko 96. godine piše zajednici u Korintu označavajući ovim izrazom dio zajednice običnih kršćana, bez posebne odgovornosti. U piramidalnu poimanju Crkve (nastalom tijekom srednjeg vijeka) laici su svjetovni ljudi na dnu te piramide. U dvadesetom stoljeću, osobito u frankofonskom okružju, a ubrzo i drugdje, raste svijest o položaju i značenju laika, a među teolozima koji su se tome posvetili valja osobito spomenuti: Y. Congara, G. Lazzatija, E. Schillebeeckxa, R. Spiazzija, F. Philipsa, H. U. von Balthasara i K. Rahnera. Usp. SEMERARO, Marcello: Laik, u: *Enciklopedijski teološki rječnik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009., str. 579–580.

Budući da Koncil definira laike polazeći uglavnom od razlike laik – klerik a tek je u pojmu Božjeg naroda uspio prići promatranju laika u odnosu s Crkvom treba imati na umu da:“Budući da je Koncil imao namjeru dati samo tipološku definiciju laika, uvijek je moguće, izraditi jednu istinsko teološko produbljenu definiciju.“ SCHILLEBEECKX, Edward: *La missione della Chiesa*, Paoline, Roma, 1971. U kontekstu Dudina pisanja možda najbolja definicija laika jest ona iz *Katekizma Katoličke Crkve* br. 897: „Pod imenom laici ovdje se podrazumijevaju svi vjernici osim članova svetoga reda i redovničkog staleža odobrenog od Crkve, to jest vjernici koji – pošto su krštenjem združeni u jedno tijelo s Kristom, učinjeni Božjim narodom i na svoj način postali dionici Kristove svečeničke, proročke i kraljevske službe – koliko na njih spada, u Crkvi i u svijetu vrše poslanje svega naroda Božjega.“

[229] BRAJIČIĆ, Rudolf: *Dekret o apostolatu svjetovnih vjernika Apostolicam actuositatem*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1990., str. 5. Ta je knjiga plod više članaka koje je Brajičić objavio na ovu temu: Dogmatski temelji dekreta o apostolatu laika, u: *Obnovljeni život* 26(1971.), br. 1., str. 14–26.;Postanak dekreta o apostolatu laika, u: *Obnovljeni život* 42(1987.), br. 1., str. 25–45.; Kakva je teologija o laicima ušla u koncilsku dvoranu a kakva je iz nje izašla i koji je temeljni problem u teologiji o laicima danas?, u: *Bogoslovska smotra* 57(1988.), br. 3–4., str. 153–162.Razvoj i izazovi apostolata laika u posljednjih dvadeset godina, u: *Obnovljeni život* 59(1989.), 3–4., str. 70–79.;

2.2.4.2. Četiri teze o kristovskom dostojanstvu i zadaćama laika[230]

Govoreći o laičkim apostolatima Duda ih prihvaća široko: od onih spontanih do onih organiziranih i, kako on kaže, „deklariranih“, dakle s odobrenjem crkvene vlasti. Ovdje upućuje i na koncilski intervent Franje Šepera koji se, želeći što veći i širi laički angažman, zalagao da se u koncilskim dokumentima govori o širokom laikatu, mnoštvu vjernika, a ne samo o izrazitim pojedincima udruženim u pokrete poput nekadašnje Katoličke akcije ili sličnih organizacija.

Nakon ovih uvodnih napomena Duda je svoj članak strukturirao, školski, skolastički davši četiri teze te ih svaku posebno obrađuje. Teze se sastoje od kompilacije citata iz navedenih koncilskih dokumenata, a prva se tiče dioništva cijeloga Božjeg naroda na trostrukoj Kristovoj službi iz koje proizlaze dužnost i pravo na apostolat.

a) Opća teza o svećeničkom, proročkom i kraljevskom dostojanstvu i zadaći svih kršćana

U uvodu Duda nastoji sažeti povijesni razvitak ove koncilske misli koja izvire iz kristologije, no svoju tezu više razlaže služeći se naukom Ivana Pavla II. iz njegove enciklike *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka*. Duda posebno ističe broj 16 ove enciklike u kojoj Papa posebno tumači kraljevsko dostojanstvo čovjeka: „Bitni smisao tog čovjekova kraljevanja i vladanja nad svijetom, što mu je Stvoritelj dao kao zadatak, jest u prednosti etike pred tehnikom, u prednosti osobe pred stvarima, u nadmoći duha nad materijom.“[231]

[230] Zanimljivo je primjetiti da o ovoj i ekleziološki i pastoralno važnoj temi manjka literature i rasprava na hrvatskom jeziku. Kada se uspredi navedena literature ovog Dudina članka te ona koju navodi Goran Dabić u svom opširnom članku iz 2008. *Lik, narav i spasenjsko poslanje vjernika laika u Crkvi*, koji obrađuje istovjetnu temu, primjetan je manjak autora na hrvatskom jeziku – Dabić tako navodi samo Brajčića i Dudu. Usp. DABIĆ, Goran: Lik, narav i spasenjsko poslanje vjernika laika u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 78(2008.), br. 3., str. 571.

[231] IVAN PAVAO II.: *Redemptoris hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerima Crkve i svim ljudima dobre volje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 16; Usp. također br. 15.

Vraćajući se nadalje na tezu o dužnosti i pravu na apostolat pokazuje kako ona proistječe iz sjedinjenja krštenika s Kristom glavom po sakramentima, osobito krstu i potvrdi. Time je svaki kršćanin-laik pozvan da u svom angažmanu u svijetu ima odgovornost i slobodu djelovanja. Ne isključuje se crkveni autoritet koji treba procjenjivati, ispravljati i usmjeravati, kod organizirana apostolata davati i delegaciju, ali u suodgovornosti. Duda završava s opširnom bilješkom Rudolfa Brajičića koji pokazuje kolika je razlika između teološkog naučavanja prije Koncila koje je prešućivalo ovo dostojanstvo i suodgovornost laika u Crkvi zbog protestantskog naglašavanja općeg svećeništva i nijekanja ministerijalnog.[232]

b) Svećeničko dostojanstvo Božjeg naroda

Ovaj vid laičkog dostojanstva i poslanja Dudu je, kao što smo vidjeli, intrigirao dugi niz godina. U drugoj tezi članka on se stoga okreće upravo udjelu u Kristovoj svećeničkoj službi svakog vjernika. Već smo pokazali da ona izvire iz sjedinjenja s Kristom te rezultira posebnom laičkom duhovnošću koja „treba da poprimi posebno obilježje već prema bračnom i obiteljskom stanju, celibatu ili udovištu, bolesti, profesionalnoj i socijalnoj djelatnosti (AA 4g). Naime, laike Koncil uči da 'sjedinjenje s Kristom ne odijele od (svega) svoga života – kad u redovitim okolnostima života ispravno obavljaju same svjetovne poslove – nego da vršeći svoj posao prema Božjoj volji rastu u samom sjedinjenju (s Kristom)' (AA 4a)“.[233]

Dotiče se i svećeničke duhovnosti koja treba biti spoj djelovanja *in persona Christi* – kada vrši sakramente, ali i *in persona propria* – u vlastitoj osobi jer i on treba razvijati svoje krsno svećeništvo.

Govoreći o značenju sveobuhvatnog svećeništva – *sacerdotium universale* na kraju ovog poglavlja, Duda zaključuje da je svaki čovjek *ens liturgicum* – liturgijsko biće, liturg, objašnjavajući to na sljedeći način:

> *Sam posvećen od Krista Svećenika i Posvetitelja (usp. Heb 2,11), postaje posvetitelj. Kao takav on je djelitelj sakramenata, napose svete ženidbe u samom činu sklapanja,*

[232] Usp. DUDA, Bonaventura: Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 214.

[233] *Isto*, str. 218–219.

ali također „in facto esse“ ukoliko se kršćanski supruzi kroza sav život „uzajamno posvećuju, podržavajući jedno drugo u milosti“ (usp. LG 41e). Oni su predvodnici obiteljske molitve, poželjno i liturgijske, kada se Časoslov moli u toj „domaćoj Crkvi“ (LG 11b i AA 11d). I budući da čovjek kršćanin svim svojim djelima izvršuje svoje svećeništvo, on kroz tu djelatnost posvećuje i sva stvorenja koje uzgaja i obrađuje (usp. GD 38b) kao i sve međuljudske odnose u kojima se izlaže.[234]

c) Kraljevsko dostojanstvo Božjeg naroda

Velik dio ovog članka (čak sedam stranica) zauzima treći naslov o kraljevskom dostojanstvu ili, kako se on izrazio, o „kraljevskom poslu svih kršćana“.[235] Za ovu tezu kao ključni tekst Duda izdvaja *Lumen gentium* br. 36 koji sažima na sljedeći način:

I kršćani-svjetovnjaci (laici) sudjeluju u Kristovoj kraljevskoj zadaći (usp. LG 31a – AA 2b) tako što „služeći Kristu i u drugim (ljudima) dovode svoju braću Kristu kojemu služiti znači kraljevati (...) U sveobuhvatnom izvršavanju te zadaće laici zauzimaju posebno mjesto... (Stoga) neka sa svim zalaganjem porade: da se – po određenju Stvoriteljevu i u svijetlu njegove Riječi – (sva) stvorena dobra ljudskim radom, tehnikom i kulturom obrađuju i unapređuju na korist baš svih ljudi“.[236]

Pod vidikom vremenitog reda Duda se ovdje oslanja i na pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*, to jest treće poglavlje prvog dijela konstitucije pod nazivom *Ljudska djelatnost diljem cijeloga svijeta*.[237] Budući da je laicima vlastit apostolat „prožimanja i usavršavanja vremenitog reda evanđeoskim duhom“,[238] Duda, slijedeći Koncil, opisuje taj red kao: dobra života i obitelji, kulture i ekonomije, umijeća i struke, ustanove, političke zajednice, međunarodni odnosi. Radi se o odnosu Crkve i društva gdje se učenjem o autonomiji

[234] *Isto*, str. 220–221.

[235] *Isto*, str. 221.

[236] *Isto*, str. 222.

[237] Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 33–39.

[238] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2b.

vremenitog žele izbjeći dvije krajnosti: odnos podčinjenosti svjetovnog društva crkvenim strukturama i shvaćanje svjetovnog društva kao protivna vjeri i vjerskim osjećajima i pravima građana. Zato se naglašava vlastita vrijednost vremenitog reda upravo u smislu ostvarivanje vjerničke uloge u društvu. Ovdje se naravno traži i kompetentnost u konkretnom području. Koncil podsjeća da i u tom djelovanju treba surađivati s učiteljstvom Crkve, ali poziva i na aktivno traženje odgovora što Duda ističe:

> *„neka laici ne misle da su njihovi pastiri uvijek tako stručni da na svako pa i teško pitanje što iskrsne imaju već gotovo konkretno rješenje ili da su oni upravo za to poslani. Neka radije sami, prosvijetljeni kršćanskom mudrošću i poštovanjem – uvažavajući naučavanje učiteljstva – preuzmu vlastitu odgovornost" (GS 43b; usp GS 33b). Tako područje kraljevske službe svih kršćana postaje i Crkva i svijet sukladno talentima i karizmama koje su darovane svakom pojedincu: „Laici su… pozvani da… sve svoje sile što su ih primili od dobrote Stvoritelja i od milosti Otkupitelja upotrijebe za porast Crkve", ili – kako se iz daljnjeg sklopa vidi – za porast svijeta (LG 33a) (…) Za takvu se koncilsku nauku naročito zalagao naš blagopokojni kardinal Šeper, tada zagrebački nadbiskup:"Crkva naime ne smije prezreti nijedan dar koji joj Bog daje i nije važno po kome se taj dar daje. Crkva mora sve ljudske intelekte prihvatiti i uključiti ih u službu slave Božje i spas čitavoga svijeta."*[239]

d) Proročko dostojanstvo Božjeg naroda

Konačno, četvrta teza ovog izlaganja bavi se proročkom službom Božjeg naroda. Koncil i ovdje govori o vlastitoj proročkoj službi hijerarhijskog i općeg svećeništva. Ono što ističe kao laičku posebnost jest svjedočanstvo života u svakodnevici. Dokumenti su puno određeniji kada govore o spremanju laika za tu službu gdje će i *Apostolicam actuositatem* br. 29[240] i *Gaudium*

[239] DUDA, Bonaventura: Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 230–231.

[240] Apostolicam actuositatem. Dekret o apostolatu laika, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 29.

et spes br. 43[241] naglasiti stručnost, odnosno intelektualnu i cjelovitu ljudsku formaciju te trajno usavršavanje koje omogućava lakše prosuđivanje, promatranje, a onda i djelovanje u svjetlu vjere. Na ovo se nadovezuju koncilski dokumenti koji upućuju na potrebu jasnoće u iščitavanju znakova vremena kao što su *Gaudium et spes* br. 4,11,[242] *Unitatis reintegratio* 4[243] i slični.

Duda dobro zapaža još jedan koncilski naglasak na ovom području – evangelizatorsko djelovanje u službi istine: „To prvotno biva po službi riječi i sakramenata, posebno povjerenoj kleru u kojoj laici imaju ispuniti svoju važnu ulogu da budu suradnici istine.“[244]

Kao svojevrstan zaključak ovdje želimo naglasiti da će ovako shvaćen koncilski nauk na polju katoličkog laikata biti vrlo važan i u prosuđivanju organiziranog djelovanja toga laikata na općoj crkvenoj razini, ali i na našim prostorima jer „sve laičke organizacije i udruge stoje pred izazovom produbljivanja svoga svećeničkog, proročkog i kraljevskog poziva primljenoga na krštenju. Naprotiv, one zajednice koje se svojim odlukama i stavovima ograđuju i otuđuju, neće osjetiti duhovne potpore Božjega naroda“.[245]

---

[241] Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 43.

[242] *Isto,* br. 4, 11.

[243] Unitatis reintegratio. Dekret o ekumenizmu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 4.

[244] DUDA, Bonaventura: Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 237. Usp. Apostolicam actuositatem. Dekret o apostolatu laika, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 6.

Kada je u ovom članku posebno izdvojio izraz „suradnici isitine“ kao „malen ali dragodijen izričaj Koncila“ (*Isto,* str. 237.), Duda je i ovdje „nadišao“ svoje vrijeme jer će baš ovaj izraz postati tako važan u životu i djelovanju sadašnjeg pape emeritusa Benedikta XVI: „Biskupsko geslo *Cooperatores Veritatis* (Suradnici Istine) preuzeo je iz Treće Ivanove poslanice, a označavala je neprekidnost teološke i pastirske službe, što je i sam pojasnio: 'Uza sve razlike, radilo se i radi se o istomu – slijediti Istinu, biti njoj u službi. A potom i zbog toga što je tema 'istine' gotovo posve iščezla iz današnjega svijeta jer se čovjeku čini odveć velikom, a ipak se sve ruši ako nema istine. Zato mi se ovo biskupsko geslo činilo primjereno vremenu u kojem živimo, 'suvremeno' u najboljem smislu te riječi.' Novi nadbiskup želio je unijeti golemo teološko iskustvo, brinuti o ispravnom upravljanju Crkvom i na pravi način primjenjivati zaključke Koncila“. ŠOVAGOVIĆ, Tomislav: Bavarske godine „Suradnika istine“, u: *Glas Koncila* 50(2011.), br. 18., str. 15.

[245] POLEGUBIĆ, Adolf: *Stoljeće katoličkog laikata u Hrvatskoj*, Glas Koncila, Zagreb, 2007., str. 130.

U jednom od poglavlja navedene knjige pod naslovom *Analiza dvaju primjera: „Mi“ i „Mir“ – dvije hrvatske skupine na temelju kriterija Drugoga vatikanskoga sabora* autor koristi upravo ove tri dimenzije (kraljevsku,

e) Dudine zaključne misli

Pri kraju članka o trostrukoj Kristovoj zadaći Božjeg naroda Duda opet izdvaja kardinala Franju Šepera koji je u ovom kontekstu na samom Koncilu vrlo smiono izjavio:

> *Poziv laika u crkvi – nipošto se ne sastoji samo u izvršavanju, kako izgleda neki misle, nego ponekad (domalo će reći: u premnogim slučajevima) i u iznalaženju onoga što treba uraditi. Izdavati odredbe i propise u Kristovo ime spada samo na hijerarhiju, ali pronaći u premnogim konkretnim slučajevima ono što treba odlučiti – to nikako nije pridržano samo hijerarsima, jer Duh puše gdje hoće. Dapače, na ovaj način to može isto vrijediti i za teološko ispitivanje i razmišljanje: zadnji sud o ispravnosti mišljenja u stvarima objave i podudarnosti iznesenih ideja s pologom vjere spada na učiteljstvo, ali samo razmišljanje i istraživanje ovisi o sposobnosti intelekta i o milosti prosvjetljenja što… Bog ni laicima ne uskraćuje*.[246]

Duda i u zaključku, budući da se obraća većinom svećenicima koji bi sve rečeno trebali primijeniti na terenu, nastoji dati praktične savjete i prenijeti svoje oduševljenje pa svojim književno-pjesničkim darom uklapa u ovo teološko predavanje citat iz Tagorine knjige *Brodolom* koji ga je privukao još za njegovih studentskih dana te kaže: „'Nato (mlada žena) pođe svojim dnevnim dužnostima kao da vrši neko bogoslužje. Svaki posao koji je vršila bio je kao molitva koja se uzdiže k Nebu na krilima radosti.' Već tada to mi je bilo lijepo. Odnedavna i danas je to čin moje vjere.“[247] Time još jednom želi naglasiti kako široko Koncil ide u želji da zahvati što veće mnoštvo vjernika i približi im to veliko, trostruko dostojanstvo i zadaću svećenika, proroka i kralja.

2.2.5. Enciklika *Redemptor hominis* u svjetlu proročkog poslanja Crkve

proročku i svećeničku) da bi na konkretnim primjerima ovih dviju katoličkih laičkih udruga pokazao njihovu crkvenost po kriterijima Drugoga vatikanskog koncila. Vidi: *Isto*, str. 140–141.

[246] DUDA, Bonaventura: Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 238.

[247] *Isto*, str. 241.

Uz članak koji smo upravo obradili Duda će se temom proročkog poslanja Crkve baviti i u svom ranijem članku *Teologija u proročkom poslanju Crkve*[248] pa ga ovdje navodimo budući da se dotiče iste teme kao i prethodni članak.

Članak je zapravo Dudin prikaz i komentar enciklike Ivana Pavla II. *Redemptor hominis*.[249] Ovdje Duda pokazuje Papinu misao u IV. (zadnjem) dijelu enciklike pod naslovom *Poslanje Crkve i sudbina čovjeka* gdje on, polazeći od teksta *Lumen gentium* o trostruku Kristovu poslanju, pokazuje da je proročka služba Crkve odgovornost cijeloga Božjeg naroda za istinu koja je Crkvi povjerena.[250] Budući da se u koncilskim dokumentima Crkva javlja kao društveni subjekt odgovornosti za božansku istinu, enciklika prvo govori o dva dara za čuvanje te istine. Prvi je onaj samog Pape (nezabludivost) i učiteljstva te drugi koji se naziva posebnim osjećajem za vjeru. Duda piše:

> *cjelina vjernika, koji imaju pomazanje od Svetoga (usp. 1 Iv 2,20.27), ne može se u vjeri prevariti. I to svoje posebno svojstvo očituje nadnaravnim osjećajem vjere cijeloga naroda kad od biskupa sve do posljednjih vjernih laika pokazuje sveopće slaganje u stvarima vjere i morala… Prema tome postali smo – i opet zapazimo ovaj eklazijalni plural „svi mi kršćani" – postali smo dionici toga Kristova proročkog poslanja, te snagom toga poslanja zajedno s njim služimo božanskoj istini u Crkvi.*[251]

U toj odgovornosti Duda pokazuje dijakoniju teologije, odnosno teologa u službi naučavanja i pastoralne brige te stavljanja u apostolsko služenje čitavu Božjem narodu. No enciklika inzistira i na suradnji s različitim znanstvenim disciplinama čiji stručnjaci imaju vlastiti udio u proročkom Kristovu poslanju i služenju božanskoj istini, među ostalim svojim

---

[248] DUDA, Bonaventura: Teologija u proročkom poslanju Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 49(1971.), br. 4., str. 394–400.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 409–415.

[249] IVAN PAVAO II.: *Redemptoris hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerima Crkve i svim ljudima dobre volje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

[250] Usp. *Isto*, br. 18–19.

[251] DUDA, Bonaventura: Teologija u proročkom poslanju Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 49(1980.), br. 4., str. 396–397.

poštenim stavom prema istini, bez obzira kojem polju pripadala. Nadasve je važan Papin nauk o katehezi kao o posebnu obliku proročke službe cijele Crkve i svega Božjeg naroda „navještajući novim naraštajima jednu i jedinstvenu istinu o Bogu, Ocu i čovjeku, njegovu posinjenom stvorenju“.[252]

2.2.6. Znakovi vremena

U članku *Signa temporum – znakovi vremena u koncilskoj raspravi*[253] dotiče se jednog od najpoznatijih koncilskih pojmova: „znakovi vremena“. Pa iako taj izraz izrijekom dolazi samo jednom u koncilskim dokumentima,[254] ipak je on, kako veli M. D. Chenu, „uz svu svoju višeznačnost, ušao u tokove suvremene teološko-pastoralne refleksije“.[255] Radi se o izrazu koji nalazimo u evanđeljima (Mt 16,4, odnosno Lk 12,54–56). U ovom značenju prvo ih je upotrijebio papa Ivan XXIII. otvarajući Koncil, a onda je taj izraz dobio posebno značenje; ovdje podsjećamo na brojeve 4 i 11 pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* na koje se i Duda izravno referira: „Da bi Crkva mogla izvršavati tu zadaću, dužnost joj je da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu Evanđelja (GS 4); Božji narod, pokretan vjerom kojom vjeruje da ga vodi Duh Gospodnji koji ispunja svijet, trudi se da u događajima, potrebama i željama koje dijeli s ostalim ljudima našeg vremena razabere koji su u tomu istinski znakovi Božje prisutnosti i Božjih nakana (GS 11).“

---

[252] *Isto*, str. 399.

[253] DUDA, Bonaventura: Signa temporum – znakovi vremena u koncilskoj raspravi, u: PERIĆ, Ratko (uredio): *Homo imago et amicus Dei. Miscellanea in honorem Ioannis Golub*, Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi, Romae, 1991., str. 113–121.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 245–268.

[254] Izraz je uzet iz prve rečenice četvrtog broja: „Radi izvršavanja te zadaće, Crkva je dužna da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu evanđelja (...).“ Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 4a.

[255] Sam Chenu ovaj izraz zamijetio je još za trajanja Koncila (a piše o njemu i kasnije) u članku: Les signes des temps, u: *Nouvele revue theologique* 87(1965.), br. 1., str. 29–39. Navedeni citat prema: DUDA, Bonaventura: Signa temporum – znakovi vremena u koncilskoj raspravi, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 245.

Duda veći dio članka posvećuje historijatu nastanka ovog izraza od trenutka kada ih izgovara papa Ivan XXIII. u sazivnoj apostolskoj konstituciji *Humanae salutis*, do duge i žustre rasprave u koncilskoj dvorani u sklopu tzv. Trinaeste sheme iz koje je nastala i pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*. Ovdje je značajno izdvojiti intervent krakovskog nadbiskupa Karola Wojtiłe upravo na temu znakova vremena, kao i značajan intervent bečkog nadbiskupa Franza Köninga koji je na posljednjem zasjedanju 1965. pomogao da se taj izraz doista i ugradi u samu konstituciju.[256]

Možemo zaključiti da su tekstovi iz navedena dva broja *Gaudium et spes* na neki način odredili, tj. promijenili način kako Crkva, na općenitom, a onda i na partikularnom planu vrednuje svoj odnos i interakciju prema svijetu, što je onda usko povezano i s njezinom pastoralnom aktivnošću. Znati kako ispitivati znakove vremena i kako na ispravan način usmjeravati svoju aktivnost u skladu s njima ostaje izazov svakoj novoj generaciji Božjeg naroda koja želi biti pastoralno aktivna u svijetu. Duda to ističe i onda kada govori na temu značenja Koncila za našu domovinsku Crkvu: „Stoga kada se pitam ili kad me pitaju koje bi to koncilsko nadahnuće bilo po kojemu će naša Crkva najsigurnije moći prepoznati koliko smo još uvijek 'koncilski', onda sam posve uvjeren u ovo: jedno je od temeljnih nadahnuća Koncila da svaki kršćanin i cijela Crkva u sebi odgaja osjetljivost za znakove vremena.“[257]

2.3. Osjetljivost za naučavanje magisterija papa Ivana XXIII., Pavla VI. te Ivana Pavla II.

Dudi kao koncilskom teologu nisu mogle proći nezapaženo važne enciklike, ali ni drugi dokumenti koncilskih papa Ivana XXIII., Pavla VI. i prvih godina pontifikata Ivana Pavla II. koje se poklapaju s Dudinom aktivnom profesorskom službom. U prethodnom poglavlju već

[256] DUDA, Bonaventura: Signa temporum – znakovi vremena u koncilskoj raspravi, u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 246.

[257] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (I), u: *Crkva u svijetu* 30(1996.), br. 2., str. 171.

smo pokazali s koliko pažnje Duda prilazi naučavanju Ivana XXIII., a ovdje ćemo se više baviti njegovim komentarima enciklika Pavla VI. i Ivana Pavla II. Način na koji je prilazio i čitao te dokumente Duda sam oslikava na sljedeći način:

> *Za to me, priznajem, oduševljava Papa Pavao VI. Uza sve teškoće pokoncilske Crkve – a tko znade povijest, sjeća se da je svaki koncil imao svoj pokoncilski teret usvajanja koncila – Pavo VI ispovijeda se koncilskim papom. (...) Istina, različiti različito čitaju Papine govore i dokumente. Ja sam ih se načitao do mile volje. Mnoge sam i preveo. U svoje vrijeme primao sam svaki dan poštom Papine govore koje mi je vrlo cijenjeni crkveni čovjek, pun Duha Božjega, podcrtavao crvenom olovkom. Moram reći da sam često uzeo zelenu i potcrtavao ono što je on ostavio nepotcrtano. (...) Crveno je bilo ono gdje Papa hvali ono vječno u Crkvi, a zeleno ono gdje se Papa zalaže za nužne prilagodbe. Zapravo, i one su „nešto vječno" u Crkvi. Jer, gdje god je život, on se probija, sa sačuvanom moći životnog prilagođavanja.*[258]

Mnoštvo članaka o ovoj temi Duda je objavljivao u više časopisa i publikacija, no glavnina članaka koji dotiču naučavanja Pavla VI. nalazi se na kraju zbornika *Koncilske teme* (čime i mi završavamo praćenje ovog zbornika) dok su važniji članici o naučavanju Ivana Pavla II. sabrani u zborniku *U svjetlu Božje riječi*. Već iz do sada rečenog vidi se da su ova razmišljanja duboko biblijska i koncilska te dobro oslikavaju ovo Dudino trajno zanimanje i pisanje koje za osnovu imaju učenja trojice velikih koncilskih papa.

Mi prvo želimo pogledati jedan od dokumenata učiteljstva koje ima centralno mjesto u razumijevanju Dudina vlastitoga pastoralnog angažmana, kao i njegova doprinosa pastoralnoj misli i praksi naše domovinske Crkve.

2.3.1. Enciklika Pavla VI. *Ecclesiam suam*

Od učiteljskih djela Pavla VI. pod vidikom pastorala i kateheze sigurno je najpoznatija o evangelizaciji u suvremenom svijetu *Evangelii nuntiandi*,[259] no nastupna enciklika *Ecclesiam*

[258] DUDA, Bonaventura: Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme?, u: *Glas Koncila* 9(1972.), br. 20., str. 4.

[259] PAVAO VI.: *Evangelii nuntiandi – Navještanje evanđelja. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.

suam,[260] iako puno manje komentirana, ima svoju jaku pastoralnu poruku i značenje. Već smo pokazali da cijela zapravo odlično komentira Koncil i daje upravo proročke poglede na budućnost, iako je napisana prije njegova kraja. Upućuje na to i Ivan Pavao II. kada na dvadesetu obljetnicu ove enciklike kaže:

> *Premda je izjavio da želi Crkvi pružiti samo „bratsku i obiteljsku poruku", ta enciklika predstavlja programski dokument njegova papinskoga služenja i, na neki način, sažetak cijele njegove osobnosti kao pastira, učitelja i pozornog poznavaoca ljudi i povijesti. Čitajući ponovno stranice enciklike Ecclesiam suam postajemo svjesni kako je ona ponajprije čin ljubavi prema Crkvi, produbljeno razmatranje uzajamno povezanih sadržaja: crkvene svijesti, njezine izvorne obnove, njezina odnosa sa svijetom. Treći dio pod naslovom Dijalog prikazuje – kako on sam piše – „stav što ga Crkva treba zauzeti u ovom trenutku svjetske povijesti". Shvaćanje dijaloga kao načina i postupka u odnosu sa suvremenim društvom zauzima veliki dio dokumenta. Stoga je enciklika Ecclesiam suam često nazvana Enciklikom dijaloga koja je i danas sačuvala svoju važnost. U ovo naše doba, usmjereno prema trećem tisućljeću, tu encikliku treba pozornije i produbljenije čitati da bi se doseglo svu njezinu proročku vrijednost i da bi se sve prikladnije provodila koncilska usmjerenja.*[261]

Duda o enciklici piše više puta: ubrzo po njezinu objavljivanju, povodom smrti Pavla VI. i povodom izlaska enciklike u hrvatskom prijevodu 1979. godine (on je i autor prijevoda),[262] čiji tekst ćemo ovdje pobliže pratiti.

---

[260] PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Eciklika pape Pavla VI. o putovima kojima Katolička crkva treba u naše doba izvršavati svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.

[261] IVAN PAVAO II.: Sjećanje na Pavla VI. Papin Angleus u nedjelju 2. kolovoza 1998. u Castelgandolfu. u: *IKA,* 6. 8. 1998., http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=24571 Zadnje pretraživanje: 31. 8. 2012.

[262] DUDA, Bonaventura: Zar nam nije gorjelo srce…? Komentar o enciklici *Ecclesiam suam,* u: *Glas Koncila* 3(1964.), br. 17., str. 3.; DUDA, Bonaventura: Pontifikat velikih dijaloga između dva blagdana Preobraženja, u: *Glas Koncila* 17(1978.), br. 16., str. 7.; DUDA, Bonaventura: Dijalog Crkve i svijeta. Uz encikliku pape Pavla VI. *Ecclesiam suam* – Crkvu svoju, u: *Bogoslovska smotra* 35(1965.), br. 1., str. 1–5.; DUDA, Bonaventura: Pogovor. Pavao VI. – učitelj dijaloga, u: Pavao VI., *Ecclesiam suam* – Crkvu svoju, Zagreb, 1979., str. 71–105., također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II vatikanskom koncilu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992., str. 334–362.

2.3.1.1. Dijalog kao put evangelizacije

Enciklika se sastoji se od tri dijela koji nose naslove: *Svijest koju Crkva mora imati o sebi*; *Obnova Crkve* te nama najvažniji treći dio jednostavno nazvan *Dijalog*, koji je tema i opširna Dudina pogovora. Ovo treće poglavlje sastoji se od tri daljnja podpoglavlja od kojih je nama najinteresantnije treće i najopširnije s podnaslovom *Dijalog kao evangelizacija: Božja poruka u ljudskom govoru*.[263]

Tema evangelizacije koju ova enciklika uključuje i Dudin pogovor možda najbolje odražavaju Dudu kao teologa koji je „jednom nogom“ u dogmatici, no sav je okrenut evangelizacijsko-pastoralnom programu tog dijela enciklike i komentira ga i usvaja za svoj daljnji rad. Metodološki, ovdje ćemo odustati od do sada uobičajene metoda da samo komentiramo Dudino pisanje, već ćemo prvenstveno poći od samog izvora – Papina teksta – te pokazati koliko je Dudin kasniji rad duboko u skladu sa svime što je ovdje Papa napisao te koliko nam je ovaj tekst dragocjen u razumijevanju Dudina rada.

2.3.1.2. Dijalog Crkva – svijet

Papa odmah na početku trećeg poglavlja pod naslovom *Dijalog* postavlja odnos Crkva – svijet, što će Duda dobro primijetiti i obilno komentirati u svom prvom članku o Koncilu u *Bogoslovskoj smotri*.[264] Pokazavši bitnu razliku u odnosu Crkva – svijet, Pavao VI. odmah upućuje da je Crkva pozvana na dijalog s tim svijetom koji je zapravo evangelizacija: „Tada se očito budi njen osjećaj dužnosti: dužnost evangelizacije – dužnost misionarskog poslanja –

[263] Usp. PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 80–94.

[264] Usp. DUDA, Bonaventura: Dijalog Crkve i svijeta. Uz encikliku pape Pavla VI. *Ecclesiam suam* – Crkvu svoju, u: *Bogoslovska smotra* 35(1965.), br. 1., str. 2–5.

dužnost apostolskog služenja.“[265] Malo dalje pokazat će da dijalog Crkva – svijet treba biti odsjaj Božjega spasiteljskog dijaloga s ljudima, a on „nije ovisio o zaslugama onih kojim se obraćao, nije se mjerio prema mogućem uspjehu ili neuspjehu, jer *ne trebaju zdravi liječnika nego bolesni* (Lk 5,31). Stoga ni naš razgovor ne smije znati za granice ni za računicu.“[266]

U tim i sličnim Papinim rečenicama nalazimo onaj prvi i pravi temelj Dudine motivacije za uistinu mnogobrojne, ako bismo govorili samo o zabilježenim, a zapravo teško izbrojivim, ako govorimo o svim Dudinim dijalozima, intervjuima i razgovorima koji se temelje na stalnoj (iako sam priznaje da se na one medijski odazivao sa zadrškom)[267] otvorenosti za dijalog i slušanje. U ovom redu vidjet ćemo veoma jasno koliko se Duda čuvao od onog na što i Papa upozorava: „Crkva bi te odnose mogla svesti na najmanju mjeru da bi bila što dalje od profanog svijeta. Jednako tako mogla bi sebi uzeti za zadaću da pronalazi zla u tom svijetu, da na njih baca prokletstvo i protiv njih zameće križarske ratove.“[268] Duda će u svojim komentarima osobito istaknuti Papine riječi o, kako bi on rekao, „pridešavanju“[269] dijaloga Crkve onomu kome se obraćamo jer neće pomoći nikakve ograde nerazumljiva jezika, već treba prihvatiti ono što je uobičajeno ukoliko je čovječno i pošteno, a sve to osobito vrijedi u dijalogu s najmanjima. Duda ovo naziva „psihološka metodologija dijaloga“.[270]

Papa je svjestan da u takvoj otvorenosti prijeti opasnost irenizma i sinkretizma, odnosno nepouzdanja u Božju riječ i oslanjanja na onu ljudsku. Tu se Papa opširno zaustavlja na propovijedanju kao sredstvu toga dijaloga te kaže: „Nijedan drugi oblik širenja misli, pa ni oni najsavršeniji koje je rodila suvremena tehnika, kao što je tisak, radio, televizija, bez obzira na

[265] PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 66.

[266] *Isto*, br. 76.

[267] Usp. DUDA, Bonaventura: Uvodna riječ, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 5.

[268] PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 80.

[269] Usp. DUDA, Bonaventura: Papa Pavao VI. – učitelj dijaloga, u: PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., str. 77.

[270] Usp. *Isto*, str. 88.; PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 89.

njihovu veliku snagu i domašaj, ne mogu zamijeniti propovijedanje. Apostolat i propovijedanje, u nekom smislu su isto. Propovijedanje je zaista prvi oblik apostolata.“[271] Iako ćemo se na ovaj dio teksta još vratiti govoreći o Dudinoj homileutici, već je ovdje potrebno ukazati na važnost koju on pridaje službi propovijedanja, a koja bez sumnje svoj izvor ima i u ovom tekstu.

2.3.1.3. Dijalog s onima koji ne vjeruju

U komentaru koji je napisao uz hrvatsko izdanje enciklike Duda će dobro pokazati na ono što je Papa nazvao „krugove dijaloga“, odnosno razne skupine ljudi s kojima je dijalog potpuno različit, s nekima gotovo nemoguć. Slavna je Papina izjava: „Nitko nije neprijatelj osim onoga koji to sam želi biti“[272], izrečena upravo u kontekstu ovakva dijaloga. Prvi krug su dakle poricatelji Boga koje Papa, s pravom, različito kvalificira, no tek jednu grupu i jasno naziva – radi se o ateističkom komunizmu. Radikalno drugačiji od svojih prethodnika Papa kaže da se ne radi toliko o papinskoj osudi, već o tome koliko se oni sami suprotstavljaju Crkvi i u praksi je tlače. Iako priznaje da je dijalog u takvim prilikama gotovo nemoguć, ipak će reći: „za onoga koji ljubi istinu, diskusija je uvijek moguća. No zapreke moralne naravi silno povećavaju teškoće jer nema dostatne slobode ni u mišljenju ni u djelovanju…“[273] Ipak, nakon takvih riječi dijalog će početi i kod nas „ljubitelja istine“ – filozofa, npr. susreti Škvorc – Bošnjak u Studenskom centru.[274] Duda je i na ovom području na neki način „prije svih“ u svojim susretima s Miroslavom Krležom. Spomenuli smo onaj prvi u kojoj je bio u ulozi molitelja. U ovom kontekstu puno je zanimljiviji drugi njihov susret u jesen 1958. godine, nakon Dudina povratka iz Rima. Na Krležino osporavanje vjere i nastojanje da i kršćanstvo

[271] PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 93.

[272] *Isto*, br. 96.

[273] *Isto*, br. 105.

[274] Usp. *Isto*, br. 105.

Upravo to se čuje u riječima tada zauzeta koncilskog isusovca, a kasnije pomoćnoga zagrebačkog biskupa Mije Škvorca na prvoj studenskoj „disputi“ između njega i marksističkog filozofa Branka Bošnjaka u Studenskom centru u Zagrebu 1969. godine: „Mislim da vam nikad nije u ovim dvoranama govorio niti jedan svećenik. Ali držim, mi ćemo se uz dobru volju, dobro razumjeti.“ BOŠNJAK, Branko, ŠKVORC, Mijo: *Marksist i kršćanin*, Praxis, Zagreb, 1969., str. 20.

prikaže kao jednu od međusobno oprečnih religija, Duda svojim odgovorom tjera Krležu na čuđenje i razmišljanje, a i sam otkriva nešto novo: „Osjetio sam da se on u svom školovanju nije suočio s tim 'dokazom'. Oni su odveć išli, recimo stručno – teodicejski, ja to zovem 'uzlaznim putem', razumovanja o Bogu. Nije im valjda bio ni prikazan pravo 'silazni' put, put objave kojim je Bog – u Isusu Kristu – prišao čovjeku. Da, tada sam prvi put doživio, u tom razgovoru, tko je za me Isus Krist, i koji je specifični put baš vjere, ne naprosto religije.“[275]

Zato Duda, u svom komentaru enciklike, zaključuje: „S ateizmom, dakle, nema dijaloga, s ateistima dijalog je moguć (…) Pavao VI. pokušava – 'zbog pastoralnih razloga' – 'da u duhu suvremenih ateista pronađe motive njihova nemira i nijekanja Boga' (…) Vrlo su značajne u tom sklopu Papine riječi: „Budimo oprezni kad sudimo o njima – o ljudima (dodao B. D.) – budimo razložni kad ih pobijamo (br. 107).“[276] Duda također opširno komentira ovo poglavlje naznačujući razne grupe s kojima je teško dijalogizirati: oni koji traže čišće i uzvišenije oblike spiritualnosti; „socijalni ateisti“; „znanstveni ateisti“; „karitativni ateisti“ (sve Dudini nazivi).[277] On se toliko zadržava na ovom poglavlju jer će svojim radom pokazati da je razumio ove Papine poticaje te će nastojati dijalogizirati sa svim ovim vrstama ljudi i pokušavati razumjeti njihove razloge nijekanja Boga ili pak odbacivanja religioznosti i nekih njezinih pojavnosti.

2.3.1.4. Dijalog s kršćanima i dijalog unutar Crkve

Drugi krug dijaloga svakako je s onima koji vjeruju gdje Papa kratko govori o predstavnicima različitih nekršćanskih religija, a puno više prostora posvećuju onom što naziva najbližim – dijalogom s odijeljenom braćom – kršćanima. Iako govori o „žudnji da ih zagrlimo

[275] KALAJDŽIĆ, Dragan, DUDA, Bonaventura: *Jesmo li sami na putu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 13–14.

[276] DUDA, Bonaventura: Papa Pavao VI. – učitelj dijaloga, u: PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., str. 97.

[277] Usp. *Isto*, str. 98–99.

u savršenom jedinstvu vjere i ljubavi“[278], isto se tako osvrće i na poteškoće, ponajprije glede Petrove pastirske službe, pa u tom kontekstu citira i sv. Jeronima „da bi u Crkvi bilo toliko raskola koliko je svećenika“.[279] I opet, Duda ni ovdje neće ostati zatvoren za Papine poticaje, već će pisanjem i s nekoliko ekumenskih susreta krenuti u međureligijski i osobito ekumenski dijalog upravo na našem području koje je iznimno tvrd teren za ovakav dijalog.

Konačno, kako Duda naglašava:

> *posljednje – ili možda baš prvo područje dijaloga (…) jest „dijalog između sinova Kuće Božje“, tj. dijalog u Katoličkoj Crkvi (br. 116). Tko je pozvan na taj dijalog? Papa, istina spominje samo „svećenike – redovnike – predrage svjetovnjake“ (br. 119). No Koncil, a osobito pokoncilski dokumenti Svete stolice za upravljanja Pavla VI. pokrenut će na dijalogu svu Crkvu s vrha na dno i u sva četiri vjetra: papu i biskupe – biskupe međusobno – biskupe sa svećenicima, redovnicima, laicima – svećenike, dijecezanske i redovničke, svake za se i međusobno – tako i laike uzajamno.*[280]

Opet, potrebno je primijetiti da se upravo na ovom području dijaloga Duda osobito zauzeo kako u svom pisanom, tako i u praktičnom radu. Možda je to najvidljivije u postkoncilskim inicijativama koje ćemo obrađivati na kraju ovog poglavlja. Logično, nakon ovoga koncilskog oduševljenja za dijalog na svim razinama postavlja se pitanje koliko je takva dijaloga ostalo danas, i na razini opće Crkve, a osobito na razini Crkve u Republici Hrvatskoj? Mislimo da je najkraći odgovor na ovo pitanje: premalo. Zato možemo zaključiti ovaj prikaz Dudinim odgovorom na novinarsko pitanje jesu li crkveni ljudi i teolozi ranije bili spremniji za dijalog nego danas (2008. godine):

> *Taj je dijalog danas još potrebniji nego u doba kad je o tome, po mom mišljenju prvi pisao papa Pavao VI u svojoj enciklici Ecclesiam suam (…) Jesu li crkveni ljudi danas spremniji na taj dijalog nego onda, teško je odgovoriti. Ne smijemo misliti da je sve baš u spremnosti. Treba za to daleko više mnogostruke pripravljenosti, a ne da se*

[278] PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 112.

[279] Usp. *Isto*, br. 113.

[280] DUDA, Bonaventura: Papa Pavao VI. – učitelj dijaloga, u: PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., str. 103.

prepustimo relativnoj sigurnosti pa uživamo u postignutom, ne težeći sve boljem suživotu.[281]

2.3.1.5. Shvaćanje i razumijevanje misli Ivana Pavla II. – koncilski te pastoralno - katehetski naglasci

Zbornik *U svjetlu Božje riječi* donosi i Dudine komentare dijela učiteljstva Ivana Pavla II. Započinje njegovim refleksijama na prvi Papin posjet Republici Hrvatskoj 1994. godine, a nastavlja se refleksijama na Papine enciklike *Otkupitelj čovjeka*,[282] *Bog bogat milosrđem*[283] te *Otkupiteljeva majka*.[284]

Kao dobar pedagog Duda nam prvo približava Papu preko njegovih posjeta Republici Hrvatskoj (10. i 11. lipnja 1994.) i spriječeni odlazak u Bosnu i Hercegovinu gdje mu je osobito zanimljiva „teologija mira" koju Duda ponajviše iščitava u katehezama nad molitvom Očenaš. Nakon toga nalazimo članke koji komentiraju spomenute enciklike.

U članku *Biblijska uporišta enciklike Otkupitelj čovjeka*[285] Duda pokazuje njezine tri glavne teme: Krist – Crkva – čovjek i svijet od kojih nam je ovdje osobito važna ova treća. Duda to pokazuje nalazeći obilje biblijskih navoda o Kristu u bilješkama enciklike. Prateći ih „putem tih navoda lako ćemo ocijeniti koliko je bogat lik Krista u koga papa Ivan Pavao II. vjeruje i kojemu vjernički, i kao papa, želi poslužiti. (...) Stoga se u enciklici četiri puta vraća ključno mjesto *novozavjetne antropološke kristologije* – recimo konkretno: objave o Kristu

[281] DUDA, BONAVENTURA: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 172.

[282] IVAN PAVAO II.: *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerima Crkve i svim ljudima dobre volje,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

[283] IVAN PAVAO II.: *Dives in misericordia – Bog bogat milosrđem. Enciklika vrhovnog svećenika Ivana Pavla II. o Božjem milosrđu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981.

[284] IVAN PAVAO II.: *Redemptoris mater – Otkupiteljeva majka. Enciklika o blaženoj Djevici Mariji u životu Crkve na putu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.

[285] DUDA, Bonaventura: Biblijska uporišta enciklike Otkupitelj čovjeka, u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 9., str. 6–7.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 289–293.

usredotočenu na spas čovjeka".[286] Oduševljen načinom na koji je Papa iz kristologije prešao u antropologiju stvorivši pravi himan o vrijednosti i dostojanstvu čovjeka Duda zaključuje: „Iz svega je očito da u svojoj programatskoj enciklici Ivan Pavao II. piše najdirljivije stranice o čovjekovoj vrijednosti i čovjekovu dostojanstvu. I te bi stranice, te naglaske trebalo vratiti na sva vrata i prozore u našu katehezu i propovijedanje."[287] Duda i dalje razvija tu misao pokazujući koliko je Papa pridonio razvijanju autentične slike o Bogu (poveznica s *Gaudium et spes* 19b[288] – našu krivnju za pogrešne slike o Bogu). Ta slika je – naš Bog je Bog čovjekoljubac, *light motiv* Dudina spisateljskog rada.

Sve je to vidljivo i u sljedećem članku koji nosi naslov *Bog za čovjeka – Božićno razmišljanje o enciklici „Bog bogat milosrđem"*[289] gdje ponovo nailazimo na već naglašeni pastoralno-katehetski problem koji muči i Dudu: kako predstaviti Boga čovjeku koji je stekao krivu sliku o Bogu? Odmah na početku ovog članka tvrdi:

> *Stoga je presudno za svakoga čovjeka i za svako pokoljenje koju tko sliku o Bogu ima, koja je slika o Bogu prevladala. U knjizi razgovora Jesmo li sami na putu? htio sam to iskazati u naslovu na str. 79: „Isusova Boga". U korekturama je netko ispravio, pa sada – naoko bolje, a lošije – taj naslov glasi: „Vjerujem u Isusa Boga." Jest, vjerujem Isusa Bogom, ali ovdje htjedoh istaknuti baš da vjerujem „u Isusova Boga", to jest u onoga Boga kojega je Isus propovijedao i kojega je on ljudima obznanio (usp. Iv 1,18).* Ali on ima potrebu još istaknuti ovo presudno pitanje pa ponovno veli: *Važno je, a često i kobno, kakva se slika o Bogu oblikuje, kakva zavlada u određenoj sredini. Ima osobâ i grupâ neizlječivih jer se susretoše ili čak odrastoše s krivom slikom o Bogu. Spomenuo bih jednu koja mi se čini općenitijom i najnakaznijom: to je slika o Bogu koji je protiv čovjeka. „Nečovječni Bog" nije Bog. I šteta je što ima i religioznih ljudi koji su nekako*

[286] DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 289.

[287] *Isto*, str. 291.

[288] Radi se ponajviše o zadnjoj rečenici kojom završava taj broj: „Stoga u nastanku tog ateizma ne mali udio mogu imati vjernici, jer treba reći da oni zanemarivanjem vjerskog odgoja ili pogrešnim izlaganjem nauka, ili također nedostatcima svojega religioznog, ćudorednog i društvenog života pravo lice Boga i religije prije zakrivaju negoli otkrivaju." Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 19b.

[289] DUDA, Bonaventura: Bog za čovjeka – Božićno razmišljanje o enciklici „Bog bogat milosrđem", u: *Glas Koncila* 20(1980.), br. 25., str. 3.6.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 303–308.

romboidni – hrvatski se kaže „ćoškasti“ – sve neki žandarski tipovi, koji Bogom straše i plaše. Bogom se groze i prijete... Naš Bog je nešto posve drugo, on je Netko posve drugi. On je upravo – „čovječni Bog“. (...) No, da bismo do kraja doradili „sliku o Bogu“ koja dolazi do izražaja u zorničkoj poslanici sv. Pavla, zapazimo i ove riječi: „Pojavila se dobrostivost i čovjekoljublje Boga... našega“ (Tit 3,4). U izvorniku tu stoje dvije vrlo značajne grčke riječi: hrestotes kai filanthropia. Ova druga riječ filanthropia već je ušla u internacionalni rječnik: filantropija = čovjekoljublje. Bog naš, dakle, Bog je filantrop, Bog čovjekoljubac.[290]

Na kraju ovog za razumijevanje Dudina nauka o tome kako predstaviti Boga čovjeku važna članka, nalazimo kratku, a važnu rečenicu kojom se on, možda i nehotice, još više približava velikom Papi: „Možda bih smio završiti dragom uspomenom. Slušao sam govoriti jednog, našeg duhovnog čovjeka koji je umio dočarati dobrostivnost Božju svima koji su dobrote Božje bili potrebni. Podsjetio je na riječi velikog duhovnog učitelja W. Fabera: 'Kad bih mogao birati, da me na dan suda sudi moja majka ili Bog, ne bih se dvoumio: odmah bih odabrao neka me sudi Bog.' 'Nitko nije otac kao Bog', napisao je jednoć isti Tertulijan. I nitko nije tako majčinski.“[291]

Tu je Duda preduhitrio Ivana Pavla II. koji će tu istu misao izreći na jednoj od generalnih audijencija 1985. godine.[292] Duda je dobro primijetio i zanimanje Sv. Oca za čovjekovo dostojanstvo te je toj temi posvetio članak *Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II. (1978.–1982.).*[293] Duda izdvaja tri velika kruga čovjekovih prava koja su se osobito istakla u djelovanju Ivana Pavla u te nepune četiri godine njegova pontifikata. To su čovjekovo pravo na slobodu vjere i savjesti, čovjekovo pravo na život, pa stoga i na obitelj, te prava radnika i

[290] DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 303–304., 306–307.

[291] *Isto*, str. 308.

[292] Božje „majčinstvo“ Papa ističe u sljedećim riječima: “Sion reče: Jahve me ostavi, Gospod me zaboravi. Može li žena zaboravit' svoje dojenče, ne imat' sućuti za čedo utrobe svoje? Pa kad bi koja i zaboravila, tebe ja zaboraviti neću (Iz 49,14–15). Bitno je što se u odlomcima proroka Izaije, Božje očinstvo obogaćuje značenjem koje se nadahnjuje majčinstvom. Isus, puno puta, naviješta Božje očinstvo prema ljudima nadovezujući se na brojne izraze sadržane u Starom Zavjetu. Za Isusa, Bog nije samo Otac Izraela, Otac ljudi, nego, njegov Otac, moj Otac!“ Ovaj je tekst utoliko važniji jer se nalazi na Papinu CD-u *Abba pater* kojim je Ivan Pavao II. napravio velik iskorak u svijet medija pa je taj tekst postao jedan od njegovih najslušanijih i najreproduciranijih govora.

[293] DUDA, Bonaventura: Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II. (1978.–1982.), u: *Obnovljeni život* 38(1983.), br. 3–4., str. 199–224.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 309–334.

zemljoradnika. Ovdje nam je najzanimljiviji drugi krug, tj. pravo na život i obitelj koju je Papa već u tim svojim prvim godinama sažeo i objasnio u enciklici *Familiaris consortio*[294] koja kao dokument vrijedi i danas budući da učiteljstvo na ovom području ništa jačeg i novog nije dalo do naših dana.

Iako izlazi iz okvira našeg zanimanja, primijetimo kako Duda izdvaja i neslaganje Ivana Pavla II. s diktaturom ateizma (nalazimo se u vremenu još jaka komunizma) koju će Benedikt XVI., također na početku svog pontifikata, povezati s diktaturom relativizma.[295] U zaključku ovog članka Duda veli kako je papa Ivan Pavao II. „velik dio svoje pastoralne, a i doktrinalne aktivnosti posvetio tome da se izjasni i da se zauzme za cjelinu čovjekovih prava. (...) Sam je zacrtao taj put, tj. da je čovjek temeljni put Crkve. Čovjek, dakle ostaje trajno nazočan i u središtu Papine misli i brige".[296]

Konačno, nauk Ivana Pavla II. poslužit će Dudi u jednom od njegovih odgovora na pitanje: što je teologija? Možda bolje i više nego drugdje o tome progovara u članku *Teologija u proročkom poslanju Crkve*[297] gdje najbolje vidimo koliko je Duda, koristeći se programatskom enciklikom Ivana Pavla II. *Redemptor hominis*, usmjeren na poslanje teologa u Crkvi. Ovdje Duda pokazuje koliko je Papa nadahnut Koncilom, i to upravo temom koju smo pokazali u Dudinoj koncilskoj misli. Naime, Duda počinje s IV. dijelom enciklike koji se cijeli temelji na trostrukoj službi Crkve koja se naslanja na trostruko poslanje i službu Kristovu: svećeničku-proročku-kraljevsku. Iz te službe proizlazi „odgovornost cijele Crkve za božansku istinu (br. 19c): 'Prema tome, *postali smo* – i opet, zapazimo ovaj eklezijalni plural 'svi mi kršćani' – postali smo dionici toga Kristova proročkog poslanja, te snagom toga poslanja *zajedno s njim* služimo božanskoj istini *u Crkvi.*'"[298] U tom općem proročkom poslanju Duda

[294] IVAN PAVAO II.: *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.

[295] Usp. DE MATTEI, Roberto, *Diktatura relativizma*, Verbum, Split, 2010., str. 5.

[296] DUDA, Bonaventura: Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II. (1978.–1982.), u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 334–335.

[297] DUDA, Bonaventura: *Teologija u proročkom poslanju Crkve*, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 4., str. 394–400.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 409–415.

[298] DUDA, Bonaventura: *Teologija u proročkom poslanju Crkve*, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 412.

ističe dijakoniju teologije navodeći Papin poziv teolozima koji se u zajednici s učiteljstvom i Petrovim nasljednikom stavljaju u službu naučavanja i pastoralne brige te u apostolsko služenje čitavu Božjem narodu. Zato Duda zaključuje: „Teologija je tako u svojoj biti: crkvena-pastoralna-apostolska. I teolog je po svojoj službi specifičan pastoralni i apostolski radnik. Baviti se teologijom stvar je pastoralnog i apostolskog angažmana u Crkvi.“[299] Da bi bio još konkretniji u odgovoru što je proročka služba Crkve, Duda s Papom naglašava naročitu zadaću toga služenja – katehezu: „'Kateheza je svakako trajni i osnovni oblik djelovanja Crkve, to je djelovanje u kojem se očituje njezina proročka karizma.' U tom su naročito zaposleni: pastiri Crkve, papa i biskupi, svećenici, redovnici i redovnice, toliki laici. Tako kateheza uključuje 'sveopće sudjelovanje cijelog Božjeg naroda u proročkoj službi samoga Krista'. Krist, prorok Očev, po tako slojevitoj ali udruženoj službi sviju u Crkvi, naviješta novim naraštajima jednu i jedinstvenu istinu o Bogu Ocu i o čovjeku, njegovu posinjenom stvorenju.“[300]

Iako smo ovim dotaknuli veći dio, ali ne i sve, Dudinih tekstove o učiteljskim tekstovima Ivana Pavla II., možemo zaključiti da on u Papinim tekstovima iščitava prvenstveno jaku koncilsku i biblijsku notu koju kasnije i sam razvija u vlastitim tekstovima. Njegovo zanimanje za Ivana Pavla II. bez sumnje leži i u činjenici da je Papa u svim svojim nagovorima, veliku broju enciklika, angelusima, a osobito putovanjima, susretima i inicijativama, usmjeren i na pastoralno-aktualne probleme i krize te su ga inspirirali na povijesne i proročke pastoralne odgovore.[301] Upravo zato Duda bira ekleziološke Papine tekstove koji su često usmjereni praktično nagovještavajući i teološki obrazlažući kasnije Papine odluke. Upravo oslanjajući se na Papine enciklike i koncilski nauk Duda ocrtava i sebe kao teologa koje je aktivno usmjeren i reagira na svaki znak vremena, svaku mogućnost da čovjeku svog vremena (kolegama svećenicima, profesorima i studentima, kao i običnu vjerniku) ocrta, dokaže i pokaže Boga koji ljubi (filantropa, kako Duda voli reći), koji se utjelovio za čovjeka. Kao i za sve ostale njegove teološke članke koje smo opisali u ovom radu možemo jednostavno reći: za Dudu *magisterium*

[299] *Isto*, str. 414.

[300] *Isto*, str. 415.

[301] Kao svoj program Crkvi i modernom svijetu on nudi povratak na izvore – Presveto Trojstvo i Mariju. To se ogleda u čak četiri enciklike koje i Duda komentira *Redemptor hominis* (1979.), *Dives in misericordia* (1980.), *Dominum et vivificantem* (1986.), *Redemptoris Mater* (1987.). Tu su i njegove pastoralne inicijative od kojih možemo spomenuti kako na krizu vjere i besmisao među mladima između ostalog odgovara i svjetskim susretima mladih, kako na krizu obitelji odgovara velikim brojem obiteljskih inicijativa kao što je svjetski susret obitelji te posebno dokument *Familiaris consortio.*

je uvijek, bio on koncilski ili papinski, mjerodavan i smjerodavan za *ministerium*. Rado koristi dokumente magisterija da bi, kao što smo vidjeli i u navedenim člancima, modernom čovjeku teološki oslikao i pomogao da usvoji upravo takvu sliku Boga – Boga za čovjeka, a ne protiv njega.

2.3.1.6. Osjetljivost za koncilsko naučavanje učiteljstva – zaključne misli

Znamo da je pastoralna teologija svoje pravo i važno mjesto u teološkom poučavanju i istraživanju dobila upravo na Drugome vatikanskom koncilu. Nakon uska shvaćanja pastorala samo kao *cura animarum* „nakon drugovatikanskoga kopernikanskoga zaokreta, nije više klerikalna služba ona koja određuje područje pastoralne prakse, nego to sada čini Crkva u cjelini, i to kao središnji subjekt pastorala".[302] Ona dakle ide i prema promatranju i vrednovanju djelovanja cijeloga Božjeg naroda koji posvećujući sebe time posvećuje Crkvu i cijeli svijeta. Koncilski dokumenti u kojima je vidljivo upravo takvo promatranje Crkve kao subjekta pastoralnog djelovanja jesu neki od dokumenata koje smo susreli u tekstu od kojih se, kako smo vidjeli, najviše izdvajaju oni iz *Lumen gentium*,[303] *Gaudium et spes*[304] te *Apostolicam actuositatem*.[305]

Upravo kroz ovu prizmu promatrali smo i članke Bonaventure Dude, prvenstveno one skupljene u zbornicima *Koncilske teme* te *U svjetlu Božje Rriječi*. Kao što smo vidjeli, on temi Koncila pristupa uglavnom iz biblijskog te ponajviše ekleziološkog vidika pokazujući i na naglašenu kristologiju i novu eklezijalnu dimenziju koja jače uvažava antropološke principe. Sve to Duda detektira već u prvim mjesecima trajanja Koncila govoreći o novom licu Crkve. Kasnije, kada analizira koncilske dokumente, u Dudinim člancima otkriva se zanimanje za nov

[302] ČONDIĆ, Alojzije: Kritički osvrti na metode pastoralne teologije, u: *Crkva u svijetu* 40(2005.), br. 2., str. 165.

[303] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 31–36.

[304] Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 4. 42–44.

[305] Apostolicam actuositatem. Dekret o apostolatu laika, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 5–7; 23–26.

doživljaj Crkve koji se pokazuje kao Božji narod svih krštenika. Zlatna nit Dudina doživljaja Koncila, kakvim se otkriva u analiziranim člancima, jest posvećenje cijeloga Božjeg naroda u svakodnevici života te njegovo sudjelovanje na trostrukoj Kristovoj zadaći proroka, svećenika i kralja.[306] Upravo u posljednjem članku koji smo prikazali *Što je teologija* vidjeli smo koliko je važno za shvaćanje i izgradnju laičkog apostolata, ali i laičke duhovnosti, dobro shvatiti tu koncilsku novost.

U za Crkvu u tadašnjoj Jugoslaviji nesklonim vremenima najveći Dudin doprinos jest što je pisanjem i izlaganjem nastojao našem svećenstvu i laikatu, koje je bilo već razvijeno do neke mjere, s eklezijalne i dogmatske strane osvjetljavao baš taj put suodgovornosti dostojanstvom i participiranjem i jednih i drugih na Kristovu općem svećenstvu, kako smo pokazali. Zato možemo zaključiti da bez ispravna i potpuna razumijevanja koncilske eklezilologije, osobito onog njezina dijela koji je izravno usmjeren na pastoralnu aktivnost, nema ni prave pastoralne prakse ili je ona u veliku raskoraku i disproporciji ne samo sa zahtjevima Koncila već najčešće i sa zahtjevima i potrebama društva i pojedinaca kojima se obraća. Upravo je tu Dudin najveći doprinos: razumijevajući eklezijalnu i pastoralnu bit Koncila ponudio je našoj, prvenstveno teološkoj, a onda i općevjerničkoj, javnosti kako to zapravo Koncil zamišlja Crkvu i kako bi ona trebala usmjeravati svoju aktivnost *ad extra* i *ad intra*. Duda se, kako smo vidjeli, nije zaustavio samo na koncilskim dokumentima, već je neprestano osvježavao našu teološku, a kako smo vidjeli, često upravo pastoralnu misao, dokumentima učiteljstva od kojih smo prikazali one najvažnije.

Koliko je taj Dudin rad bio u isto vrijeme pionirski i potreban, pokazuje i činjenica da su nesnalaženja, nerazumijevanja i preklapanja laičkog i ministerijalnog apostolata prisutna i danas upravo zbog manjka svijesti o suodgovornosti u pastoralnom djelovanju. S time možemo povezati i još uvijek prisutno nerazumijevanje posebne laičke, osobito bračne duhovnosti, što je također temeljni problem u jačem angažmanu cijele Crkve na tom području.[307]

---

[306] Važnost upravo ovih koncilskih brojeva potvrdit će i *Katekizam Katoličke Crkve* na dva mjesta. Prvi put kada u poglavlju o Crkvi navodi koncilske tekstov o Božjem narodu te trostrukoj Kristovoj službi povjerenoj cijelom Božjem narodu. Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 782–786. Drugi put kada u poglavlju o laicima definira katolički laikat upravo pod vidikom trostruke Kristove službe, a onda i šire govori o zadaćama laikata upravo pod ovim vidikom. Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., br. 897–913.

[307] Od novijih radova ova specifična problematika dobro je opisana u knjizi: RELJAC, Veronika: *Pastoral braka i obitelji na iskušenju. Svjetla i sjene postkoncilskog pastorala braka i obitelji u Hrvatskoj (1965.–2000.)*, Salesiana, Zagreb, 2011.

Iz rečenog možemo vidjeti koliko je događaj Koncila bio presudan u Dudinu teološkom radu, a iz odabranih tema lako je razumjeti kako će ga baš ova novost posvećivanja cijeloga Božjeg naroda motivirati da u svom pisanju, intervjuima i javnim izlaganjima bude promotor koncilske novosti o pozvanosti cijeloga Božjeg naroda na apostolat.

Upravo ova pastoralna novost Koncila koja se ogleda u pojmu i značenju Božjega naroda, kako smo ga sada opisali, te laičkog apostolata kao radikalne novosti uzrokovat će vrlo polaganu primjenu koncilskih dokumenata u crkvenoj stvarnosti kako u svijetu, tako i kod nas. Zato Duda, već deset godina nakon Koncila, u već citiranom članku *Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme*, u kojem se osjeti njegova vlastita dvojba između koncilskog optimizma i pesimizma stvarnošću koja ge okružuje, zaključuje:

> *… o ovoj mučnoj desetogodišnjici, spominjem se dana onih kada riječ Gospodnja bijaše med našim ustima (Jer 15,16). I sveudilj mislim i premišljam: bijaše li Papa Ivan prorok izbliza ili izdaleka. Jer, ako bijaše prorok izbliza, nešto se ispriječilo uspjehu njegove karizme i Duhu Božjemu. On joj je izvrsno poslužio, ali – mada ga „njegovi ne primiše" (Iv 1,11). (...) Ako pak Papa Ivan bijaše prorokom izdaleka, onda nam nema druge nego i dalje tegotno služiti njegovoj karizmi i težačiti na dijelu Duha… Onda za nas piše u Psalmu 126: „Išli su išli – noseći sjeme sjetveno." A za neke druge piše: „Vraćat će se s pjesmom – noseći snoplje svoje." Blago njima, a teško sada nama! I tako ostaje pitanje: da li je Koncil samo zatrudnio, ili se već rodio, ili je nedonošče, ili se još ima roditi. (...) A sada se hoće vjere muževne i – nade protiv svake nade.*[308]

U daljnjem tijeku ovog rada vidjet ćemo da se Duda, ipak odlučio za, kako bio on rekao, „tegobdno služenje i težačenje dijelu Duha".[309] Želimo također naglasiti da će ovo poglavlje, osobito dio koji smo naslovili *Osjetljivost za naučavanje magisterija*, biti vrlo važno za razumijevanje Dudine pionirske uloge u približavanju i razumijevanju nove evangelizacije koja je u mnogome započela upravo s Pavlom VI., a u svoj se punini nastavila s Ivanom Pavlom II. te se nastavila s jasnim koncilskim usmjerenjem Benedikta XVI. Dudino stalno vraćanje i naglašavanje uloge Koncila i u općoj i u našoj partikularnoj Crkvi, uz toliko drugih poticaja

[308] DUDA, Bonaventura: Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme?, u: *Glas Koncila* 10(1972.), br. 1., str. 5.

[309] *Isto*.

učiteljstva, dobiva svoju važnost i aktualnost i u zadnjoj velikoj, nadasve teološko-pastoralnoj inicijativi Benedikta XVI. – Godini vjere:

> *Ona će započeti 11. lipnja 2012., na pedesetu obljetnicu otvaranja Drugog vatikanskog koncila… obilježit će se također obljetnica objavljenja Katekizma Katoličke Crkve, koji je proglasio moj prethodnik, blaženi papa Ivan Pavao II., kako bi svim vjernicima predstavio snagu i ljepotu vjere. Taj je dokument, istinski plod Drugog vatikanskog koncila, zatražen s Izvanrednog zasjedanja Biskupske sinode iz 1985. kao sredstvo koje će biti stavljeno u službu kateheze, a ostvaren je zahvaljujući suradnji čitavog episkopata.*[310]

Vidjeli smo Dudinu aktualnost i dalekovidnost kada potaknut dokumentima Biskupske sinode, koju Papa spominje, u godini izdavanja Katekizma Katoličke Crkve, 1992. godine, objavljuje svoju knjigu *Koncilske teme* koju smo slijedili u ovom poglavlju. Izbor Dudina pisanja o Koncilu i koncilskim papama, osobito Pavlu VI. i Ivanu Pavlu II., aktualan je i stoga jer ide ukorak i s nastavkom dokumenta *Porta fidei* koji nas podsjeća da je sadašnja Godina vjere nadahnuta onom prvom koju je Pavao VI. proglasio 1967. godine u spomen na 1900. obljetnicu mučeništva sv. Petra i Pavla. Već tada se uvidjelo, na tragu onog što i Duda, na desetogodišnjicu Koncila u navedenom citatu piše, da se takva godina nameće „kao posljedica i zahtjev pokoncilskog razdoblja“ jer je Pavao VI. bio „ozbiljno svjestan ozbiljnih teškoća vremena, osobito što se tiče ispovijedanja prave vjere i njezina ispravnog tumačenja“.[311] Važnost tekstova koje smo predstavili u ovom poglavlju potvrđuje i misao Benedikta XVI. koji ponovno naglašava da koncilski dokumenti „ne gube svoju vrijednost niti svoj sjaj“ te da osjeća „više no ikad, dužnost ukazati na Koncil kao na veliku milost koju je zadobila Crkva u 20. stoljeću… Želim također snažno potvrditi ono što sam rekao u vezi s Koncilom nekoliko mjeseci nakon svog izbora za Petrova nasljednika: 'Ako se u njegovu čitanju i prihvaćanju vodimo ispravnom hermeneutikom, (Koncil) može biti i sve više postaje velika snaga za uvijek potrebnu obnovu Crkve'“.[312]

---

[310] BENEDIKT XVI.: *Porta fidei – Vrata vjere. Apostolsko pismo u obliku motuproprija kojim se proglašava Godina vjere*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., br. 4.

[311] *Isto*, br. 4.

[312] *Isto*, br. 5.

2.4. Koncilske i postkoncilske inicijative

U širenju koncilske misli, ali i sveobuhvatne koncilske obnove, geografski gledano, Duda sudjeluje, mogli bismo reći, na dvije razine. Jedan više „terenski“, tj. odlazak u mnoge manje sredine Crkve u Hrvata, drugi vezan uz Zagreb koji je žarište ovoga koncilskog buđenja. Istom logikom bio je vođen i u svojem pisanju – nadahnut pastoralnim *kairosom* nastojao je na teološko-znanstvenoj razini dati nove odgovore i nadasve surađivati u inicijativama koje su drugi poduzimali, a Duda ih podržavao i davao svoj nemali doprinos.

Kada govorimo o radu „u bazi“, tada mislimo na koncilsku ekipu uglavnom tada mlađih profesora Katoličkoga bogoslovnog fakulteta predvođenu Tomislavom Jankom Šagi-Bunićem koji su neumorno obilazili Hrvatsku, ali i druga područja ondašnje države držeći velik broj tribina, sudjelujući na službenim susretima na razini biskupija, ali i na raznim dekanatskim, pa i župnim susretima. Iako o tome nema puno pisane dokumentacije, puno govori već i sljedeći tekst: „I na širem planu crkvenog života dr. Duda je u sklopu cjelokupne pokoncilske obnove održao niz duhovnih vježbi i predavanja na mnogim svećeničkim dekanatskim i međudekanatskim pastoralnim sastancima i rekolekcijama: u biskupijama krčkoj, šibenskoj, zadarskoj riječkoj i dr. U zagrebačkoj nadbiskupiji predavao je na više regionalnih sastanaka u Čakovcu, Požegi, Varaždinu, Virovitici, Karlovcu itd.“[313]

2.4.1. Stvaranje *Glasa (s) Koncila*

Nastanak katoličkog dvotjednika, a danas tjednika, *Glasa (s) Koncila*, kako mu i ime svjedoči, izravno je povezan sa sazivanjem Drugoga vatikanskog koncila. Naime, prvi broj izlazi na blagdan Sv. Franje Asiškog 4. listopada 1962. godine, neposredno pred otvaranje

[313] REBIĆ, Adalbert: Rad dr. Bonaventure Dude na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 246.

Koncila, 11. listopada 1962. godine. Duda će u više svojih sjećanja na te događaje istaknuti da mu je idejni začetnik bio p. Zorislav Lajoš, ali i da je sama ideja sazrijevala kako u spontanima susretima s istaknutim laicima u prostorima Hrvatskoga književnog društva sv. Ćirila i Metoda, tako i između Lajoša i njega osobno. Naime, već početkom 1959. godine kada papa Ivan XXIII. objavljuje svoju nakanu o sazivanju Koncila osjetila se potreba da široka vjernička javnost, ali i zainteresirani teolozi koji, zbog ondašnjih prilika nisu imali lak i brz pristup informacijama i događajima na Koncilu, dobiju također pravu informaciju. O tome Duda ovako piše:

> *Od Velike Gospe 1962. naši su biskupi bili u najbližim pripravama za put u Rim. Novi (za neke prvi) pasoši. Novi koferi. A svi uzbuđeni (...) A mi ovdje osjećali smo se sve više kao oni koji „čuju" mirise iz kuhinje, ali znaju da neće sjediti za stolom. I tako, osobito u razgovorima između kolege i subrata Zorislava, Šagi-Bunića i mene zaiskrila je odjednom misao o nekom biltenu. Zapravo, samu ideju rodio je Zorislav. A Šagi-Bunić, sam zauzet pripravama na put, kao i uvijek, podgrijavao je zamisao da iskre ne utrnu, da se oganj ne ugasi. Ja sam pak igrao ulogu „diabolusa rotae" što zbori onu iz Izreka (22,13): „Lav je vani, nasred trga poginuo bih" (...) I bijaše to dne 2. listopada. Uvečer je imao otputovati nadbiskup Franjo Šeper. U pratnji nadbiskupa, kao njegov teolog, kolega Šagi-Bunić. Šagi se prije podne došao oprostiti. Opet smo razgovarali, po stoti put, „o nečem što bi trebalo".*[314]

Nakon mnogih takvih razgovora slijedio je i taj oproštajni razgovor Dude i Šagi-Bunića pred crkvicom svetog Martina u Vlaškoj ulici koji je, čini se, bio prijelomna točka za stvaranje novina. U nekoliko svojih intervjua Duda se prisjeća tog događaja: „On se zaustavi i ozbiljno me pogleda: 'Duda, pazi se, na sudu ćeš Božjem odgovarati ako to ne počnete.'"[315] Nakon toga Duda i Lajoš odlaze Stjepanu Bakšiću, zagrebačkom kanoniku, profesoru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, tada nadbiskupskom vikaru koji je upravljao nadbiskupijom u odsutnosti nadbiskupa Šepera. Ne manje važna činjenica jest da je on bio i dugogodišnji urednik

[314] DUDA, Bonaventura: I tako je to počelo…, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 2. Pod vidikom uloge Glasa Koncila u prihvatu i implementaciji Drugog vatikanskog koncila govori: KUSTIĆ, Živko: „Glas Koncila" u postkoncilskom vremenu, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 121–152.

[315] Usp. DUDA, Bonaventura: Život posvećen Riječi. Razgovor s Matom Marasom, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 23.

Katoličkog lista, dakle čovjek s novinarskim iskustvom.[316] Ovdje se oblikuje i prvo uredničko vijeće.

Iako sebe često stavlja u drugi plan, čitajući prve brojeve lista uočava se (barem) trostruki Dudin utjecaj. Prvi je izbor samog imena, tada tek biltena, o čemu Duda svjedoči: „Odmah smo naslovili list. Za to sam 'zaslužan' ja. Bio sam skrupulozan. Zvat ćemo ga 'Glas – s – koncila'. Samo Koncil, mišljah, može izdavati '*Glas Koncila*', a mi samo 's' koncila. U prvom tiskanom broju poslije godinu dana taj je famozni 's' iščeznuo.“[317] Slično je i s podnaslovom *Novo lice Crkve* koje list nosi od prvoga tiskanog broja do danas, a također dolazi od Dude. Kao treće izdvajamo prvi uvodnik listu, već spomenuti članak *12 ih je bilo na prve Duhove, 2 500 ih se sastalo na današnjem Koncilu,*[318] a ne manje važna činjenica jest da je Duda i suurednik prvih brojeva.

2.4.1.1. Dudina suradnja s *Glasom Koncila* (1963.–2012.)

Iako se kod ovakvih prikaza obično zaključuje s izjavom „a ostalo je povijest“, potrebno je prikazati neke značajnije datume u povijesti *Glasa Koncila*[319] i Dudino sudjelovanje u njima.

[316] Bakšić ubrzo umire te se *Glas Koncila* useljava u njegovu kuriju na Kaptolu 8. U svemu tome Duda vidi i fizičku povezanost između *Katoličkog lista* i *Glasa Koncila*. „U tom je bila odlučna intervencija nadbiskupa Šepera i dobrohotnost Prvostolnoga kaptola zagrebačkoga, zahvaljujući i posredovanju nadbiskupova tajnika Stankovića.“ DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj. Fragmenti za buduće cjelovitije prouke I, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), 2, str. 258.

[317] DUDA, Bonaventura: I tako je to počelo…, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 2.

[318] DUDA, Bonaventura: 12 ih je bilo na prve Duhove, 2 500 ih se sastalo na današnjem Koncilu, u: *Glas Koncila* (1963.), br. 1., str. 2.

[319] Kao izvori za te prve godine *Glasa Koncila* važni su članci: Intervju s o. Zorislavom Lajošem, u: *Glas Koncila* (1971.), br. 5., str. 17.; DUDA, Bonaventura: Nekrolog Zorislavu Lajošu, u: *Glas Koncila* (1972.), br. 17., str. 1–3.; DUDA, Bonaventura: I tako je počelo…, *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 4–5.; RENDIĆ, Smiljana: U čemu je novost i posebnost Glasa Koncila, u: *Glas Koncila* 11(1972.) br. 20., str. 5.; ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Gdje smo s Koncilom poslije deset godina, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20, str. 3–4.; ŠKVROC, Mijo: Mala ispovijed uz broj dvijestoti; u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 5., str. 2–3.; Uvodnik: Na čemu smo nakon 20 godina, u: *Glas Koncila* 22(1983.), br. 5., str. 10–11., 13–14. Tu je i više članaka uz tisućiti broj, *Glas Koncila* 32(1993.), br. 32., od kojih osobito treba izdvojiti: Popratna riječ kardinala Kuharića: Glas Koncila je glas Crkve u Hrvata te ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Glas Koncila – Božji dar Crkvi u Hrvata.

Prvi tiskani broj *Glasa Koncila* pojavio se 29. rujna 1963.[320] godine, a prethodilo mu je ciklostilom umnoženih 11 biltena koji su se izdavali paralelno franjevačkim ciklostilom na Kaptolu (uz veliku pomoć tadašnjih franjevačkih bogoslova) te onim sestara Naše Gospe u Primorskoj ulici u Zagrebu. Ipak, shvaćajući da ovakav pothvat nadmašuje njihove sile o Uskrsu 1963. godine odlaze nadbiskupu Šeperu te mu predaju „vrlo važnu promemoriju o daljnjoj postavi i organizaciji Glasa Koncila. (…) U njoj već fungiraju sva imena budućeg teama što će od jeseni 1963. vrlo brzo i uspješno oblikovati i ustaliti visoku razinu Glasa Koncila".[321] Od njih Duda izdvaja Josipa Ladiku, direktora, te glasnog urednika Vladimira Pavlinića, a tu je i „mnogostruki glasokoncilski kolumnist, a poslije i glavni urednik Živko Kustić".[322] Uz njih izdvaja i našu istaknutu katoličku laikinju, kolumnisticu i novinarku Smiljanu Rendić (pisala i pod pseudonimom Berith); kao i drugdje, i ovdje naglašava utjecaj Tomislava Šagi-Bunića, a među početnom ekipom posebno izdvaja tada vrlo poznata propovjednika, kasnije pomoćnoga zagrebačkog biskupa, isusovca Miju Škvorca.

Od prvog broja koji je imao nakladu od 12 000 primjeraka naklada je rasla tako da je već božićni broj 1969. godine tiskan u 245.000 primjeraka, a redovita naklada tih godina dosegla je 179.000 primjeraka po broju. Već 1966. godine list pokreće izdavačku djelatnost knjiga vjerskog sadržaja s prvom knjigom *Veliki katekizam*, a iste godine izdavanje ekumenskog biltena *Poslušni Duhu*. U ožujku 1966. godine iz rubrike „Vama djeco" u *Glasu Koncila* rađa se mjesečni prilog *Glasa Koncila* za djecu *Mali koncil* koji kasnije prerasta u samostalni list *MAK*. U prvim godinama u njemu se javlja i Duda s nekoliko priloga.[323]

---

[320] Kao svojevrstan „predbroj" ovim tiskanim izdanjima Duda i Lajoš izdali su mozaično izdanje *Habemus papam – imamo papu* (30. lipnja 1963.) u povodu izbora novog pape – Pavla VI. – prvo koje je tiskano u državnoj, Vjesnikovoj tiskari.

[321] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), 2, str. 259.

[322] *Isto*.

[323] Spomenimo da u prvim brojevima izlazi njegov tekst iz knjige *Pozdrav našem vremenu*: Njegov najuzbudljiviji susret, u: *Mali Koncil (*1966.), br. 2., str. 7. Tu su još i članci: DUDA, Bonaventura: Naša ognjena Biblija, u: *Mali Koncil* 3(1968.), br. 12., str. 5–6.; DUDA, Bonaventura: Frankopansko zavjetište Majke Božje na Trsatu, u: *Mali Koncil* 6(1971.), br. 5., str. 26.

U ovom kontekstu treba spomenuti još jednog zaslužnog člana franjevačke provincije svetih Ćirila i Metoda, fra Gabrijela Đuraka. Naime nakon što je kratko (1966.-1968.) glavni urednik MAK-a bio istaknuti đakovački svećenik Marko Majstorović, list preuzima Gabrijel Đurak koji je prije Drugog svjetskog rata bio i urednik lista za dijecu *Anđeo čuvar*. Usp. Mak ili Mali koncil izišao je kao mjesečni prilog Glasa Koncila prije četrdeset godina, http://hr.radiovaticana.va/storico/2007/09/25/mak_ili_mali_koncil_iz2i%C5%A1ao_je_kao_mjese%C4%8Dni_prilog_glasa_koncila_prij/cro-157231 Zadnje pretraživanje: 8. 6. 2012.

Sedamdesetih godina časopis je imao i redovitu rubriku okruglog stola kao otvorena dijaloga na temu aktualnih teoloških dilema. Duda sudjeluje u radu takva okruglog stola s temom „Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi?“.[324] Bilo je i poteškoća: Godine 1971. pojavila se brošura *Proigrana šansa* vrhbosanskog svećenika Čedomila Čekade koja je optužila *Glas Koncila* za progresizam, što se ipak odrazilo na pad naklade.[325] Uistinu je tih godina zanimljivo pratiti *Glas Koncila* koji otvoreno i angažirano prati sve uspone i padove pokoncilske Crkve kako kod nas, tako i u inozemstvu. Zanimljivo, Duda, kao tadašnji stalni suradnik lista (ali ne i član uredništva), ne ulazi u te rasprave. Više je zaokupljen Mariološkim kongresom koji smo spomenuli te putem *Glasa Koncila* radi na popularizaciji naših marijanskih svetišta, objavljujući cijeli niz članaka o njima, što će biti jedan od temelja njegova rada na pastoralu marijanskih svetišta u nas. Ipak, te godine upravo predavanjem na Ljetnoj katehetskoj školi u Zadru (koje *Glas Koncila* u cijelosti prenosi) dotiče se aktualnog stanja:

> *O Crkvi, o crkvenom učiteljstvu postoje elementarni analfabetizmi. Pogotovo u sadašnjoj raspravi oko autoriteta. Na „Glas Koncila“ jedan je dekanat poslao veliki napadaj: „Ne trebamo više luteranaca ovdje, mi slušamo nezabludivog učitelja vjere Papu!“ Da barem nisu napisali ono „nezabludivoga“! Ja papu slušam kad god uči. A lasno bi ga bilo slušati samo kad je nezabludiv! To je dva put u sto godina! Ja ga slušam kad god uči i ne želim biti siguran da nezabludivo uči. (...) Strašno sam bio nervozan kad su mi slušači prve godine bogoslovije pokazali da misle kako je glavna papina služba u Crkvi da nezabludivo uči. Bilo bi preskupo papinstvo kad bi ga Bog samo za to ustanovio. Njegova je prva služba da okuplja Crkvu Božju. (...) A neki bi mu htjeli utisnuti u ruke toljagu da lupi sve. Osim njih. Tako je i s biskupima. Tko misli da im*

[324] Vidi: Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi?, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 9., str. 1, 3–4.; *Glas Koncila* 8(1969.), br. 10., str. 3–4.; *Glas Koncila* 8(1969.), br. 11., str. 4.

[325] Koliko je *Glas Koncila* bio drugačiji od predratne apologetske katoličke štampe svjedoči i ovaj tekst: „Naš oduševljeni uvodničar onih prvih brojeva, sadašnji biskup dr. Mijo Škvorc, bio je prvak u rušenju iluzija. (…) Priznajmo, uviđamo – pisao je o. Škvorc – da se mnogo prašine nataložilo na izvorni lik Crkve, da se naša sveta vatra uvelike sakrila pod mlakim ili ohlađenim pepelom. Sam taj naslov i takva intonacija uzbudila je duhove. Odmah se pokazalo da je u premnogih nataložena prašina srasla s kožom, da pranje osjećaju kao skalpiranje.“ Vidi: Deset godina iluzija i nada, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20, str. 2.

služi tako da im utiskuje u ruke toljage, neka njega prvoga udare po glavi, pa će u Crkvi biti više mira i ljubavi.[326]

Napomenimo da će list, osobito nakon sloma hrvatskog proljeća, imati problema i s pritiskom režima te će neki brojevi biti zabranjeni i zaplijenjeni, a neki djelatnici, kao npr. Živko Kustić, i zatvoreni. List će pokretati i podržavati mnoge katehetsko-pastoralne projekte – više katekizama (*Mač Duha*; *Mali ključ Biblije*), priručnika, filmova, Uskrsfest, Vjeronaučnu olimpijadu. Važan je medijski oslonac u organiziranju i praćenju Nacionalnoga euharistijskog kongresa u kojem je, kako smo već pokazali, i Duda imao važnu ulogu. Odmah nakon NEK-a počinje izlaziti kao tjednik, a kao izdavači navode se nadbiskupije zagrebačka, splitska, riječka, zadarska, vrhbosanska i, nakon nekog vremena, beogradska.

Povodom različitih kasnijih jubileja izdvajaju se značajni novinari i suradnici. Tako su povodom 25. obljetnice *Glasa Koncila*, 1988., dodijeljena priznanja svim glavnim i odgovornim urednicima, a posebna su priznanja uručena biskupima Miji Škvorcu i Đuri Kokši, Bonaventuri Dudi, Tomislavu Šagi-Buniću, Vladimiru Stankoviću i Andriji Žicu, kao i spomenutoj, istaknutoj hrvatskoj katoličkoj novinarki Smiljani Rendić, a povodom izlaska dvijetisućitog broja *Glasa Koncila* i u tiskanom i u elektronskom izdanju progovorilo se, u riječi i slici o, uglavnom svim, osobama koje i mi ovdje spominjemo.[327]

Duda ostaje stalnim suradnikom *Glasa Koncila* tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća te svake godine objavljuje barem jedan članak ili osvrt. Za našu su temu zanimljivi njegovi odgovori mladima u rubrici *Naši razgovori*[328] te njegovo razmišljanje u povodu blagdana Svih svetih[329], o čemu će još biti govora.

---

[326] DUDA, Bonaventura: Duh stvara neprilike i u Crkvi, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 15., str. 9.

[327] VUKOVIĆ, Tomislav, Povodom 2000. broja „Glasa Koncila" – utemeljitelji, stvaratelji i autori, u: *Glas Koncila* 51(2012.), br. 42., str. 3.

Autor u svom članku izdvaja sljedeća imena: Franjo Šeper, Dragutin Hren, Bonaventura Duda, Vlado Pavlinić, Živko Kustić, Smiljana Rendić, Tomislav Janko Šagi-Bunić, Luka Perinić, Franjo Kuharić, Josip Ladika, Franjo Muren, Luka Depolo, Mijo Gabrić, Sjepan Hosu, Janko Salmić. Ovdje je zanimljivo napomenuti da taj jubilarni dvijetisućiti broj izlazi upravo u istom tjednu kada papa Benedikt XVI. na pedesetu godišnjicu Koncila otvara Godinu vjere, o čemu list također izvještava u tom broju.

[328] DUDA, Bonaventura: Adam i Eva, u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 10., str. 19.

[329] DUDA, Bonaventura: O, carstvo s one strane, kako neodoljivo zove tvoja frula, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 22., str. 20.

Ovdje treba naglasiti da su mu mnogi članci iz prvih godišta *Glasa Koncila* anonimni. Osjećaj za važnost medija, kako tiskanih, tako i elektronskih, Duda će pokazati mnogim intervjuima, među kojima je nekoliko objavljenih upravo u *Glasu Koncila*. U kasnijim ocjenama (2002.) sadašnje pozicije lista Duda je blag, ali i poticajan: „On je uvijek glasilo crkvenog života, a taj život ima mnoge oblike (…) u našim prilikama daleko je izazovniji nego primjerice, u komunističkoj bivšoj Jugoslaviji. Stoga se i čuju kritički osvrti koji nisu uvijek točni, ali ima i takvih koji su vrlo točni, te traže još veću angažiranost. Možda je u pitanju i poimanje drukčijeg novinarstva, a opet u službi Crkve.“[330]

2.4.2. Teološko-pastoralni tjedan

Ovdje je značajno pogledati i Dudin važan udio u stvaranju i kreiranju Teološko-pastoralnog tjedna koji je i danas najveći godišnji skup katoličkog svećenstva Crkve u Hrvata. Tečaj nastaje na inicijativu kardinala Franje Šepera koji želi neku vrstu permanentne izobrazbe svećenika[331] te se s tom idejom obraća Katoličkome bogoslovnom fakultetu 1959. godine. Prvi takav „tečaj“, poslije tjedan, održan je 21. – 24. veljače 1961. godine. Osnivači i začetnici prvog tečaja bili su Bonaventura Duda, Tomislav J. Šagi-Bunić, Stjepan Slaviček, Ivan Jurak i Drago Znidaršić. O tim počecima svjedoči sam Duda: „Nastupio sam već na prvom tjednu, kao mladi asistent, predavanjem: *Psalterium meum, gaudium meum*, tj. *Psaltiru moj, radosti moja*. (…)

[330] DUDA, Bonaventura: Bonaventura Duda – bibličar i lirik. Razgovor s Blaženkom Jančić, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 63–64.

Duda je i dalje, makar samo povremeno, uključen u život *Glasa Koncila*. Tako na tradicionalnoj godišnjoj zahvalnoj misi koju je predvodio, u homiliji, upozorava kako se *Glas Koncila* približava svome dvijetisućitom broju te treba nastojati da i dalje ukazuje na novo lice Crkve, kako veli njegov podnaslov. Usp. Kako se rodio Glas (s) Koncila, u: *Glas Koncila*, 51(2012.), br. 27., str. 10.

[331] Time je nadbiskup Šeper na svoj način išao ispred vremena, tražeći načine za trajnu formaciju svećenika što će Koncil tražiti za cijelu Crkvu u svojim dokumentima *Dekret o službi i životu prezbitera Presbyterorum ordinis* br. 19 i *Dekret o izobrazbi svećenika Optatam totius* br. 22.

Ova se izreka nalazi u djelu *Enarationes super psalmos*, što bih preveo malo slobodno: *Raspričanost nad psalmima*.“[332]

Rani historijat tečajeva dijeli se na one do 1966. godine i one održane nakon te godine. Naime, prvih je pet tečajeva (osim prvog) održano u organizaciji Interdijecezanskoga liturgijskog odbora (ILO). Ova četiri tečaja bavili su se liturgijskom i homileutsko-katehetskom problematikom. Prvih godina Tečaj se održava u zgradi Bogoslovnog sjemeništa na Kaptolu 29, a od 1964. godine u zgradi Dječačkog sjemeništa na Šalati.

Nakon Koncila, 1965. godine, nadbiskup Šeper obraća se Katoličkome bogoslovnom fakultetu sa željom da organizaciju tečaja ponovno preuzme Fakultet u suradnji s ILO, kojem je na čelu bio banjalučki biskup Pichler. Budući da do izravne suradnje nije došlo, od 1966. Fakultet samostalno organizira Tečaj odredivši mu *Statut*, oblik i trajanje. „Tako je institucijski obnovljen Teološki tečaj za svećenike koji se svake godine ima održavati pod pokroviteljstvom Velikog kancelara KBF-a. (…) Predsjednikom Tečaja uvijek je dekan dotične godine, a potpredsjednikom prodekan, Tajnikom Tečaja imenovan je bio J. Turčinović, koji je tu službu obnašao do 1970. godine, kada je tu dužnost od njega preuzeo A. Rebić.“[333]

Duda je najvećim dijelom svoga profesorskog angažmana na KBF-u bio vrlo aktivno uključen u rad Tečaja, na početku kao voditelj biblijske sekcije budući da je rad Tjedna bio organiziran po različitim teološkim sekcijama. Tada i kasnije sudjeluje kao predavač te, osobito, kao dekan Fakulteta kada u suradnji s tajnikom Adalbertom Rebićem priprema i teme tečajeva, što ćemo pobliže pogledati.

2.4.2.1. Teološko-pastoralni tjedni od 1984. do 1986.

[332] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 36.

[333] REBIĆ Adalbert: Teološko-pastoralni tjedni u službi permanentnog obrazovanja prezbitera, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 809.

O povijesti Tjedna pišu: DUDA, Bonaventura: 25 godina Teološko-pastoralnog tjedna Katoličkog bogoslovnog fakulteta (1961.–1985.), u: *Glas Koncila* (1985.), br. 2., str. 5. i br. 3., str. 8.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, str. 541–545.; REBIĆ Adalbert: Teološko-pastoralni tjedni u službi permanentnog obrazovanja prezbitera, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 803-827.; BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 559–583.; Teološko-pastoralni tjedan u (ne)dovršenoj perspektivi Drugoga vatikanskog koncila, u *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 703–723.

Aktualni dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, već od prvih godina održavanja Tjedna, bio je pozvan na aktivnu ulogu moderatora i onog tko će osmisliti Tjedan. Duda je za svog mandata vođenja Fakulteta vrlo aktivno prihvaćao i tu ulogu pa je potrebno bliže pogledati teološko-pastoralne tjedne upravo u tom periodu. I u ovom pregledu pratit ćemo njegov zbornik *U svjetlu Božje riječi* uz paralelne brojeve *Bogoslovske smotre* gdje su uz njegova predavanja te Uvodne i Zaključne riječi izlazila i ostala predavanja na teme koje su za našu temu vrlo zanimljive.

Kao što smo naglasili, Duda u organizaciji Tjedna aktivno surađuje s njegovim dugogodišnjim tajnikom Adalbertom Rebićem. Prvi Tjedan 1984. godine posvećen je novom crkvenom zakoniku u životu Crkve. U *Uvodnoj riječi* Duda će i ovdje pokazati kako je i Kodeks sav intoniran u povezanosti s Koncilom. Kao primjer i ovdje će se zaustaviti na IV. poglavlju *Lumen gentium* i trostrukoj Kristovoj zadaći povjerenoj cijelom Božjem narodu koje iščitava i u tekstu Kodeksa.[334]

Drugi tjedan po redu, 1985. godine, imao je prilično opširnu temu *Kršćanstvo i kultura*. Ta tema tako važna u procesu nove evangelizacije započete za Ivana Pavla II. i tada je, a i danas, velika nepoznanica u našoj domaćoj Crkve. Ovdje Duda ukazuje da su i Koncil, a i koncilski usmjereni Pavao VI. i Ivan Pavao II. počevši od *Gaudium et spes*

> *da svi djelatnici evangelizacije treba da sebi živo posvjeste da nema evangelizacije bez tkz. inkulturacije. Suvremena evangelizacija treba da se nadovezuje na suvremenu kulturu, uzetu u cjelini, a napose na kulturu određene sredine. I to na kulturu koja je i baštinjena, ali je i u trajnom dostvaranju. Crkva je pozvana i da evangelizira samu kulturu. Treba da je obazrivo ali ustrajno pročišćava i bogati Evanđeljem. No u isto vrijeme, da bi Crkva uspješno evangelizirala, treba da se sama što obilnije umije poslužiti svim tekovinama suvremena kulture*.[335]

Od važnijih predavanja relevantnih našoj temi spomenimo: Mirko J. Mataušić, *Crkva i sredstva društvenog priopćavanja*; Leonard Tandarić, *Sv. Ćiril i Metodije – novi pristup evangelizaciji*; Drago Šimundža, *Religiozna upitnost suvremene hrvatske književnosti*; Željko

[334] DUDA, Bonaventura: Uvodna riječ, u: *Bogoslovska smotra* 54(1984.), br. 2–3., str. 201.

[335] DUDA, Bonaventura: Uvodna riječ, u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 3–4., str. 282.

Puljić, *Kultura u misli Ivana Pavla II.*; Josip Baričević, *Kateheza kao trenutak inkulturacije*; Josip Baloban, *Znakovi i simboli u suvremenoj evangelizaciji*.[336]

Treći tjedan održan 1986. godine s temom *Navještaj vjere mladima* (1985. u Crkvi u Hrvata bila je proglašena Godinom mladih) otkriva koliko je Duda pronicavo gledao upravo na apostolat mladih. U svojoj Uvodnoj riječi citira *Završni dokument Druge izvanredne sinode biskupa,* o kojoj smo već govorili. Dokument govori o integralnoj i sistematskoj evangelizaciji i katehizaciji te važnu pojmu jedinstvena katehetskog čina koji želi zahvatiti cijeloga mladog čovjeka u njegovu okruženju.[337] Govoreći na kraju Tjedna Duda otkriva koliko je i sam uključen u biranje tema, pa tako i ove. Spominjući kako ga je tih godina novinarka *Politike* upitala vidi li i on, za tadašnje komunističke prilike iznenađujući, povratak mladih religiji, odgovorio joj je:

> *Bojim se. Zašto? Što ako k nama dolaze pošto su se u drugima razočarali? Što ako se i u nama razočaraju? Mogu sa svom skromnošću reći da se toga dana u meni začeo ovaj Tjedan. No također priznajem: sa strahom sam ga odgađao, a pošto je prošla Godina mladih, smatrali smo da razmišljanja treba baš početi. Trebao bi ne samo jedan Tjedan nego mnoga razbuđena razmišljanja i odlučivanja na mnogim razinama što sve treba učiniti za mlade da nas našu u stanju istinske pastoralne pripravnosti kad god se ili pojedinačno ili u većem broju na nas obrate.*[338]

Ovdje se možemo zapitati: nije li svaka generacija mladih u takvoj opasnosti kada se dogodi veće zanimanje za duhovno i religiozno zbog raznih društvenih (ne)prilika, npr. kod nas u devedesetim godinama prošlog stoljeća? Možemo reći da je Duda i ovdje u skladu s učiteljstvom i djelovanjem Ivana Pavla II. nastojao djelovati slijedeći znakove vremena i na ovom, tako važnu području, apostolata mladih.[339]

---

[336] Sva su predavanja objavljena objavljena u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 3–4.

[337] Usp. DUDA, Bonaventura: Uvodna riječ, u: *Bogoslovska smotra* 56(1986.), br. 3–4., str. 141.

[338] DUDA, Bonaventura: Završna riječ dekana Fakulteta, u: *Bogoslovska smotra* 57(1987.), br. 1., str. 136.

[339] Od važnijih predavanja na tome *Tjednu* treba izdvojiti: Josip Baričević, *Vrijednosti mladih danas. Socio-psihološki i pedagoško-religiozni vid*; Tomislav Ivančić, *Buđenje duhovno-religiozne dimenzije u mladih*; Milan Šimunović, *Prenošenje vjere mladima*; Sebastian Bolenić, *Mladi i glazba*; Franjo Topić, *Papa Ivan Pavo II. i mladi*; Vladimir Hudolin, *Ovisnot mladih o drogi i alkoholu*. Sva su predavanja objavljena objavljena u: *Bogoslovska smotra* 56(1986.), br. 3–4.

Sam Duda upravo tih godina (1984.) ovako sumira važnost Tjedna za Crkvu u ondašnjoj Jugoslaviji te poziva na njegovo znanstveno vrednovanje:

> *Važna je i stoga što je majkom tolikih drugih sličnih pothvata u našoj Crkvi: u Sloveniji, u Splitu, u Rijeci, pa redovnički tjedan, Tjedan svećeničke duhovnosti i dr. Sve su te strukture proizašle iz našeg Teološko-pastoralnog tjedna, i bez njih bi teško bilo zamisliti obnovu u našoj Crkvi. Ta inicijativa našeg fakulteta zaslužuje posebno proučavanje. I neće je biti lako do kraja provesti jer smo prvenstveno pažnju usredotočili na dobro održavanje tih tjedana, a ne na svu popratnu dokumentaciju.*[340]

2.4.3. Kršćanska sadašnjost

Čitajući povijesne, teološke, pastoralne ili tek prigodničarske osvrte i prisjećanja na događaj i osobito prihvat Koncila u nas, redovito nailazimo na naglašavanje tri pobrojene i opisane inicijative: *Glas Koncila*, Teološko-pastoralni tjedan i Kršćansku sadašnjost. Ovdje nam predstoji pobliže pogledati nastanak i razvoj treće od njih, izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost[341] s posebnim naglaskom na Dudino sudjelovanje u tom procesu.

---

[340] DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 94.

[341] Plodnu i bogatu iako ne uvijek laku prošlost ovoga jedinstvena izdavačkog, ali i teološkog pothvata može se pratiti u nekoliko knjiga i zbornika od kojih su najznačajnije: ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Kršćanska sadašnjost 1968-1993,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993. (ovdje se nalazi važan članak istog autora napisan o desetoj obljetnici Deset godina Kršćanske sadašnjosti (1968-1978) izašao u: *Svesci* (1979.), br. 34., str. 2–26); ŠAGI, Bono, Zvonimir (uredio): *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. (ovdje su također skupljeni mnogi relevantni članici o povijesti i važnosti Kršćanske sadašnjosti iz pera njezinih osnivača i podupriatelja) te Zbornik radova sa znanstvenog simpozija o 40. obljetnici djelovanja TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010. Od brojnih članaka možemo izdvojiti i TURČINOVIĆ, Josip: „Kršćanska sadašnjost“ u pokoncilskoj obnovi, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 88–120.

Sam naziv Kršćanska sadašnjost pojavljuje se prvi put u časopisu *Svesci* u došašću 1966. godine: „Njihove su ciljeve urednici istakli u uvodnoj riječi: 'Po sebi se razumije da nam je prvenstveni zadatak da se ovim putem također pomogne što brže, istinskije i plodonosnije kročenje Koncila kod nas. Koncila kao *zbirke dekreta,* ali i *Koncila kao puta* kojim se po dekretima krenulo' (podcrtao BD).“[342] Iz kruga ljudi okupljenih oko časopisa razvit će, a 1968. i utemeljiti, Centar za koncilska istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanske sadašnjosti. Uz trolist koji je trajno obilježio ne samo Kršćansku sadašnjost nego i cjelokupno vjersko izdavaštvo u ondašnjoj Jugoslaviji, a posebice u Hrvatskoj do demokratskih promjena, Josipa Turčinovića, Vjekoslava Bajsića i Tomislava Janka-Šagi Bunića, Duda, uz mnoge druge katoličke intelektualce i kulturnjake, bilo svećenike, bilo laike, surađuje na mnoštvu projekata.[343] O utemeljiteljima Kršćanske sadašnjosti već smo šire progovorili. Za sam njen nastanak i razvoj bilo je važno njihovo međusobno nadopunjavanje koje Duda ovako opisuje:

> *Šagi-Bunić je u to unio svoje bogato i mnogostrano koncilsko iskustvo s poznavanjem koncilski utjecajnih teologa i pokoncilskih teoloških tokova, sa svestranim poznavanjem predratnih odrednica katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Josip Turčinović je kao založeni student kroatistike na Sveučilištu u Zagrebu izravnim dodirom upoznao strujanja i očekivanja mlađe generacije hrvatskih sveučilištaraca. Vjekoslav Bajsić … u taj je*

[342] DUDA, Bonaventura: Iz založenog htijenja pokoncilske obnove, u: ŠAGI, Bono, Zvonimir (uredio): *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 145.

Duda ističe kako je časopis popraćen pismom kardinala Franje Šepera datiranog 8. prosinca 1966., na godišnjicu završetka Drugoga vatikanskog koncila. Šeper će biti i utemeljitelj Kršćanske sadašnjosti.

[343] Neki od komentatora i poznavaoca prilika u Kršćanskoj sadašnjosti u svojim prisjećanjima i prosudbama ubrajaju Dudu kao četvrtog, ravnopravnog animatora i protagoniste Kršćanske sadašnjosti. I ovdje, uz toliko drugih primjera, vidimo da je opravdano ono što primjećuje i Vlado Košić kada govori o „zagrebačkoj teološkoj školi“ u kojoj kao najzaslužnije navodi Šagi-Bunića, Bajsića, Turčinovića i Dudu uz nekolicinu ostalih. Usp. KOŠIĆ, Vlado: Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 23. U istom zborniku Živko Kustić ovu četvorku, uz najzančajnije za rad i nastanak Kršćanske sadašnjosti, naziva i „mozgom Glasa Koncila“ Usp. KUSTIĆ, Živko: Naše crkvene i društvene prilike u vrijeme djelovanja Kršćanske sadašnjosti, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 45. Uz Košića i Kustića tako smatra i Esad Ćimić Usp. Dijalog kršćana i ateista u nas i uloga Kršćanske sadašnjosti u tome, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 232.

trolist unio hladnoću razmišljanja i vjernost smišljenim odlukama, s velikim smislom za konkretna rješenja.[344]

Zanimljivo je pogledati i daljnju pripremu osnivanja Kršćanske sadašnjosti koju Duda iščitava okupljanjem oko već postojećih ili tek začetih institucija: mlađe profesore Katoličkoga bogoslovnog fakulteta, krug koji se okupljao oko *Glasa Koncila*, mnogi sudionici teološko-pastoralnih tjedana u Zagrebu, osobito oni koncilski angažirani u Zadru i Rijeci. Tu su i mnogi svećenici Zagrebačke nadbiskupije koji su po svojim dekanatima organizirali različite koncilske tribine te mnogi laici od kojih Duda ovdje osobito izdvaja tada mlađe: Ljiljanu Matković, Marijana Zidarića, umjetnika Antu Starčevića, Matu Križmana, Julija Sulića. „Tako je Kršćanska sadašnjost vrlo brzo postala središte oko kojega se okupljao i susretao velik broj ljudi koji su Koncil smatrali svojom zadaćom.“[345]

Sržno Kršćanska sadašnjost svoj glavni doprinos recepciji Koncila u nas daje na svim najvažnijim područjima vjerskog i općecrkvenog života: obnova liturgije, biblijska obnova i biblijski pastoral, katehetski priručnici i pomagala, probuđeni apostolat laika, ekumenizam i dijalog.[346] Gotovo o svim ovim temama govorili smo ili ćemo govoriti pokazujući Dudu kao koncilskog teologa i praktičara pa logično da je on sudionik ili čak važna osoba u svim ovim djelatnostima Kršćanske sadašnjosti.

U Kršćanske sadašnjosti postoji i vrijeme kada socijalni i ekonomski problemi doveli u pitanje opstojnost kuće. Nakon dužeg savjetovanja njezini su voditelji (Bajsić, Šagi-Bunić i Turčinović) 31. 5. 1977. sazvali veću grupu teologa te je ustanovljeno Teološkog društva Kršćanska sadašnjost godine (TDKS).[347] Nastojalo se pažljivo urediti Statut i interne odredbe prema državnim zakonima ali pazeći i na crkvene zakone. Taj je čin u crkvenim krugovima ali i šire izazvao znatnu uznemirenost, sumnjičenje i protivljenje poglavito zato što je – mimo

[344] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 3., str. 268.

[345] *Isto*, str. 267.

[346] Tako sržno možemo prebrojati teme o kojima pišu autori u zborniku koji i mi pratimo u ovom prikazu: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

[347] Više autora pod različitim vidom osvrće se na taj događaj od 31. 5. 1977. u samostanu franjevaca trećoredaca u Odri kada Kršćanska sadašnjost ulazi u sklopu „socijalističkog samoupravljanja“. Mi ovdje izdvajamo treće poglavlje članka: ŠAGI-BUNIĆ, Janko, Tomislav: Deset godina Kršćanske sadašnjosti 1968.–1978., u: *Kršćanska sadašnjost 1968.–1993.*, Zagreb, 1993., nepaginirano.

svojih nakana – podsjećao na proreżimsko Ćirilo-metodsko staleško društvo (CMD) te na taj način dobilo epitet suradnika režima.[348] Takvo stanje trajalo je do 1989. godine kada su Statut i interni dokumenti revidirani u skladu s novim Zakonikom kanonskog prava. Kao takvi prihvaćeni su na zasjedanju Biskupske konferencije Jugoslavije u Đakovu 3. 10. 1989. te je društvu priznata pravna osobnost u Crkvi. Napokon, stvaranjem Republike Hrvatske daljnje je djelovanje Kršćanske sadašnjosti regulirano dvama ugovorima od 26. 6. i 2. 8. 1992. kojim su potpisnice Zagrebačka nadbiskupija i Kršćanska sadašnjost.[349] O svim tim događajima presudna je bila uloga zagrebačkog nadbiskupa kardinala Franje Kuharića. Njemu „članovi Kršćanske sadašnjosti i danas trebaju zahvaliti (…) što se nije dogodio 'zagrebački slučaj' s nesagledivim negativnim posljedicama. Kardinal je znao da je upravo izdavačka djelatnosti iz Zagreba 'na svoj način prekinula šutnju Crkve iza željezne zavjese.'"[350]

Sam Duda iako sam nije formalno-pravno pristupio društvu često je vršio ulogu svojevrsna miritelja i savjetnika u tim i kasnijim nesuglasicama. Zato se i na njega mogu primijeniti riječi koje je kardinal Kuharić izrekao u opširnom intervju Glasu Koncila na ovu temu:

---

[348] Jedan od dobrih poznavatelja ondašnjih odnosa Crkve i društva Vladimir Stanković nastojeći pokazati kako su se ove tvrdnje godinama prenosile bez pravih dokaza osvrće se na ovaj problem sljedećim riječima: „Pišući u Hrvatskoj reviji u svesku od 4. prosinca 1981. godine esej o Teološkom društvu 'Kršćanska sadašnjost', autor pod pseudonimom Fidelis romanus (…) napisa i ovo: 'Po najstvarnijoj dijagnozi, to je 'rak-rana' na tijelu Crkve u Hrvatskoj, koja će nastaviti izgrizati zdravo tkivo Crkve, ne samo u domovini, nego i izvan nje jer među onima koji djeluju u inozemstvu ima mnogo pristaša toga pothvata (…)' Ova tvrdnja, koja je prepisana i u knjizi Nismo šutjeli u izdanju HKZ "MI", Zagreb, 2004., ali ovaj put uz ime stvarnog autora, Nikole Mate Roščića." STANKOVIĆ, Vladimir: Kršćanska sadašnjosti i hrvatska inozemna pastva, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 233.

Ovdje se kratko želimo osvrnuti i na zapis Vladimira Zagorca pod nazivom *Memoari*. Iako on nema nikakvo znanstveno utemeljenje – tvrdnje koje su u njemu iznesene nisu poktrijepljene nikakvim dokazima ili barem upućivanjem na njih – donosi mnoge osude i optužbe na račun više osoba u vodstvu i službama Zagrebačke nadbiskupije te Katoličkoga bogoslovnog fakulteta (uključujući i Dudu i Šagi-Bunića) i vodstva Kršćanske sadašnjosti za koju kaže da je kao pokret osnovana „u dosluhu s Udbom". Usp. ZAGORAC, Vladimir: *Memoari,* vlastita naklada, Zagreb, 2007., str. 109–110. Smatramo da, budući da optužbe koje iznosi nije ničim utemeljio, ne treba posebno obrađivati, odnosno da je na njih odgovoreno u literaturi koju navodimo.

[349] Dokumenti su skupljeni u: ŠAGI, Bono, Zvonimir (uredio): *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 211-252.

[350] BALOBAN, Josip: Predstavljanje knjige „Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja", u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 350.

Nisu radili mimo biskupa i bez biskupa. (...) Zato su i došli u Zadar na biskupsku konferenciju (održana 11-13 10. 1977., op. a.) (...) Dopustio sam rizik ali s povjerenjem u osobe. (...) Evo, sve je to prošlost, mnogi smo od toga trpjeli, neki podnijeli i osude i sumnjičenja, neki do smrti izgorijeli. Ostala su dijela, rezultati te crkvene izdavačke dijelatnosti kojoj nije bilo para u komunističkim zemljama. Pravedno je s tih ljudi skinuti ljagu, a to jedinstveno iskustvo istinito zabilježiti za povijest.[351]

2.4.3.1. Dudina uloga u izdanjima i inicijativama Kršćanske sadašnjosti

Opseg ovog rada uvelike bi bio premašen kada bismo ovdje detaljno prikazivali makar samo glavna izdanje iz brojnih biblioteka, periodike te audio-vizualnih izdanja Kršćanske sadašnjosti. Spomenut ćemo, a u nekim slučajevima ponoviti, područja rada Kršćanske sadašnjosti na kojima je Duda najviše sudjelovao.

Na biblijskom i liturgijskom području Kršćanska je sadašnjost do sredine devedesetih godina prošlog stoljeća bila jedini izdavač biblijskih prijevoda i biblijske literature, kao i svih liturgijskih knjiga i obrednika na hrvatskom jeziku. O Dudinoj važnoj, pa i presudnoj ulozi u tim izdanjima opširno ćemo govorit u sljedećem poglavlju.

Spomenimo ovdje da je Duda u uredništvu časopisa *Upoznajmo Bibliju* te kasnije *VIR-a.* Duda je dugogodišnji urednik i biblioteke Kršćanske sadašnjosti *Metanoja* u kojoj je izašlo više vrijednih izdanja s područja biblijskog pastorala, homileutike, duhovnosti i praktičnoga kršćanskog života. Govoreći o svojoj ulozi u tom dijelu izdavačke aktivnosti Kršćanske sadašnjosti, Duda je i opet (pre)skroman navodeći da je ta edicija „imala veliki prihvat ne samo u užim crkvenim krugovima nego i mnogo šire (…) Ona je čista kreacija pok. Josipa Turčinovića, makar joj ja poslije fungiram urednikom (…). Po njoj je koncilski nauk zračio u kršćansku pobožnost i nabožnost".[352] Duda puno piše i u časopisu – biltenu za časne sestre

[351] KUHARIĆ, Franjo: Istina o Teološkom društvu Kršćanska sadašnjosti. Razgovarao Živko Kustić, u: *Glas Koncila*, 39(2000.), br. 44., str. 6-7.

[352] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 3., str. 272.

Effata koji je Kršćanska sadašnjost počela izdavati 1969. godine, kasnije ga predavši Uniji viših redovničkih poglavarica Jugoslavije. List prestaje izlaziti 1973. godine.

Na području kateheze, Kršćanska sadašnjost dati će također velik doprinos: „Smatram (…) biblijski rad jednim od ključnih i nezamjenjivih prinosa KS-a: prvo zato što je otvaranje Crkve za dublje slušanje Riječi jedno od središnjih koncilskih htijenja, a drugo što se ovako uprisutnjena Riječ prirodno i obilato onda prelijeva u obnovljenu liturgiju i katehezu te ih iznutra hrani i predahnjuje. Biblija, liturgija i kateheza čine tako nerazdvojivo jedinstvo.“[353] To zauzimanje za katehezu bit će vidljivo i u osnivanju Pastoralno-katehetske službe (PAKS) Kršćanske sadašnjosti koja će ponajviše pod vodstvom Josipa Baričevića izdati više katehetskih udžbenika te priručnika i pomagala. Duda će biti u široj ekipi koja je pripremala te udžbenike, a za onaj najdugovječniji, *Snagom Duha*,[354] bit će i jedan od suautora.

Spomenuli smo i djelovanje kuće u unapređenju (teološkog) dijaloga. Jedna od važnijih inicijativa na tom području bila je tribina Kršćanske sadašnjosti pod nazivom *Teološki četvrtak* pokrenuta 1981. godine, a trajala je u kontinuitetu sve do 1989. godine, da bi u novije vrijeme bila ponovo pokrenuta.[355] Među prva tri predavača nalazimo redom Tomislava Šagi-Bunića, Dudu s predavanjem *Javno mnijenje u Pracrkvi* te Vjekoslava Bajsića.[356]

Za našu temu važno je spomenuti i pokretanje obiteljske revije *Kana* o čijem pokretanju 1970. godine Tomislav Šagi-Bunić kaže da je „popularni časopis za najšire vjerničke slojeve, upravo pučki časopis u onom smislu kako to odgovara novim vremenima (...) iskustvo je pokazalo da Kršćanska sadašnjost ne može postići svoje ciljeve i zadatke u vezi s radom na ostvarivanju teološke i koncilske informacije kod nas bez širokog komuniciranja s čitateljstvom

[353] TURČINIVIĆ, Josip: „Kršćanska sadašnjost“ u pokoncilskoj obnovi, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 161.

[354] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977.

[355] Usp. KOVAČIĆ, Mislav: Tribina „Teološki četvrtak“: povijest nastanka, kronologija, bibliografija, u: *Bogoslovska smotra* 75(2004.), br. 1., str. 165–179.

[356] Usp. KOŠIĆ, Vlado: Recepcija Koncila u Hrvatskoj – uloga Kršćanske sadašnjosti u tome, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 23–24.

pomoću jednog takvog visokotiražnog časopisa“.[357] Duda je i u ovom projektu sudjelovao s više svojih članaka.[358]

Konačno, spomenimo da od 1984. godine Kršćanska sadašnjost počinje izdavati *Liturgijsko-pastoralni listić* koji je imao za cilj bolje sudjelovanje vjernika u liturgiji i općenito „da se radosna vijest predstavi kao vijest za čovjeka današnjice, da to ne bude teško i tmurno, nego radosno i privlačno. Isto tako, bio je to pokušaj da se vjernicima pruže izrazito duhovni sadržaji za osobnu izgradnju pojedinaca i crkvene zajednice“.[359] Dudina suradnja u Listiću rezultirat će i kasnijim knjigama njegovih propovijedi, o čemu će još biti govora.

2.5. Duda kao teolog i praktičar Drugoga vatikanskog koncila – zaključne misli

U prvom dijelu ovog poglavlja prikazali smo Dudu kao teologa Koncila koji već od samog nagovještaja Koncila (1959.) „koncilski diše“ prateći, oštroumno shvaćajući i otvoreno pišući o glavnim koncilskim novostima i naglascima.

No Dudin bi doprinos za pastoralnu teologiju bio puno manji (naspram prinosa koji je dao dogmatskoj i biblijskoj teologiji) da svoja zapažanja i koncilska uvjerenja na području evangelizacije, pastoralnog uključenja laika i suradnje s njima u koncilskoj viziji Crkve kao *communio* i ideje Božjeg naroda nije svesrdno primjenjivao u praksi. Nekoliko puta u ovom radu zaustavit ćemo se na iznimnu Dudinu osjećaju i otvorenosti za pastoralni *kairos*, a takve su zapravo bile koncilske i postkoncilske godine.

[357] ŠAGI-BUNIĆ, Janko, Tomislav: Deset godina Kršćanske sadašnjosti 1968.–1978., u: *Kršćanska sadašnjost 1968.–1993.*, Zagreb, 1993., nepaginirano.

[358] Neki od njih su: DUDA, Bonaventura: Nova žena i Marija, u: *Kana* 4(1974.), br. 5., str. 5.; Život za hrvatsku riječ (o. J. Stulli), u: *Kana* 11(1980.), br. 9., str. 16–17.

[359] MATAUŠIĆ, Mirko: Liturgijsko-pastoralni listić, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 239.

Pojedini umni i dalekovidni ljudi na čelu s koncilskim čovjekom, zagrebačkim nadbiskupom i kasnije kardinalom Franjom Šeperom, prepoznali su znakove svoga vremena, te su utemeljenjem Teološko-pastoralnog tjedna, Glasa Koncila i Kršćanske sadašnjosti dokazali ne samo svoju teološku i pastoralnu osjetljivost i brižljivost, nego su prihvatili i započeli postupnu transformaciju pretkoncilske Crkve u pokoncilsku na ovim našim prostorima. Te tri koncilske ustanove, uz svoja ponekad i manje uspješna razdoblja, postale su kamenom temeljcem pokoncilske vizije Crkve u Hrvata, promotorom koncilske obnove duboko i trajno oblikujući teološki crkveni i uopće pastoralni život tijekom zadnjih 40 godina 20. stoljeća.[360]

U ovim riječima među „umnim i dalekovidnom ljudima“, uz kardinala Šepera, Dudin lik se jasno ocrtava kao onaj koji je razumijevajući naputke i poticaje Koncila nastojao na njih teološki ukazivati te istovremeno djelovati „ovdje i sada“ ulazeći tako naveliko u područje praktične teologije i pastorala. Sam je Duda, kako smo vidjeli, vrlo ubrzo ustanovio i određeni jaz između proročkih, dalekosežnih koncilskih ideja i onoga što je „na terenu“, u našim konkretnim prilikama, bilo moguće postići.

Upravo s pastoralnog gledišta već sada možemo zaključiti da fizionomija postkoncilske Crkve u Hrvata u prvih desetak godina po Koncilu ima i snažnu Dudinu crtu, odnosno da bi ona izgledala bitno drugačije da nije postojao snažan teološko-pastoralni Dudin angažman.

Kao što smo pokazali, Duda je – svakako uz Šagi-Bunića kao nositelja ove ideje u nas – nastojao i teoretski i praktično ostvariti koncilsku zamisao o preobrazi katoličkog laikata iz „pastoralnog objekta“ prema „pastoralnom subjektu“. Koliko se u tome uspjelo? Tek ulaskom u demokraciju, a onda i u postmodernističko, danas već možemo slobodno reći, novo doba poganstva, možemo zamijetiti koliko smo i u tom procesu na početku i koliko će nam trebati osoba poput Dude koji teoretski razumiju problem i imaju snage, odlučnosti, vjere i smjelosti nešto konkretno i učiniti da bi došlo do značajnijih pomaka. To se osobito očituje u istinskoj uključenosti laika u život Crkve na svim razinama, što je bila istinska novost Koncila na koju je Duda, kao što smo vidjeli, jasno ukazivao. Još 2000. godine Josip Baloban zaključuje:

U 35. pokoncilskih godina nije se dogodila deklerikalizacija pastoralnog djelovanja Crkve, jer laici nisu uključeni u pastoral prema modelu određenih laičkih službi u smislu

[360] BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4, str. 562.

pastoralnih asistenata ili referenata zajednica (…). Uključenost laika u pojedina župna i biskupijska vijeća je, prije svega, formalnog, simboličnog i predstavničkog karaktera. Njihova pak uključenost u župni pastoral je izrazito volonterskog karaktera. (…) U pokoncilskom razdoblju nije su uspio razviti veći broj teologa laika neklerikalnog tipa, premda su na stotine laika i laikinja studirali teologiju i diplomirali. Jedino se, i to s dolaskom demokracije, uspio razviti i punim radnim vremenom zaposliti, laik kao vjeroučitelj(ica) u školi.[361]

U ovom zaključku trebamo se dotaknuti i teme koju smo, kao i mnogi autori koje smo u ovom prikazu slijedili, uglavnom tek dotaknuli, s jedne strane jer to nije izravna tema ovog rada, a s druge upravo zato što još uvijek nedostaju jasni crkveno-povijesni sudovi o tim događajima. Radi se o nesnalaženjima, sporovima, pa i raznim vrstama oporbe koje je koncilsko gibanje i u nas izazvalo. Naravno da je i Duda, kao jedan od predvoditelja svekolike koncilske obnove u nas, i sam to osjećao pa ne čudi da o tome piše u prvom licu, dajući istovremeno dobar pregled vrela i izvora za one koji ovo područje žele dublje istražiti:

Je li u nas bilo izravnih osporavatelja Koncila? Ne bih rekao. No ne možemo reći da nije bilo suzdržanih stavova prema svime, pa i istinskim koncilskim novostima, pa stoga i pravih usporavatelja. Bilo nas je Koncilom oduševljenih, možda nismo uspijevali sve odvagnuti, ali je bilo i takvih koji su nam vagali svaku riječ i svaki potez. Poznati su u tom smislu članci (…) Čedomila Čekade, osobito njegova knjižica Proigrana šansa (Đakovo 1971.). Na istoj liniji (…) knjiga Vladimira Merčepa Kuda ide katolička teologija (Split 1980.), a i drugi njegovi članci. Zbog zanimljivosti a i vrijednih opaski zapisujem i članak Josipa Ćurića Šesti čovjek (OŽ 1971, 6, str. 497–506) (…) Stoga je u nas bilo ljudi koji su umjeli i trpjeti za svoja koncilska uvjerenja.[362]

Mi možemo zaključiti da i u novom vremenu u kojem danas živimo koje, u usporedbi s komunizmom, nipošto nije manje neprijateljski raspoloženo prema kršćanstvu i Katoličkoj crkvi kao daleko najbolje organiziranu i najistaknutijem njegovu članu, osobito u nas, treba dobro razumijevati koncilsku misao i njome nadahnjivati svoju praktičnu aktivnost „ovdje i sada“. Zato nam se čini da Dudini tekstovi, ali i način kako je u konkretnim prilikama djelovao

[361] *Isto*, str. 568.

[362] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (I), u: *Crkva u svijetu* 30(1996.), br. 2., str. 170.

mogu inspirirati i pomagati i nama danas pred, na svoj način sličnim, teološkim i pastoralnim pitanjima i izazovima.

Svaka od ove tri inicijative bila je svojevrstan poseban događaj i miljokaz započeta koncilskog puta Crkve u Hrvata. U svoje vrijeme, osobito do dolaska demokracije i mijenjanja ne samo mentaliteta i društvenog uređenja, već i crkvenog ustrojstva, ali i „tržišnog okruženja", oni su uistinu uvelike doprinijeli tome koncilskom putu. Iako su sve tri (po)koncilske inicijative o kojima smo ovdje govorili i dalje prilično aktivne i aktualne, stječe se dojam da svakoj od njih manjka svježeg duha i svježih ideja. Možda je jedan od razloga i to što u njihovu dugu i časnu postojanju vodeća mjesta ili barem moderatorsku poziciju (kada je u pitanju Teološko-pastoralni tjedan) nikada nisu obnašali vjernici laici te se ovdje na praktičan način nije „dogodilo" uključenje laika na način kako je (i) Duda o tome pisao.

Dobro to opisuje sam Duda kada, zaključujući svoj prikaz nastanka i razvoja *Glasa Koncila*, veli:

> *Glas Koncila je u prvo vrijeme bio doista događaj, ako se malo smije uspoređivati s velikim, događaj u Hrvatskoj razmjeran sa samim Koncilom u svijetu. Sa svoje strane, koliko sam u njemu od početka sudjelovao, mogu reći da mu je glavna nakana tada bila: da se hrvatski vjernik i svaki katolik u tadanjoj Jugoslaviji – uza sve pritiske, potiskivanja, marginalizacije, pa i formalne progone – doživi članom Crkve te se i samom informacijom o koncilskom događanju osjeti podržan solidarnošću svih Kristovih vjernika u svijetu. Stoga i nije čudo, a bilo je čudo poticajno i za same pokretače i za crkvene autoritete, što je bio tako prihvaćen od cijele naše javnosti osobito katoličke.*[363]

[363] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), u: *Crkva u svijetu* 30(1996.), br. 2., str. 261.

3. ULOGA I ZNAČENJE BONAVENTURE DUDE U BIBLIJSKOM PASTORALU HRVATSKOGA JEZIČNOG PODRUČJA

Kao što smo naznačili u uvodnim stranicama, Bonaventura Duda prvenstveno jest bibličar, ali zaokupljen „dijelom blagovjesništva“ kako sam pokazuje još u prvom broju Bogoslovske smotre.[364] Zato na početku ovog dijela rada želimo pogledati njegovu ulogu u prijevodima biblijskih tekstova te važnosti i trajnosti tih tekstova u suvremenom pastoralu Crkve u Hrvata, točnije njezinu biblijskom pastoralu. Zbog toga je potrebno vidjeti točnije značenje i povijest ove vrste pastorala u nas te pobliže pogledati dokumente magisterija koji o njemu govore.

Dokument koji zahtijeva poseban osvrt svakako je koncilska dogmatska konstitucija o božanskoj objavi *Dei verbum*, osobito njezino šesto poglavlje pod nazivom *Sveto pismo u životu Crkve*.[365] To je poglavlje u uskoj povezanosti s biblijsko-pastoralnim i katehetskim buđenjem nakon Drugoga vatikanskog sabora koje se osjetilo i u našim krajevima upravo zahvaljujući biblijskim izdanjima u kojima je Duda sudjelovao.

Drugi dokument na koji ćemo se pobliže osvrnuti jest dokument Papinske biblijske komisije *Tumačenje Biblije u Crkvi* koje je dalo definiran okvir, sadržaj i određenje biblijskom pastoralu i svim njegovim dijelovima. Upravo spomenuti dokument koji u svom četvrtom poglavlju pod naslovom *Tumačenje Biblije u životu Crkve*[366] upućuje upravo na ove pastoralno-katehetske poveznice bit će i metodološki okvir ovog poglavlja koji će nam pomoći u lakšem pregledu Dudina rada i doprinosa na ovom području.

Kao jedan od važnih oblika korištenja Biblije u pastoralnom služenju svakako je kateheza. Zbog toga je potrebno u ovom poglavlju progovoriti i o problematici biblijske

[364] Usp. DUDA, Bonaventura: Apostolsko „djelo“ kao bogoslužje; Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve (Dj 1–15), u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 1., str. 81–91.; tadođer u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., 11–24.

[365] Usp. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 21–26.

[366] PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA: *Tumačenje Biblije u Crkvi. Govor pape Ivana Pavla II i dokumenti Papinske biblijske komisije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

kateheze te zatim pogledati Dudinu ulogu u katehetskim nastojanjima i inicijativama na našem području. Osobito će nas zanimati njegova uloga u stvaranju (biblijskih) dijelova katehetskih udžbenika, u izdanju Kršćanske sadašnjosti: *Katekizam 3, Katekizam 4, Pođimo zajedno. Katekizam 5, Put u slobodu. Katekizam 6, Snagom Duha*.

Pogledat ćemo i Dudinu ulogu u oblikovanju i izdavanju dvaju biblijskih izdanja namijenjenih prvenstveno djeci i mladima: *Sinopsu Evanđelja* te *Ilustrirane Biblije mladih* kao jednog od prvih i najraširenijih biblijskih pomagala tijekom nekoliko desetljeća u našoj, tada isključivo, župnoj katehezi. Pogledat ćemo i nekoliko članaka u kojima se Duda bavi problematikom biblijske kateheze i kateheze uopće.

3.1. Značenje dokumenata *Dei verbum* i *Tumačenje Biblije u Crkvi* te pregled biblijskog pastorala

3.1.1. Novost *Dei verbuma*

Prijelomni dokument za proučavanje biblijskog pastorala u sveukupnosti njegova sadržaja predstavlja bez sumnje dogmatska konstitucija o Božanskoj objavi *Dei verbum*.[367] Izglasana je nakon dugih rasprava (doživjela je pet prerada predlaganih i dorađivanih nacrta) na završnoj sjednici Koncila 1965. godine. Jedan od najvećih izazova za njezino sastavljanje i prihvaćanje bio je kako se odrediti prema različitim shvaćanjima i odnosima na relaciji objava – Pismo – predaja što u sebi uključuje povijesno, teološko, egzegetsko i ekumensko pitanje. Zbog važnosti za našu temu pogledajmo ukratko njezin sadržaj.

Konstitucija se sastoji od šest poglavlja od kojih je prvih pet pretežno doktrinalne naravi dok je šesto usmjereno pretežno pastoralno. Prvo poglavlje govori o stvarnosti objave (br. 2–6). Drugo poglavlje govori o prenošenju objave (br. 7–10). Treće poglavlje govori o nadahnuću

[367] Kako smo već naglasili, na hrvatski jezik će je prevesti upravo Bonaventura Duda zajedno s Tomislavom J. Šagi-Bunićem.

i tumačenju Svetog pisma (br. 11–13). Četvrto poglavlje govori o Starom zavjetu (br. 14–16). Peto poglavlje govori o Novom zavjetu (br. 17–20). Šesto poglavlje, koje nas ovdje i najviše zanima, govori o Svetom pismu u životu Crkve (br. 21–26).

U kratku pregledu onog što kao novost donosi *Dei verbum* želimo odgovoriti na dva pitanja: 1) zašto je bila važna i u čemu je novost dogmatske konstitucije *Dei verbum*, 2) kako se ta novost odražava u biblijskom djelovanju Bonaventure Dude, osobito u prevodilačkom radu i tadašnjoj biblijskoj katehezi?[368]

Ključni izričaji ovih poglavlja mogu se sažeti na sljedeći način. U prvom poglavlju Drugi vatikanski koncil, za razliku od Prvoga vatikanskog koncila, želio je naglasiti Božju objavu u povijesti pri čemu je do izražaja došla Božja prijateljska inicijativa.[369] Tako shvaćena objava kao dijalog i prijateljsko komuniciranja s ljudima (Iz 13,11; Iv 15,14–15) ispunja se u punini objave – Isusu Kristu.[370] Ovdje osobito mislimo na izričaj: „ovom objavom nevidljivi Bog u bujici svoje ljubavi zapodijeva razgovor s ljudima kao prijateljima i s njima druguje da ih pozove u zajedništvo sa sobom i da ih u nj prigrli (…) Po toj nam objavi najskrovitija istina i o Bogu i o čovjekovu spasenju sviće u Kristu, koji je ujedno posrednik i punina sve objave“[371] koji će imati dalekosežne posljedice i za postkoncilsku katehezu. On se prvenstveno ogledao u naglašavanju kateheze kao uvođenja u osobni susret nasuprot učiteljskog priopćavanja te njezine kristocentričnosti[372] nasuprot dogmatičnosti.

[368] U ovom dijelu rada slijedimo nekoliko knjiga i članaka: POPOVIĆ, Anto: Sveto pismo u teologiji i pastoralu Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 713–744. (A. Popović svoj članak započinje upravo ovim pitanjem o važnosti i novosti DV s gledišta uloge Svetog pisma u teologiji i u pastoralu Crkve); CIFRAK, Mario: Biblija u pastoralnom radu prema dokumentu Tumačenje Biblije u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 76(2006.), br. 4., str. 881–900.; PRANJIĆ, Marko: Biblijska kateheza, u PRANJIĆ, Marko (priredio): *Biblija u katehezi*, Zagreb, 1992., str. 7–22.; *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*. *Radovi katehetskih ljetnih škola 1983.–1985*., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.; ALBERICH, Emilio: *Kateheza i crkvena praksa*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1986. (osobito poglavlje Opseg Božje riječi i posljedice za katehezu, str. 53–66.); RUPČIĆ, Ljudevit, KRESINA, Ante, ŠKRINJAR, Albin: Konstitucija o božanskoj objavi, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981.

[369] Usp. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2.

[370] Usp. *Isto*, br. 2, 4.

[371] *Isto*, br. 2.

[372] Usp. *Isto*, br. 4.

Drugo poglavlje važno je jer je naglasilo povezanost između Predaje i Svetog pisma tako što je istaknuto da i predaja i Sveto pismo izviru iz jednoga božanskog izvora objave i funkcioniraju kao dva kanala kojima se prenosi objava iz istoga božanskog izvora i vodi k istom cilju.[373]

U trećem poglavlju Koncil je otišao korak dalje u usporedbi s Prvim vatikanskim koncilom u pitanju nadahnuća – inspiracije Svetog pisma. Dok je na Prvome vatikanskom koncilu izričito odbačeno minimalističko (subsekventno) shvaćanje nadahnuća, na Drugom je koncilu implicitno odbačeno i maksimalističko (verbalno) shvaćanje nadahnuća time što je afirmirano autorstvo ljudskih pisaca, njihova sloboda i kreativnost.[374] Iako je nakon toga došlo i do brojnih nesnalaženja, ova pozitivna formulacija omogućila je razvoj tumačenja koji slijedi analogiju utjelovljenja koji se ukratko može sažeti u sljedećem. Kao što je riječ Vječnog Oca uzela naše slabo ljudsko tijelo u otajstvenu događaju utjelovljenja, tako su Božje riječi izrečene ljudskim jezikom postale slične ljudskom govoru.[375]

Četvrto i peto poglavlje konstitucije koja govore o Starom i Novom zavjetu ovdje su nam manje bitna. Više nas zanima šesto poglavlje koje je pretežno pastoralnog usmjerenja, između ostalog i zato što je „nastalo je iz sasma pastoralnih potreba. Sabor je naime, uvidio da je privatno čitanje Pisma zapušteno, posebno kod laika, i da je stoga krajnje vrijeme da se stvori ili pojača praksa čitanja Pisma“.[376] Ovdje će se Sabor osloniti upravo na formulaciju iz *Dei verbuma* o dijaloškoj naravi božanske objave ukazujući na koji je način Sveto pismo hrana svega crkvenog propovijedanja, životna snaga Crkve i nepresušno vrelo duhovnog života sinova Crkve.[377]

---

[373] Usp. *Isto,* br. 9.

[374] Usp. *Isto,* br. 11.

[375] Usp. *Isto,* br. 13.

Ovdje se šire osvrćemo na problem analogije utjelovljenja jer se njome i Duda bavio tumačeći encikliku *Divino afflante Spiritu* Pija XII. koja je i donijela ovu novost u katoličku egzegezu.

[376] RUPČIĆ, Ljudevit – KRESINA, Ante – ŠKRINJAR, Albin: Konstitucija o božanskoj objavi, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981., str. 253.

[377] Usp. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 21.

Upute posljednjeg poglavlja Dei Verbuma imale su za cilj da pristup Svetom pismu bude širom otvoren ne samo Kristovim vjernicima (DV 22) nego i nekršćanima (DV 25). Stoga je preporučeno priređivanje ispranih i kvalitetnih prijevoda, prvenstveno s izvornih jezika Svetog pisma (hebrejskog i grčkog), na suvremene jezike, s prikladnim bilješkama, uz mogućnost da ti prijevodi budu plod zajedničkog rada s rastavljenom braćom (ekumenski prijevodi).[378]

Ovdje nalazimo i važan koncilski izričaj o Svetom pismu kao duši svete teologije[379] koje je dalo puno veću važnost Svetom pismu koje više nije tek u službi teologije, nego postaje temelj teološkog istraživanja.[380] Koncil završava ovo poglavlje pozivom na stalno čitanje i proučavanje Svetih knjiga, najprije propovjednike riječi Božje: prezbitere, đakone i katehiste da bi svatko od njih mogao priopćavati neizmjerno bogatstvo riječi Božje, što je osobito važno upravo pod našim vidom promatranja ove tematike.[381]

Govoreći na temu *Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas* Duda će važnost i novost *Dei verbuma* istaknuti na sljedeći način:

I kad bih htio naći u samim koncilskim tekstovima riječ koja bi nekako najbolje izrazila temu (...) mislim da ne bih mogao naći bolje od onih u dogmatskoj konstituciji o Božjoj riječi Dei verbum gdje piše: „Kristovim vjernicima treba biti širom otvoren pristup k Svetom pismu.“ Da, upravo te riječi „late pateat aditus – neka bude širom otvoren pristup“, to je nekako temeljna odluka II. vatikanskog koncila s obzirom na budućnost Božje riječi u pokoncilskoj obnovi.[382]

---

[378] POPOVIĆ, Anto: Sveto pismo u teologiji i pastoralu Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 737.

[379] Usp. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 24.

[380] Saborski oci isto će ponoviti i u: Optatem totius. Dekret o odgoju i izobrazbi svećenika u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 16.

[381] Usp. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 25.

[382] DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

3.1.2. *Tumačenje Biblije u Crkvi* te pregled biblijskog pastorala

Upravo ovo zadnje poglavlje *Dei verbuma* pomoći će da se, s vremenom, jasno izrazi ta veza između Svetog pisma i života Crkve. Ono o čemu mnogi dokumenti, počevši od toga vremena, pišu u ovom kontekstu jest aktualizacija koja je potrebna da bi se dogodio susret čovjeka i Božje riječi. Bog započinje svoj spasiteljski razgovor s čovjekom[383] koji je dio Crkve koja je i povlašteno mjesto tog susreta. Dokument Papinske biblijske komisije *Tumačenje Biblije u Crkvi* u svom završnom četvrtom poglavlju promatra Bibliju prije svega kao riječ Božju koja je upućena ljudima u njihovoj sadašnjosti (aktualizacija) i želi prožeti svaku kulturu (inkulturacija).

Dokument sumira sve rečeno i ukazuje kako je Crkva povlašteno mjesto tog susreta Božje riječi i čovjeka kroz četiri razine koje zajedno čine biblijski pastoral. To su: liturgija, *lectio divina*, pastoralno služenje i ekumenizam.[384]

3.1.2.1. Liturgija i *lectio divina*

Liturgijska je obnova, kako veli dokument, nastojala katolicima ponuditi, rekli bismo, više i bogatije biblijske hrane negoli je to bilo prije Koncila. To se osobito odnosi na euharistiju: „Za naviještanje i tumačenje Božje riječi moramo biti dobro pripremljeni i odgovorni jer je kruh života i riječ Božja i tijelo Kristovo (usp. DV 21). Odatle proizlazi da Sabor vidi jednaku

[383] Usp. Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2.

[384] Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA: *Tumačenje Biblije u Crkvi. Govor pape Ivana Pavla II i dokumenti Papinske biblijske komisije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005., str. 141–151.

vrijednost u riječi Božjoj i tijelu Kristovu. Crkva časti Sveto pismo kao i samo Gospodinovo tijelo, a na to upućuje i prastari običaj dvaju svetohraništa: za Pismo i za euharistiju.“[385] Na sličan je način Sveto pismo dobilo na važnosti u liturgiju riječi svakog sakramenta Crkve te liturgiji časova. Ovdje se izravno vraćamo na našu temu u kojoj ćemo promatrati kako je upravo liturgijska koncilska reforma u nas bila omogućena prijevodima liturgijskih knjiga u kojima je Duda sudjelovao. Iako ih dokument donosi na prvom mjestu, zbog pastoralno-katehetskog značenja mi ćemo prvo progovoriti o druga dva dijela, odnosno o značaju Svetog pisma u pastoralnom i katehetskom djelovanju i služenju.

Spomenuli smo da dokument navodi i tradicionalno (zajedničko) čitanje Svetog pisma, poznato kao *lectio divina*.[386] Ovaj nam je vidik veoma značajan budući da je Duda sedamdesetih godina, u sklopu svojih predavanja na Katoličkome bogoslovnom fakultetu, organizirao i vodio upravo ovakav oblik čitanja Svetog pisma zajedno sa svim zainteresiranim slušačima, uglavnom bogoslovima, kasnije i časnim sestrama te pojedinim laicima. Naime, svakog četvrtka, u obliku seminara, tijekom dva školska sata (susreti su na Fakultetu popularno prozvani „susreti četvrtkom“) Duda je sa studentima čitao liturgijska čitanja sljedeće nedjelje te ih upravo metodom *lectio divina* poučavao kako da na taj način oplode svoj molitveni život i nedjeljne homilije. Ovi će mu susreti pomoći u pisanju za *Liturgijsko-pastoralni listić*, o čemu će još biti govora.[387]

3.1.2.2. Značenje Svetog pisma u pastoralnom i katehetskom djelovanju i služenju

[385] CIFRAK, Mario: Biblija u pastoralnom radu prema dokumentu Tumačenje Biblije u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 76(2006.), br. 4., str. 883.

[386] Tradicionalno se ovaj oblik kršćanske meditacije i molitve nad svetim tekstom sastoji od četiri koraka: *lectio, meditatio, contemplatio, oratio*. Kao takvu prvi je spominje Origen (3. st.), potom Ambrozije, a preko njega i Augustin da bi od Benedikta to postao uobičajen način redovničke molitve i meditacije. Koncil (DV 25), a potom Pavao VI., Ivan Pavao II. (*Novo millenio ineunte* 39) te Benedikt XVI. preporučuju i naglašavaju ovo tradicionalno, individualno ili zajedničko čitanje i usvajanje svetopisamskih tekstova. Postoje razni oblici ovakva načina molitve i usvajanja Božje riječi. Od inicijativa i literature na hrvatskom svakako treba izdvojiti FUĆAK, Jerko: *Praktični rad s Biblijom danas*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991.; HOHNJEC, Nikola: *Biblija u pastoralnom radu*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2003.

[387] Ova činjenica do sada nije bila šire dokumentirana u izvorima. Autor je prenosi po Dudinu kazivanju.

Ovdje zapravo govorimo o nekoliko sastavnica u kojima se bitno odražava odnos Svetog pisma te pastoralnog i katehetskog djelovanja. Radi se o biblijskoj katehezi, homiliji, odnosno propovijedanju, te području koje *Tumačenja Biblije u Crkvi* naziva biblijski apostolat, a obuhvaća prevođenje Biblije na narodni jezik, formiranje biblijskih grupa, održavanje predavanja, izdavanje članaka, biblijskih časopisa i knjiga.

Ovdje konačno dolazimo i do, za nas najvažnijeg, dijela ovog poglavlja u kojem ćemo promatrati Dudin rad na području biblijskog apostolata, odnosno njegova angažmana i ulogu u stvaranju nekoliko prijevoda na moderni hrvatski jezik te njegov doprinos biblijskoj katehezi, izdavanju biblijskih priručnika, časopisa i članaka. O bitnoj temi njegova doprinosa razvoju naše homileutike, odnosno propovijedanja, utemeljena prije svega na Božjoj riječi, šire ćemo progovoriti u četvrtom poglavlju ovog rada.

Iako je njegov pionirski angažman na području biblijskog apostolata pod vidikom izdavanja biblijskih priručnika, časopisa i članaka uistinu velik, nabrojat ćemo ovdje kratko samo najvažnije:

– *Rječnik biblijske teologije*. Radi se o jednom, i danas, kapitalnu biblijskom priručniku koji izlazi odmah nakon Zagrebačke Biblije, 1969. godine, kao njezina logična nadopuna i pomoć u studiranju i razumijevanju Svetog pisma. Prijevod je to djela francuskog isusovca Xaviera Léona-Dufoura[388] i grupe suradnika. Duda se svestrano angažirao na njegovu izdanju te mu piše i predgovor u kojem čitamo:

> *Naš, hrvatski Rječnik biblijske teologije ima ovaj čas i sasvim posebno, naše značenje. Kad se, kao malo kada dosada, na najrazličitijim područjima i jezično i sadržajno usavršuje naša misaonost, ovaj je Rječnik ozbiljan prilog usavršavanju naše kršćanske misaonosti i izraza (...) Prevodilac se, sigurno, ne jednom našao u napasti da ne prevede, već da „prepiše", i to često baš bremenitu biblijsku riječ koja se čini nekako internacionalnom, pa joj ne bi trebalo tražiti hrvatskog izraza. On je tome ponajčešće izbjegao, ali će svatko priznati da to nije bilo lako; mnoge biblijske, a onda i liturgijske,*

[388] LÉON-DUFOUR, Xavier: *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

Ovo je samo jedan u nizu primjera utjecaja različitih isusovaca na Dudin (biblijski) rad. Zanimljivo je da je prvi Dudin biblijski prijevod onaj talijanskog isusovca Pietra Vanetta, na Biblicumu diplomira kod K. Prüma, u Hrvatskoj surađuje s Albinom Škrinjarem te Mijom Škvorcom i Ivanom Fučekom, a samo dobri poznavaoci Dudina života znaju za njegovu duhovnu povezanost s Ivanom Kozeljem, također profesorom Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Većinu ovih podataka autor je saznao iz razgovora s p. Dudom.

pa općenito teološke vrijednosti još nisu ni mišljene ni izražene hrvatski. Ovdje se, dakle, možda po prvi put – barem u posljednjim desetljećima i u ovakvu zamahu – neke temeljne kršćanske vrijednosti misle i izražavaju hrvatski.[389]

– *Biblijski časopisi*: Duda 1966. godine, uz pomoć svojih studenata na Katoličkome bogoslovnom fakultetu,[390] započinje s izdavanjem ciklostirana biltena *Upoznajmo Bibliju*. „Godine 1974. bilten se pretvorio u 'prvu katoličku biblijsku reviju u povijesti Hrvata' pod naslovom 'VIR – Vrijeme i Riječ', oko koje su se po prvi put okupili hrvatski bibličari na zajedničkom poslu.“[391] List neko vrijeme izlazi i kao podlistak *Kane*. Danas ovaj dio biblijskog pastorala nastavlja časopis *Biblija danas* koji zajednički izdaju Hrvatsko katoličko biblijsko djelo i Biblijski institut Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

– *Biblijska izdanja i članci*. Duda je urednik i biblioteke Kršćanske sadašnjosti *Metanoja* u kojoj je izašlo više vrijednih izdanja s područja biblijskog pastorala.[392] U bibliografiji je vidljivo obilje članaka koji u sebi imaju uključeno i promicanje biblijskog pastorala, a oni povezani s pastoralno-katehetskim vidicima obrađeni su u ovom poglavlju.

3.1.2.3. Ekumenizam i međureligijski dijalog

[389] DUDA, Bonaventura: Predgovor hrvatskom izdanju, u: LÉON-DUFOUR, Xavier: *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969., str. 10–11.

[390] Duda o tome svjedoči: „Spominjem i pothvat svojih studenata koju su onih prvih godina nakon Koncila pokrenuli list Upoznajmo Bibliju, svega 20 brojeva. Poslije je to preraslo u reviju VIR – Vrijeme i riječ u izdanju Kršćanske sadašnjosti.“ DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 94.

[391] ŠAGI-BUNIĆ, Janko, Tomislav: Deset godina Kršćanske sadašnjosti 1968.–1978., u: *Kršćanska sadašnjost 1968.–1993.*, Zagreb, 1993., nepaginirano.

[392] Kao ilistraciju ove tvrdnje navodimo knjige iz biblioteke Metanoja: RUPČIĆ, Ljudevit: *Pravi Bog i pravi čovjek*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981. (tri kasnija izdanja); REBIĆ, Adalbert: *Oče naš. Molitva Gospodnja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973. (dva kasnija izdanja); MEASTERS, Carlos: *Evo, sve činim novo. Biblija u novoj evangelizaciji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991. Ova knjiga pokazuje kako u vrijeme dok je pojam „nove evangelizacije“ još gotovo nepoznat široj vjerničkoj, pa i stručnoj Hrvatskoj literaturi i praksi, Kršćanska sadašnjost i Dudu u ovoj biblioteci izlaze s praktičnom knjigom primjene i razumijevanja Biblije u službi nove evangelizacije o kojoj tada puno govori Ivan Pavao II., na što će se Duda šire osvrtati u svom kasnijem pisanju.

Iako se ovo zadnje i kratko poglavlje dokumenta *Tumačenje Biblije u Crkvi* ograničava samo na važnosti Pisma u ekumenskim nastojanjima, neki autori ovdje navode i međureligijski dijalog, osobito prema židovstvu i islamu.[393] Zalaganje i važnost Dudina rada na ekumenskom polju ima svoju važnost kako prema pravoslavnima, tako i kod protestanata.

U prvom slučaju važna je Dudina uloga u ekumenskim susretima (simpozijima) koje su zajednički organizirali Katolički bogoslovni fakulteti u Zagrebu i Ljubljani te Teološki fakultet Srpske pravoslavne crkve iz Beograda. Od susreta na kojima je i Duda zapaženo sudjelovao osobito su važni: 5. međufakultetski ekumenski simpozij 1982. održan Zagrebu;[394] 7. međufakultetski ekumenski simpozij 1984. održan u Stični pod nazivom *Otajstvo Crkve i službe u Crkvi;*[395] te 8. međufakultetski ekumenski simpozij 1988. održan u Đakovu pod nazivom *Euharistija u vjeri i životu Crkve*.[396] Ovdje treba spomenuti i njegovo pisanje o, i na našim prostorima ekumenski zauzetu, kardinalu Augustinu Bei.[397]

S obzirom na ekumensku suradnju s protestantima, iako se sam Duda nije uže bavio ovim pitanjem, njegov biblijski rad postaje i ostaje most upravo po prijevodima na kojima je sudjelovao jer su oni u većoj mjeri prihvaćeni od raznih protestantskih denominacija i kao takvi ušli u njihovo služenje. Dokazuje to i već spomenuta *Ekumenska povelja* osječkoga Evanđeoskog teološkog fakulteta koja je 2008. godine Bonaventuri Dudi dodijeljena upravo zbog ekumenskih nastojanja. O njegovu aktivnu i praktičnu ekumenizmu najbolje svjedoče sljedeći reci:

---

[393] Usp. CIFRAK, Mario: Biblija u pastoralnom radu prema dokumentu Tumačenje Biblije u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 76(2006.), br. 4., str. 883.

[394] Usp. Priopćenje u AKSI, 39/182, prilog I, str.1-5, u: DUDA, Bonaventura – FUĆAK, Jerko – REBIĆ, Adalbert – ZAGORAC, Vladimir (uredili): *Isus Krist jedini Spasitelj svjeta. Ekumenski zbornik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

[395] Usp. BULOVIĆ, Irenej – DUDA, Bonaventura – VALENČIĆ, Rafko: Priopćenje o radu VII. međufakultetskog ekumenskog simpozija u Stični, u: *Bogoslovska smotra* 57(1987.), br. 1–2, str. 81–86.; REBIĆ, Adalbert: VII. medfakultetni ekumenski simpozij. Skrivnost Cerkve in službe v Cerkvi, u: *Bogoslovska smotra* 60(1991.), br. 3–4, str. 386.

[396] Šire o ekumenizmu u nas, s popisom svih međufakultetskih simpozija u: PERIĆ, Ratko: Ekumenska postignuća, u: *Crkva u svijetu* 37(2002.), br. 3, str. 341–342., te PERIĆ, Ratko: Ekumenske nade i tjeskobe, Biskupijski ordinarijat Mostar, Mostar, 1993.

[397] Njemački isusovac Augustin Bea, istaknuti bibličar, kao kardinal osobito je zauzeto radio na ekumenskom području. DUDA, Bonaventura: Kardinal Bea, *Duhovni dnevnik*, u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 14., str. 16.

Godine 1972. pozvao me je prezbiterij Evanđeoske (pentekostne) crkve da se vratim jer se osnivao Biblijski teološki institut, koji je kasnije prerastao u Evanđeoski teološki fakultet. Prekinuo sam doktorski studij (...) Od patra Dude sam saznao da KBF nema stručnjaka za tekstualnu kritiku: „Za to bi trebao iz Münstera dolaziti Kurt Aland, a za to nema novaca. Mi nemamo novaca niti za biblioteku. Morate promijeniti temu, jer vi ćete biti prvi protestant koji će kod nas doktorirati. Tako mi je pater Duda predložio da istražim rad biblijskih društava i nastavak njive Biblije te kroatizaciju Vuk-Daničićeva Svetoga pisma i njegova mnogobrojna izdanja.[398]

Svoj doprinos međureligijskom dijalogu dao je ponajviše prijevodom i opširnim uvodom knjige *Islam i muslimani* autora Jean-Renéa Milota[399], no i u dijalogu sa židovstvom daje svoj doprinos govoreći o Mati Ujeviću, začetniku Hrvatske enciklopedije, pravedniku među narodima.[400]

3.2. Prepoznavanje *kairosa* vremena – nužnosti prijevoda i izdavanja Biblije na modernom hrvatskom jeziku

O prijevodu i izdavanju *Zagrebačke Biblije*,[401] kao i o prijevodu Duda – Fućak – (Gass) Novog zavjeta i Psalama mogla bi se izraditi posebna doktorska disertacija pod biblijsko-

[398] KUZMIČ, Petar: Suradnja hrvatske ekumene s Kršćanskom sadašnjosti, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 219.

[399] DUDA, Bonaventura: Uvod, u: MILOT, Jean-René: *Islam i muslimani*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982. str. 3–10. Izdanje je popraćeno pozitivnim kritikama i osvrtima kao što su: M. Dž.: Dijalog na djelu. J. R. Islam i muslimani. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., u: *Islamska misao* 4(1982.), br. 48., str. 52–54.; MITROVIĆ, Anđelka: Islam iz ekumenske perspektive, u: *Kultura. Časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* (1983.), br. 62–63., str. 204–208.

[400] DUDA, Bonaventura: U vječnom će spomenu biti pravednik, u: *Obnovljeni život* 50(1995.), br. 3–4., str. 413–416.

[401] Ovdje je potrebno nešto reći o imenu „Zagrebačka Biblija“ budući da ono još nije do kraja usvojeno kod svih autora. Tako npr. M. Cifrak donosi: „Što se tiče suvremenih prijevoda na hrvatski, postoji tzv. 'Zagrebačka Biblija'…“ Usp. CIFRAK, Mario: Biblija u pastoralnom radu prema dokumentu Tumačenje Biblije u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 76(2006.), br. 4., str. 886. Mi ovdje slijedimo Dudu koji u više svojih intervjua ističe „Naša se Biblija zove Zagrebačka, jer je to prva cijela Biblija rađena i izdana u Zagrebu.“ Usp. DUDA, Bonaventura:

egzegetsko-prevodilačkim vidom. Nadamo se da će taj velik povijesni, kulturološki, a nadasve biblijski pothvat doživjeti i takvo znanstveno vrednovanje. Naša teza u ovom poglavlju ide u čisto pastoralnom smjeru. Želimo pokazati kako je upravo Duda prepoznao znak vremena, pastoralni *kairos*,[402] i dao se u organiziranje potrebnih preduvjeta za prijevod Biblije na moderni hrvatski jezik te njezinoj recepciji u široku krugu čitatelja, a posredno pridonio biblijskoj kulturi djece i mladih, što ćemo šire dotaknuti u poglavlju o biblijskoj katehezi. O važnosti trenutka svjedoči sam Duda govoreći o suradnicima na projektu: „Svi smo osjećali da je prilika jedinstvena i da valja prionuti dvostrukom maksimalnom odgovornošću: odgovornošću prema svetom tekstu i odgovornošću prema jedinstvenoj prilici.“[403] U kasnijem osvrtu na ove događaje Duda je još izravniji prisjećajući se svog izlaganja na ovu temu 6. veljače 1967. na Teološko-pastoralnom tjednu u Zagrebu:

> *Svi smo se složili, iznijevši i ozbiljne poteškoće, da je to kairos, pogodan čas koji se, možda, zadugo neće više vratiti i koji treba uz najveće žrtve iskoristiti. Bibliju je tražila katolička javnost izazvana osobito II. vatikanskim koncilom i skorom novom liturgijskom obnovom, i opća javnost. Koliko se moje malenkosti tiče, prije nisam ni časa pomišljao da bih se u to neposredno angažirao, premda sam tada već imao prvo djelo prevedeno s izvornoga grčkoga jezika. Sada sam osjetio živi vox temporis koji je postao diktatom moje savjesti, i svršio sam napokon u utrobi kita, kao Jona, da upotrijebim biblijske izraze, i u užarenoj peći, poput triju mladića u užarenoj peći. Dakako, sa svima koji će na tom poslu raditi.*[404]

Iako se ovdje ne zaustavljamo samo na *Zagrebačkoj Bibliji*, već sagledavamo Dudinu ulogu u prijevodu, stvaranju i izdanju nekoliko prijevoda i izdanja (Harmonija evanđelja,

---

Život posvećen Riječi. Razgovor s Matom Marasom, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 11.

[402] Što zapravo znači taj u pastoralnoj teologiji tako omiljen izraz možda je najbolje izrazio Paul Michael Zulehner kada je djelovanje Crkve u društvu izrazio prerečenom rečenicom sv. Atanazija: „Služimo Kyriosu u kairosu!“ Vidi: ZULEHNER, Paul, Michael: *Fundamentalpastoral*, Band 1., Patmos – Verl., Düsseldorf, 1991., str. 14.

[403] DUDA, Bonaventura: Zagrebačka Biblija 1968., u: RAZNI AUTORI: *Mi, Crkva i drugo*. *Sabrani radovi „Bogoslovske tribine“*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971., str. 354.

[404] DUDA, Bonaventura: Biblija Stvarnosti ili Zagrebačka Biblija – kako je do nje došlo i kako je primljena, u: VUGDELIJA, Marijan (uredio): *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*, Crkva u svijetu, Split, 2010., str. 434.

Biblija mladih, Novi zavjet, Lekcionar, kao i svi obrednici te Časoslov), ipak, *Zagrebačka Biblija* u svemu ovome ima primat te je potrebno kratko opisati činjenice njezina nastanka.

Da bismo uopće mogli sagledati veličinu i značenje postignutog, kao i Dudinu ulogu u stvaranju *Zagrebačke Biblije*, a onda i ostalih navedenih prijevoda i izdanja, pogledajmo što joj je sve prethodilo.

3.2.1. Tiskani prijevodi Biblije na hrvatski jezik prije *Zagrebačke Biblije*

Iako postoji duga povijest prijevoda Biblije ili nekih njezinih dijelova na hrvatski jezik prije *Zagrebačke Biblije*, postojalo je samo nekoliko tiskanih prijevoda cijele Biblije.[405]

Prvo takvo izdanje djelo je slavonskog franjevca Matije Petra Katančića (Valpovo, 1750. – Budim 1825.) izašlo u Budimu 1831. godine, *Sveto pismo staroga zakona*, u šest svezaka u slavonskom štokavsko-ikavskom narječju. Ubrzo izlazi i sljedeći prijevod, onaj Ivana Matije Škarića[406] (Postira na Braču, 1793. – Zadar, 1871.), na dalmatinskom štokavsko-ikavskom narječju pod nazivom *Sveto pismo Staroga i Novoga uvita* tiskanog u Beču(1858.–1861.). Treći cjeloviti tiskani prijevod Biblije jest onaj Ivana Evađelista Šarića (Dolac, Travnik, 1871. – Madrid, 1960.) tiskan u Sarajevu (1941.–1942) u tri sveska. U izgnanstvu se tiska Novi zavjet (1953.), drugo popravljeno izdanje cijele Biblije (Madrid, 1960.).[407]

---

[405] Ovdje donosimo samo važna tiskana izdanja katoličkih prevodilaca, s naznakom da preskačemo veliko poglavlje raznih prijevoda od Lekcionara Bernardina Splićanina i prijevoda cijele Biblije Bartola Kašića. Dobar pregled svih tiskanih prijevoda, uključujući i protestanske, donosi: JEMBREK, Stanko, KNEŽEVIĆ, Ruben: Kronološki pregled objavljenih potpunih i djelomičnih prijevoda Biblije na hrvatski jezik, u: *Kairos* 1(2007.), br. 1., str. 137–156.; FUĆAK, Jerko: Prijevodi Biblije na hrvatski jezik, u: *Bogoslovska smotra* 61(1991.), br. 1–2., str. 93-98.

[406] Škarić je radio na njemu gotovo trideset godina. To je naš prvi prijevod Svetog pisma koji uzima u obzir i tekstove na hebrejskom, grčkom i aramejskom ("iz latinskoga s obzirom na matične knjige izbistreno i iztumačeno"). Imao je pretenziju ulaska u sve ilirske zemlje pa pojedine sveske svog opsežnog djela posvećuje (nad)biskupima od Ostrogona do Krka od kojih su neki, uključujući Strossmayera, materijalno pomagali njegov rad i otkupljivali Biblije. Vidi: VRTIČ, Ivana: O jeziku Škarićeva prijevoda Svetoga Pisma, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 33(2007.), str. 450.; DUDA, Bonaventura: Ivan Matija Škarić (1793.–1871.) – prevoditelj Sv. pisma u: *Postira – spomenica u povodu 400. obljetnice osnutak župe*, Postira, 1981., str. 205–218.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 201–219.

[407] Šire o ovom prijevodu i kasnijim izdanjima: ZOVKIĆ, Mato: Šarićeva Biblija 2006., treće popravljeno izdanje, u: VUGDELIJA, Marijan (uredio): *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*, Crkva u svijetu, Split, 2010. str. 461.

Uz ove tiskane prijevode cijele Biblije zbog važnosti i proširenosti još treba spomenuti Josipa Štadlera (1843.–1918.) koji prevodi Novi zavjet i Djela apostolska koji izlaze u Sarajevu (1895.–1907.)[408] te Franju Zagodu (1871.–1956.) koji s izvornika prevodi Novi zavjet, a prijevod izlazi u Zagrebu 1925. godine. Neposredno prije *Zagrebačke Biblije* 1967. godine izlazi i prijevod Ljudevita Rupčića koji uz prijevode Silvija Grubišića i Gracijana Raspudića zahtijeva i poseban osvrt budući da će biti predlošci za dijelove Zagrebačke Biblije.[409]

U ovaj red pripadaju i danas manje poznate redakcije Karadžić-Daničićeva prijevoda *Svetog pisma*: pohrvaćene i latinizirane. Prvo izlazi Šulekova jezična redakcija Karadžićeva prijevoda *Novog zavjeta* i Daničićeva prijevoda *Psalama* (prvo izdanje 1877. godine) te Rešetarova redakcija cijelog Karadžić-Daničićeva prijevoda *Svetoga pisma* (prvo izdanje 1895. godine.).[410]

3.2.3. Tekstovi i prijevodi na kojima se temeljio prijevod *Zagrebačke Biblije* te njezini prevoditelji

Historijat nastanka *Zagrebačke Biblije* nije predmet ovog rada. O njemu iscrpno pišu Katica Knezović kao i sam Duda te navode brojne druge izvore[411] za to pitanje.

---

[408] Nadopunjuje ga V. Čebušnik s Petoknjižjem i povijesnim knjigama.

[409] Sveto pismo – Novi zavjet, s izvornog grčkog teksta preveo i bilješkama popratio dr. fra Ljudevit Rupčić, hercegovački franjevac, Sarajevo, 1967. Pod Rupčićevim imenom, kako sam tvrdi (odgovor, u: *Crkva u svijetu* 4(1969.). br. 3., str. 239–240.) izlazi u Sarajevu 1961. godine prijevod Novog zavjeta Gracijana Raspudića nastao u Americi. Zanimljivo je da se u istom članku Rupčić tuži kako su u njegov prijevod otisnut u *Zagrebačkoj Bibliji* unesene promjene bez njegova znanja, ponekad na štetu smisla. Treći franjevac kojeg smo spomenuli, Silvije Grubišić, čiji će prijevod Petoknjižja biti također predložak za Zagrebačku Bibliju, svoj će prijevod Starog zavjeta, koji je nazivao hrvatskom i iseljeničkom Biblijom, tiskati u Americi u osam svezaka od 1973. do 1983. godine. Konačno će ta dva prijevoda, Grubišićev Starog i Raspudićev Novog zavjeta, izaći pod nazivom Franjevačka Biblija 2010. godine. Neke od ovih činjenica spominje i Duda u: DUDA, Bonaventura: Franjevci i hrvatski biblijski prijevodi, u: DUDA, Bonaventura: *U službi Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 226.

[410] FUĆAK, Jerko: Prijevodi Biblije na hrvatski jezik, u: *Bogoslovska smotra* 61(1991.), br. 1–2., str. 96–98.

[411] KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968*., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008. te njezina dva članka: Zagrebačka Biblija (1968.–1998.), u: *Obnovljeni život* 53(1998.), br. 2., str. 107–129.; Prihvat Zagrebačke Biblije, u: *Obnovljeni život* 53(1998.), br. 3., str. 279–296. Brojna su mjesta, osobito intervjui, gdje se Duda osvrće na povijest toga događaja. Možda najiscrpnije i najpreglednije u: DUDA, Bonaventura: Biblija Stvarnosti ili Zagrebačka Biblija – kako je do nje došlo i kako je primljena, u: VUGDELIJA, Marijan (uredio): *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*, Crkva u svijetu, Split, 2010., str. 423–456. RAZNI AUTORI: *Mi, Crkva i drugo*.

Mi se ovdje kratko osvrćemo na važnu činjenicu da se prijevod Zagrebačke Biblije temelji na četiri ranija prijevoda: za Stari zavjet – cjelokupni prijevod Biblije Antuna Sovića (1881.–1941.), Petoknjižje Silvija Grubišića, Psalmi Filiberta Gassa te Pjesma na pjesmama Nikole Milićevića te za Novi zavjet prijevod Ljudevita Rupčića koji će i prvi biti tiskan u lekturi Josipa Tabaka.[412] Kako sam Duda kaže, priređivači Biblije odlučili su se za takav izbor zbog izvanredno kratkih rokova i svijesti da postojeći biblijski stručnjaci nisu do tada imali gotovo nikakva iskustva u takvu poslu. Od eminentnih prijevoda glavni uzor bit će *La Bible de Jérusalem* (na originalu) koju *Zagrebačka Biblija* slijedi na više razina. Osim nje značajni su utjecaj imale *Die Bibel in heutigen Deutsche* – Herderov prijevod *La Bible de Jérusalem*; *Einheitsübersetzung der Heiligen Schrift. Die Bibel* – njemačku službeni liturgijski prijevod te *The New English Bible* – ekumenski engleski prijevod.[413]

Upravo radi toga Duda i Jure Kaštelan okupljaju vrlo raznoliku ekipu suradnika i to je prva činjenica koju ovdje želimo naglasiti. Naime, svi dotadašnji izdani prijevodi Biblije, uključujući i Sovićev, bili su djelo svećenika, vezani uz teološki jezik i liturgijsku upotrebu koja im je bila bliska. Kod prevoditelja „predtekstova" *Zagrebačke Biblije* vidimo već i jednog ne-klerika Nikolu Milićevića. Još više se taj iskorak vidi u odabiru suradnika. Duda piše: „Moj je prijedlog o književnicima prevodiocima veoma ugodno iznenadio i Košutića i Kaštelana, te je zaključeno da će Kaštelan s Dudom pronaći koje bismo književnike mogli zamoliti za taj posao."[414] Ovdje nećemo nabrajati sve suradnike na prijevodu[415], ali važno je zapaziti ono što naglašava Darko Hudelist u intervju s krucijalnom osobom u prevodilačkoj ekipi Josipom Tabakom. Govoreći o prijevodu kaže: „Možda mu je jedna od najvećih vrlina što su na njemu radili i crkveni biblijski stručnjaci i svjetovnjaci, čak doslovno teisti i ateisti, pa je to jedan od

Sabrani radovi „Bogoslovske tribine", Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971., str. 349–370.; također objavljen u: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 213–224. Od ostalih izvora najznačajnija su svjedočanstva samih suradnika Josipa Tabaka, Marka Grčića, Tomislava Ladana i Zvonimira Mrkonjića.

[412] Usp. DUDA, Bonaventura: Zagrebačka Biblija 1968., u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 214.

[413] Usp. *Isto,* str. 214.; KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968*., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 57-59.

[414] DUDA, Bonaventura: Biblija Stvarnosti ili Zagrebačka Biblija – kako je do nje došlo i kako je primljena, u: VUGDELIJA, Marijan (uredio): *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*, Crkva u svijetu, Split, 2010., str. 433.

[415] Ispuštamo one čiji je prijevod bio odbačen ili su sami odustali.

najboljih primjera civilizacijskoga ekumenizma u nas.“[416] Budući da je u dosadašnjoj literaturi ova značajka prevodilačke ekipe manje naglašena, izdvajamo te književnike: Zvonimir Mrkonjić, Ante Sekulić, Stjepan Hosu, Marko Grčić, Olinko Delorko, Tomislav Ladan, Zlatko Gorjan i Jure Kaštelan. Na trećoj razini prijevoda ovaj književni rad pregledavali su i uspoređivali naši bibličari Ivan Golub, Ante Kresnina, Janko Obreški, Adalbert Rebić, Ljudevit Rupčić te Celestin Tomić[417] te redaktori Bonaventura Duda i Jerko Fućak, koji se blisko surađivali s Josipom Tabakom. Stoga Jerko Fućak s pravom zaključuje:

> *Izdavanje Biblije odgovaralo je višestrukim životnim potrebama: financijskim, narodnim, kulturnim, religioznim, evangelizatorskim, pastoralnim. Te su potrebe i želje na djelu okupile i povezale mnoge ljude: ljude iz izdavačke kuće 'Stvarnost', 'Vjesnik', književnike, katoličke laike, profesore jezika, teologije i Biblije, novinare, gotovo sve što se toga časa u Hrvatskoj moglo okupiti. (...) Bio je to pravi opus evanglizationis. (...) Bilo je nastalo neko biblijsko gibanje, neko zanimanje za Bibliju i njezine vrednote. Opet: svojevrsna evanglizatorska situacija. Ali to je gibanje prema popraćeno pastoralnim i evangelizacijskim nastojanjima*.[418]

3.3. Liturgijski prijevodi i nastanak Novog zavjeta Duda – Fućak – (Gass)

Nije potrebno puno naglašavati činjenicu da južnoslavenska, pa tako i naša književnost počinje upravo iz liturgijsko-pastoralne potrebe za prijevodom liturgijskih knjiga te da je taj početak, kako nalazimo u *Žitjima* Konstantina – Ćirila upravo onaj iz Ivanova Prologa *Iskone be slovo.*[419]

---

[416] HUDELIST, Darko: Štab providnosti Božje. Razgovor s Josipom Tabakom, u: *Start* od 24. prosinca 1988., str. 74.

[417] Tomić i Kresina bili su i službeni crkveni cenzori. Tomić uz to piše i kratak komentar Mudrosnih knjiga. Usp. DUDA, Bonaventura: Predgovor, u: TOMIĆ, Celestin: *Otkrivenje*, Veritas, Zagreb, 2011., str. 8.

[418] FUĆAK, Jerko: Biblija kao sredstvo evangelizacije, u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 2–3., str. 288.

[419] Usp. BRATULIĆ, Josip: Ćirilometodska Biblija i njena sudbina među Hrvatima, u: *Bogoslovska smotra* 61(1991.), br. 1–2., str. 91.

Svi naši najraniji biblijski prijevodi nastali su također iz liturgijsko-pastoralnih potreba za liturgijskim prijevodom na narodnom jeziku. O tome ovdje nećemo šire govoriti, no upućujemo na opširno djelo Jerka Fućaka *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva.*[420] Značenje povezanosti književnosti i liturgijskih prijevoda na narodni jezik[421] ovako sržno opisuje poslanica hrvatskih biskupa *Liturgija i život Crkve*:

> *Hrvati su jedini katolički narod zapadne crkve koji je od pamtivijeka – što se zna, već od početka X. stoljeća u doba kralja Tomislava – uživao pravo da, bar u nekim krajevima, slavi bogoslužje na domaćem jeziku. „Ta tisućgodišnja baština hrvatskog katolicizma" – napisali smo u poslanici Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata 1976. – „na Drugom je vatikanskom saboru znatno utjecala na to da je konačno došlo do uvođenja narodnog jezika u svetu misu." Uključno je Crkva tom odlukom odala časno priznanje onima koji su, rabeći jezik svoga narodu u bogoslužju, doprinijeli i njegovu književnom razvoju i ujedno očuvanju narodnog bića od presezanja tuđinaca.*[422]

Iz svih tih razloga Crkva u Hrvata nastojala je što prije dobiti i nove liturgijske knjige, ponajprije Lekcionar. Ovdje se želimo ukratko osvrnuti na historijat, nastanak i Dudinu ulogu u prijevodu hrvatskog *Lekcionara*, o čemu nam on svjedoči:

> *Kad sam ušao u posao na novoj Bibliji u izdanju Stvarnosti, već sam imao u ruci imenovanje od Biskupske konferencije Jugoslavije s datumom 27. rujna 1966. da priredim novi Hrvatski lekcionar. Dok smo radili novu Bibliju, nisam na to ni mislio, ali kad je ona izašla 13. rujna 1968., vrlo brzo, onih prvih dana, otputovao sam u Banju Luku da je uručim biskupu Pichleru, zamolivši ga da ishodi u Rimu odobrenje da smijemo iz nje uzimati biblijska čitanja za liturgiju.*[423]

---

[420] FUĆAK, Jerko: *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

[421] Vrlo dobro ovu problematiku opisuje Josip Bratulić na više mjesta. Sržno o tome piše u: BRATULIĆ, Josip: Prijevodi biblijskih tekstova u razvitku hrvatskoga književnog jezika, u: *Croatica* 28(1998.), br. 45–46., str. 9–15.

[422] HRVATSKI BISKUPI: *Liturgija i život Crkve. Poslanica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.

[423] DUDA, Bonaventura: Biblija Stvarnosti ili Zagrebačka Biblija – kako je do nje došlo i kako je primljena, u: VUGDELIJA, Marijan (uredio): *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*, Crkva u svijetu, Split, 2010., str. 446.

Dobivši potrebna dopuštenja Duda i Fućak priređuju najprije dnevna čitanja, a zatim i nedjeljna (počevši od godine B).[424] Postupno priređuju cijeli Lekcionar obnovljene liturgije. U izdanju Kršćanske sadašnjosti redom izlaze: Nedjeljni lekcionari za liturgijske godine A, B i C, svagdanja čitanja, također u tri knjige, Svetačka i Prigodna čitanja; čitanja za sve sakramente: Krštenje, Potvrdu, Pomirenje, Euharistija, Bolesničko pomazanje, Sveti redovi, Ženidba te Red sprovoda.

U svojim sjećanjima na priređivanje liturgijskih knjiga Duda ističe prvenstveno zasluge banjalučkog biskupa Alfreda Pichlera te ulogu direktora Kršćanske sadašnjosti Josipa Turčinovića koji je na sebe preuzeo organiziranje financiranja i izdavanja svih liturgijskih knjiga te cijeli niz teologa i jezikoslovaca koji su sudjelovali u tom projektu.[425] Opseg ovog rada ne dopušta nam da dublje uđemo u pripremu, prijevod i izdavanje Rimskog misala iz 1969. godine[426] na kojem je Duda također djelatno sudjelovao tražeći i ovdje prave izraze što nije uvijek prolazilo bez protivljenja.[427] Način na koji je Crkva hrvatskoga jezičnog područja dobila svoja prepoznatljiva liturgijska čitanja dobro oslikava i sljedeći tekst:

> *Znate, najprije vas mora obuzeti rečenica koju prevodite. Onda treba da rečenici nađete hrvatski izraz. Pa zarezi, uskličnici, upitnici, raspored riječi… I odjednom se pred vama pojavi tekst koji niste nikada… „Tko će optužiti izabranike Božje? [Tà,] Bog [ne optužuje nego] opravdava! Tko će osuditi? [Tà,] Krist Isus umrije [za nas]…, On se baš*

[424] Na to će se posebno osvrnuti u svojoj recenziji: DUDA, Bonaventura: Novi hrvatski lekcionar (Prikaz liturgijske knjige „Red čitanja – Nedjeljnja čitanja – B“, izd. Kršćanska sadašnjost.), u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 3., str. 14. Duda daje cijeli historijat obnove Lekcionara nakon Koncila te zaključuje: „Dakako, time su ostvareni istom preduvjeti obnove. Sveto Pismo traži pomnjivo čitanje, razmišljanje, tumačenje, razgovor, sumišljanje... Treba da postanemo – učestalim prijateljevanjem s Pismom (kako vele koncilski dokumeti) – Božji sumišljenici i Božji suradnici.“ *Isto*, str. 14.

[425] Usp. DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), 2, str. 253–256.

[426] U uvodu toga prvog izdanja misala čitamo: „Evo, hrvatski biskupi daju svom narodu prijevod novog Reda misa za liturgijusku (u)porabu. Odobrili su ga u Đakovu 28. listopada o. g. Sveta kongregacija za bogoštovlje potvrdila je ovaj prijevod svojim aktom br. 1565 od 10. studenog 1969. Ovo je sada jedini autentični prijevod nepromjenljivih dijelova mise i svećenici ga se imaju vjerno držati. Neka se ne nađe svećenik koji euharistiju, znak i faktor jedinstva u Kristovoj Crkvi, upotrebljava za stvaranje razdora udaljujući se od odobrenog teksta jer mu se njegov vlastiti prijevod čini boljim.“ PICHLER, Alfred: Uz hrvatsko izdanje reda mise, u: *Rimski misal*, Kršćanska sadašnjost, 1969.

[427] DUDA, Bonaventura: Još na temu: kalež-čaša. Uvozni razlozi protiv hrvatske tradicije, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 12., str. 18.

zauzima na nas!“ Nemamo dakle suca, nego – Boga Opravdatelja i Krista Branitelja, Krista – na nas! I toga trenutka razlila mi se dušom nova svijetlost, toplina, što – li! Eto to je za me Krist![428]

Liturgijsko vijeće ondašnje Biskupske konferencije Jugoslavije za hrvatsko jezično područje 1982. godine zamolilo je predvodnice da se u prijevod Lekcionara unesu preinake i poboljšanja što ih je nalagala desetogodišnja liturgijska praksa, što je preneseno i u preostali dio novozavjetnog teksta.

Ovdje treba napomenuti da je taj rad poslužio u stvaranju Novog zavjeta Duda – Fućak u izdanju Kršćanske sadašnjosti. Iako je izdavač mislio ići s prijevodom Ljudevita Rupčića, kakav se nalazi u *Zagrebačkoj Bibliji*, vidjelo se da i Duda i Jerko Fućak, nakon dotadašnjeg iskustva, imaju drugačiji odnos prema originalnom tekstu.[429] Uvrstivši već gotove liturgijske perikope, napravili su sasvim nov prijevod u lekturi J. Tabaka i M. Grčića koji je izašao 1973. godine.

Spomenute preinake unesene su osamdesetih godina i u taj prijevod te je on tiskan u sljedećim izdanjima Novog zavjeta Duda –Fućak čemu je jezično veoma doprinio Stjepan Babić. Prijevod su prihvatile i ostale kršćanske zajednice s hrvatskoga jezičnog područja. Tako je ovaj prijevod stekao i svoju ekumensku potvrdu.

U dogovoru sa zagrebačkim nadbiskupom Franjom Kuharićem krenulo se 1971.–1972. godine i s izdanjem novog Časoslova. U pripremi toga prvog izdanja, srednjaka sa sveščićima, sudjelovao je također cijeli niz osoba, a Duda poimence navodi: Gabrijela Jurišića, koji je uredio srednjak, Josipa Kolanovića za molitve vjernika, od više urednika otačkih čitanja izdvaja Marjana Mandaca dok za sebe kaže: „Ja sam preveo temeljne crkvene dokumente i predložio hrvatsko nazivlje (Novi časoslov, KS, Zagreb, 1972). S Jerkom Fućakom uredio sam biblijska čitanja, a usudio sam se prevesti i osamdesetak novih himana. Pjesnički zaostaju za onima

[428] KALAJDŽIĆ, Dragan, DUDA, Bonaventura: *Jesmo li sami na putu*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1980., str. 12–13.

Ovaj tekst navodimo ne samo zato što oslikava način na koji su Duda i Fućak prevodili Novi zavjet, već i zato što pokazuje kako je Duda rastao u svijesti o Bogu Čovjekoljupcu koji je stalna tema njegova pastoralnog rada.

[429] Uz to treba naglasiti da se ovdje radilo i o posebnom prijevodu namijenjenom prvenstveno liturgijskoj upotrebi koja je morala uvažavati i naputke dokumenata izdanih upravo u to vrijeme kao što su *Instrucion sur la traduction des textes liturgiques pour la célébration avec le people* (1969.), *Notitiae V* (1969.) koje, između ostalog, traže vjernost latinskom liturgijskom tekstu ili uobličavanje i izmjenu teksta koji bi išao na korist boljem razumijevanju.

Milana Pavelića, ali sam nastojao da budu teološki točni, ritmički što pjevniji.“[430] U tome je koristio napjeve *Veni creator Spiritus, Slavna Majko Spasitelja* Matije Ivišića te *Oče naš dobri*. Iako bismo o radu na prevođenju i usavršavanju prijevoda mogli još puno toga reći, završimo s Dudinom ocjenom Psalama koja pokazuje kako se neprestano težilo za boljim i liturgijski primjerenijim prijevodom.

> *Po mom sudu, najbolji su nam tekst Psalmi. Oni su već kao rad Filiberta Gassa bili na visini, a njim smo se posebno pozabavili Zvonimir Mrkonjić, Marko Grčić, Jerko Fućak i ja. Kad smo poslije psalme preuzeli u naš Časoslov, uzeli smo u obzir i kritičke opaske koje je, po našoj molbi, napravio izvrstan stručnjak za Sveto pismo isusovac pater Albin Škrinjar*.[431]

3.4. Dudina uloga u razvoju i stvaranju biblijske kateheze i biblijskih katehetskih priručnika i pomagala

3.4.1. Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta te Ilustrirana Biblija mladih

3.4.1.1. Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta

Ovaj manje poznat Dudin novozavjetni prijevod ima veliku važnost ne samo za razumijevanje njegovih pastoralnih i katehetskih nastojanja, nego i za razumijevanje kasnijih biblijskih prijevoda na kojima je radio. Radi se dakle o harmoniji evanđelja pod nazivom *Evanđelja, Život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta – riječima četvorice evanđelista*, koje je izdalo Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu 1962., u danas nezamislivoj

[430] DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj II, u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), 2, str. 255. Ovaj smo članak slijedili i u ostalim podacima koje navodimo glede nastanka Časoslova.

[431] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 47.

nakladi od pedeset tisuća primjeraka.[432] Duda je na prijevodu evanđelja radio sam (prijevod je ostvaren na otoku Rabu),[433] savjetujući se s Tomislavom Šagi-Bunićem, Mijom Škvorcom i Romualdom Radetićem. Prijevod prati sedmo izdanje djela *Il Vangelo*[434] isusovca Pietra Vanettija iz koje preuzima raspored teksta, popratne bilješke i crteže. Na nakanu ove knjige upućuje već i predgovor zagrebačkog nadbiskupa Franje Šepera, na čiju je inicijativu Duda i započeo rad na ovom prijevodu:

> *Tu će osobito katehete i propovjednici naći prikladan priručnik za sustavno izlaganje života i nauke Isusove. Ova će knjiga postati nerazdruživ pratilac dušama, koje žele da razmatranjem djela i riječi Isusovih svakodnevno hrane svoj nutarnji život. (...) U Dodatku na kraju knjige nalaze se, uz podatke o svetim piscima i pojedinim evanđeljima, još i mnogi historijski, kulturno-historijski i geografski podaci, koji će pomoći, da slike pojedinih događaja dobiju svoju reljefnost, da tekstovi evanđelja dobiju svoj okvir, svoj smještaj u prostoru i vremenu.*[435]

Kada imamo pred očima sve ove podatke, tada možemo zaključiti da ovu knjigu možemo promatrati i kao jedan od prvih katehetskih biblijskih priručnika, i to nekoliko godina prije koncilskog poziva na veće širenje i promoviranje čitanja Biblije među Božjim narodom. Ona je i programatsko Dudino djelo iz više razloga:

– to je prva njegova knjiga objavljena u velikoj nakladi,

---

[432] Iako ćemo o problemu katoličkog tiska i izdavaštva opširnije govoriti u sljedećim poglavljima, spomenimo da je ova knjiga među prvima bila tiskana u državnoj tiskari Vjesnika, čime se mogla dobiti tako velika tiraža, ali i kvaliteta izdanja. Usp. DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 89.

[433] I ovo je djelo plod svojevrsnog timskog rada. Uz nabrojana imena Duda otkriva još jedno važno ime: „Tu sa zahvalnošću moram spomenuti nepoznatog inicijatora, istarskog svećenika Ivana Jelovca koji me je potaknuo i, rekao bih, obvezao da sam se prvi put prihvatio prevodilačkog posla. Došao je k meni nekako u rano proljeće 1960. na poticaj zagrebačkog nadbiskupa dr. Franje Šepera. Nikada se inače toga posla ne bih bio prihvatio.“ DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 89.

[434] VANETTI, Pietro: *Il Vangelo unificato e tradotto dai testi originali*, Missioni, Venezia, 1958.

[435] DUDA, Bonaventura: *Evanđelje, Život i nauka Isusa Krista Spasitelja svijeta*, HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1962., str. 4.

– radi se o biblijskom prijevodu koji će dokazati njegovu kompetentnost u prevodilačkom radu; izabrao je, za tadašnje prilike, novije djelo koje je na originalu izašlo tek nekoliko godina ranije; isto tako, Duda se pokazao i kao onaj koji zna cijeniti vrijednost timskog rada u takvu poslu, odnosno, u ovom slučaju uvažavati sugestije drugih,

– određuje ga i u biblijskom pastoralu i biblijskoj katehezi budući da nastoji dati što više informacija o samom biblijskom tekstu, pozadini, povijesno-geografskim osobitostima,

– već ovdje pokazuje i osjetljivost za liturgijska čitanja i njihovo tumačenje budući da na kraju knjige donosi i nedjeljnih i blagdanskih evanđelja tadašnje liturgije s dijelovima evanđelja kako ih donosi u svojoj knjizi.

Ova će knjiga imati osobitu važnost za izdavanje još jednoga biblijskog prijevoda koji će doživjeti puno veću *slavu* glede svoje dugovječnosti na tržištu, ali i činjenice prvoga pravog biblijskog priručnika u nas – *Ilustrirane Biblije mladih*.

3.4.1.2. Ilustrirana Biblija mladih

Iste, 1968. godine, po izlasku *Zagrebačke Biblije* izlazi i *Ilustrirana Biblija mladih*. *Spiritus movens* cijelog projekta bio je, nama već poznati, Zorislav Lajoš dok je Duda onaj koji sudjeluje u projektu, naravno osobito prijevodom. Kao i kod *Zagrebačke Biblije*, ne polazi se *ab ovo*, već je polazna točka prijevod i prerada originalnoga američkog izdanja *The Biblija for boys and girls* čiji su autori Joseph E. Kreuse (St. Thomas College, St. Paul, Minnesota), dr. Samuel Terren (Union Theological Seminary, New York).[436] Ovdje je važno napomenuti da su svi svetopisamski tekstovi, kako oni doneseni doslovno u poglavljima, tako i oni citirani ili prilagođeni, donesi prema Dudinim gore navedenim prijevodima. Dijelovi iz Evanđelja uzeti

[436] Duda o tome svjedoči: „Ta to je izdanje zaslužan veliki koncilski oduševljenik u nas, naš pok. gvardijan o. Zorislal Lajoš (...). Bio je to sretan trenutak. Neko strano poduzeće tiskalo je tu, inače u svijetu poznatu američku Bibliju, u Grafičkom zavodu. Kako je Zorislav s tolikim ljudima podržavao dobre veze, bio je čovjek svih, prva je ideja došla od njih. Izdanje se pokazalo ekonomski uspješno, jer su klišeji bili u Zagrebu.“ DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 91.

su iz njegove knjige *Evanđelja: život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta* dok su svi ostali tekstovi uzeti iz *Zagrebačke Biblije*. Tiskana je unutar biblioteke Biblija (B) Kršćanske sadašnjosti s tim da nakon prerane smrti o. Lajoša Kršćanska sadašnjost od Franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda preuzima pravo izdavanja i do danas je (zajedno s prva dva) objavljuje u 23 hrvatska izdanja. Procjenjuje se da je izdana u preko 200 000 svezaka čime postaje najprodavanija vjerska knjiga poslije Drugoga svjetskog rata na hrvatskom jeziku.[437]

Ovdje je potrebno naglasiti i, za danas gotovo nedostižnu, popularnost i značenje koje je ovo djelo steklo u tadašnjoj Jugoslaviji i zemljama Istočnog bloka. Do 1989. godine knjiga je izašla na jedanaest jezika[438] u ukopno 35 izdanja. O važnosti ovakva biblijsko-katehetskog djela[439] u doba jugoslavenskog socijalizma i istočnoeuropskog komunizma nije potrebno ni govoriti. Napomenimo da je Damir Šumečki, slijedeći neke starije autore, došao do brojke od preko 700 000 primjeraka[440] pa bi se zajedno s hrvatskim izdanjima *Ilustirana Biblija mladih* mogla podičiti s preko milijun izdanih primjeraka. Predstavljajući ovu Bibliju u *Malom koncilu* (tada tek „trogodišnjaku“) Duda, obraćajući se djeci i mladima, govori o njezinu nastanku i odmah na početku nastoji im približiti biblijsku povijest, a katehetama i roditeljima nastoji dati praktične savjete kako je korisno upotrijebiti:

> *Prije tri tisuće godina bila je ondje (rekli bismo mi) tvornica papira. Grci su po tom gradu, odakle su dobivali papir, nazvali knjigu „biblos“, a od milja „biblion“ tj. knjižica. (…) Biblija pripovijeda o davnim vremenima… Ali to nemojte shvatiti kao davnu povijest, nečiju tuđu povijest. Nečiju pa pomalo ničiju. Ne. To je i naša povijest, pa čak i naša budućnost. O tome bi vam vjeroučitelj mogao više govoriti. Bibliju dakle moramo čitati kao svoju povijest. (…) Došao k meni u „biblijsku radionicu“(…) jedan*

[437] Usp. ŠUMEČKI, Damir: Pregled izdanja knjige Ilustrirana Biblija mladih izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost, u: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54(2011.), br. 1–2., str. 280.

Iz ovog, koliko nam je pozato, jedinog izvora koji u cijelosti obrađuje povijest i izvore ovog jedinstevnog izdanja s područja biblijskog pastorala i kateheze crpili smo većinu podataka navedenih u ovom dijelu rada.

[438] Od prvog, slovenskog (1974.) preko slovačkog, makedonskog, albanskog, češkog, srpskog, mađarskog, poljskog, ukrajinskog, rusinskog sve do ruskog (1989.).

[439] Kao takvo djelo donosi ga i Josip Jakšić u svojoj Bibliografiji hrvatskih katoličkih katekizama (1578.–1980.). Usp. JAKŠIĆ, Josip: *Četiri stoljeća hrvatskog katekizma*, Glas Koncila, Zagreb, 1995., str. 132.

[440] Usp. ŠUMEČKI, Damir: Pregled izdanja knjige Ilustrirana Biblija mladih izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost, u: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54(2011.), br. 1–2., str. 283.

moj dobri nekadašnji profesor pa mi veli kako će svojoj djeci ove godine urediti božićni kutić: bor, a pod borom otvorena „Biblija mladih". Na Badnjak otvorena stranica 355., na Božić 356. Poslužite se tom izvrsnom idejom.[441]

3.5. Dudin doprinos biblijskoj katehezi i izradi katekizama

Navedena dva biblijska izdanja koja dijelom možemo promatrati i kao biblijska katehetska pomagala izdana su prije ili za vrijeme zasjedanja Drugoga vatikanskog koncila. U ovom poglavlju želimo poći korak dalje te kratko pogledati katehetsku postkoncilsku obnovu u nas i Dudino mjesto u njoj, osobito glede biblijske kateheze.

Već smo naglasili značenje Drugoga vatikanskog koncila kao pastoralnog, no na početku ovog poglavlja treba reći da je „Sabor o katehezi izrekao veoma malo".[442] Ipak, gledano u cjelini, njegovi su dokumenti i za katehezu vrlo važni jer su

obrađivali stvarnosti koje su nosivi stupovi identiteta kateheze: objekt ili sadržaj kateheze (Riječ Božja shvaćajući katehezu kao službu Riječi); subjekt (čovjek, vjernik, shvaćajući katehezu kao odgoj u vjeri); institucija (Crkva, shvaćajući katehezu kao djelo i izričaj Crkve)(...) Sabor je pozvao katehezu da se vrati na primarni izvor – Božju riječ, pohranjene ponajprije u Bibliji, te na promišljanje kateheze u funkciji odgoja vjere kao egzistencijalnoga stava osobe, i smještajući je u projekt Crkve koja služi, a ne osuđuje.[443]

Koncil je donio i druge važne naglaske koji se prepoznaju u postkoncilskoj katehezi, osobito one antropološke, prioritet katehizacije odraslih, kršćanske zajednice, vrednovanja medija itd., no mi ćemo se zaustaviti upravo na naglašenoj ulozi Biblije i razvitku biblijske kateheze.

[441] DUDA, Bonaventura: Naša ognjena Biblija, u: *Mali Koncil* 3(1968.), br. 12., str. 5–6.

[442] MANDARIĆ, Valentina, RAZUM, Ružica: Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 821.

[443] *Isto*, str. 821–823.

Ukoliko želimo odrediti cilj i svrhu biblijske kateheze, tada se može reći kako to nije pojednostavljivanje teških i kompliciranih biblijskih mjesta niti samo određivanja kako predstaviti određeni biblijski sadržaj, već prije svega „zadovoljiti potrebe koje nastaju kada se pri katehiziranju sučeli s biblijskom dimenzijom. Drugim riječima, cilj biblijske kateheze jest paziti na uvjete pravilne upotrebe Biblije u katehezi".[444] Daleko bi nas odvelo dublje razlaganje o ovoj temi, zato ovdje još spomenimo dva oblika razvoja biblijske kateheze koja će nam pomoći u praćenju Dudina rada na ovom području.

Radi se o modelu prisutnu na njemačkome govornom području koje „inzistira na školskoj biblijskoj didaktici vjernoj povijesno-kritičkoj egzegezi, sačuvavši kriterij korelacije biblijskog teksta i konkretnog života". Drugi, koji nalazimo ponajviše u zemljama francuskoga govornog područja, „više inzistira na biblijskoj katehezi u kontekstu života Crkve i pojedinaca naročito ističući lingvističku analizu biblijskog teksta".[445] Upravo iz ova dva modela dolazili su prvi prijevodi postkoncilskih katekizama na hrvatski jezik i ova dva pristupa u njima su prilično vidljiva.

3.5.1. Članci u časopisu *Katehist*

Duda se problemom Biblije u katehezi bavi u nekoliko svojih članaka. Prva dva koja su, gotovo sigurno, zajedno izrečena jesu: *Biblija i katehizacija*[446] te *Budite poduzetni*.[447] Nalazimo ih u jednom od prvih poslijeratnih časopisa namijenjenih ondašnjim katehisticama, uglavnom redovnicama, pod imenom *Katehist*.[448] Upravo u vrijeme kada se stvaraju koncilski poticaji, o

[444] PRANJIĆ, Marko: Biblijska kateheza, u: PRANJIĆ, Marko (priredio): *Biblija u katehezi*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1992., str. 8.

[445] *Isto*, str. 9.

[446] DUDA, Bonaventura: Biblija i katehizacija, u: *Katehist* 1(1963.), br. 2., str. 4–6.

[447] DUDA, Bonaventura: Budite poduzetni, u: *Katehist* 1(1963.), br. 2., str. 22.

[448] Nakon osnutka Katehetskog tečaja (1961.), koji je ubrzo prerastao u Katehetski institut pri zagrebačkom KBF-u, krenulo se s izdavanjem katehetskog časopisa koji bi ondašnjim katehisticama, gotovo isključivo redovnicama, pomogao u njihovoj formaciji i radu. Časopis počinje izlaziti u svibnju 1963. kao glasilo Katehetskog instituta, a glavni i odgovorni urednik je Ivan Škreblin. Skromne tehničke opreme od 1965. godine izlazi kao tromjesečnik, a 1971. godine prestaje izlaziti. Duda je u časopisu objavio više članaka.

kojima smo govorili, Duda u ovim kratkim tekstovima naglašava dvije stvari: nadahnjujući se na 1 Tim 4,6 govori kako kateheta treba biti „ishranjen“ riječju Božjom te kao drugu karakteristiku dobra katehete navodi: budite poduzetni, imajte inicijativu, ciljajući na već tada teške prilike u kojima se treba prilagođavati i mijenjati.[449]

Zaustavimo se kratko i na Dudinu članku *Koncilska izjava o kršćanskom odgoju kamen temeljac obnove katehizacije*[450], objavljenu u istom časopisu. U ovom, također kratku, članku Duda, tek godinu dana nakon objave svih dokumenata, lapidarno nabraja sve one saborske poticaje koje će i današnji katehetski stručnjaci, kako smo vidjeli, navesti kao najvažnije: navodeći *Lumen gentium* pokazuje kako kateheta treba shvatiti sebe i svog katekumena eklezijalno, crkveno – u tijelu Crkve; uvođenje adresanata u cjelokupno bogoslužje prema *Sacrosanctum concilium*; cijelo poglavlje posvećuje „povratku“ k boljem, svestranijem i dubljem poznavanju Božje objave – Svetog pisma.[451] Ipak, većinu članka posvećuje, u nas slabo komentiranoj, koncilskoj deklaraciji *Gravissimum educationis*, o kršćanskom odgoju.[452] Osvrće se na više njezinih dijelova, no najviše se zaustavlja na drugoj točki iz koje iščitava jedan od najvažnijih poticaja za postkoncilsku katehezu – onu o katehezi odraslih i trajnoj formaciji:

> *Ona ide ne samo za zrelošću ljudske osobe koja pripada svakom čovjeku, nego želi ostvariti još više: da kršteno čeljade bude postepeno uvedeno u poznavanje misterija*

---

[449] Usp. DUDA, Bonaventura: Budite poduzetni, u: *Katehist* 1(1963.), br. 2., str. 22.

[450] DUDA, Bonaventura: Koncilska izjava o kršćanskom odgoju, kamen temeljac obnove katehizacije, u: *Katehist* 4(1966.), br. 1., str. 3–8.

[451] *Isto*, str. 4.

Kao i više puta do sada moramo primijetiti Dudinu dalekovidnost i oštroumnost u naglašavanju koncilskih izričaja koji će se kasnije ugrađivati u druge dokumente učiteljstva i crkvene prakse. Tako i u ovom slučaju sve elemente koje on ovdje ističe nalazimo, puno kasnije, jasno opisane u *Općem direktoriju za katehezu*. Kao primjer navodimo dio broja 30 ovog dokumenta: „No potrebno je s posebnom pozornošću ispitati neke probleme i nastojati za njih naći rješenje: Prvi se odnosi na shvaćanje kateheze kao škole vjere, kao učenje i vježbanje cijeloga kršćanskoga života, koje nije potpuno prodrlo u svijest kateheta. Što se, pak, temeljnog usmjerenja tiče, shvaćanje 'objave' prožima redovito katehetsko djelovanje, dok saborsko shvaćanje 'predaje' ima manji utjecaj kao stvarno nadahnjujući čimbenik. Naime, u mnogim se katehezama gotovo isključivo poziva na Sveto pismo, a da ga nedovoljno prate bilo razmišljanje bilo dvotisućljetni život Crkve. U tom slučaju i crkvena narav kateheze čini se manje jasnom. Međuodnos između Svetoga pisma, predaje i učiteljstva – 'svako na svoj način' – još uvijek skladno ne obogaćuje katehetsko prenošenje vjere.“ KONGREGACIJA ZA KLER: *Opći direktorij za katehezu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 30.

[452] Razlog bez sumnje leži u činjenici da deklaracija većim dijelom govori o katoličkom osnovnom, srednjem i visokom školstvu što se u nas, desetljećima nakon Koncila, nije moglo implicirati u školski i akademski sustav. Ipak, deklaracija donosi i važne dijelove o odgoju unutar obitelji i dio, koji i Duda komentira, o cjelovitu kršćanskom odgoju: Usp. Gravissimum educationis. Deklaracija o kršćanskom odgoju, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2.

spasenja i sve više postane svjesno dara vjere; da se privikne, osobito sudjelovanjem u liturgiji, poštivati i klanjati se, u duhu i istini, Bogu Ocu: i to s ciljem da tom suobrazi čitav svoj život (...) da tako, konačno, rastući do punine rasta Kristova (Ef 4,13) pridonese svoj djelotvorni prilog razvoju i porastu Crkve. Trebalo bi se zaustaviti na ovoj, rekli bismo definiciji kršćanskog odgoja kakvu još dosad, magistralno auktoritativnu, nismo imali.[453]

3.5.2. Biblijski temelji katehizacije

Nakon nekoliko kraćih članaka pisanih angažirano, popularnim stilom, pred nama su dva znanstvena članka od kojih ćemo prvo osvrnuti na onaj pod nazivom *Biblijski temelji katehizacije*[454] koji je Duda održao na liturgijsko-pastoralnom tečaju u Zagrebu 1965., u godini završetka Koncila.

Za razliku od pretežito redovnica kojima se obraćao u prethodnim člancima, ovdje se obraća gotovo isključivo svećenicima „na terenu“ od kojih su mnogi i katehete na svojim župama. Mnogi od njih vjerojatno prvi put čuju ne samo za izraz biblijske kateheze, već i za „nekakvu“ novu, organičku katehezu koja želi u isto vrijeme biti i biblijska i katekizamska (*doctrina christiana*). Moralo je biti izazovno, pa i rizično, ljudima koji su i sami odgojeni na katekizmima koji se nisu puno mijenjali još od vremena Roberta Bellarmina, a glavna im je odlika bila metoda pitanje – odgovor, glavni cilj učenje napamet istina vjere, a najveći uspjeh briljantno ponavljanje pred biskupom ili delegatom na što se Duda više puta referira, ustvrditi

[453] DUDA, Bonaventura: Koncilska izjava o kršćanskom odgoju, kamen temeljac obnove katehizacije, u: *Katehist* 4(1966.), br. 1., str. 6.

[454] DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 2., str. 29–31.; DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 3., str. 51–54.; DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 4., str. 70–73.; DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 5., str. 109–112.

da je to promašena stvar „već i sa stajališta istinske psihologije i didaktike!“[455] Napomenimo da je Duda za ovaj članak konzultirao dijela tada poznatih i aktualnih katehetičara: F. X Arnolda, K. Tilmanna, H. Hollandera, J. A. Jungmanna, kao i našeg I. Škreblina.

Duda već na početku podsjeća da su Biblija, osobito Novi zavjet i katehizacija, bitno povezane činjenicom da je veći dio novozavjetnih spisa, šire uzevši, zapisana prakršćanska kateheza. No on je i svjestan situacije u kojoj govori pa naglas izriče ono što su, vjerojatno, mnogi u auditoriju pomislili:

> *Zar ti ne znaš s kojim se mi problemima na terenu imamo boriti? Uistinu, našoj su se katehizaciji u posljednjim desetljećima postavili preteški, sasvim svojevrsni problemi. Sigurno je najteži preobražaj počeo kad je katehizacija prešla iz škole u crkvu. No spomenimo usput da se s tim, ako nam to zlo Bog okrene u dobro, može još više dobiti. Možda je neuspješnosti i dobranoj jalovosti nekadašnje katehizacije pridonijelo baš i to što se ona odveć „poškolila“. (...) Ne valja ipak stvari simplificirati. Preobražaj katehizacije donio je sa sobom vrlo teške probleme, koji do danas nisu možda ni izdaleka riješeni*.[456]

Duda dalje nabraja poznate probleme tradicionalne kateheze: učenje vjerskih istina, i to uglavnom napamet, kopiranje teoloških udžbenika u kojima je bila vrlo naglašena forma dok je Biblija u svemu tome imala ulogu samo dokazivanja određenih teza bez isticanja njezinih katehetskih vrijednosti. Zato Duda donosi novo, biblijsko poimanje katehizacije gdje se naglašava vrijednost osobito Evanđelja iz kojih treba iščitavati djela Božja – Božju aktivnost za nas i naš odgovor na nju. Iz toga logično slijedi i kristocentričnost kateheze – Isusa kao Boga i čovjeka. Iz ovog slijedi i promjena metode, tj. potreba da Biblija uđe u tkivo katekizma i kateheze. Organička kateheza upravo je to naslanjanje klasičnih metoda na biblijske sadržaje koji klasičnim izričajima vjere daje svoju životnost i značenje.

Od važnih doprinosa Biblije klasičnoj katehezi Duda izdvaja prvenstveno događajnost budući da je gotovo sva objava dana unutar konteksta svakidašnjeg života, svete povijesti, zbivanja i događaja. Duda zaključuje: „naša katehizacija – kao i Biblija – treba da odjekne

[455] DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 2., str. 31.

[456] *Isto*, str. 30.

veselom novošću, srećom, treba da provri događajima! Događajima koji teže da se ponove i da iznova usreće: nas same, našeg vjernika, naše učenike. Trebalo bi da svaka kateheza bude ritmizirana u ritmu naše božićne pjesme: Danas se čuje događaj novi… ta vam se sreća danas dogodi! Dakle, sreća! I to događena! I to danas! I to – vama!“[457]

Iz ovakva stava izvire još jedan važan zaključak – govor o Bogu ne bi trebao ići klasičnim, teodicijeskim putem – od apstraktna pojma Boga k njegovim vlastitostima, već upravo obrnuto – iz njegova djelovanja otkrivaju nam se i njegove vlastitosti koje otkrivaju biblijsku sliku Boga. Danas je ovakav stav govora o Bogu uobičajen i općenito ga nazivamo „teologija odozdo“.

U daljnjem tekstu Duda ističe još dvije važne teme koje izviru iz ovakva pristupa: tema kraljevstva Božjeg uz temu koja treba biti sveprisutna, a to je ljubav kao atmosfera i plod kršćanskog života. Želeći sve ovo sržno izreći, donosi i „devet zapovijedi“ dobre katehizacije, ne tumačeći zašto ne navodi i desetu.[458]

[457] DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 3., str. 52–53.

Ovaj citat navodimo i zato što otkriva Dudino divljenje i sposobnost korištenja naših božićnih pjesama u katehetsko-evangelizacijskom smislu, o čemu ćemo kasnije više govoriti. Također je zanimljivo zamijetiti i jednu od mnogih njegovih kovanica i izvedenica „događena sreća“, što je još jedna od odlika njegova prepoznatljiva stila pisanja.

[458] Kao ilustraciju donosim neke od navedenih „zapovijedi“: „Prvo – zadaća katehizacije nije objašnjenje katehizamskih formula; kateheza treba da bude priopćavanje – komunikacija – svetih stvarnosti; zapravo jedne organičke Božje stvarnosti. Drugo – ta sveta Božja stvarnost nije niz pojedinačnih zgoda i zgodica, već je to organička stvarnost kojoj je u središtu Krist. (...) Osmo – i baš to, posredovati život, to je konačni cilj katehizacije. Pošto smo mladom kršćaninu navijestiti Veselu vijest spasenja i posvjedočili mu Krista, pošto smo ga uputili u božanske stvarnosti, treba sve učiniti (koliko u tom ima ljudskog udjela kao priprava milosti Božjoj!) da u njemu iskrsne iskra vjere i da plane dok ga svega u vatru ne pretvori. Čin vjere – to je, rekosmo, cilj kateheze. (...) Deveto – tu prestaje kateheza, a počinje život vjere. Granicu povući, ako sve pravilno djeluje, jedva je moguće. (...) I sam sat vjeronauka – i to je već religiozna stvarnost. (...) Posvijestim i sebi i načim učenicima ovaj sakralni značaj vjeronauka.“ DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 3., str. 54.

3.5.2.1. *Narratio – explicatio – applicatio*

U drugom dijelu članka *Biblijski temelji katehizacije*, koji nosi naslov *Prijenos Biblije u katehezu,* Duda koristi klasični Augustinov princip *narratio – explicatio – applicatio,* koji nalazimo u njegovu dijelu *De catechisandis rudibus*.[459]

Zanimljivo, okreće ovaj trinum te započinje s onim s čime Augustin, logično, završava – primjenom Biblije. Sržno, Duda to nastoji objasniti na sljedeći način:

> *Primjena će biti koncentrirana ako k njoj usmjerimo cijelo predavanje pogotovo dva prethodna stupnja biblijske kateheze: propovijedanje i objašnjenje. Bit će cjelovita ako u njoj iskoristimo sve vrijednosti koje smo tijekom kateheze obradili.(…) treba da zahvati cijelog čovjeka: razum, volju, osjećaj – cijelu ljestvicu religioznih stavova; čin vjere, zaufanosti ljubavi, molitve itd. Kod toga dakako treba dati maha i raznolikosti jer će u pojedinoj katehezi doći do izražaja raznovrsni elementi religioznosti: credenda, speranda, agenda, expectanda. Jedna će kateheza više sugerirati čin vjere (kao npr. Ivanova kateheza o ozdravljenju slijepca od rođenja Iv 9); druga čin zaufanosti, a treća čin djelotvorne ljubavi (kao npr. kateheza o Zakeju); drugdje će opet kateheza dati maha krilima molitve, slavljenja i hvaljenja Boga itd.*[460]

Govoreći dalje o pojmu *explicatio* – objašnjavanju u biblijskoj katehezi, Duda otvoreno priznaje da generacija kojoj i sam pripada ne razumije pravu vrijednost biblijskih perikopa, nego ih samo prepričava „od koljena do koljena“, kako sam kaže. Povlači paralelu prema

---

[459] Danas ovo vrijedno djelo imamo u hrvatskom prijevodu M. Manca, AURELIJE AUGUSTIN: *Poučavanje neupućenih*, Služba Božja, Makarska, 1988.

Zanimljivo je da se na ovo Augustinovo dijelo referira i hrvatski katehetičar starije generacije Ivo Pavić u svom članku *Biblija u katehizaciji dijece*. U tome članku u kojem daje dobar pregled historijskog razvoja ove teme u svijetu i kod nas on tvrdi da se još 1938. godine na biblijskom kongresu u Đakovu zalagao za biblijske katekizme i za više i za niže razrede ondašnje osnovne i srednje škole. Usp. PAVIĆ, Ivo: Biblija u katehizaciji dijece, u: *Crkva u svijetu* 9(1974.), br. 4., str. 351–365.

[460] DUDA, Bonaventura: Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju 1965.), u: *Vjesnik Đakovačke biskupije* 9(1966.), br. 4., str. 70.

uvođenju narodnog jezika u liturgiju i tvrdi da samim time puku neće postati ništa jasniji jezik simbola, tipova i arhetipova kojih je liturgija, kao i Biblija, puna.[461]

Govoreći o *narratio* – pripovijedanju u katehezi Duda naglašava da se ne smije ispustiti iz vida da je Biblija zatvorena cjelina, sveta povijest te da se pojedini događaji trebaju obrađivati u tom kontekstu. Završavajući članak Duda podsjeća na Isusove parabole kao najveći prinos Biblije kao književnog djela svjetskoj književnosti te daje još nekoliko važnih upozorenja od kojih nam se čini najdalekovidnije ono o opasnosti naprečac stvorena biblijskog „znanja" danas tako prisutna u mnogim protestantskim sektama, pa i nekim katoličkim pokretima.

3.5.3. Recenzija knjige *Mali ključ Biblije*

Uz nabrojene članke ovdje svakako treba izdvojiti Dudinu recenziju vjeronaučnog priručnika Živka Kustića *Mali ključ Biblije*[462] koji je nastao skupljanjem materijala Vjeronaučne olimpijade *Maloga koncila* iz 1973. i 1974. godine.[463] Budući da je i sam sudjelovao na tim događajima, Duda se na nekoliko mjesta izravno referira na njih hvaleći dijelove samog programa Olimpijade. No od njegovih zapažanja glede same knjige ovdje želimo izdvojiti dvije stvari.

Prva je, kako Duda kaže, okomito čitanje Biblije kojom se u katehetskim materijalima u knjizi „paljetkuje po Bibliji s posve određenom namjerom: po velikim temama našega spasenja Živko Kustić predlaže nam 'ključ' po kojemu je odključana jedna od temeljnih tema

[461] Usp. *Isto*, str. 71–72. Vrijeme mu je, kao što se svakodnevno možemo uvjeriti, dalo za pravo. Spomenimo ovdje da Duda u članku redovito koristi izraz „katekumeni" u značenju vjeroučenika čime je, također ispred svog vremena, anticipirao ono što će moderni katehetski dokumenti istaknuti u pozivu na primjenu mistagoške kateheze.

[462] KUSTIĆ, Živko: *Mali ključ Biblije*, Glas Koncila, Zagreb, 1994.

[463] S koliko entuzijazma, ali i kakva se važnost pridavala ovom događaju svjedoči isti broj *Glasa Koncila* koji objavljuje i Dudinu recenziju gdje, između ostalog, čitamo: „Dvogodišnji napor traženja puta za izvorno našu hrvatsku biblijsku katehezu u suradnji uredništva Maloga koncila s oko 300 natjecateljskih eksperimentalnih vjeronaučnih skupina diljem domovine postigao je svoj vrhunac u svečanom finalnom natjecanju u kapucinskoj župnoj crkvi Gospe Lurdske na Rijeci 3. i 4. srpnja ove godine." Finale vjeronaučne olimpijade Rijeka 4. srpnja 1974., u: *Glas Koncila*, 13(1974.), br. 15., str. 1, 8.

biblijske poruke: Bog Osloboditelj koji oslobađa čovjeka i čovječanstvo po Isusu Kristu u Crkvi osloboditeljici“.[464]

Drugo Dudino zapažanje jest njegovo iščtavanje ove knjige pod vidikom teme koja je *light motiv* cjelokupnog Dudina navjestiteljskog rada – biblijski Bog je Bog čovjekoljubac. Vjeronaučni materijali u Kustićevoj knjizi u tom kontekstu inspiriraju ga za sljedeće retke: „Mnogo toga ima što Mali ključ može otključati željnim deodidaktima ili bogoučenicima (usp. Iv 6,45). Ali ovo ne smijemo mimoići: antropološki pristup Bibliji. (...) Bog se u Bibliji objavljuje upravo kao Bog – za čovjeka, čovjekov Bog, Bog s čovjekom. Nije li mu jedno od najljepših imena u Bibliji Emanuel, to jest „S-nama-Bog?“[465]

Na kraju ove recenzije Duda zapaža da se puno pažnje vodilo i o činjenici da ondašnji vjeroučenici rastu u marksističkom obrazovnom sustavu koji je u sebi sadržavao kritiku religije pa time objašnjava autorovo inzistiranje na povijesti religija i mnogim autokritičkim opaskama s obzirom na zloupotrebu religije nekad i danas.

3.5.4. Biblijske vrijednosti u našim novijim katekizmima

Članak *Biblijske vrijednosti u našim novijim katekizmima* nastao iz Dudina predavanja na četvrtoj Katehetskoj ljetnoj školi održanoj u Zagrebu 1975. godine. Duda je tada već uvaženi autoritet na ovom području. Ne samo da iza sebe ima objavljene radove o kojima smo govorili (uz ostale koje navodimo u bibliografiji), već i suradnju na katekizmima Kršćanske sadašnjosti za koje glede porasta vrednovanja Biblije kaže da su pri vrhu od do tada izdanih vjeronaučnih udžbenika te da od njih polazi i u ovom članku.[466]

[464] DUDA, Bonaventura: Mali ključ – okomito čitanje Biblije, u: *Glas Koncila,* 13(1974.), br. 15., str. 12.

[465] *Isto*, str. 12.

[466] Usp. DUDA, Bonaventura: Biblijske vrijednosti u našim novim katekizmima, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 134.

U opširnoj fusnoti na početku članka Duda izdvaja katehetske inicijative, izdavačke kuće i pojedince, časopise i udžbenike nastojeći time izazvati šire prikupljanje i proučavanje do tada izašle, vrlo raznolike, katehetske građe.[467]

I u ovom članku Duda se referira na *Dei verbum*[468], čemu svjedoče i sljedeći reci: „Božja riječ, dakle, nije poruka samo onim što piše, nego i onim kako piše, a nadasve onim o čemu (o komu i o kojima) piše. Govori o tkz. kršćanstvu bez Krista. Zabluda je mnogo raširenija no što se misli. I među nama. Ustvari, mnogi propovijedaju više riječi Kristove, no Krista samoga. A on je 'objava i objavitelj' (usp DV 2b) ne samo svojim riječima, nego ponajviše samim sobom (usp DV 4).“[469] I u nastavku teksta Duda se inspirira koncilskim dokumentima. Tako govoreći o naglašavanju povijesti spasenja u njezinim glavnim odsječcima (predabrahamsko – abrahamsko – Kristovo) upućuje na DV 3; govoreći o važnoj temi vjere upućuje na DV5 (ostvareni Savez s Bogom u ljubavi); to ponovno upućuje na čestu Dudinu temu djelatne vjere, odnosno teologije zemaljskih vrednota i teologija rada. U tom kontekstu Duda upućuje na treće poglavlje *Gaudium et spes*. Ovdje dolazi do praktične teme suvremenijeg predstavljanja slike Boga i čovjeka, no svjestan je da je teološka slika o Bogu teško razumljiva (Trojstvo, osobe…) pa citirajući izraelskog mislioca A. Heschela naglašava: „Biblija nije toliko teologija o čovjeku, koliko antropologija o Bogu“ [470] te taj put predlaže i za biblijsku katehezu.

U spomenutom članku prisutna je još jedna važna tema u Dudinu pastoralnom i katehetskom pisanju – krive slike o Bogu.[471] Članak spominje dvije takve slike:

---

[467] U toj bilješci Duda izdvaja i neke pojedince: Ivana Škreblina („naš donedavno jedini katehetski stručnjak“); ističe rad tada već pokojnog isusovca Stanka Weissgerbera, a spominje još Živka Kustića (*Mali ključ Biblije*), a posebno izdvaja i Ivana Pavića koga smo mi spomenuli u kontekstu biblijske kateheze. Na Kustićev udžbenik Duda se šire osvrnuo i u članku: Mali ključ – okomito čitanje Biblije. Pogled u novu knjigu, u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 15., str. 12. Usp. DUDA, Bonaventura: Biblijske vrijednosti u našim novim katekizmima, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 133.

[468] U članku Duda se referira na sljedeće brojeve: Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2, 4, 8, 21.

[469] DUDA, Bonaventura: Biblijske vrijednosti u našim novim katekizmima, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 135.

[470] *Isto*, str. 145.

[471] U ovom poglavlju referira se i na *Gaudium et spes* 19. spominjući da zastarjele slike o Bogu mogu također biti izvor suvremenog ateizma. Usp. Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u:

…još nije prevladano ovo dvojstvo: kao da su Bog i đavao suparnici, kao da je zlo jače od dobra (pa da stoga i većina ljudi propada). I nije li đavao nerijetko alibi za naše odgovornosti? Budući da se ljubav prema Bogu odveć „vertikalno" propovijeda, često se postavlja pitanje, pred zlom, gdje je Bog, a trebalo bi pitati gdje su ljudi. Pa onda, ne propovijeda li se Bog katkada kao hudobog, pa ljudi, s pravom neće da u nj vjeruju?[472]

Osobito je zanimljivo poglavlje o Duhu Svetom. Tema Duha Svetog, slično kao i Biblija, a mogli bismo reći čak i manje od nje, slabo je bila zastupljena u tradicionalnim katekizmima. Nije to bio slučaj samo u katehetici pa Duda tvrdi: „Ni u čemu pokoncilska obnova nije toliko premašila Koncil, osobito na dogmatskom području, koliko u posvješćenju objave o Duhu Svetom."[473] Već DV 1 spominje važnost Duha Svetog za Crkvu kao vjerovjesnicu, a kao važan tekst za „oduhovljenje" kršćanskih zajednica Duda spominje 1 Kor 12–14 i ustvrđuje da su ta poglavlja bila „sudbonosno odsutna u dosadašnjoj vjerskoj pouci i kvalificiranijih kršćana".[474] Duda će i ovdje nastojati dati svoj doprinos u, mogli bismo reći, „praktičnoj pneumatologiji". Ne samo da će sudjelovati u nastajanju udžbenika namijenjena krizmanicima, već će tijekom godina napisati i izdati nekoliko knjiga i molitvenika koji za temu imaju bolje poznavanje uloge Duha Svetog u životu Crkve i svakog vjernika.[475]

Konačno završavajući ovaj članak Duda se vraća temi koja je također važna u njegovu pisanju (vidjeli smo je i u prošlom članku) o kristocentričnosti kateheze te povezano s katekizmima Kršćanske sadašnjosti tumači važnost tipologije. Mnogi su u njima zapazili velik udio Starog zavjeta ne razumijući tipološku važnost odnosa u Starom i Novom zavjetu kroz tip (pralik) i antitip (protulik). I ovdje Duda osjeća potrebu svoje tvrdnje praktično ilustrirati

---

DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 19.

[472] DUDA, Bonaventura: Biblijske vrijednosti u našim novim katekizmima, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 145.

[473] *Isto*, str. 146.

[474] *Isto*, str. 147.

[475] Primjeri za to su Dudine knjige: *O, dođi stvorče Duše Svet*, Teovizija, Zagreb, 2011. te *Duše Sveti, Životvorni*, Teovizija, Zagreb, 2012.

primjerom iz naše književnosti – u ovom slučaju govori o tada aktualnoj ekranizaciji Šenoina *Diogeneša* te objašnjavajući važnost tipološkog ključa završava ovaj članak.[476]

3.5.5. *Snagom Duha* i ostali vjeronaučni udžbenici

Dudina uloga u stvaranju i oblikovanju pet visokotiražnih katekizama o kojima ćemo ovdje govoriti bitno je povezana s njihovim izdavačem, Kršćanskom sadašnjošću, odnosno katehetskom djelatnosti ove kuće koja od listopada 1973. ima i svoj službeni naziv: *Pastoralno-katehetska služba Kršćanske sadašnjosti – PAKS*.

Kao što smo već pokazali, Kršćanska je sadašnjost progresivno rasla, osobito u svojim prvim godinama, na tri nosiva elementa – Biblija, liturgija i kateheza. Prva dva elementa nezamisliva su bez Dudina angažmana. U trećem on je sudjelovao upravo pod vidikom biblijske kateheze, no da bismo ovdje dobili kompletnu sliku o tome, potrebno je vratiti se korak unazad.

Naime, nakon Drugoga vatikanskog koncila i na katehetskom prostoru stvorio se novi val koji je donosio i nov pristup katehezi pa onda i katehetskim priručnicima i udžbenicima. I na našim prostorima pojavio se cijeli niz više ili manje prihvaćenih udžbenika i priručnika raznih autora i izdavača, što ćemo sada ukratko prikazati.

3.5.5.1. Prijevodi i prilagodba stranih vjeronaučnih udžbenika i priručnika

Već smo govorili o uspostavi i radu Vijeća za katehizaciju BKJ-u koje je osnovalo i svoj Katehetski izdavački centar (KIC). Njegov je pročelnik bio već više puta spominjani svestrani Dudin subrat Zorislav Lajoš. Godine 1971. organizira prijevod i izdanje u nakladi KIC-a vjeronaučni udžbenik francuskog podrijetla *U tvojoj radosti Gospodine*[477] u vrlo velikoj

[476] Usp. DUDA, Bonaventura: Biblijske vrijednosti u našim novim katekizmima, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 149.

[477] KATEHETSKI IZDAVAČKI CENTAR: *U tvojoj radosti Gospodine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.; KATEHETSKI IZDAVAČKI CENTAR: *U tvojoj radosti Gospodine. Priručnik za katehete*, Kršćanska

nakladi. Nakon njegove smrti novi pročelnik KIC-a Josip Ladika te suradnik KIC-a i PAKS-a, također kaptolski franjevac, Miroslav Hlevnjak otkupljuju ovaj udžbenik (1972. godine) koji će postati prvi osnovnoškolski udžbenik (predviđen za prva dva razreda osnovne škole) Kršćanske sadašnjosti. Ubrzo ekipa PAKS-a, pod vodstvom Josipa Baričevića, želeći nastaviti ovaj niz i pokriti različite uzraste, odlučuje se „najprije za prilagođenu kroatizaciju izvornika (…) iz Austrije (K3, K4, K5, i K6) i frankofonskog dijela Kanade (Quebeca). Naravno imajući na umu da što skorijem izvornom hrvatskom udžbeničkom stvaralaštvu na području vjerskog odgoja i obrazovanja valja dati apsolutnu prednost“.[478]

Tako su već za vjeronaučnu 1973./74. godinu prvo izdani vjeronaučni udžbenici koji obuhvaćaju od trećeg do šestog razreda osnovne škole, a u čijoj je prilagodbi sudjelovala ekipa koju su sačinjavali Josip Baričević (urednik izdanja), Vjekoslav Bajsić, Bonaventura Duda, Živko Kustić, Josip Ladika, Petar Šušnjara, Josip i Roman Turčinović. Navodimo ovdje i šire podatke o navedenim udžbenicima:

– Katekizam 3 (Vjeronaučni udžbenik za učenike trećeg razreda osnovne škole), Zagreb, 1973.; prema: Glaubensbuch 3, 1973.[479]; zadnje 27. izdanje 2002.
– Katekizam 4 (Vjeronaučni udžbenik za učenike četvrtog razreda osnovne škole), Zagreb, 1973., prema: Glaubensbuch 4, 1973., zadnje 32. izdanje 2002.
– Katekizam 5 (Vjeronaučni udžbenik za učenike petog razreda osnovne škole), Zagreb, 1973., prema: Glaubensbuch 5. Bibel und Katechisumus, 1973., zadnje 7. izdanje 1982.
– Katekizam 6 (Vjeronaučni udžbenik za učenike šestog razreda osnovne škole), Zagreb, 1973., prema: Glaubensbuch 6, 1973., zadnje 8. izdanje 1981.[480]

---

sadašnjost, Zagreb, 1971.; KATEHETSKI IZDAVAČKI CENTAR: *U tvojoj radosti Gospodine. Priručnik za roditelje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

[478] BARIČEVIĆ, Josip: Pastoralno-katehetska djelatnost Kršćanske sadašnjosti od početka do danas (1968.–2008.), u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 135. U ovoj podtočci uglavnom slijedimo podatke iz ovog članka.

[479] Sve ove udžbenike zajedno su izdale sve austrijske biskupije, no s različitim nakladnicima: Herder, Carinthia, Styria, Tyrolia…

[480] Ova dva zadnja udžbenika imaju puno manje izdanja jer su ih „naslijedili“ oni izvorno hrvatski, također objavljen u izdanju PAKS-a. To su: BARIČEVIĆ, Josip, ŠABIĆ, Ana, Gabrijela: *Pođimo zajedno. Katekizam 5*, (Vjeronaučni udžbenik za učenike petog razreda osnovne škole), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., zadnje 20. izdanje 2002. BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana: *Put u slobodu. Katekizam 6* (Vjeronaučni udžbenik za učenike šestog i sedmog razreda osnovne škole), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., zadnje, 16. izdanje, 2002.

Već sljedeće, 1974. godine, izdaju se priručnici za vjeroučitelje/katehete (kako autori navode) za Katekizme 3 i 4 te vjeronaučni priručnici i priručnici za odgojitelje *Snaga susreta – muško i žensko stvori ih*[481] te *Snaga susreta – činiti istinu*.[482] Ova dva posljednja, kao što smo rekli, načinjeni su prema kanadskom (quebeškom) originalu i izazvali su mnoge (negativne) komentare. Budući da su bili namijenjeni upravo *teenagerima*, adolescentima i mladima, doticali su se i seksualnosti te moralnih pitanja, što je izazvalo podijeljene reakcije. Mi se ovdje time nećemo šire baviti, već ćemo pogledati reakcije na katekizme u kojima je Duda sudjelovao.

Osim prigovora da su korišteni austrijski katekizmi namijenjeni za školski vjeronauk kojeg, naravski, u to vrijeme u Hrvatskoj nije bilo te da se prekida s našom tradicijom „klasičnih" katekizama, ukazivalo se na

> *opasnost protestantizma, u kojem se prevelika važnost daje Bibliji (o tome se nije toliko javno govorilo, ali je bilo pastoralnih djelatnika koji su postavljali takva pitanja) (...); „nesuvremenost" tih biblijskih katekizama, jer da je biblijska kateheza zastarjela, te da treba prihvatiti suvremenu, antropološku katehezu (kao što je to slučaj u frankofonskoj katehezi) (...); zašto ne ići vlastitim, hrvatskim putem, tj. zašto ne nastaviti izrađivati izvorne hrvatske planove i programe te izvorne hrvatske vjeronaučne udžbenike (na tragu onoga što je započela Radna zajednica kateheta na čelu sa Stankom Weissgerberom).*[483]

Kao što smo vidjeli, dosta opiranja i nerazumijevanja pojavilo se upravo na području biblijske kateheze, što pokazuje opravdanost i potrebnost Dudina pisanja u prvim koncilskim godinama upravo na ovom području. Biblijska je kateheza bila dakle, još i sedamdesetih godina, s jedne strane potpuna novost dok se s druge strane željelo „preskočiti jednu stepenicu" i tražiti neke nove, najsuvremenije metode, a da adekvatna biblijska kateheza nije ni počela.

Uvažavajući zadnji prigovor koji je naveden ekipa PAKS-a već 1976., odnosno 1977. godine, izdaje dva originalna hrvatska vjeronaučna udžbenika: *Pozvani na gozbu. Prva*

---

[481] NN: *Snaga susreta – muško i žensko stvori ih. Priručnik za mlade*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

[482] NN: *Snaga susreta – činiti istinu. Priručnik za mlade*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

[483] BARIČEVIĆ, Josip: Pastoralno-katehetska djelatnost Kršćanske sadašnjosti od početka do danas (1968.–2008.), u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 134–135.

ispovijed i pričest[484] te *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice*[485] kojima se, uz ostale, kao glavni autori navode Josip Baričević, Ana Zelić i Bonaventura Duda.

Ovaj bi prikaz bio nepotpun kada se ne bismo osvrnuli i na katehezu u stripu, gdje se Duda također okušao. Naime, sedamdesetih godina i kod nas se sve više koristi ovaj, tada vrlo popularan način prezentacije likova i događaja ponajviše iz biblijske povijesti (spomenimo ediciju *Biblija u stripu* Kršćanske sadašnjosti, 1981.–1983. godine), ali i hagiografije. Upravo na prijevodu takva strip albuma pod nazivom *Brat Franjo*[486] sudjelovao je i Duda uz Antuna Jasenovića i Nikolu Vukoju. Knjiga prati Franjin život od rođenja do prelaska u vječnost uz Franjinu *Pjesmu stvorova*, a prijevod je talijanskog strip romana *Frata francesco ei suoi fioretti*.

3.5.5.2. *Snagom Duha*

Cilj ove podtočke jest detaljnije analizirati vjeronaučni udžbenik *Snagom Duha*, kao i njegove naslovnike, naznačene i u *imperssumu* knjige – učenike sedmog i osmog razreda osnovne škole. Uz ostale autore Duda se dakle odvažio biti jedan od suautora udžbenika koji je, između ostalog, usmjeren za pripravu za pastoralno, ali, čini se, i dogmatski, najproblematičnijeg sakramenta – potvrde ili krizme, kao što potvrđuje jedan od podnaslova udžbenika – *priprava za sakrament potvrde (krizmu)*.

Cijela povijest odjeljivanja sakramenta potvrde iz sakramenta krštenja i smještanja na kraj katehetske izobrazbe daleko nadilazi opseg ovog dijela rada i ove podtočke. No ipak,

[484] BARIČEVIĆ, Josip et al: *Pozvani na gozbu. Prva ispovijed i pričest*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976., zadnje, 28 izdanje 2002.

[485] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice* (Vjeronaučni udžbenik za VII. i VIII. razred osnovne škore), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977., zadnje, 27. izdanje 2004.

Kratku recenziju, dijelom upravo pod vidikom biblijske kateheze, za sve pobrojene udžbenike Kršćanske sadašnjosti (*Pozvani na gozbu*; *Snagom Duha*; *Pođimo zajedno*; *Put u slobodu*) donosi i: REBIĆ, Adalbert: Prikaz, u: *Bogoslovska smotra* 57(1987.), br. 1–2., str. 116–117.

[486] BATTAGLIA, Laura: *Brat Franjo*, Konferencija provincijala OFM – Jugoslavija, Zagreb 1981.

potrebno je barem u nekoliko rečenica dati širi katehetski koncept takozvane „tradicionalne“ kateheze da bismo mogli razumjeti novosti ovog katekizma, posebice glede biblijske kateheze.

Tradicionalni model, prisutan nekoliko stoljeća, počevši od Tridenta, može se sumirati kao: jedan razred, jedan učitelj (kateheta), jedna knjiga (katekizam) i jedna metoda (pitanja i odgovori). Sam katekizam obuhvaćao je ono što valja vjerovati (*credo*), ono što treba primati (sakramenti), ono što treba činiti (zapovijedi) i ono što treba moliti („molitve koje svaki kršćanin treba znati“).

> *Radi se o katehetskom i inicijacijskom modelu prikladnom za „kršćansko društvo“ u kojem sam obiteljski i društveni kontekst oblikuje vjernike. Taj kontekst prethodi katehetskom činu, podržava ga i nadopunjuje. U tom se razdoblju ne postavlja pitanje diskontinuiteta s kulturnim ili društvenim životom ili pitanje izbora. „Uvođenje u kršćanstvo“ bilo je reducirano na proces religijske socijalizacije. Dominirali su procesi integracije i društvenog konformiteta. (...) Izričaj „uvođenje u kršćanstvo“ stoljećima nije bilo upotrebljavan. Nakon prvih stoljeća preuzima se tek u 20. stoljeću a i tada služi za opis dijela uvođenja njegova liturgijsko-sakramentalnog elementa. Drugi vatikanski koncil proširit će upotrebu tog izraza.*[487]

Upravo ovdje vidimo i prvu važnu novost ovog udžbenika. On, naime, odmah u podnaslovu donosi upravo taj važan mistagoški izraz kršćanstva prvih stoljeća – *Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice*. Kao što smo naglasili, Drugi vatikanski koncil nije izrijekom donio puno toga novog za katehezu, no u koncilskom Dekretu o misijskoj djelatnosti Crkve *Ad gentes* ponovno se želi uspostaviti krsni katekumenat, ali sada pod vidikom cijele kršćanske inicijacije budući da su se stari modeli oslonjeni na spontano uvođenje u vjeru u kršćanskom okružju pokazali sve manje uspješni u novim vremenima.[488]

> *Ne postaje se više kršćaninom po spontanoj socijalizaciji, osim u neznatnoj mjeri. Potrebno je odgojno djelo i osobna odluka slična onoj u drevnom katekumenatu: neka*

[487] RAZUM, Ružica: Katehetski inicijacijski itinerarij, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.), br. 3., str. 605–606. U ovom poglavlju više se puta oslanjamo i referiramo na ovaj članak. Vidi još: ŠKARICA, Marin: Potvrda – sakrament punine Duha Svetoga, u: *Bogoslovska smotra* 71(2001.), br. 4., str. 497–528.; GAŠPAR, Nela: Problematika redoslijeda sakramenta inicijacije, *Bogoslovska smotra* 79(2009.), br. 3., str. 563–581.

[488] Usp. Ad gentes. Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 13–14.

vrsta „pokrštеničkog katekumenata“ ili „odgoja na katekumenski način za nove naraštaje“. Polazeći od podataka II. vatikanskog sabora koji se odnose na katekumenat mogao bi se predložiti širi pojam uvođenja u kršćanstvo koji bi obuhvaćao cjelokupno praktično vježbanje učenja o kršćanstvu.[489]

Govoreći o okvirima ovog udžbenika dobro je primijetiti da, za razliku od drugih udžbenika o kojima smo do sada govorili, jedino ovom tadašnji zagrebački nadbiskup Franjo Kuharić piše pogovor. Spominjemo to i stoga što se ne radi o prigodničarskom tekstu. Kardinal Kuharić shvaćao je važnost dobi kojoj je udžbenik namijenjen te upravo zbog toga želi što snažnije naglasiti i izraziti što je to dar vjere. Jasno je to naznačeno i u samom udžbeniku: „zagrebački nadbiskup, msgr. Franjo Kuharić, ovu je knjigu pročitao u rukopisu, pri čitanju je dao više sugestija za njezin konačan tekst i zaželio je da dođe u ruke što većem broju ljudi. Na kraju je, u obliku svojevrsne ispovijesti vjere, za ovu knjigu napisao poseban prilog koji donosimo umjesto pogovora“.[490] Mi bismo autore ispravili te izbacili riječ „svojevrsni“. Radi se o istinskoj ispovijesti vjere ciljano pisane za mladog čovjeka koji se može upotrijebiti u svakoj prilici i koji otkriva brigu kardinala Kuharića upravo za taj najosjetljiviji sakrament,[491] čiju je pastoralno-katehetsku težinu, kao biskup koji ga je redovito podjeljivao, itekako osjećao.

Udžbenik se sastoji se od tri glavna dijela uz uvod i pogovor. U uvodu autori pred ovaj udžbenik stavljaju (pre)široku zadaću jer iako knjiga treba poslužiti „u prvom redu kod priprema za sakramenat kršćanske zrelosti – za potvrdu (…) s korišću će za njom posegnuti i mnogi odrasli katekumeni kod pripreme za krštenje, zaručnici prije sklapanja kršćanske

[489] GIANETTO, Ubaldo: Uvođenje u kršćanstvo, u: PRANJIĆ, Marko (uredio): *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1991., str. 777.

[490] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977., str. 4.

[491] Napomenimo da će upravo godinu dana nakon izlaska ovog udžbenika izaći i prvi važan dokument Biskupske konferencije Jugoslavije na katehetskom području: BISKUPI JUGOSLAVIJE: Smjernice za pastoralnu praksu sakamenata kršćanske inicijacije, u: *Religiozni odgoj i kateheza*, 1(1979.), br. 3–4., str. 146–153., nakon kojeg slijedi važan dokument BISKUPI JUGOSLAVIJE: *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983.

ženidbe, roditelji koji se žele potpunije osposobiti za vjerski odgoj svoje djece, brojne grupe mladih i pojedinci koje jednostavno zanimanju kršćani katolici i njihova vjera“.[492]

Prvi dio udžbenika sastoji se od dvadeset katehetskih jedinica od kojih treba istaknuti one važnije: početnu o zajedništvu; nekoliko koje govore o Duhu Svetom pod različitim vidicima; ekumenizmu; trinaest stoljeća kršćanstva u nas – tema koju smo i ovdje obrađivali pokazujući Dudinu uloga u tome; obrađuje se intereligiozni dijalog, kao i sam pristup i slavljenje sakramenta potvrde.[493] No vodilo se računa da se „o euharistijskom slavlju govori na više mjesta. Očit je utisak da je Euharistija kao čin Isusove Zajednice, dakle kao euharistijsko slavlje, jedna od ključnih tema u ovom katekizmu“.[494]

Drugi dio naslovljen *Kratki pregled katoličke vjere*, iako napisan nekoliko desetljeća prije *Katekizma Katoličke Crkve*, pokazuje iznenađujuću sličnost u načinu izlaganja građe budući da je podjela i gradacija gotovo istovjetna osim što su autori udžbenika posebno izdvojili crkvenu godinu i blagdane.[495] Time se i ovaj udžbenik, kao i Katekizam „nadahnjuje na velikoj tradiciji katekizama koji organiziraju katehezu oko četiri 'stupa': ispovijest krsne vjere (Simbol), sakramenti vjere, život vjere (Zapovijedi), vjernička molitva (Oče naš)“.[496]

Konačno treći dio s podnaslovom *Leksikon*, koji je uglavnom Dudino djelo, daje stotinjak natuknica od kojih su neke tek ulazile u vjernički rječnik kao što su npr. laici i apostolat laika (čemu se daje relativno velik prostor), dok su druge danas tek podsjećanje na prošla vremena kao npr. marksizam (vrlo široko obrađeno), evolucija ili pak ateizam. Kao ilustraciju uz komentar Bernadina Škunce donosimo primjer natuknice „Nedjelja“ koja se donosi, ali se ne tumači, već se upućuje na „Dan Gospodnji“ u kojoj se kaže:

---

[492] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977., str. 5.

[493] Ovdje možemo ubrojati zadnjih pet poglavlja udžbenika: 16. Potvrda – sakrament kršćanske punoljetnosti, str. 150–156.; 17. Život po Duhu, str. 157–166.; Slavimo sakrament pomirenja, str. 167–177.; 19. Susret s biskupom, str. 178–179.; 20. Slavljenje sakramenta potvrde, str. 180–183.

[494] ŠKUNCA, Bernandin: Euharistijsko slavlje i dan Gospodnji u hrvatskim katekizmima za krizmanike, u: *Bogoslovska smotra* 58(1989.), br. 4., str. 101.

[495] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977., str. 185–223.

[496] Proslov, u: *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., str. 20.

„Od svojih najranijih početaka Crkva slavi kao 'Dan Gospodnji' dan Isusova uskrsnuća". Po evanđeljima, Isus je uskrsnuo 'prvog dana u tjednu', to jest dan po suboti (...) Kršćani su ubrzo taj dan prozvali Danom Gospodnjim i posebno ga slavili vjerničkim sastankom, djelima dobrotvornosti i euharistijom (...) S vremenom je s proslavom toga dana povezana zapovijed da se odustane od uobičajenog poslovanja. Odatle hrv. naziv nedjelja (ne dijelati)(...)." Takvim se postupkom, očito, u katekizmu relativizira u na uvriježeni naziv nedjelja te mu se daje izvornije i punije značenje.[497]

Udžbenik obiluje biblijskim, uglavnom novozavjetnim ulomcima i citatima, što je bez sumnje također Dudino djelo i u tom je smislu za tadašnje vrijeme vrlo suvremen, no može pomoći i u pripremi današnjih kateheza, bile one za vjeronauk u školi, bilo one za župnu katehezu.[498]

Dudin se utjecaj osjeti i izboru pjesničkih citata npr. A. B. Šimića.[499] Iako ćemo se ovoj temi još vratiti, primijetimo da je susret Biblije i književnosti vrlo dobro polazište za biblijske, ali i druge vrste kateheze, osobito u hrvatskoj književnosti tako bogatoj biblijskim nadahnućima.

Konačno, vrijednost ovog udžbenika bez sumnje leži i u tome što je on, nakon uvođenja vjeronauka u redovit školski program, dugi niz godina bio korišten i kao školski udžbenik postavši tako jedan od naših najdugovječnijih i najizdavanijih vjeronaučnih udžbenika. U školskoj nastavi zamijenio ga je 2005. godine udžbenik *S Kristom u život* autorskog tima Josip

[497] ŠKUNCA, Bernandin: Euharistijsko slavlje i dan Gospodnji u hrvatskim katekizmima za krizmanike, u: *Bogoslovska smotra* 58(1989.), br. 4, str. 102.

[498] Mnogi i danas navode ovaj udžbenik kao izvor za priprave kateheza, pripremanje vjeronaučnih susreta ili susreta mladih. Vidi: SLUŽBENA STRANICA DUHOVNIKA OSJEČKIH STUDENATA: http://www.duhos.org/index.php?option=com_content&view=article&id=6385:molitva-ogu&catid=66; KATEHETSKI URED SPLITSKE NADBISKUPIJE: www.nadbiskupija-split.com/.../osmi/ Potvrda_Duh_Sveti.do; KATEHETSKI URED RIJEČKE NADBISKUPIJE: http://katehetski.ri-nadbiskupija.hr/ view.asp?idp= 44&c=7; Zadnje pretraživanje: 12. 6. 2012.

[499] BARIČEVIĆ, Josip, ZELIĆ, Ana, DUDA, Bonaventura et al: *Snagom Duha. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977., str. 159.

Periša, Sabina Marunčić, Marjana Vučica i Dušan Vuletić, također u izdanju Kršćanske sadašnjosti.[500]

3.6. Važniji Dudini članci na temu povezanosti biblijske teologije te apostolata i pastorala

3.6.1. Kršćanska ženidba

Spomenuli smo da u biblijski pastoral spadaju i članci koji, polazeći od biblijskog teksta, aktualiziraju određene teološke i pastoralne teme. Zato smo u ovom dijelu rada odlučili analizirati nekoliko Dudinih članaka u kojima on, oslanjajući se na svetopisamske tekstove, govori o sakramentu ženidbe, odnosno dolazi u sferu pastorala braka i obitelji. Radi se o tri stilom i dužinom vrlo različita članka koji ipak, promatrani zajedno, otkrivaju Dudino zanimanje i za ovo, u modernom društvu, a onda i pastoralu posljednjih desetljeća, možemo reći gorućem pitanju: kako teološki dobro vrednovati kršćanski brak i obitelj, kako na pravi način slaviti sakrement ženidbe te kako razumjeti svetopisamske tekstove na kojima se temelje suvremena teologija, nauk i praksa sakramenta braka i kršćanske obitelji.

3.6.2. Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7

Prvi članak koji ovdje želimo analizirati nosi naslov *Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7*.[501] Radi se o Dudinu predavanju na XIX. teološko-pastoralnom tjednu u Zagrebu koji je za temu imao *Sakrament ženidbe*.[502] On želi pokazati kako su i ženidba i djevičanstvo po Pavlu i poziv i karizma te da su međusobno „suodnosne“:

---

[500] PERIŠ, Josip, MARUNČIĆ, Sabina, VUČICA, Marjan, VULETIĆ, Dušan: *S Kristom u život*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

[501] DUDA, Bonaventura: Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7, u: *Bogoslovska smotra* 40(1979.), br. 1., str. 19–39.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 81–106.

[502] Predavanje objavljeno u: *Bogoslovska smotra* 49(1979.), br. 1. Od mnogih zanimljivih predavanja izdvajamo: KOŽUL, Smiljan: Novi naglasci ženidbe na II. vatikanskom saboru, str. 51–67.; VALKOVIĆ, Marijan:

Izazvan pitanjem Korinćana (7,1) kako izgleda da podcjenjuju ženidbu, Pavao brani ženidbu. Ali on ne može razložiti kršćansku ženidbu bez upućivanja na drugi status ozakonjen u novom Kristovu poretku, a to je djevičanstvo. (...) Uistinu, u svemu njegovu izlaganju ove su dvije kršćanske vrednote – ženidba i djevičanstvo – suodnosne, uzajamno se dozivlju i tumače.[503]

Iako zbog očekivane parusije Pavao daje prednost djevičanstvu, Duda ipak dobro zamjećuje da Pavao razlikuje što Gospodin zapovijeda (*parangellein*) – s obzirom na ženidbu – a što on sam kaže snagom svog autoriteta (*legein*) – s obzirom na djevičanstvo. Mi ćemo veću pozornost dati dijelu članka koji govori o ženidbi.

Tekst nam je zanimljiv jer Pavao pred očima ima zapravo vrlo različite životne situacije. Izdvajamo najvažnije naglaske:

– kršćanski bračni par (1 Kor 7,2–6.10–11); one koji u braku ostvaruju povremenu uzdržljivost (1 Kor 7,5); one koji su se rastavili, bez mogućnosti sklapanja novog braka (1 Kor 7,10–11.27); mješovite ženidbe s daljnjim mogućnostima (1 Kor 7,10–16);[504] slučajeve gdje se stranke različite vjere slože ili se dopušteno rastave; mlade kršćane koji se kane uzeti, ali su slobodni to odgoditi ako nema straha zbog „preživotnosti“ (1 Kor 7,36–38).[505]

Načelno Pavao poziva da svatko ostane u zvanju kojim je postao kršćanin. Nadalje, iščitavajući tekst uz komentare K. Bartha s jedne strane i koncilskih dokumenata (LG 35bc i

Problematika neuspjelih ženidbi, str. 113–142., te prvi zapis o, u tadašnjoj Jugoslaviji tek osnovanoj, Zajednici bračnih susreta; FRKIN, Josip: Bračni susreti, str. 200–203.

[503] DUDA, Bonaventura: Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7, u: *Bogoslovska smotra* 40(1979.), br. 1., str. 19.

[504] Ovaj dio poslanice možda je i najpoznatiji s dalekosežnim kanonskim posljedicama. Radi se o „pavlovskoj povlastici“ koja se ostvaruje u slučaju razrješenja braka dviju nekrštenih osoba ukoliko se jedna od strana pokrsti i želi sklopiti valjan brak s drugom krštenom osobom. Vidi: BERLJAK, Matija: Razrješenje ženidbe pavlovskom povlasticom, u: *Bogoslovska smotra* 64(1995.), br. 1–2., str. 346–353.

[505] DUDA, Bonaventura: Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7, u: *Bogoslovska smotra* 40(1979.), br. 1., str. 29.

GS 48bd) zaključuje da je i ženidba kao i djevičanstvo i poziv[506] i karizma.[507] Naglašava slobodu u odlučivanju za brak kao i za djevičanstvo. Ne zaustavlja se samo na izboru, već promatra i budući život pa za brak nalaže: jedinstvenost (1 Kor 7,2), uzajamna prava i dužnosti (1 Kor 7,3–5), dogovor (1 Kor 7,5), nerazrješivost (1 Kor 7,10–11).

Na kraju ovog dijela članka Duda sumira vrednovanje kršćanskog braka koji možemo iščitati iz ovog Pavlova teksta:

– jedinstvo braka, jedan muž – jedna žena (1 Kor 7,2); jednakopravnost u intimi (1 Kor 7,3–5); privremena uzdržljivost radi duhovnih dobara (1 Kor 7,5–6.36-38); poziv na sklad – *symfonia* (1 Kor 7,5) i mir – *eirene* (1 Kor 7,15); on je nerazrješiv (1 Kor 7,10–11) te po mogućnosti treba nastojati da se i u postojećem mješovitom braku očuva nerazrješivost (1 Kor 7,33–34), za što Pavao donosi više mogućnosti.

– bračni su drugovi pozvani brinuti se i uživati u zemaljskom samo služeći se (*hraomai*), a ne uživajući (*katahraomai*). Brak je u svakom slučaju Božji poziv (1 Kor 7,17.20.24), a može se tumačiti i kao karizma.

Konačno, „iako je djevičanstvo po sebi *kreiton* – bolje (osim u slučaju nesuzdržljivosti, kada je brak bolji, r. 9), ženidbeno stanje ostaje uvijek *kalon* – dobro (r. 38)… sa svim šansama kršćanskog ostvarenja – sve do najviše svetosti (usp. 1 Sol 4,3–6 i Ef 5,26)“.

U kontekstu parusije zbog koje Pavao tvrdi da je djevičanstvo bolje vrlo je dobro objašnjen izraza *kairos* naspram izraza *hromos* u rečenici Vrijeme je kratko (7,31).[508]

3.6.3. Recenzije knjiga o braku i obitelji

[506] Ovdje upućujemo na zanimljiv članak F. Pšeničnjaka o ženidbi kao pozivu: PŠENIČNJAK, Franjo: Sakramenat ženidbe – poziv na okristovljenje bračnog i obiteljskog života, u: *Obnovljani život* 37(1982.), br. 6., str. 551–559.

[507] Usp. DUDA, Bonaventura: Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7, u: *Bogoslovska smotra* 40(1979.), br. 1., str. 25.

[508] Usp. *Isto*, str. 33.

Duda se problematikom braka i obitelji bavio i u dva svoja članka – recenzije. Prvi pod naslovom *Svadbena liturgija*[509] napisan je uz knjigu Marija Masinija *Vjenčanje*.[510] Naime, nakon izdavanja tipskog izdanja obnovljenog Obreda slavljenja ženidbe iz 1969. godine (drugo tipsko izdanje objavljeno je 1990. godine) iste, 1969. godine, izdan je talijanski original ove knjige, a, za naše ondašnje prilike, vrlo brzo (1971. godine) izdan je i u hrvatskom prijevodu. Knjiga u svom podnaslovu *Biblijsko-pastoralno tumačenje čitanja Reda vjenčanja* upućuje da donosi komentar svih ponuđenih čitanja (uključujući i Psalme) koje nalazimo u obredniku.[511] Na knjizi je uz autora radilo preko dvadeset suradnika svećenika i laika o kojima u svojoj recenziji Duda piše:

> *Bibličari su se iskazali. Nisu „profesorski gnjavatori". Umjeli su upozoriti ne samo na „nauku" nego i na čar svetih stranica o braku i ljubavi, otvarajući perspektive vjerničkom vrednovanju ljubavi i braka. Laici ovdje, zajedno s teolozima, govore partnerski, ne samo kao „poslušna crkva", nego kao „sensus activus fidelium" – aktivni vjernički osjećaj.*[512]

Duda hvali autorsko nastojanje da se progovori i o krizama i izazovima braka i obitelji upravo polazeći od svetopisamskog teksta. Ovdje trebamo imati na pameti da knjiga izlazi upravo u vrijeme kada nakon „seksualne revolucije '68." brak, pa i onaj kršćanski, biva doveden u pitanje i kada se na različite načine tragalo za novijim pristupima. Zato Duda kaže da „ova knjiga nije revolucionarna, osporavateljska, ali osporava mnogo toga u uvriježenom, starom načinu mišljenja i vrednovanja. Ne samo u propovjednika, nego i u opće raširenom mišljenju o braku".[513]

---

[509] DUDA, Bonaventura: Svadbena liturgija, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 10., str. 17.

[510] MASINI, Mario: *Vjenčanje. Biblijsko-pastoralno tumačenje čitanja Reda vjenčanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

[511] Knjiga je aktualna još i danas budući da novi obrednik iz 1990. godine daje tek nekoliko novih čitanja zadržavajući sva do tada predložena. Usp. RIMSKI OBREDNIK: *Red vjenčanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970., br. 67–105.; RIMSKI OBREDNIK: *Red slavljenja ženidbe*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 179–222. Glede izbora čitanja najveća je promjena što novi obrednik daje prednost nekim čitanjima u „Redu slavljenja ženidbe u misi". Usp. RIMSKI OBREDNIK: *Red slavljenja ženidbe*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., br. 56.

[512] DUDA, Bonaventura: Svadbena liturgija, u*: Glas Koncila* 11(1972.), br. 10., str. 17.

[513] *Isto*.

3.6.3.1. Teologija tijela Ivana Pavla II.

Drugi, nama vremenski bliži, Dudin članak – recenzija pod naslovom *Ljubav na biblijski način*[514] napisan je uz, danas to vidimo, iznimno važan hrvatski prijevod govora pape Ivana Pavla II. o ljubavi i braku, danas poznatih kao Teologija tijela Ivana Pavla II.[515] Knjiga nosi naslov *Nije dobro da čovjek bude sam*,[516] a izdana je, ponovno to moramo reći, za naše prilike iznimno brzo, 1980. godine, tek nekoliko mjeseci nakon što su govori izrečeni. I ovdje podnaslov vrlo jasno upućuje na sadržaj knjige: *Prvi niz govora Ivana Pavla II. o ljubavi i braku prema prvim poglavljima Knjige Postanka – u generalnim audijencijama srijedom, od rujna 1979. do travnja 1980*. Papini govori vrlo su biblijski intonirani i to je ono što i Duda na početku svog članka naglašava:

> *Prije svega već odavno jedan papa nije posvetio toliko susljednih nagovora jednoj jedinstvenoj biblijskoj temi. (...) On taj tekst nastoji raščistiti i razložiti da ne samo njime nego baš iz njega izloži Božju misao i Božji plan sa seksualnošću, erotikom, ljubavlju, brakom i obitelji. Posljednjih stoljeća taj je baš tekst bio osobito težak i sporan. (...) S evanđeoskom slobodom ali i sa svom obaviještenošću znanstvenom i vjerničkom, on se na tekst navraća i na nj naslanja sa toliko važnih primjedbi i opaski, na koje nismo često navikli, a koje – s obzirom na težinu samog teksta – uvelike oslobađaju.*[517]

[514] DUDA, Bonaventura: Ljubav na biblijski način, u: *Kana* 12(1981.), br. 1., str. 14–15.

[515] Poticaj za ove govore, kako i sam Papa svjedoči na početku prve kateheze, bila je priprava za biskupsku sinodu 1981. na temu „Dužnosti kršćanske obitelji“ (čiji će rad Papi poslužiti za stvaranje i objavljivanje apostolske pobudnice *Familiaris consortio*. Usp. IVAN PAVAO II.: *Familiaris consortio – Obiteljska zajednica, apostolska pobudnica Ivana Pavla II. o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.). Ipak, Papa je „crpio sadržaj tih tekstova iz rukopisa naslovljena Muško i žensko stvori ih, što ga je dovršio netom prije izbora za papu u listopadu 1978.“. WEST, Christopher: *Teologija tijela za početnike*, Verbum, Split, 2011., str. 11. Teolog i Papin biograf George Wigel „opisuje teologiju tijela Ivana Pavla II. kao 'jednu od najodvažnijih rekonfiguracija katoličke teologiju u posljednjih nekoliko stoljeća' – 'neku vrstu teološke tempirane bombe koja ima eksplodirati, uz upravo dramatične posljedice ... možda u 21. stoljeću'.“ *Isto*, str. 11.

[516] IVAN PAVAO II.: *Nije dobro da čovjek bude sam*, Župni ured Majke Božje Lurdske, Zagreb, 1980.

[517] DUDA, Bonaventura: Ljubav na biblijski način, u: *Kana* 12(1981.), br. 1., str. 14.

Kao što vidimo iz navedenog teksta, ovaj Dudin članak možemo tek uvjetno nazvati recenzijom jer, kako mu veli i podnaslov, *Uz knjigu „Nije dobro da čovjek bude sam"* njezino je izlaženje zapravo povod Dudi da sam analizira izrečene Papine govore služeći se i originalom, tj. autoriziranim tekstovima u *L'Osservatore Romano* koji su opremljeni i kritičkim aparatom koji je donekle zadržan i u hrvatskom prijevodu. Zato ovim svojim člankom Duda i ovdje daje svoj pionirski doprinos jer tek će se desetljećima kasnije, kako u inozemnoj, tako (kasnije) i u našoj teologiji i pastoralnoj praksi,[518] početi više govoriti i primjenjivati sve ono što je papa Ivan Pavao II. ovdje izrekao, a što je, uz njegove druge naučiteljske intervente, postalo sastavnim dijelom njegove teologije tijela i imalo nemjerljiv utjecaj osobito na postoralna promišljanja i odgovore na temu seksualnosti, braka i obitelji.

Duda vrlo cijeni Papinu analizu značajnijih izraza iz prvih poglavlja Knjige Postanka pa poziva da tim putem krenu „ne samo suvremeni egzegeti, koji mogu biti uvelike ohrabreni ovim papinim postupcima, nego i svi propovjednici i katehetičari".[519] Duda ističe i Papinu katehezu kojom pokazuje kako biblijski pisac o čovjeku misli i promatra ga kroz dvojnost spolova. Ističe i hrabre Papine izraze o „mitskom govoru"[520] u izvještaju o stvaranju žene, kao i o „duboku snu" koji ima elemenata „dubinske psihologije".[521]

Na kraju članka (koji se potegao na dvije stranice Kane) Duda žali što nema više prostora za ulazak u Papine kateheze kao što su *Biblijsko značenje spoznanja o bračnom suživljenju* te *Misterij žene objavljuje se u materinstvu*.

[518] Tako dobar poznavatelji ove problematike u Republici Hrvatskoj don Damir Stojić svjedoči: „S ovim naslovom prvi sam se put susreo 2000. godine u Rimu. (...) Kao novopečeni teolog poznavao sam fundamentalnu, dogmatsku, moralnu teologiju, ali – teologiju tijela? Trenutak zbunjenosti i nevjerice postao je još dublji kada sam shvatio da je autor papa Ivan Pavao II." STOJIĆ, Damir: Predgovor hrvatskom izdanju „Teologije tijela", u: IVAN PAVAO II.: *Muško i žensko stvori ih*, Verbum, Split, 2012.

[519] DUDA, Bonaventura: Ljubav na biblijski način, u: *Kana* 12(1981.), br. 1., str. 14.

[520] *Isto*, str. 15. Ovdje ne možemo dublje ulaziti u Dudinu biblijsku teologiju no zamjetimo kako ovdje jasno iščitava problem i ponudu riješenja rasprave o demitologizaciji Novog zavjeta koji je postavio Rudolf Bultmann. Šire o ovom problemu: GIBELLINI, Rosino: *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 29-33.

[521] DUDA, Bonaventura: Ljubav na biblijski način, u: *Kana* 12(1981.), br. 1., str. 14.

3.6.4. Recenzija knjige *Juraj Mulih*

Govoreći o Dudinu radu i zanimanju na području Biblije i katehizacije ovdje želimo spomenuti i članak koji donekle izlazi i područja ovog poglavlja no budući da dotiče važnu figuru u povijesti katehizacije u Hrvata smještamo ga ovdje. Radi se o članku pod naslovom „Roda hrvatskog apostol“[522] te prikazuje opsežnu knjigu Ivana Fučeka *Juraj Mulih* koga pisac, sljedeći isusovačkog povjesničara Miroslava Vanina, naziva „najvrsnijim hrvatskim katehetskim piscem barokne epohe.“[523]

Kada prelistamo samu Fučekovu knjigu, odmah na početku, nalazimo na zahvalu, između ostalih i Bonaventuri Dudi.[524] Ni pisac u knjizi ni Duda u recenziji, ne otkrivaju koji je točan Dudin doprinos u dijelu koje nastoji hrvatskoj javnosti ponovo otkriti velikog isusovca, pučkog misionara ali i pisca nekoliko međašnih katehetsko-pastoralnih dijela 18-stog stoljeća:

> *Najveće mu je djelo, u dva sveska, „Posezel apostolski“ (Zagreb, 1742.) što u tadanjem kajkavskom znači i apostolski poslanik i apostolski posao ili trud. To je naš najveći i najbolji stari katekizam (...) Puk je prigrlio Mulihov molitvenik „Nebeska hrana“ (Zagreb, 1748.) s mnogim susljednim izdanjima. Na nj se nadovezuje i najpoznatiji naš molitvenik XX. „Kruh nebeski“.*[525]

I ovom knjigom i ovom recenzijom i Fuček i Duda premda obojica nisu katehetičari po struci daju svoj doprinos (Fuček pišući knjigu, Duda nastojeći ju popularizirati) ovoga „gentis croaticae apostolus – roda hrvatskog apostola“ za koga Duda u zaključku svoga članka kaže da je „doista u svoje vrijeme bio najveći promicatelj duhovne obnove u Hrvatskoj, i u domovini i u iseljeništvu.“[526]

---

[522] DUDA, Bonaventura: „Roda hrvatskog apostol“, u: *Glas Koncila* 33(1994.), br. 18., str. 11.

[523] FUČEK, Ivan: *Juraj Mulih*, FTI Družbe Isusove, PU Gregorijana, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Rim, 1994., str. 333.

[524] Usp. *Isto*, str. IX.

[525] DUDA, Bonaventura: „Roda hrvatskog apostol“, u: *Glas Koncila*, 33(1994.), br. 18., str. 11.

[526] *Isto*.

3.6.5. Ostali važniji članci

Na početku izdvajamo članak *Evanđeoski motivi stjecanja imovine*[527] gdje se Duda bavi vrijednošću ljudskog rada kao duboko ukorijenjene vrednote u Svetom pismu ulazeći tako i u područje biblijskog utemeljenja socijalnog nauka Crkve. Ipak, ovaj je članak u uzročno-posljedičnom odnosu i s gornjom temom budući da je nastao u sklopu predavanja o problematici suvremene obitelji koju je u akademskoj 1972./73. godini organizirala Sekcija za studij obitelji u Bogosloviji zagrebačke nadbiskupije. Duda dakle ovdje govori u kontekstu stjecanja materijalnog bogatstva kršćanina laika pa odmah na početku postavlja pitanje: „Može li se, dakle, kršćanin bogatiti? Rekao bih, šokantno: Po Bibliji – da! Po Evanđelju, po Isusu –ne! Po Pavlu – da! Po Jakovu – ne! Ukratko dakle: i da – i ne!“[528] Duda dalje razvija ovu tezu te pokazuje da po evanđeoskom shvaćanju ljudski rad koji donosi stjecanje imovine nije u sebi ni loš ni dobar, ali osuđuje bogatstvo „koje čovjeka zatvara prema bližnjima do te mjere da se zloupotrebljava tuđi rad, a u konačnici druga ljudska osoba (...) takvo koje ga zatvara i samome Bogu darovatelju“.[529] Ova se tema pridružuje skupu rasprava o ljudskim pravima što je također jedno od Dudinih područja zanimanja.

[527] DUDA, Bonaventura: Evanđeoski motivi stjecanja imovine, u: *U službi života – problematika suvremene kršćanske obitelji*, Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, Zagreb, 1973., str. 28–34.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 127–133.

[528] DUDA, Bonaventura: Evanđeoski motivi stjecanja imovine, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 127.

[529] *Isto*, str. 31.

Na apostolsko djelovanje sv. Pavla vraća se opet u drugom dijelu članka-proluzije *Misterij – Krist u nama, nada slave (Kol 1,26–27)*.[530] I ovdje polazi od koncilskih dokumenata, u ovom slučaju *Optatam totius*. Tu nalazimo i sljedeće misli: „Pavlova *diakonia*, koju on vrši *kata ton plerosai ton logon tou Theou* – u potpunosti prenijeti i pronijeti Riječ Božju. I to ekstenzivno, u što većim geografskim razmjerima i intenzivno. I to opet u dva pravca; ponajprije, rekao bih, eshaustivno – prenijeti ju svu; a onda pastoralno – dovesti je do što potpunije sazrelosti u pojedinim vjernicima i vjerničkim zajednicama.“[531]

Nadalje, u spomenutom članku, referirajući se na Pavlov tekst, donosi: „A zapazimo i početnu emfazu u r. 28: 'Njega mi navješćujemo!' Njega – to jest Krista. On je taj misterij. Kršćanstvo nije pusta filozofija ili ideologija, ne navješćujemo naprosto neki kršćanski nauk, nego navješćujemo njega-osobu-Krista... Pristup u misterij nije pridržan samo eliti, nekolicini, izabranicima, kao u tadašnjim helenističkim misterijima. Svi ljudi i svaki čovjek jesu pozvanici, izabranici, povlaštenici.“[532]

Članak *Kristovo svećeništvo u Poslanici Hebrejima*[533] još je jedan Dudin članak nastao kao izlaganje u sklopu XI. teološko-pastoralnog tjedna koji je te, 1971. godine imao za temu „Svećenik u kršćanskoj zajednici“. U drugom dijelu ovog članka zanimljivo je IV. poglavlje *Naše svećeništvo u svjetlu Kristova* koje govori o odnosu ministerijalnog i općevjerničkog svećeništva te njihovoj vezi na jedinstvenu i jedincatu Kristovu svećeništvu,[534] što pokazuje trajan Dudin interes za ovu temu.

[530] DUDA, Bonaventura: Misterij – Krist u nama, nada slave (Kol 1,26–27), u: *Bogoslovska smotra* 50(1980.), br. 1., str. 23–29.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 107–115.

[531] DUDA, Bonaventura: Misterij – Krist u nama, nada slave (Kol 1,26–27), u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 112.

[532] *Isto*, str. 113–114.

[533] DUDA, Bonaventura: *Kristovo svećeništvo u poslanici Hebrejima*, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 1., str. 44–53.; također objavljen u: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 116–126.

[534] Usp. DUDA, Bonaventura: *Kristovo svećeništvo u poslanici Hebrejima*, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 123.

3.7. Uloga i značenje Bonaventure Dude u biblijskom pastoralu hrvatskoga jezičnog područja – zaključne misli

Kao i prethodno, koncilsko, poglavlje i ovo je imalo nekoliko glavnih točaka od kojih smo, pod vidikom biblijskog pastorala i kateheze, posebnu pozornost posvetili Dudinoj ulozi u biblijskim prijevodima i biblijskoj katehezi. U turbulentnoj 1968. godini, iskoristivši koincidenciju nekoliko pozitivnih mogućnosti u kojima je prepoznao pastoralni *kairos* koji mu je otvorio vrata za djelo koje se dugo iščekivalo, ali koje je u to vrijeme bilo gotovo neostvarivo, stvara ekipu za nov, suvremen prijevod cjelokupne Biblije na hrvatski jezik.

> *Koliko god da je Zagrebačka Biblija kolektivno djelo par excellance, ipak se – uz časne iznimke – bitno ističu četiri imena, upravo kao što su navedena u impresumu: glavni urednici dr. Jure Kaštelan, književnik i dr. Bonaventura Duda, bibličar, te dvojica urednika Josip Tabak, književnik i dr. Jerko Fućak, bibličar. Oni su činili svojevrstan, duhovito nazvan, četveročlani 'štab providnosti Božje'. Iako su usko surađivali i zdušno nosili cjelokupni projekt, svatko je od njih cijelom pothvatu udahnuo posve osobit, gotovo biografski pečat (...) Kad se sagleda što se sagledati da, onda nazvati Bonaventuru Dudu 'duhovnim začetnikom' Zagrebačke Biblije, ili pak pokretačem toga prijevoda, nije naimalo neprilično.*[535]

I danas, zapravo, zadivljuje kojom je brzinom okončan taj veliki posao. Pripremni susreti i dogovori trajali su tijekom prvih mjeseci 1967., sam posao prevođenja počeo je 1. svibnja, da bi prvi primjerak izašao iz tiska 20. rujna 1968. te istog dana poslan u Rim gdje ga je kard. Franjo Šeper uručio papi Pavlu VI.

U ovom smo poglavlju pokušali prikazati pastoralno-evangelizacijsko značenje izdanja ovoga kapitalnog biblijskog izdanja u nas. Nastojali smo ga prikazati u onodobnim prilikama svjesni da se razvitkom biblijskih znanosti, jezika, promjenama društveno-političkih prilika već davno ukazala prilika za jednom novom (hrvatskom) Biblijom. S obzirom da je u međuvremenu došlo do izdavanja (i reizdavanja) još nekih prijevoda, od kojih smo neke i mi spomenuli, čini nam se da možemo ustvrditi kako je ovaj prijevod, iako tek posredno, parcijalno i drugotno ostvaren s originalnih jezika, ostao najbolji i daleko najbliži kako običnu vjerniku, tako i

[535] KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 40–42.

svakom teologu na hrvatskome govornom području. Na bibličarima je dati konačnu, stručnu ocjenu vrijednosti prijevoda dok mi želimo zapaziti upravo ovu pastoralnu komponentu i težinu koju je ovaj prijevod donio u hrvatskom (biblijskom) pastoralu.

Neosporna je činjenica, kako smo pokazali, da je ovaj prijevod odgovor na poticaje *Dei verbuma* na čitanje i širenje Biblije čega nema bez (dobrih) prijevoda. Tako je bio iskorišten *karios* vremena te ispunjena velika praznina kada je hrvatskom narodu podarena cjelovita Bibliju na narodnom jeziku u skladu s koncilskom porukom: „Kristovim vjernicima treba da bude širom otvoren pristup k Svetom pismu.“[536]

Zagrebačka Biblija pridonijela je velikom liturgijskom, pastoralnom, katehetskom i naravnom biblijskom zamahu na našim prostorima, a kao što smo spomenuli, tome je uvelike pridonio i prijevod i izdavanje kapitalnog djela biblijske teologije *Rječnik biblijske teologije* Xaviera Léona Dufoura 1969. godine.

Novo vrijeme bez sumnje traži i nov prijevod takve vrste, no iako započet, još uvijek nije u završnoj fazi što čudi jer je i sam Duda još 2002. ustvrdio:

> *Kada smo započeli raditi na novoj, Zagrebačkoj Bibliji, početkom godine 1967. predložio sam kardinalu Šeperu da odmah osnuje (...) komisiju koja će raditi duže vremena na dobru prijevodu Biblije. Naša Biblija poslužila je (mislim da je to bilo vrlo dobro) prijekoj potrebi Crkve posebice u vrijeme otkada je započela nova liturgija, postkoncilska obnova. A od tada su prošle već 33 godine. Vrijeme je da se napravi: ili novi prijevod ili temeljna revizija naše Biblije.*[537]

Iz svega navedenog vidimo da je Dudin prevodilački rad u nesklonim prilikama onog vremena doprinio ne samo širem ulasku Biblije na teološka učilišta i općenito među kler i redovništvo, nego, što je puno važnije, među vjernike i, što je osobito značajno, djecu i mlade.

---

[536] Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 22.

[537] DUDA, Bonaventura: Bonaventura Duda – bibličar i lirik. Razgovor s Blaženkom Jančić, u: DUDA, Bonaventura: Razgovori i razmišljanja, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 61.

Potrebu za novim ili revidiranim prijevodom javno je izrekao već na Spectrumovoj tribini 17. listopada 1968., na prvoj javnoj raspravi nakon izlaska Zagrebačke Biblije. Uz to je dodao: „Hoće li to biti moguće, ne znam. Ja bih kao suradnik ušao u svaku komisiju, ali ne više kao glavni urednik! Tu se trebalo glavom založiti, toliko da to nitko nikada neće moći pravo ocijeniti. Bog zna!“ Citirano prema: KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 43.

Broj izdanja Biblija i biblijskih priručnika s njegovim prijevodima ili prijevodima u kojima je sudjelovao možemo procijeniti na preko milijun primjeraka, što nam daje za pravo Dudu nazvati biblijskim evangelizatorom *par excellance* u novijoj povijesti hrvatskog naroda.

U vrijednost samog prijevoda ovdje ne možemo ulaziti. Kao što smo rekli, nadamo se da će se time pozabaviti netko od biblijskih stručnjaka. Ipak, zanimljivo je da je *Zagrebačka Biblija* i njezin prijevod, unatoč velikoj popularnosti i dominaciji na „tržištu", doživjela malo opsežnih i ozbiljnih egzegetskih i (nešto više) jezičnih kritika i komentara (od kojih se neka bila motivirana molbom samih prevoditelja), a prijevod lekcionara i Novog zavjeta tek djelomične.[538]

Vidjeli smo da je na području hrvatskoga jezičnog područja u ondašnjoj Jugoslaviji i izvan nje postojala glad za solidnim prijevodom Biblije te da je u vremenu kratka popuštanja režima prije pada političke garniture hrvatskog proljeća bio sretan trenutak za njezino izdavanje. S druge strane, sve do danas bilo je više pokušaja izdavanja različitih prijevoda cjelokupne Biblije ili nekih njezinih dijelova, no prijevodi *Zagrebačke Biblije* i Novog zavjeta ostaju do danas nenadiđeni *textus receptus* za čitaoce hrvatskoga jezičnog područja.

Već smo naglasili da glede prijevoda *Zagrebačke Biblije*, ali i drugih biblijskih izdanja, puno toga treba zahvaliti činjenici da su Duda i Fućak subraća franjevci, uz to gotovo i zemljaci koji su živjeli pod istim krovom kaptolskog samostana. U našoj povijesti to nije iznimka već gotovo pravilo:

> *Zacijelo nije bez nutarnje logike duha Franje Asiškog ni ta povijesna činjenica, da su upravo franjevci imali u povijesti kršćanstva u hrvatskom narodu nekako pretežnu ulogu u brizi da se ovome narodu pruži svetopisamski tekst na njegovu jeziku, od priređivača lekcionara (...) Bernardina Splićanina i Ivana Bandulavića do Matije Petra Katančića (...) te do najnovije hrvatske Biblije franjevaca Bonaventure Dude, Jerka Fućaka, Ljudevita Rupčića.*[539]

[538] Usp. ZOVKIĆ, Mato: Prijevod poslanice Efežanima kod Rupčića i Dude-Fućaka, u: *Bogoslovska smotra* 51(1982.), br. 4., str. 497.; KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968. Bibliografija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., str. 84–95.

[539] ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Katolička crkva i hrvatski narod*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983., str. 211–212.

Možda je najuputnije završiti ovo poglavlje jednom praktično-duhovnom Dudinom uputom namijenjenom svim vjernicima na način kako je navodi Stjepan Lice u predgovoru knjige *Krist i naši svagdani*: „Ako se dobro prisjećam riječi o. Bonaventure Dude, jednom je prigodom rekao: 'Nađite svakoga dana vremena da pročitate barem poneki redak iz Novoga zavjeta. Ipak, ako ne dospijete, ne uznemirujte se zbog toga. No i tada, barem na trenutak, položite ruku na Novi zavjet, kao da kažete: Tu si. Tu sam.'"[540]

Kao prevodilac Duda se, kao što smo vidjeli, prvo okušao i dokazao opsegom manje zahtjevnom harmonijom Evanđelja. Dakle, u velik posao organiziranja ekipe i prevođenja cijele Biblije nije nipošto ušao bez iskustva. Glede *Zagrebačke Biblije* Duda se pokazuje kao pragmatičar – u datim povijesnim okolnostima uzima postojeće prijevode i od toga nastoji napraviti najbolje surađujući s književnicima, novinarima, izdavačima i teolozima bez obzira na njihova politička i vjerska uvjerenja. Nije zatvoren, ponajmanje klerikalan, preuzima rizik da bude odbačen ili čak osuđen bilo od strane režima, bilo od konzervativnih struja u Crkvi. Istovremeno vrlo jasno pazi na materijalnu istinu samog teksta kao i na *probatus* dijecezanskog nadbiskupa Šepera,[541] kao i na mišljenje struke.

Pastoralno gledajući, može se zaključiti da Duda, gotovo spontano, koristi pastoralnu metodu vidi, prosudi, djeluj koja je konačno u to vrijeme imala primat što se pokazuje i u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila.[542] Sagledava situaciju, vidi pastoralni *kairos*, savjetuje se sa strukom i nadležnom crkvenom vlašću i kolegama te tako djeluje na više razina kako bi se došlo do cilja. Važnost ovog prijevoda jest i iniciranje i olakšavanje tiskanja i objavljivanja cijelog niz drugih izdanja važnih u liturgijskoj i pastoralnoj praksi: Lekcionara, časoslova, razne stručne i katehetske literature biblijske tematike. U člancima koje smo

Duda o tome govori u, već spomenutom članku; DUDA, Bonaventura: Franjevci i hrvatski biblijski prijevodi, u: DUDA, Bonaventura: *U službi Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 228–228.

[540] LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, 1996., str. 8.

[541] Iako je zbog ondašnjeg režima ispušten *imprimatur* u samoj Bibliji, on je tiskan u službenim vjesnicima pojedinih biskupija.

[542] Ova metoda koju je dvadesetih godina prošlog stoljeća u sklopu pokreta *Jeunesse ouvrière chrétienne* (JOC) započeo belgijski svećenik (i kasniji kardinal) Joseph Cardijn bila je kasnije široko prihvaćena od društvenog nauka, crkvenog učiteljstva, pastoralista i katoličkih udruga. Njezin utjecaj vidi se i u dokumentima učiteljstva u godinama Koncila. Neki od primjera su: *Mater et magistra* 236 (pod vidikom laičkog apostolata); AA 29 te posebno GS 4, 11 (znakovi vremena). Usp. GAILLARDETZ, R., Richard: The Ecclesiological Foundations of Modern Catholic Social Teaching, u: HIMES, R., Kenneth (uredio): *Modern Catholic Social Teaching. Commentaries and Interpretations*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2005., str. 76.

obrađivali još jednom se vidi Dudina sklonost prema pastoralnim temama. Kao što je u prethodnom, koncilskom poglavlju Duda „jednom nogom“ u dogmatici, ali fundirajući zapravo problematiku pastoralne teologije, tako je i ovdje u većem broju članaka koji polaze od egzegetskih tema želio dati (i) odgovor na pitanja koja muče suvremeni pastoral i (novu) evangelizaciju. Sam će Duda o sebi vrlo skromno reći: „Od najranijih svojih godina pa do danas, sav se moj život zasniva na Bibliji i provodim ga u službi Biblije. No, nikako nisam neki biblijski stručnjak. Teško je naći biblijskog stručnjaka za sva biblijska pitanja. Donekle sam bio neki stručnjak za sv. Pavla i novozavjetne spise. Trajno sam učenik Biblije, a iz nje nosim u sebi desetak, možda i pedesetak izvrsnih tekstova.“[543]

Na to se nadovezuje njegovo djelovanje na polju biblijske kateheze koja je u to vrijeme bila prilično nepoznata tematika u našoj domaćoj katehetici. Donekle iznenađuje Dudina smionost i odlučnost da se tako široko angažira i na tom području. Dugogodišnja upotreba udžbenika na kojima je sudjelovao, osobito *Snagom Duha*, pokazuje da se radilo dobro i kvalitetno, naravno u okviru tadašnjih mogućnosti i katehetskih trendova, i da je Biblija uistinu „na velika vrata“ ušla u našu katehezu.

Duda će se i u kasnijim svojim godinama poticajno obraćati vjeroučiteljima, osobito glede biblijske kateheze i s tim u vezi njihove vlastite biblijske izgradnje:

> *Veliku priliku za vjerničko upoznavanje Biblije imaju i vjeroučitelji. Oni, dakako, trebaju paziti da završe sve što im propisuje školski plan, ali treba da taj plan stalno provode u vezi s Biblijom, već prema svome ukusu i nadahnuću, ali i nastojeći pohađati tečajeve i predavanja koja to promiču. Tu bi u prvi čas poslužio Nedjeljni i blagdanski misal (...) s uvodnom riječju nadbiskupa Kuharića (...) „Nedjelje i blagdani svijetli su dani vjernika i cijele Crkve. U tim se danima, u susretu s Gospodinom i s Crkvom, Kršćanin duhovno obnavlja, ohrabruje i potiče da bude vjeran učenik Kristov.“ Dakako, tu postoje čitanja od prvorazredne, pa onda drugorazredne i trećerazredne važnosti, ali sva životno vrijedna i sadržajna.“*[544]

[543] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, str. 33.

[544] *Isto*, str. 37.

4. EVANGELIZACIJSKO DJELOVANJE PISANOM I IZGOVORENOM RIJEČI

Uz dva glavna područja Dudina djelovanja i rada – koncilskoga i biblijskog – predstoji nam promotriti njegovu pisanu i izgovorenu riječ kojom je ponajprije želio implementirati koncilsku misao o novom licu Crkve zasnovane na trostrukoj Kristovoj zadaći – svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj – povjerenoj cijelomu Božjem narodu. Uz to, kao što smo već pokazali, često je zaokupljen nastojanjem da sebi i drugima otkriva Boga koji je u cijeloj objavi, a posebno u utjelovljenju pokazao sebe kao Boga za čovjeka.

Ostajući vjeran „apostolskom dijelu blagovjesništva“[545], ovog puta pisanim radom Duda je u svom publicističkom, osobito homileutskom djelovanju, pisanom riječi, a kasnije putem novina, radija i televizije bio motiviran navjestiteljskom zadaćom teologije nastojeći tako doprijeti do što većeg broja ljudi prilagođujući svoj diskurs široku krugu čitateljstva – slušateljstva – gledateljstva.

To Dudino pisano i izrečeno „djelo blagovjesništva“ možemo podijeliti u više zasebnih tema. Iako u bibliografiji donosimo opširan popis njegovih knjiga i članaka,[546] mislimo da je dobro, upravo zbog opsega građe, na početku ovog rada razgraničiti njihovu tematiku. Ovdje se više nećemo šire osvrtati na djela i članke koji su povezani s biblijskim pastoralom u svoj njegovoj širini budući da smatramo da smo važnija djela barem spomenuli u prethodnim poglavljima. Budući da govorimo o široku polju Dudina djelovanja, pokušat ćemo ga obraditi u poglavljima o njegovoj propovjedničkoj službi, komuniciranju putem medija, multimedijskim projektima, evangelizaciji putem kulture, božićno-eshatološkim, marijanskim te franjevačkim ciklusom. Posebno poglavlje posvetit ćemo glazbi, kao i internetu.

[545] HOŠKO, Franjo, Emanuel: Pogovor zbornika, u: DUDA Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 562.

[546] Vidi osobito str. 275-280. ovoga rada.

4.1. Dudin pastoralni i evangelizacijski rad putem homileutike i duhovnog praćenja

Važan vidik Dudine svećeničke službe jest ponajprije njegova propovjednička služba u užem smislu uz koju možemo pribrojiti i dio njegova pastoralnog rada kao što su duhovne vježbe i duhovno vodstvo (praćenje). Ovdje ćemo razmotriti nastanak, sadržaj i značenje Dudine homileutske trilogije: *Sijač je Sin čovječji*;[547] *Sjeme je Riječ Božja*;[548] *U plemenitu srcu*[549]. Ova su razmišljanja imala svoju povijest nastanka u *Liturgijsko-pastoralnom listiću* što će biti jedan od predmeta našeg istraživanja u ovom poglavlju, a već smo prikazali onu „daljnju pripravu" koja se očitovala u biblijskom pastoralu, odnosno u Dudinoj zauzetosti u približavanju Božje riječi kako svojim studentima, budućim svećenicima, tako i cijelomu Božjem narodu.

4.1.1. Povijesno-teološki osvrt na katoličku homileutiku

Slijedeći uvod u opširnu natuknicu *homilija* u *Nuovo dizionario di liturgia* za homiliju možemo također reći da je svoje posebno mjesto dobila na Drugome vatikanskom koncilu (izravno o tome govori SC 35, ali i drugi dokumenti) i kasnije u odredbama liturgijskih knjiga.[550] Klasično djelo iz područja pastorala sakramenata *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja* u poglavlju koje potpisuje Luigi della Torre definira homiliju kao propovjedničku

[547] DUDA, Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.

[548] DUDA, Bonaventura: *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 2 / Godina B,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

[549] DUDA, Bonaventura: *U plemenitu srcu. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 3 / Godina C,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

Cijela trilogija doživjela je i drugo izdanje. Napomenimo da, kao što je vidljivo iz bibliografije, ovo nisu jedine Dudine knjige i prilozi na području homiletike.

[550] DELLA TORRE, Luigi: Omelia, u: SARTORE, Domenico, TRIACCA, M., Achille: *Nuovo dizionario di liturgia*, Edizioni Paoline, Roma, 1984., str. 923.

djelatnost u liturgijskom slavlju.[551] Lingvistički, riječ „homilija“ grčkoga je podrijetla. *Homilos* znači mnoštvo ljudi; *homileo* znači govoriti mnoštvu (raspravljati), družiti se; *homilia* znači priopćavanje.

Kao uzor propovjedničke vještine tradicionalno se navodi sv. Pavao. Jednako tako važno je patrističko vrijeme – svi najvažniji patristički izvori od *Didaché* preko pisma Ignacija Antiohiskog do Origena dijelom su ili u cijelosti homilije ili o njoj govore. U Apologiji sv. Justina čitamo:

> *A u dan zvan dan sunca drži se zajednički sastanak svih (...) Koliko već ima vremena, čitaju se spomen-zapisi apostolâ i knjige proročke. Nato, kad čitač prestane, predstojnik nas opomene i potakne živom riječju da se ugledamo u one primjere. Zatim se dižemo svi zajedno i molimo molitve. A poslije molitava, kako već rekosmo, donese se kruh, vino i voda, a predstojnik upravi Bogu molitve i zahvale iz dna duše. A narod odobravajući klikne: Amen. Od euharistijske se hrane svakome dijeli i svatko prima.*[552]

Ovdje posebno treba izdvojiti Augustina s brojnim homilijama, ali i s prvim egzegetsko-homiletskim dijelom u četiri toma *De doctrina christiana*. Postupno se laicima striktno zabranjuje propovjednička služba dok s druge strane Tridentski koncil određuje svećenicima obvezno propovijedanje nedjeljama i blagdanima. To će isto propisati i *Zakonik kanonskog prava* iz 1917. godine. Sve ovo vrijeme propovijed je i fizički (posebna propovjedaonica) izdvojena iz mise. Obnovljena teologija propovijedanja, shvaćena prvenstveno u odnosu na Božju riječ (a ne na tematske propovijedi), počet će se razvijati uz pomoć uistinu brojnih poticaja i osvrta koncilskih dokumenata.[553]

> *Shvaćajući misu kao "stol riječi Božje i tijela Kristova" kod kojega se Crkva neprestano hrani „kruhom života" (DV 21) predaja naglašava potrebu da se lomi kruh riječi kako bi ga vjernici mogli usvojiti. Tim djelovanjem riječi za vrijeme liturgije ostvaruje se*

---

[551] Usp. DELLA TORRE, Luigi: Propovijedanje u liturgiji, u: GALINEAU, Jean et al: *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., str. 176.

[552] JUSTIN: Prva Apologija, 66–67., u: *Časoslov Rimskog obreda* 2, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 510–511.

[553] Usp. Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji, br. 52–54; Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, br. 25, 29, 35; Dei Verbum. Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, br. 7–10; Presbyterorum Ordinis. Dekret o službi i životu prezbitera br. 4.

jedan od oblika propovijedanja, a to je temeljno poslanje Crkve te prethodi i samom slavlju (SC 9); to je i prva zadaća svećeničke službe (PO 4) u kojoj imaju udjela i laici (AA 6).[554]

Ono što Koncil samo naznačuje izrazom da u rubrikama treba „naznačiti najzgodnije mjesto za propovijed kao dio liturgijskog slavlja“[555] te da „vrlo preporučuje homiliju u misi kao dio same liturgije (SC 52)“[556] precizirano je u liturgijskim knjigama od *Opće uredbe rimskog misala* u nekoliko brojeva[557] do *Opće uredbe časoslova,* također u nekoliko brojeva.

Spomenimo u ovom kontekstu još jednom nastupnu encikliku Pavla VI. *Ecclesiam suam,* Dudi tako blisku, u kojoj je Papa ustvrdio da čak ni moć modernih sredstava masovne komunikacije „bez obzira na njihovu veliku snagu i domašaj, ne mogu zamijeniti propovijedanje. Apostolat i propovijedanje, u nekom smislu su isto. Propovijedanje je zaista prvi oblik apostolata“.[558] Od novijih dokumenata učiteljstva svakako treba spomenuti biskupsku sinodu o Božjoj riječi u životu i poslanju Crkve (listopad 2008.) koja je u dijelu svog rada posebno raspravljala i o ovom problemu.[559]

U većini homiletskih priručnika prilično se prostora posvećuje pitanju kako homiliju valja koncipirati, odnosno koje su joj glavne funkcije. Govoreći na školski način mogli bismo ih sažeti u sljedeće: biblijsko tumačenje, uočavanje stvarnih prilika, navještaj, kateheza, mistagogija, proroštvo, svjedočenje, pobuda. U prikazu Dudinih razmišljanja, koja su i napisana

---

[554] DELLA TORRE, Luigi: Propovijedanje u liturgiji, u: GALINEAU, Jean: *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., str. 176.

Glede činjenica navedenih u povijesnom prikazu razvoja homilije u ovoj podtočki uglavnom slijedimo navedeni članak.

[555] Sacrosanctum concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 35.

[556] *Isto*, br. 52.

[557] OPĆA UREDBA RISMKOG MISALA, u: RIMSKI MISAL, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 65–66.

[558] PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 93.

[559] Usp. TANJIĆ, Željko: Duh prebiva u Crkvi. Izvješće o XII. redovitoj Biskupskoj sinodi „Riječ Božja u životu i poslanju Crkve“ održanoj u Rimu od 5. do 26. listopada 2008., u: *Bogoslovska smotra* 78(2008.), br. 4., str. 716.

da budu uvod u čitanja i poticaj za dobru homiliju, vodit ćemo se upravo ovim funkcijama dobre propovijedi.

Ovdje želimo još nešto naglasiti. Tražeći suvremenije tekstove na ovu temu zapazit ćemo, osobito na hrvatskom jezičnom području, vidljiv nesrazmjer između relativnoga obilja raznih zbirki propovijedi mnogih svećenika te s druge strane relativno malo objavljenih znanstvenih rasprava i radova na tu temu. Općenito se primjećuje da se homileutici puno više prostora daje u protestanskim krugovima pa tako i najnoviji priručnik na našem govornom području jest prijevod djela jednoga američkog protestantskog teologa.[560]

U tom će kontekstu Duda još 1984. godine reći:

> *Koja je visina našega propovjedništva sa stanovišta biblijskoga ozračja suvremene homilije, teško je naprečac reći. Uvjeren sam da ni izdaleka nije poznat niti priznat Uvod u Lekcionar (koji je otisnut u svakom novom izdanju), a koji uvelike želi preusmjeriti cjelokupno propovijedanje. Suvremena je propovijed bila u središtu nekadašnjih teološko-pastoralnih tjedana. Odavno već nisam čuo da se što na tome području pokreće. Volio bih kad biste poslušali izvrsne propovijedi što ih na radio – Monte Carlu drži naš bibličar iz Baptističke Crkve dr. Josip Horak. (...) Biblijsko-liturgijska duhovnost ni izdaleka nije djelatna u našim vjerničkim skupinama – u samostanima, sjemeništima i drugim manjim vjerničkim zajednicama – (u duhovnim vježbama, nagovorima redovnicima itd.) koliko je to uočljivo u kršćanskim smjerovima u drugim katoličkim zemljama. Možda najviše toga pruža niz Metanoja i neki slični (npr. Hrvatskih palotinaca) ali – premalo, premalo…*[561]

[560] Radi se o knjizi CRADDOCK, B., Fred: *Propovijedanje – umijeće naviještanja Riječi danas*, Zagreb, 2009., koju Anđelko Domazet u opširnoj recenziji preporučuje „svim svećenicima, bogoslovima, đakonima, katehetama" jer „na našim prostorima već dugi niz godina osjeća se nedostatak ovakve literature". Prikazi, osvrti, ocjene, u: *Služba Božja* 50(2010.), br. 3., str. 334–338. O ovoj temi još pišu: ARAČIĆ, Pero: Liturgija i Riječ: suvremeni kontekst i mogućnosti, u: *Diacovensia* 11(2003.), br. 1., str. 61–74.; PAŽIN, Zvonko: Liturgijsko-teološko utemeljenje homilije, u: *Diacovensia* 18(2010.), br. 3., str. 517–535.; BABIĆ, Marko: Homiletska građa u „Službi Božjoj", u: *Služba Božja* 50(2010.), br. 4., str. 447–462.; ŠOLA, Stanislav: Poteškoće i mogućnosti navještaja Božje riječi u prigodnim propovijedima, u: *Diacovensia* 18(2010.), br. 3., str. 567–586.

[561] DUDA, Bonaventura: Drugi vatikanski koncil i Biblija kod nas, u: KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednog koncila*. *Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikansko koncila,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., str. 103–104.

4.1.2. Povijest *Liturgijsko-pastoralnog listića* i Dudina pisanja u njemu

Nezaobilazno područje Dudina svećeničkog služenja svakako je i njegova propovjednička služba koju on, naravski, obavlja tijekom cijeloga svog svećeničkog života. Pokušat ćemo ovdje prikazati kako on, tijekom godina, osobito nakon liturgijske reforme kada i homilija dobiva novo mjesto u liturgiji, postaje sve poznatiji i cjenjeniji propovjednik te svojim pisanjem daje velik doprinos razvoju suvremene homileutike u nas. Ipak, čini se da je izvan Zagrebačke nadbiskupije on postao posebno omiljen i cijenjen nakon svojih tekstova uz nedjeljna evanđelja objavljena u *Liturgijsko-pastoralnom listiću* pa ćemo ovdje prvo prikazati okolnosti nastanka ovog list(ić)a i Dudine uloge u tome.

Već smo naglasili Dudin širok angažman u djelovanju Kršćanske sadašnjosti. Jedan od poznatijih listova ovog izdavača svakako je i list *Služba riječi* (od 1969. godine do danas) koji je imao više priloga kao npr. *Religiozni odgoj i kateheza*, a 1984. godine na zalaganje Josipa Turčinovića počinje izlaziti *Liturgijsko-pastoralni listić* koji je trebao imati pastoralno-biblijsko usmjerenje. Njegov prvi uvodnik puno govori o pozadini i motivaciji izdavanja *Listića*:

> *Odazivamo se, evo, odjednom dvjema željama: najprije razmjerno širokom zanimanju svećenika da se nastavi s izdavanjem „Pastoralnog listića" NEK-a, a zatim trajnom iščekivanju čitalaca već dugo obustavljenog biblijskog časopisa VIR (Vrijeme i Riječ). Odlučili smo dakle pokusno nastaviti ovaj mali tjedni liturgijsko-pastoralni prilog „Službe riječi". Oblikom i opsegom sasvim odgovara našem stablizacijskom trenutku. (...) Listić želi biti religiozan u punom i suvremenom smislu te riječi. Na prvom mjestu želi slušati Riječ Božju, a na drugu stranu imati stalno u vidu sav naš život u ovom našem tako nemirnom, složenom i pomalo umornom svijetu, kojem je jedinome Riječ upućena.*[562]

Budući da smo već pokazali kako je Duda dugogodišnji urednik biblioteke Kršćanske sadašnjosti *Metanoja*, ovaj citat pokazuje nam i njegovu brigu oko prevođenja i izdavanja nužne literature i na ovom važnom, a zanemarenom području biblijsko-liturgijsko-pastoralnog služenja.

[562] TURČINOVIĆ, Josip: Uvodnik, u: *Liturgijsko-pastoralni listić* 1(1984.), br. 1., str. 1.

Vrlo brzo dugogodišnji urednik *Listića* postaje Dudin redovnički subrat Mirko Mataušić[563] koji mu svojim znanjem i energijom priskrbljuje veliku popularnost, osobito među klerom, praktičnim vjernicima i zauzetim katoličkim laicima.

Listić je imao stalnu rubriku *Razmišljanje uz misna čitanja*, to jest komentar nedjeljnog evanđelja. „To je prve tri godine pisao Bonaventura Duda. Bili su to svakako najvažniji prilozi u Listiću. Tekstovi su pisani u tipično Dudinom stilu, svježe, vrckavo, živahno, zanimljivo…“[564]

Sam Duda u jednom od svojih intervjua prisjeća se da je nerado prihvatio Turčinovićev i Mataušićev poziv da mnoge već spremne tekstove koje je stvarao u biblijskoj grupi sa svojim studentima uobliči za *Listić*. S druge strane, njihova je želja bila potpuno opravdana – Duda je na svoj način u sebi spajao sve što je *Listić* predstavljao: važan sudionik NEK-a; prisutan u tolikim koncilsko-pastoralnim inicijativama; jedan od sukreatora liturgijske obnove u nas i jedan od prevoditelja te iste Božje riječi na čije slušanje uredništvo već od prvog broja poziva svoje čitatelje. Listić počinje izlaziti na početku pastoralne godine 1984., a Duda u njemu počinje pisati na početku liturgijske 1985. godine, od prve nedjelje došašća. Piše anonimno, a tek nakon velika odjeka koji su ovi tekstovi imali on ih je u integralnoj verziji, budući da ih je za potrebe *Listića* trebalo skraćivati, objavio i u trilogiji gdje otkriva s kolikim je žarom pisao ove tekstove.

> *S kojom sam dušom – i srcem – pisao, priopćio sam u Uvodnoj riječi Godine B (…)* gdje piše: *Pisao sam ove stranice – razgovorno. I naumice sam odabrao u naslovu riječ „razmišljanja“ a ne „tumačenja“. Pisao sam (…) više mozaično. Nisam težio da doradim svaku misao, htio sam izazvati daljnja razmišljanja i domišljanja. Želim da*

[563] I tada i danas on je jedan od rijetkih naših stručnih svećenika – novinara koji je radio u više različitih medija. Studirao je novinarstvo u Njemačkoj i Austriji te doktorirao iz povijesti hrvatskoga katoličkog tiska. Novinarstvom se bavi od studentskih dana. Pisao je izvješća i reportaže o životu naših radnika u inozemstvu, uređivao *Liturgijsko-pastoralni listić*, a po nalogu HBK uspostavio je Hrvatski katolički radio i bio njegov prvi direktor i glavni urednik. U našoj crkvenoj javnosti, uz Tončija Trstenjaka, zasigurno je jedan od naših najvećih praktičara i teoretičara novinarstva i masmedija. Usp. Razgovor s dr. Mirkom Mataušićem, u: http://www.pogled.org/03pog06/razgovor.htm Zadnje pretraživanje: 27. 4. 2012.

[564] MATAUŠIĆ, Mirko: Liturgijsko-pastoralni listić, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 256. Postojao je i cijeli niz drugih suradnika kao što je bio tada ilustrator, a danas poznati slikar Branimir Dorotić te, danas također poznati katolički laik, Stjepan Lice koji nam je u usmenom razgovoru posvjedočio da su mnoge brojeve dogovarali na rubu Mataušićeva redovničkog kreveta jer u sobi nisu bile dvije stolice.

moje riječi utihnu čim vam – po Duhu – progovori on, Isus, koji svojim učenicima „otvara pamet da razumiju Pisma“ (Lk, 24,49).[565]

Listić je s godinama postao žrtva svoje popularnosti, reći će Mataušić u već citiranu članku o *Listiću*.[566] Mnogi župnici nisu shvaćali vrijednost jednog takva pomagala koji je uz tekstove koje je donosio ostavljao prostora za župne obavijesti i slične tekstova kao iznimnu pastoralnu i liturgijsku pomoć. Za neke je upravo razmišljanje uz nedjeljna čitanja bio problem jer su imali potrebu kopirati tekst umjesto vlastito sročene propovijedi te *Listić* nisu dijelili vjernicima. Ipak, tema kako se svećenici općenito pripremaju za nedjeljnu homiliju predmet je za ozbiljniju analizu koja prelazi predmet i opseg ovog rada; upućujemo na članke Pere Aračića i Stanislava Šole koje navodimo u prethodnim bilješkama.

4.1.3. Trilogija razmišljanja uz nedjeljna i blagdanska čitanja

Nekoliko godina kasnije Duda je svoja razmišljanja iz *Listića* skupio, proširio i doradio te ih objavio u već spomenutoj trilogiji: *Sijač je Sin čovječji*; *Sjeme je riječ Božja*; *U plemenitu srcu*.[567]

Daleko bi nas dovela analiza svih, pa čak i većine tekstova, bilo onih kraćih iz *Listića,* bilo onih dužih iz knjiga. Zaustavit ćemo se ovdje samo na važnijim naglascima povezanim s našom temom.

Odmah na početku otkriva nam se *light motiv* Dudina načina pisanja – susret književnosti (osobito hrvatske) i Biblije. Knjigu godine A *Sijač je sin čovječji* započinje

[565] DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 5.; DUDA Bonaventura: *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 2 / Godina B,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., str. 5.

[566] MATAUŠIĆ, Mirko: Liturgijsko-pastoralni listić, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010., str. 258.

[567] DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.; DUDA Bonaventura: *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 2 / Godina B,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.; DUDA Bonaventura: *U plemenitu srcu. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 3 / Godina C,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

ulomcima dvojice velikih imena hrvatske književnosti Antuna Gustava Matoša i Vladimira Nazora. Oba teksta, od kojih je onaj Nazorov prepjev pjesme *Sijač* Victora Hugoa, neodoljivo podsjećaju na slavnu, istoimenu sliku Vincenta van Gogha i tako nas snažno, riječju i slikom, upućuju na božanskog sijača iz Isusove prispodobe o sijaču.[568]

Odmah nakon toga nailazimo na sljedeći motiv za koji već možemo reći da je tipično Dudin: to je vjernost misli koncilskih papa (Ivana XXIII., Pavla VI., Ivana Pavla II.) i samom Koncilu. U prvom razmišljanju, u knjizi za liturgijsku godinu A, *Sijač je Sin čovječji,* razmišljanje uz prvu nedjelju došašća koju naslovljava *S Bogom se uvijek može početi iznova* započinje s djelovanjem Ivana Pavla II. usmjerena na obitelj i mlade gdje im se Papa obratio navedenim riječima. Odmah nakon toga Duda nastavlja s citatom iz SC br. 102 o „događaju" Krista.[569]

Susrećemo i, već više puta viđenu, važnu pastoralnu riječ *kairos*. Kao što smo vidjeli, Duda dobro razumije i rado upotrebljava tu riječ, a i ovdje je nastoji što više približiti čitateljstvu komentarom drugog čitanja uzeta iz Poslanice Rimljanima: „Već prva riječ poslanice *kairos* puna je kršćanskog naboja. Vrijeme, grčki *hromos* postaje *kairos*, to jest prigoda da se 'učini nešto lijepo za Boga', kako zna reći Majka Terezija. Svaka Nova godina, novi advent, novi dan – za kršćanina je novi Božji dar. U temeljna umijeća kršćanske askeze spada: umjeti iskoristiti vrijeme."[570] Zauzet kršćanin jest također misao koja je Dudi jako na srcu upravo i po koncilskim dokumentima koji govore o pozivu cijelomu Božjem narodu na apostolat i svjedočenje. Zato više puta citira upravo taj tekst Majke Terezije; nalazimo ga i na kraju knjige godine A, u razmišljanju za 33. nedjelju kroz godinu.[571]

Ovi naglasci bit će karakteristični ponajviše za godinu A, pa dok će za ostale naglaske to vrijediti i za ostale dvije knjige, koncilski su citati manje prisutni. Osobito je to karakteristično za godinu B. S druge strane, Duda se neće libiti uzimati cijela poglavlja iz

[568] Usp. DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1/ Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 3

[569] Usp. *Isto*, str. 15.

[570] *Isto*, str. 13.

[571] Usp. *Isto*, str. 351.

govora koncilskih papa Pavla VI. i Ivana Pavla II.[572] Relativno često citira i suvremenike od kojih najčešće Tomislava Janka Šagi-Bunića. Ovo prožimanje koncilske misli i njegovih propovijedi možemo zaključiti upravo jednim tekstom T. J. Šagi-Bunića, a radi se o tako važnoj slici Dudina pastoralnog rada – otkrivanju svijetu Boga čovjekoljupca:

> *Evo i opet ista poruka kao i kod polnoćke: nema istinskog bogoljublja koje ne bi bilo čovjekoljubivo. Na stazama Božjim naći ćemo čovjeka, na stazama čovjekovim susret ćemo Boga. Na to svraća osobitu pažnju papa Pavao VI, u svom učiteljskom nagovoru kojim (8. 12. 1965.) zaključuje Koncil. Na ovaj tekst upozorava naš teolog T. J. Šagi-Bunić… „Na licu svakog čovjeka, naročito ako je po suzama i patnja postalo providno, treba prepoznati lice Krista (usp Mt 25,40), Sina Božjega. A u licu Kristovu treba prepoznati lice Oca nebeskoga (Iv 14,9). "*[573]

U tom smjeru ide i u razmišljanju za nedjelju Dobroga pastira kada, citirajući encikliku *Redemptor hominis,* veli: „Čovjek je prvi zakon evangelizacije, on je 'put Crkve', reći će u svojoj nastupnoj enciklici papa Ivan Pavao II."[574]

U svojim uvodima u svetopisamski tekst često bira i aktualne teme, ali ne zalazi u banalnost tadašnjih političkih ili ekonomskih, dnevno-političkih i inih tema. Duda radije bira važne teme svog vremena od kojih su neke vrlo aktualne i danas. Tako u razmišljanju nad 2. nedjeljom po Božiću uklapa poziv na evangelizaciju kao trajan proces svih kršćana. Iako koristi zastarjeli termin – reevangelizacija (Ivan Pavao II. tek je tada započeo[575] s pozivom na novu

---

[572] Usp. DUDA Bonaventura: *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 2 / Godina B,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., str. 289; DUDA Bonaventura: *U plemenitu srcu. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 3 / Godina C,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 63.

[573] DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 36–37.

[574] *Isto,* str. 165.; Radi se o jednoj od napoznatijih sintagimi Ivana Pavla II. Polazeći od Krista kao „puta Crkve" upućuje da je „čovjek prva staza kojom Crkva mora proći ispunjavajući svoje poslanje. Taj je čovjek prvi i osnovni put Crkve, put što ga je sam Krist zacrtao, put što nepromjenljivo prolazi kroz otajstvo Utjelovljenja i Otkupljenja". Usp. IVAN PAVAO II.: *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerim Crkve i svim ljudima dobre volje,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., br. 13–14.

[575] Duda je tu zapravo nevjerojatno aktualan. Naime papa Ivan Pavao II. ovaj pojam prvi put, na razini papinskog učiteljstva, spominje na svom apostolskom putovanja na Haiti, 1983., poznatim riječima da ona treba biti „nova u žaru, nova u metodama, nova u svojim izričajima". Duda, dakle, u *Listiću* spominje taj termin tek godinu dana nakon što ga je Papa u tom kontekstu upotrijebio.

evangelizaciju pa još nije bilo dovoljno jasno da termin reevangelizacije sugerira da ona stara nije bila ispravna), odmah naglašava da evangelizacija nije toliko „znanje“ već iskustvo Božje blizine. Ovu misao dalje razvija u uvodnom razmišljanju nad 3. korizmenom nedjeljom uspoređujući pedagogiju i andragogiju (vođenje i odgoj odraslih). Dobro zamjećuje da je prva otkriće 19. stoljeća dok je druga otkriće 20. stoljeća te nastoji pokazati kako su za kršćansku trajnu formaciju i obnovu svijesti o krsnom dostojanstvu odraslih upravo čitanja korizmenih nedjelja sa svojim mistagoškim temama dobra prilika za to.[576]

4.1.4. U čemu su važnost i korisnost ovih razmišljanja?

Svakako je prva odlika ovih razmišljanja davanje važnosti cijelomu svetopisamskom tekstu – svim liturgijskim čitanjima. Već na prvi pogled vidljivo je da su oba čitanja, psalam i evanđelje, vidljivo podijeljeni u posebna poglavlja te da je svakom čitanju posvećena puna pažnja, a ne da je tek spomenuto ili usput komentirano. Takav ustroj preuzet je iz *Listića* pa Duda u predgovoru sve tri knjige žali što u njima nema i svetopisamskog teksta. Stoga poziva na samostalno čitanje Biblije: „Svatko će si sam pomoći, tražeći odgovarajući tekst – po najkraćim naznakama – u svojoj Bibliji. Listanje Biblije bit će nov, sveti posao svakoga čitatelja. Istom je tada ona 'naša' kada je prepoznajemo pod vršcima prstiju.“[577] Duda je u *Listiću* i kasnije u trilogiji u tom smislu uistinu vodio računa da donese sva čitanja, pa i kod svetkovina koje predviđaju mise bdjenja. Dobar primjer koji pokazuje koliko je u tome bio dosljedan jesu čitanja predviđena za vazmeno bdjenje. Iako je vjerojatno bio svjestan da će, barem što se klasičnih župnih liturgijskih obreda velike subote tiče, biti vrlo malo onih koji će se „usuditi“

[576] Usp. DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 63. i 88. U tekstu o krsnom dostojanstvu nalazimo jednu od mnogih Dudinih kovanica – on govori o „obnovi svijesti o svojoj krštenosti-uskristovljenju“.

[577] DUDA Bonaventura: *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 2 / Godina B,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987. str. 5.

uzeti sedam ponuđenih čitanja (na našem području u tome su dosljedni novi pokreti, npr. vazmena liturgija neokatekumenskoga puta), Duda ipak nudi komentar svih čitanja.[578]

Aktualizacija i posadašnjenje također je odlika ovih Dudinih tekstova, ali ona je uglavnom vezana za povezivanje koncilske misli te papinskog djelovanja i nauka. Budući da tekstove promatramo s vremenskim odmakom od preko dvadeset godina (uzevši u obzir njihov nastanak, a ne samo izlazak knjiga), možemo reći da se izbjegavanjem aktualnih svjetskih događaja nadišla brza zastara teksta, no on ipak ostaje obilježen znakom vremena u kojem je pisan.

Slika Boga koji ljubi čovjeka, koji je Emanuel, s nama Bog, važan je element ovih razmišljanja. Uz već spomenute tekstove, dobro to oslikava i dio razmišljanja uz tekst 1 Kor 4,15 iz 8. nedjelje A: „Ipak, temeljnu poruku poslanice možemo uklopiti u tematiku ove nedjelje: Božji poslanici, apostoli i propovjednici trajan su oblik očinske (i majčinske) brižljivosti Božje prema nama vjernicima. Bar bi tako trebalo da bude. Neka o tom razmisle oni sami, naši župnici, katehete, redovnici i redovnice! Koliko istinskog očinstva (ne paternalističkog), koliko istinskog majčinstva ima u našem pastoralu i katehetici? Možda bi im pomoglo da razmisle koliko bratskoga i sestrinskoga, ili uopće koliko čovječjega ima u njihovom služenju?“[579]

Već smo rekli da je Duda i dobar poznavalac književnosti, osobito hrvatske, te se ne libi u određenom kontekstu ispreplesti biblijsku i književnu riječ. Omiljeni su mu pisci i pjesnici Tin Ujević, Antun Gustav Matoš i Vladimir Nazor, no zna se poslužiti i stranima od kojih, u ovom kontekstu, treba spomenuti sv. Tereziju iz Liseuxa.[580]

---

[578] Usp. DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 125–137.

[579] *Isto,* str. 238.

[580] Usp. DUDA Bonaventura: *Sijač je Sin čovječji. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska. Knjiga 1 / Godina A,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 240–241.

Ovdje treba napomenuti da je Duda kao dobar poznavatelj francuskoga jezika te života i djelovanja sv. Male Terezije napisao nekoliko značajnih članaka na tu temu kao što su: DUDA, Bonaventura: Otkriće Biblije u duhovnosti Male Terezije, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb. 2000., str. 232–248., te Marijanski testament Male Terezije, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb. 2000., str. 249–267. Iz ova dva članka dobro je spomenuti Dudinu originalnu misao o Maloj Tereziji kao kontestatorici krive slike o Bogu, zatvorenom, hladnom sudcu, svog vremena, a uz to analizira i daje pokušaj prijevoda jedne od Terezijinih najznačajnijih pjesma: *Zašto te ljubim Marijo!*

Ipak, sigurno je da popularnost i vrijednost Dudinih razmišljanja nad nedjeljnim čitanjima proizlazi ponajprije iz činjenice da Duda „vlada“ svetopisamskim tekstom. On ove tekstove ne piše samo kao profesor Novog zavjeta (a već smo vidjeli da mu je specijalnost sv. Pavao), on ove tekstove piše i kao onaj tko je te tekstove uobličavao, vagao, davao im smisao i polet u hrvatskom jeziku. Kao što smo već pokazali, on je jedan od kanala kako je taj tekst, takav kakav je i danas, došao do nas i postao *textus receptus* za praktična vjernika hrvatskoga jezičnog područja. Ipak, gotovo nigdje to posebno ne naglašava, no ulazak u dubinu biblijskog teksta daje ovim knjigama veliko značenje u našoj novijoj homileutici. Ovdje se za trenutak još jednom moramo vratiti i onom dijelu enciklike *Ecclesiam suam* u kojoj Papa podsjeća na snagu navještaja koja se ne nalazi u ljudskoj retorici i rječitosti, već upravo u vještini naviještanja riječi Božje.[581] Već se, na neki način, ispunjaju njegove proročke riječi da ćemo biti u natjecanju s onima koji oblikuju javno mnijenje, a u tom će „odmjeravanju snaga“ samo osoban, jasan i izravan govor moći odgovoriti tolikim drugim sredstvima *opinion makera* kojima smo okruženi.

Možda je najbolji zaključak ovog poglavlja svjedočanstvo jedne obične vjernice i jednog biskupa o tome kako Duda, polazeći od evanđeoskog teksta, postaje evangelizator i kateheta. Radi se o iskustvu osobe tako tipičnu za današnju srednju generaciju – nesigurnost u sebe i svoju vjeru, doživljaj Boga kroz u djetinjstvu stečene slike stroga i nedostupna suca koja se nastavlja nesigurnostima i tjeskobama u kasnijoj dobi:

> *Bog kojeg sam po prvi put doživjela slučajno navrativši na misu fra Bonaventure Dude bio je posve drugačiji. Čitalo se iz Evanđelja po Luki o ocu i o dvojici sinova, (...) Riječi sv. Pisma kao i Bonaventurine riječi „otvorile“ su moj unutarnji pogled u „bezdan“ koji je u nama ljudima. Shvatila sam da nema i ne treba biti kraja našim pokušajima povratka Izvoru, Milosrdni se ne može umoriti od čekanja na nas. Ne znam da li se sve to dogodilo slučajno baš na misi B. Dude, ali kasnije sam naišla na zanimljivu podudarnost, na svjedočanstvo mons. dr. Ivana Devčića, riječkog nadbiskupa. „Fra Bonaventuru Dudu upoznao sam 1969. godine kada je dolazio iz Zagreba na našu Visoku bogoslovnu školu predavati Novi Zavjet. Sjećam se kako je odmah na početku predavanja otvorio 15. poglavlje Lukina evanđelja,(...) Pater Duda je najprije pročitao*

[581] Usp. PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., br. 94.

tu prispodobu, zatim je rekao da svaki od nas treba otkriti glavni lik u njoj te je zatim izišao iz predavaonice. Kad se nakon nekog vremena vratio natrag, trebali smo mu odgovoriti na pitanje koje nam je zadao. Svi smo iz katekizma znali da je to prispodoba o izgubljenom i nađenom sinu. Ali profesor nas je iznenadio rekavši da u toj priči nije u prvom planu izgubljeni i nađeni sin, nego milosrdni otac. Drugim riječima, prije nego što govori o grijehu i obraćenju sina, prispodoba govori o milosrđu oca, tj. o Božjem milosrđu prema čovjeku grešniku (...) Puno sam o toj prispodobi za vrijeme daljnjeg studija i kasnije čitao i slušao te sam s vremenom otkrio njezinu slojevitost i višeznačajnost, ali ništa mi se nije tako duboko usjeklo u pamćenje kao ta prva lekcija oca Dude. "[582]

U mnogim priručnicima pastorala koji se dotiču i homileutike naći će se dosta praktičnih uputa kako dobro spremiti homiliju. Zanimljivo je na kraju ovog poglavlja opisati i Dudin način. On se u pripremi gotovo ni u čemu ne razlikuje od klasična načina čitanja i meditiranja liturgijskih tekstova, ali nakon toga Duda prelazi na najvažnije – one koji ga slušaju: „Zatim dok sam još u svojoj sobi ili na oratoru (molilištu), uspostavljam dodir s najrazličitijim ljudima koji će doći na moju propovijed. U času propovijedi proživljavam ponovo svoje pripravne doživljaje, ali sebe doživljavam baš kao navjestitelja riječi Božje i vrlo često na posve nov način tumačim današnjem slušateljstvu svete riječi. Dakako, ne mogu zamisliti svoju propovijed izvan liturgije."[583]

Ova trilogija nije samo obična zbirka propovijedi. Ona je puno više od toga. Praktični je priručnik koji zorno pokazuje kao objediniti sve funkcije dobre propovijedi, kako biti vjeran koncilskim odredbama, napucima učiteljstva i našem konkretnom podneblju i mentalitetu. Iako su ova razmišljanja, kako smo vidjeli, napisana prije tridesetak godina, ona ne gube na svojoj aktualnosti te se potvrđuju i u novijim dokumentima učiteljstva. Kao primjer donosimo tekst pape Benedikta XVI. iz njegove postsinodalne pobudnice *Sacramentum caritatis*: „Osobito molim službenike da u svojim homilijama naviještenu Božju riječ nastoje dovesti u uski odnos sa sakramentalnim slavljem i sa životom zajednice. (…) Uputno je da, polazeći od trogodišnjeg

[582] FILIPOVIĆ, Ružica, Čovjek želja, http://spiritus-movens.puh.hr/index.php/svijetli_uzori/chovjek_zhelja/ Zadnje pretraživanje: 11. 9. 2012.

[583] DUDA Bonaventura: Život posvećen Riječi. Razgovor s Matom Marasom, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 17.

ciklusa čitanja, vjernicima mudro ponudimo tematske homilije koje, tijekom liturgijske godine, obrađujući velike teme kršćanske vjere na temelju četiri 'pilastra': vjerovanja, slavlja kršćanskog otajstva, života u Kristu i kršćanske molitve.“[584]

4.1.5. Duhovne vježbe i duhovno vodstvo

Nešto je manje dokumentiran zauzet Dudin rad kao voditelja brojnih tečajeva duhovnih vježba u Hrvatskoj i izvan nje, kako grupama svećenika i osobito brojnim grupama časnih sestara, različitih redova i družbi, tako i grupama zauzetih katoličkih laika. To je također specifičan način apostolata koji je Dudi vlastit, a koji se na neki način nastavlja na ono što smo rekli u prethodnoj podtočki govoreći o Dudinoj homileutici. Iz dostupnih tekstova Duda se pokazuje kao dobar znalac knjižice *Duhovnih vježba* sv. Ignacija, ali i onaj koji im umije dati posebnu, franjevačku notu.

4.1.5.1. Duhovne vježbe sv. Ignacija

Duda kao voditelj i poznavatelj teoretske i praktične strane duhovnih vježba možda se najbolje otkriva u dužem članku pod naslovom *Problemi duhovnih vježba*[585] koji je napisao kao svojevrstan kritički osvrt na knjigu poznatog isusovca Ivana Fučeka *Osobno doživljeno kršćanstvo*[586] uz koju daje i mnoštvo osobnih primjedaba i refleksija o duhovnim vježbama općenito. Ovdje ćemo pogledati značajnije naglaske toga članka, no prije toga potrebno je dati nekoliko napomena o značenju duhovnih vježba (sv. Ignacija)[587] za cjelokupni život Crkve.

---

[584] BENEDIKT XVI.: *Sacramentum caritatis – Sakrament ljubavi.* Posinodalna apostolska pobudnica, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., br. 46.

[585] DUDA Bonaventura: Problemi duhovnih vježba, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 2–3., str. 321–335.

[586] FUČEK, Ivan: *Osobno doživljeno kršćanstvo putem egzistencijalno-iskustvnog traženja i doživljavanja misterija*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1972.

[587] Sv. Ignacije Lojolski (1491.–1556.) napisao je *Duhovne vježbe* kao laik. Naime, nakon skoro jednogodišnjeg boravka u Monseratu i Manrezi (Katalonija, Španjolska, 1521.–1522.), gdje je uz obilje duhovnih doživljaja i

Konstitucije mnogih redovničkih zajednica propisuju obavljanje godišnjih duhovnih vježba, a isto se očekuje i od dijecezanskih svećenika, kao i bogoslova. Na taj način uvriježio se specifičan način njihova davanja koji se postupno udaljavao od Ignacijeva izvornog modela. Ipak, po koncilskom pozivu vraćanja k izvorima mijenja se i način njihova davanja, ponajprije u samom isusovačkom redu.[588] To je pozadina i ove opsežne knjige Ivana Fučeka kojoj Duda, osim novina koje hvali, nalazi i iznenađujuće puno manjkavosti (počevši od podugačka naslova[589] koji u knjizi nije jasno objašnjen), no ono što nas ovdje zanima jesu upravo Dudini naglasci i pogledi koji su i do danas vrlo suvremeni i, što je puno važnije, itekako u skladu s važnim vidicima duhovnih vježba na koje se danas stavlja naglasak.

Iz ovog se članka jasno daje iščitati da Duda dobro poznaje problematiku duhovnih vježba, kao i Ignacijeva teksta, te iako priznaje da su pisac i autori na koje on upućuje, kao isusovci u „tekstovima udomaćeni, pa im i stvarno i doživljajno mnogo više govore“[590], ipak bi za čitateljstvo bilo puno važnije analizirati sam tekst *Duhovnih vježba* i na njega jasnije upućivati. Time Duda načinje i problematiku koja je nastala kada je sve više laika počelo obavljati duhovne vježbe tražeći njihovu integralnost, a ne tek inzistiranje na moralnim zahtjevima koje su njihov sastavni, ali ne i jedini dio.

---

iskustava sažeo sve što se s njim dogodilo, i počeo drugima pomagati da i oni dožive takvu promjenu ili obraćenje, da počnu ispravno vrednovati život, upoznavati Isusa Krista, vraćati se Bogu, nekoliko je puta ispitivan od crkvenih vlasti te mu je naloženo da ako želi to činiti, mora završiti studij teologije i zarediti se za svećenika te dobiti odobrenje crkvenih vlasti, što je i učinio. Duhovne vježbe od tada se nezaustavljivo šire kršćanskim svijetom. Usp. SV. IGNACIJE LOYOLSKI: *Načela duhovnosti*, Verbum, Split, 2008., str. 93–95.

[588] Podsjetimo na tekst koji nalazimo u drugom poglavlju koncilskog dekreta *Perfectae caritatis*: „Prilagođena obnova redovničkoga života istodobno obuhvaća neprestano vraćanje na iste izvore svega kršćanskog života i na izvorno nadahnuće redovničkih ustanova, s jedne strane, i njihovu prilagodbu promijenjenim prilikama vremena, s druge strane.“ Perfectae caritatis. Dekret o prilagođenoj obnovi redovničkog života u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 2.

[589] Puni naziv knjige glasi: Osobno doživljeno kršćanstvo putem egzistencijalno-iskustvenog traženja i doživljavanja misterija.

[590] DUDA, Bonaventura: Problemi duhovnih vježba, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 2–3., str. 319.

Koliko je Duda već od ranije dobar poznavatelj duhovnih vježba svjedoči jedan od njegovih najosobinijih tekstova u knjizi *Pozdrav našemu vremenu* iz 1964. godine. Tu se Duda poziva na jedan od ključnih (a tako malo poznatih) elemenata duhovnih vježba – pravila suosjećanja s Crkvom: „blagoslovljen otac Ignacije koji nas je naučio formuli: 'Sentire cum Ecclesia'! Da li mi s Crkvom osjećamo i odbacujemo napast kukanja, crninu zlogukih? Danas bi formulu trebalo prekovati u još jaču: 'Sentire Ecclesiam!' Kao što bi trebalo ono 'živjeti s Crkvom' još jače istaknuti sa 'živjeti u Crkvi“! DUDA, Bonaventura: Ima li danas smisla biti svećenik? u: ĆAVAR, Ivan – MIHIĆ, Mato – ŠEŠO, Ivan (priredili): *Pozdrav našem vremenu*, Bogoslovsko sjemenište, Đakovo, 1964., str. 104.

Duda ukazuje na to kako je Fuček dosta prostora dao biblijsko-teološkim temeljima duhovnih vježba te osobito izričajima Drugoga vatikanskog koncila koje je nastojao staviti u izravnu vezu s izrazima sv. Ignacija pod vidikom „koncilske mentalizacije“ i „nove mentalizacije“ (Fučekove kovanice koje će i Duda koristiti)[591], nastojeći što je moguće više naglasiti potrebu posuvremenja duhovnih vježba i vraćanja na izvore.

U drugom dijelu članka Duda sam izdvaja ono što se njemu čini najvažnijim u posuvremenjivanju duhovnih vježba citirajući autora, ali dajući i osobne sudove. Tako prvo izdvaja njihovu crkvenost (ukoliko Crkvu shvaćamo kao zajednicu, na što će se još posebno vratiti).[592] Zatim izdvaja, s čim će se složiti svi moderni komentari, ključne Ignacijeve izraze *sentir y gustar de las cosas internamente*, uspoređujući je s izrazom *sapere* kod sv. Bonaventure. Ovdje daje otklon od Fučekova, tako tipično isusovačkog, voluntarizma (koji se očituje u veliku psiho-fizičkom naprezanju i koncentraciji) kako u duhovnim vježbama, tako i u svakodnevnom životu vjere pa kaže: „vjera je cjelovit egzistencijalan čin, u kome je – reći ću i ja – 'uposlen' cijeli čovjek, ali – bez živčanog prenaprezanja. Ne toliko 'doživljujući', još manje 'uživljujući se' nego jednostavno – živeći svoje kršćanstvo. I nekako 'sakramentalno' – u najširem i najužem smislu – stupajući u dodir s Kristom i u Kristu s braćom ljudima.“[593]

Duda se nadalje bavi pitanjem tjedana te jasno, zajedno s autorom, ali čini se izravnije, upozorava kako se „klasično“ davanje duhovnih vježba svelo na Prvi tjedan, dakle na spoznaju grijeha, Božjeg suda s naglašenim moraliziranjem, bez Igancijeva *colloquium misericordiae*. Pa iako danas mnogi voditelji duhovnih vježba često odu u drugu krajnost i pomalo zanemare Prvi tjedan i istinu o čovjekovu padu i grijehu, ipak još uvijek stoji Dudina zamjedba: „Onog tko godimice obavlja duhovne vježbe, morao bi bar katkada zadesiti još koji Ignacijev tjedan.“[594]

---

[591] Usp. DUDA, Bonaventura: Problemi duhovnih vježba, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 2–3., str. 320. O svojem trajnom zalaganju i propitivanju o „koncilskoj prementalizaciji“ u Crkvi u Hrvata te o korištenju upravo ovih Fučekovih kovanica Duda svjedoči u: DUDA, Bonaventura: Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (I), u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 175.

[592] Usp. DUDA, Bonaventura: Problemi duhovnih vježba, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 2–3., str. 321.

[593] *Isto*, str. 323.

[594] *Isto*, str. 325. Gotovo se redovito kada se, osobito svećenicima i časnim sestrama starije generacije koji su već trideset ili četrdeset puta obavili duhovne vježbe, postavi pitanje čime one završavaju, ponovno dobije dojam kako ih voditelji nikad nisu doveli do spoznaje *Ad amorem* čemu konačno Ignacije u duhovnim vježbama teži.

Duda je vrlo suvremen i kada tumači ulogu voditelja duhovnih vježba (koja se danas sve više zamjenjuje izrazom duhovni pratitelj), na sebi svojstven lingvistički način, te kaže: „Što god je s riječju, vježbatelj ili vođa, čini se, ne smije biti preaktivan, bar ne onako kako se omaklo piscu (…) 'rad Duha Svetoga u duši egzercitanta valja da bude podvrgnut (!) duhovnom ocu'.“[595]

Duda odlično iščitava i širinu, odnosno više različitih puteva i načina koje Ignacije daje i preporučuje u *Duhovnim vježbama* te završava s već spomenutim pravilima o suosjećanju s Crkvom (*sentire cum Ecclesia*) pokazujući koliko se i tu treba razumjeti duh, a ne „slovčana Ignacijeva ekleziologija“, kako ju Duda naziva.[596] Duda na kraju radikalno zaključuje da se treba razmisliti o potpunu napuštanju tradicionalnog načina davanja duhovnih vježba: „Stare su odveć 'posvećene' i utuvljene, a da bi se lako dale pregraditi… Da li su to autentične duhovne vježbe? Osobito u duhu sv. Ignacija? Ne bi li bilo dobro jedno vrijeme prestati s davanjem duhovnih vježba i pozabaviti se time kako da ih držimo? Pa onda iznova početi, kako netko reče, za mješine: vino će se proliti, umjesto da okrijepi.“[597]

4.1.5.2. Franjevačka „nota“ duhovnih vježba

Iz ovog je članka očito kako je Duda bio dobro upućen u *Duhovne vježbe* sv. Ignacija te kako je pratio (i oštroumno reagirao) na novosti koje su se u sveopćoj koncilskoj prilagodbi i vraćanju k izvorima i oko njih događale. Ipak, nema nikakve sumnje da ih je on davao kao franjevac (i bibličar) pa je stoga potrebno, u nekoliko crta, pogledati i tu njegovu stranu. U tome nam može pomoći Pogovor[598] koji je napisao uz knjigu svog velikog učitelja i uzora Alekse Benigara *Mudrost križa – Franjevačke duhovne vježbe*[599] koju je i priredio za tisak. Benigar

[595] *Isto*, str. 326.

[596] Usp. *Isto*, str. 330.

[597] *Isto*, str. 331.

[598] DUDA, Bonaventura: Pogovor, u: BENIGAR, Aleksa: *Mudrost križa (Staurosofia) – Franjevačke duhovne vježbe*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1994., str. 233–247.

[599] BENIGAR, Aleksa: *Mudrost križa (Staurosofia) – Franjevačke duhovne vježbe*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1994.

naglašava da svrha njegovih duhovnih vježba „nije promjena života ili izbor staleža, kako je to imao pred očima sv. Ignacije kad je pisao svoju zlatnu knjižicu Duhovnih vježbi. Ja sam izbor staleža pretpostavljao. Svrha ovih duhovnih vježbi jest: usavršavanje vlastitog redovničko-svećeničkog života“.[600] S jedne strane moramo primijetiti da čitajući ove duhovne vježbe, ali i upoznavajući se s Dudinim tekstovima na ovu temu, nemamo dojam ignacijevske sustavnosti, ali svakako se osjeća jaka bibličnost koju Duda opisuje riječima sv. Klare koristeći antifonu njezina blagdana: „…da iz kore Svetoga pisma izvadi jezgru – iz slova isiše sok – iz kamena izvuče ulje – s trnja ubere cvijet.“[601] U svakom slučaju možemo zamijeniti manje inzistiranje na individualnom (pre)zalaganju već više upućenosti na suradnju s Duhom Božjim. Ovdje se nije potrebno dulje zadržavati na Benigarovim duhovnim vježbama, ali ih spominjemo već i zato što „sav se taj novozavjetni nauk u kršćanskoj bogoljubnosti najjednostavnije izražava pobožnošću križnoga puta koja je inače tipična franjevačka odlika“.[602]

Ova je pobožnost još jedna tipična odlika i Dudina pisanja. Koristi je i u svojim duhovnim vježbama, ali za naše promatranje spomenut ćemo nekoliko knjižica križnih puteva koje je napisao. Svakako je najpoznatiji onaj pod nazivom *Isusov križni put i sedam riječi na križu*[603] te dvije paralelne *S Isusom na križnom putu moga života*[604] i *Razmišljanja pred križem Isusovim.*[605]

Prema osobnom kazivanju Duda u svom osobnom arhivu čuva preko četrdeset različitih priprava za duhovne vježbe koje je davao ponajprije časnim sestrama raznih redova i kongregacija (samo iznimno laicima) koje se prije svega temelje na Bibliji, liturgiji i vrijednosti Časoslova.[606]

---

[600] *Isto*, str. 3.

[601] DUDA, Bonaventura: Pogovor, u: BENIGAR, Aleksa: *Mudrost križa (Staurosofia) – Franjevačke duhovne vježbe*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1994., str. 235.

[602] BENIGAR, Aleksa: *Mudrost križa (Staurosofia) – Franjevačke duhovne vježbe*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1994., str. 241.

[603] DUDA, Bonaventura: *Isusov križni put i sedam riječi na križu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990. (s još nekoliko reizdanja)

[604] DUDA, Bonaventura: *S Isusom na križnom putu moga života*, Teovizija, Zagreb, 2009.

[605] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja pred križem Isusovim*, Teovizija, Zagreb, 2009.

[606] DUDA, Bonaventura: Duhovne vježbe, u: Osobni arhiv Bonaventure Dude.

4.1.6. Duhovno vodstvo i rad za duhovna zvanja

Duhovno vodstvo, odnosno duhovno praćenje, pastoralno je područje koje Duda uvijek izdvaja kao jedno od najbitnijih u svom svećeničkom radu. Prema osobnom svjedočenju s time se više bavi posljednjih tridesetak godina života. Broj ljudi koje prima u posljednjih se petnaestak godina, zbog njegove dobi, nešto smanjio, no metoda kojom prilazi ljudima uvijek je ista. Počinje od osjećaja, trenutnog raspoloženja osobe s kojom razgovara da bi tako najbrže i najbolje ušao u njezinu nutrinu.

Konačno, ovdje je potrebno osvrnuti se i na knjižicu *Darovani za radost. Možda baš tebe Bog zove?*[607] koju su za hrvatsko izdanje priredili Bonaventura Duda i Venancije Mihaljević. Iako se radi o prijevodu, knjižica je značajna kao pokazatelj Dudine brige i rada na polju pastorala svećeničkih i redovničkih zvanja. Nije potrebno posebno naglašavati koliko je djelovanje i obraćanje mladima Ivana Pavla II. pomoglo da se donekle ublaži kriza duhovnih zvanja, osobito u zapadnim zemljama. I ova knjižica polazi od njegovih riječi te slijedi put obitelji, župe, ali i privlačnosti zajednica mladih u kojima oni koji osjećaju poziv obično za njega i „sazrijevaju". Zanimljivo, ova knjižica ne zaboravlja starije i bolesne nudeći molitve kojima se i oni mogu pridružiti toj velikoj zadaći Crkve – molitvi za nova redovnička i svećenička zvanja.[608]

Postoji relativno malo pisanih svjedočanstava osoba koje su obavljale duhovne vježbe ili imale Dudu za duhovnog pratitelja. Zato nam je tim važnije jedno od rijetkih Dudinih svjedočanstava o načinu davanja duhovnih vježba, i to ređenicima. Donosimo ga već i zbog toga što pokazuje kako on, i ovdje, između ostalog, ima u vidu katehizacijsku misiju ljudi kojima govori:

> *Kada držim tzv. duhovne vježbe zavjetovanicima prije zavjeta, vrlo jednostavno ih postavim pred bitno opredjeljenje. Vi ćete, velim, sigurno lako odgovoriti čega se*

[607] MIHALJEVIĆ, Venancije, DUDA, Bonaventura: *Darovani za radost. Možda baš tebe Bog zove?*, Djelo za zvanja, Zagreb, bez godine izdanja, nepaginirano.

[608] *Isto*.

odričete zavjetima. (…) No odmah im napomenem: Znate, ako se kanite cijeli život samo odricati, onda vam savjetujem da se ni ne zavjetujete. I tada opet sve svodim na pitanje: Što kanite Bogu darovati? Svaki dar Bogu, sa zavjetima, moj je dar službi Crkve, služenje bližnjima, u bolnicama, u katehizaciji, dakle uvijek je posrijedi bogoljublje nerazdvojivo od čovječanstva. Tako se ponovo sve stvari vraćaju na tu blagoslovljenu riječ Ivana Raosa – sebedarije.[609]

4.2. Značajne teme u spisateljskom radu – evangelizacijski i pastoralno-katehetski vidici

Na početku ove podtočke želimo pokazati kako Duda, u odabiru glavnih tema svoga spisateljskog rada, duboko ulazi u svijest i interese svojih čitatelja – prosječna hrvatskog vjernika. Ipak, to nije tek površno, usputno „pobožno" pisanje, bez dublje poruke i bez teološke dubine. Iako ide od tema koje su bliske običnoj, pučkoj, pobožnosti (Marija, Božić), ne zaustavlja se na površini, već daje i ozbiljne pastoralne studije, no bira i izazovne, a opet vrlo teške teme za pisanje kao što su teme smrti i vječnog života. Upravo nam je ova podtočka važna da bismo bolje razumjeli sljedeću u kojoj ćemo pokazati zanimanje svih medija (kako pisanih, tako i elektronskih) za Dudinu osobu i njegov rad; naime, upravo ovakav njegov izbor tema u spisateljskom radu jedan je od glavnih razloga tolika zanimanja medija kasnije.

4.2.1. Mariologija i mariodulija[610] s posebnim osvrtom na pastoral Marijinih svetišta

[609] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 80.

[610] Pod pojmom „mariodulia" podrazumjevamo Dudinu marijansku pobožnost i pastoralnu aktivnost u okviru naših značajnih marijanskih svetišta, kako ga opisuje i F. E. Hoško. „Unutar toga lako će se zapaziti i njegova marijanska i opća devocionalna nota, tipična za franjevačku teološku školu." HOŠKO, Franjo, Emanuel: Pogovor, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 562.

Kao zaljubljenik Marijina Trsata, Duda je na ovom području napisao više članaka i knjiga koje možemo podijeliti na one koji su usmjereni teoretski, mariološki, te one koji više obrađuju pastoral marijanskih svetišta konkretnim primjerom nekog od naših svetišta. Od važnijih članaka u prvu skupinu svakako pripadaju članci poput *Ecce Mater tua (Jo 19,26–27)* (Mariološko-marijanski kongres održan u Dominikanskoj Republici 1965.)[611] te članak *Kult Blažene Djevice Marije u Hrvatskoj u XVI stoljeću* (Mariološko-marijanski kongres održan u Zaragosi 1979.).[612] U drugu skupinu spada knjiga *Nazaretska poruka Marijina Trsata*[613] te članci skupljeni u knjizi *Rukovet domovinskih tema:*[614] *Obrisi remetske duhovnosti, Proštenište Marija Bistrica, Alojzije Stepinac i Marija Bistrica, Zdravo djevo svih milosti puna* te *Velika Gospa u ovom nevremenu*. U ovu bi skupinu pripadala i knjiga *Otajstva svete krunice,*[615] gdje su, uz Dudine tekstove, i tekstovi Paškala Cvekana i Leona Lovreničića. Spomenimo ovdje i Dudine članke u *Glasu Koncila* koji su izlazili povezano s već spomenutim marijanskim slavljima 1971. godine. Radi se o dvanaest članaka tiskanih u susljednim brojevima *Glasa Koncila* gdje Duda obrađuje mnoga poznata marijanska svetišta na područjima bivše države gdje žive Hrvati.[616]

Ovo opširno poglavlje Dudina pisanja, propovijedanja, hodočašćenja i praktičnog rada možda se najbolje može sažeti na način kako sam Duda od malih nogu otkriva Mariju, preko velebnog međunarodnog VIII. mariološkog i XI. marijanskog kongresa održanog u Zagrebu i Mariji Bistrici 1971. godine do Dudina zanimanja za marijansku notu Ivana Pavla II. Ovaj bi

[611] DUDA, Bonaventura: Ecce Mater tua (Jo 19,26–27), u: Documentis Romanorum Potificium, *Maria in Sacra Scriptura*, Romae, 1967., str. 235–289.

[612] DUDA, Bonaventura: Kult Blažene Djevice Marije u Hrvatskoj u XVI stoljeću (izvadak), u: *Glas Koncila* (1979.), br. 21., str. 1.6.8–9.17., također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 485–492.

[613] DUDA, Bonaventura: *Nazaretska poruka Marijina Trsata*, Brat Franjo, Zagreb, 1991.

[614] DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

[615] CVEKAN, Paškal, LOVRENIČIĆ, Leon, DUDA, Bonaventura: *Otajstva svete krunice*, Brat Franjo, Zagreb, 2001.

[616] Započinje člankom pod naslovom; DUDA, Bonaventura: Majka Božja Zagrebačka, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 1., str. 16. pa preko raznih naših svetišta kao što je npr. Olovo; DUDA, Bonaventura: Gospa Olovska „Bolne duše likarija“, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 8., str. 16. završava s Remetama; DUDA, Bonaventura: Gospa Remetska – Odvjetnica Hrvatske, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 18., str. 16.

prikaz bio nepotpun bez osvrta na Dudin stav prema međugorskom fenomenu te kratka prikaza ostalog njegova spisateljskog rada na ovu temu.

4.2.1.1. Trsat i Marija Bistrica

Iako se u svom pisanju i radu osvrtao i na druga marijanska svetišta u Hrvatskoj, ova dva, Trsat i Marija Bistrica, imaju središnje mjesto u njegovu pisanju, životu i osobnoj pobožnosti. Trsat naziva svojim drugim domom. Prvi put tamo hodočasti kao dječak od šest godina, ondje se odlučuje za redovničko zvanje, tu napokon slavi i mladu misu. U pisanju o osobitostima trsatskog svetišta naglašava sljedeće: trsatske stube naziva jednim od najljepših proštenjarskih uspona na svijetu; naglašava i važnost marijanskog svetišta i marijanskih blagdana u velikom gradu te će dalje reći:

> *Već dugo želim negdje javno nešto reći o pučkoj pobožnosti. „Puk" u našem svagdanjem govoru ima različito značenje (...) U crkvenom pak značenju ima puno više biblijsko značenje. U Starom zavjetu „puk Božji" bijahu samo Izraelci. U Novom „puk Božji" su svi narodi (...) No ovdje u Rijeci pod pučkom pobožnošću ne mislimo prvenstveno na male pobožnosti kršćanskoga puka. Na Veliku Gospu se na Trsat slijeva cijeli grad, dakako od najnižih do najviših. Ovamo dolaze, skriveni u masi i pojedinci i obitelji školovanih i neškolovani ljudi, od najnižih do najviših, s intimnim marijanskim povjerenjem.*[617]

Uz Mariju Bistricu Duda će se posebno vezati pod dva vidika: prvi su već spomenuta marijanska slavlja 1971. godine, a drugi su bistrička hodočašća Alojzija Stepinca kojeg Duda prati i pod tim vidom.[618]

Ovdje se još jednom trebamo vratiti u 1971. godinu kada je inicijativnom Karla Balića, predsjednika Papinske međunarodne marijanske akademije, i nadbiskupa Franje Kuharića,

[617] DUDA, Bonaventura: Trsat je moj drugi dom. Razgovor s Mirjanom Grce, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 118.

[618] O tome je napisao članak; DUDA, Bonaventura: Alojzije Stepinac i Marija Bistirca, u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 179–185.

održan spomenuti Kongres sa završnim euharistijskim slavljem koje je predvodio Papin izaslanik, tadašnji prefekt Kongregacije za nauk vjere, Franjo Šeper. Po nekim procjenama okupilo se preko 100 000 tisuća vjernika i taj je događaj bio poticaj za slična velika okupljanja u Solinu, Ninu te konačno 1984. godine na Nacionalnome euharistijskom Kongresu na Mariji Bistrici. Bistrička misa 1971. godine[619] Dudu je promovirala i kao dirigenta koji je animirao pučko pjevanje: „Kada sam ga vidio na jednom velikom, mislim marijabističkom, euharistijskom slavlju kako bez ikakva kompleksa, štapića, čak i bez naročita glasa, dirigira desecima tisuća, skoro sam se nasmijao: E, moj brate maestro! A on je u stvari samo slobodno i zanosno pretpjevao: dvojici ili tisućama, svejedno.“[620]

Jedan od rezultata Kongresa iz 1971. godine jest i Dudin članak *Proštenište Marija Bistrica – pokušaj teoloških prosudbi*, na koji ćemo se ovdje šire osvrnuti. Povijest svetišta ovdje nam je manje važna, no istaknimo dva presudna datuma: 16 srpnja 1684. godine – datum pronalaženja Gospina čudotvornog kipa, te 3 prosinca 1971. godine kada je Biskupska konferencija Jugoslavije nakon veličanstvena završnog slavlja Kongresa na Veliku Gospu proglasila Mariju Bistricu hrvatskim nacionalnim svetištem.[621]

Duda u članku prvo daje glavne odrednice bističkog svetišta, a onda analizira elemente karakteristične za takva svetišta. Prvo zamjećuje stoljetnu organiziranost hodočašća (po regijama i župama) od kojih su dva najveća ona grada Zagreba i grada Varaždina. Primjećuje sve više spontanih namjernika i hodočasnika te zaključuje kako se taj stoljetni raspored pomalo reorganizira i, kako on veli, motorizira. Taj raspored povezuje s osmim poglavljem *Lumen gentium, Marija u otajstvu Krista i Crkve*, te kao primjer za to navodi proštenje vezano uz blagdan Preobraženja ili Božjeg Lica.[622] Ovdje se zaustavlja na važnoj temi svog pisanja:

---

[619] Usp. MARAČIĆ, Ljudevit, Anton: Marijanska slavlja 1971. godine i nastanak Hrvatskoga mariološkog instituta, u: *Bogoslovska smotra* 63(1993.), br. 1–2., str. 219–222.

Ovaj članak navodimo i zato što svjedoči o aktivnu Dudinu sudjelovanju u radu tog VI. marijanskog i XIII. marijanskog kongresa, kao i u osnivanju i radu Hrvatskoga mariološkog instituta.

[620] DUDA, Bonaventura: Sveti Antun – učenost i svetost. Razgovor s Nikolom Mirkom Oršolićem, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 94.

[621] Povijest svetišta Marija Bistrica: http://www.svetiste-mbb.hr/index.php?kat=povijest Zadnje pretraživanje: 14. 6. 2012.; Vidi također: BEZIĆ, Srećko: Marija Bistrica u svijetu NEK-a, u*: Crkva u svijetu* 20(1985.), br. 3., str. 302–306.

[622] Usp. Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 55–59.

„Marija Bistrica mora biti jedno od središta za premišljanje i preobrazbu krive 'slike' o Bogu i Djevici Mariji (…) mnogostruki hodočasnički ugođaj i doživljaj pridonosi odgoju i unapređenju prave slike o Bogu – Mariji – čovjeku – stvorenjima: u svijetlu riječi Kristove, a osobito u svijetlu samoga Krista, koji jest Lice Boga Oca i osvjetlitelj i posvetitelj našega lica, naše bogolikosti.“[623]

Duda daje i opće odrednice kršćanskih hodočašća i marijanskih svetišta. U hodočašćima vidi i duboku crtu eklezijalnosti, već po slici Crkve Božje na putu (*Ecclesia peregrinans*), zatim po ukorijenjenosti na tradiciju (pradjedovsku vjeru), a da bi se ono i danas događalo, potrebne su inicijative (i spontane, baštinjene, ali osobito nove, posuvremenjene); kroz hod događa se često blagovjesnički susreti s drugima te konačno cilj, svetišta, povlašteno su mjesto susreta Božjeg naroda u euharistijskom zajedništvu. No jedno istinsko marijansko svetište ima više važnih elemenata. To su: pokornički, pomirbeni-ispovjedni, propovjednički-blagovjesnički, euharistijski, karitativni, rekreativni.[624] Uz ove, Duda se u članku bavi i euhološkim-molitvenim vidom koji, iako sam po sebi razumljiv, treba također njegovati i odgajati. Kao praktičnu primjedbu glede bističkog svetišta Duda predlaže kutak za euharistijsko klanjanje s mogućnošću kontemplativne molitve (koji na prostoru svetišta nije ostvaren do danas).

Kao glazbenik Duda se ovdje bavi i analizom hrvatskih marijanskih pjesama navodeći bističko svetište kao predvodnika pučkog pjevanja. Naglašava da znamo pjevati brojne pjesmo o Mariji, ali rijetko se čuje Marijina pjesma *Veliča*, iako postoje dobri napjevi. Govoreći o važnosti Marije Bistrice kao povlaštena mjesta navješćivanja Božje riječi, naglašava: „Ponovo i ponovo valja ispitivati koji se lik Boga, koji lik Marije, koji se lik kršćanstva propovijeda na toj izuzetno važnoj propovjedaonici Božje riječi.“[625]

Zanimljivo je i objašnjenje zadnjeg elementa – onoga rekreativnog – gdje Duda naglašava da je do sada Bistirca bila uglavnom prošteništeu našega seljačkog svijeta. Predlaže inicijative, razgovore i razmišljanja da bi se ostvarila višeslojnost takva svetišta koja bi zadovoljila i hodočasnike i namjernike na više razina.

---

[623] DUDA, Bonaventura: Prošteništeu Marija Bistrica, u: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 165.

[624] *Isto*, str. 167–168.

[625] *Isto*, str. 173.

Iako izlazi iz teme ovog poglavlja, napomenimo da i glede pastorala turizma Duda nije bio samo teoretičar nego i praktičar. Naime, napisao je i vrlo dobar i detaljan *Kratak vodič za razgledavanje crkve*, kako piše u podnaslovu, crkve svetog Marka u Zagrebu.[626]

4.2.1.2. Važnost mariologije u djelovanju Ivana Pavla II.

Iako smo već govorili o Dudinim osvrtima na naučavanje Ivana Pavla II., govor o njemu bio bi svakako nepotpun bez osvrta na njegovu mariologiju i s njim povezano apostolsko djelovanje. U članku *Marija – Crkva – svijet u misli pape Ivana Pavla II*.[627] Duda upozorava kako se Papa već na početku svog pontifikata koncentrira na Marijinu ulogu u koncilskoj obnovi Crkve i na njegovu mariologiju koja se može sažeti u naslovu Majka Crkve. Naglašava i da je Papi osobito drag Marijin naslov „Početak boljeg svijeta“ koji, kako tvrdi, potječe iz naših krajeva, s Trškog vrha kraj Krapine.[628] Ono što je za našu temu važnije jest Dudin prikaz onog što Papa navodi kao značajke prave, marijanske, pučke pobožnosti, što je često prijeporna ili čak zaboravljena stvar u modernom pastoralu.

> *Pučka pobožnost, veli Papa, nije nužno „neki neodređeni osjećaj, bez doktrinalnog temelja, te bi se smio smatrati nižim oblikom očitovanja religije. Naprotiv, koliko je puta to pravi izraz duše nekog naroda, duše taknute milošću i oblikovane u sretnom susretu evangelizacije i mjesne kulture“ (usp. Naviještanje Evanđelja, 48). (...) Napokon, sva su marijanska svetišta na neki način povlaštena mjesta „obraćenja i pokore, mjesta*

[626] DUDA, Bonaventura: Umjetnine u crkvi sv. Marka u Zagrebu, u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 73–84.

[627] DUDA, Bonaventura: *Marija – Crkva – svijet u misli pape Ivana Pavla II*., u: REBIĆ, Adalbert: *Advocata Croatiae. Zbornik radova hrvatske sekcije VIII. Međunarodnog mariološkog i XV. Marijanskog kongresa, Zaragota, 3.–12. 10. 1979.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 296–331.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 337–356.

[628] DUDA, Bonaventura: *Marija – Crkva – svijet u misli pape Ivana Pavla II*., u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 346.

pomirenja s Bogom. Ona, Marija, u nama budi nadu u popravak te ustrajnost u dobru, pa i onda kada se to ljudski pričinja nemoguće.“[629]

Duda pronalazi i cijeli Papin nauk o tome kakav bi pastoral marijanskih svetišta trebao biti. Tako izdvaja: primjerenu i živu liturgiju, ustrajno propovijedanje, zdravu i cjelovitu katehezu, posebnu brigu za posluživanje sakramenta pokore te razborito pročišćavanje eventualnih patvorenih oblika religioznosti. Papa ovdje misli i na one nepotpune, „daleke“ kršćane pa veli: „Treba pastoralno, makar samo sporadički, iskoristiti ove prilike za susret s dušama koje nisu uvijek vjerne svemu programu kršćanskog života nego ovamo dolaze potaknute katkad nepotpunom vizijom vjere. Treba nastojati da ih se privede središtu svake cjelovite pobožnosti, Kristu Isusu, Sinu Boga Spasitelja.“[630]

Na kraju ovog članka Duda se osvrće na Papine Angeluse u kojima se, kako kaže, često ogledaju „muke svijeta“ koje postaju nakane Papinih molitava.[631] Svoje osvrte na naučavanje i djelovanje pape Ivana Pavla II. Duda završava prikazom enciklike *Redemptoris Mater – Otkupiteljeva Majka* u članku *Marija i Crkva na putu vjere*[632] gdje opet, s biblijske strane gledano, ima potrebu primijetiti: „Papa zapravo marijanska mjesta iz Svetoga pisma odčitava onako kako su ti tekstovi oteščali u dvotisućljetnoj meditaciji Crkve, napose kroz liturgiju i vjerničko doživljavanje svetaca i učitelja vjere. To odčitavanje nije u prvom redu znanstveno nego homiletsko, doživljajno“[633] te upućuje na adventski himan *Alma redemptoris Mater* i njegov stih: *Succurre cadenti populo qui curat surgere* koji je inspiracija i sažetak cijele enciklike.

4.2.1.3. Stav o *međugorskom fenomenu* i ostali marijanski članci

[629] *Isto*, str. 348–349.

[630] *Isto*, str. 350.

[631] Usp. *Isto*, str. 354–356.

[632] DUDA, Bonaventura: Marija i Crkva na putu vjere, u: *Obnovljeni život* 43(1988.), br. 2., str. 103–114.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 357–371.

[633] DUDA, Bonaventura: Marija i Crkva na putu vjere, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 358.

Ovdje koristimo izraz *međugorski fenomen* budući da, kako znamo, do danas nije donesen pravorijek učiteljstva o navodnim viđenjima koja su započela 1981. godine, a po tvrdnjama vidioca traju i danas.[634] Duda se i ovdje pokazuje kao onaj koji prati i pozna događaje. Međugorje posjećuje već u prvim godinama ukazanja te odmah prihvaća ponudu da ovdje misi i propovijeda. Od 2001. godine u Međugorje dolazi redovito prateći skupinu zagrebačkih vjernika koja se okuplja na misi koju je godinama predvodio. Priznajući da su mu takva okupljališta, poput Lurda, bila u početku strana, otkriva da se upravo u osobnom susretu s ljudskom bolešću i trpljenjem približio takvim mjestima. Međugorje, pomoću više osobnih ljudskih primjera obraćenja i izdizanja iz očaja i besmisla, Duda prikazuje ponajprije kao mjesto pokore i susreta te zaključuje: „Međugorje je uistinu velika škola pokore – svetih sakramenata, osobito euharistije – molitvenog saobraćanja s Bogom – dijela ljubavi prema bližnjemu – strpljivosti u svim nedaćama u očekivanju vječnog života. I to i u manjim, a osobito u velikim i najvećim slavljima koja doživljava svaki prisutnik osobno.“[635] Spomenimo na kraju da je jednu svoju značajnu međugorsku propovijed, izrečenu na brdu Križevac 1988. godine pred oko 50 000 vjernika, objelodanio u knjižici *Krist prikovan na križ – Spasitelj svijeta*.[636]

4.2.1.4. Ostali važniji mariološki članci

[634] U prvom desetljeću ukazivanja međugorski fenomen proučavala su tri povjerenstva, dvije dijecezanske komisije i jedna komisija BKJ. Na temelju tih istraživanja Biskupska konferencija (tada još uvijek BKJ) na svom zasjedanju u Zadru 10. travnja 1991. objavila je ovu izjavu: „Biskupi od samog početka prate međugorska događanja preko dijecezanskog biskupa, Biskupske komisije i Komisije biskupske konferencije Jugoslavije za Međugorje. Na temelju dosadašnjeg istraživanja ne može se ustvrditi da se radi o nadnaravnim ukazanjima i objavama. Međutim, brojna okupljanja vjernika s raznih strana koji u Međugorje dolaze potaknuti vjerskim i nekim drugim motivima zahtijevaju pozornost i pastoralnu skrb u prvom redu dijecezanskog biskupa, a s njim i drugih biskupa, kako bi se u Međugorju, i povezano s njime, promicala zdrava pobožnost prema Blaženoj Djevici Mariji, u skladu s učenjem Crkve. U tu svrhu biskupi će izdati i posebne prikladne liturgijsko-pastoralne smjernice. Isto tako preko svojih će Komisija i dalje pratiti i istraživati cjelokupno događanje u Međugorju“. Usp. O Međugorju određenije, u: *Glas Koncila* 30(1991.), br. 18., str. 8. Na zahtjev biskupa iz Bosne i Hercegovina, 2010. uspostavljeno je Međunarodno povjerenstvo za istraživanje o Međugorju, pri Kongregaciji za nauk vjere, pod predsjedanjem kardinala Camilla Ruinija. Sastavljeno je od kardinala, biskupa i stručnjaka, a radit će dugotrajnije i u strogoj tajnosti. Usp. *Glas Koncila* 49(2010.), br. 13., str. 7.; Usp. također: LEUTAR, Ivan, NEUHOLD, Leopold, LEUTAR, Zdravka: Obilježja hodočasnika u Međugorje – motivi i značenje hodočašća, u: *Bogoslovska smotra* 77(2007.), br. 1., str. 217–245.

[635] DUDA, Bonaventura: Međugorje – prava škola pokore. Razgovor s Krešom Šegom, u: DUDA, Bonaventura: Razgovori i razmišljanja, Zagreb, 2012., str. 93.

[636] DUDA, Bonaventura: *Krist prikovan na križ – Spasitelj svijeta*, Teovizija, Zagreb, 2012.

U marijansku tematiku Dudina pisanja svakako još pripadaju dva članka koje ovdje treba izdvojiti. Prvi, *Obrisi remetske duhovnosti*[637], napisan je o sedamstotoj obljetnici remetskog samostana i crkve te, iako je intoniran povijesno, na nekoliko mjesta želi pokazati da su Remete „skriveni dragulj na polju zagrebačke crkve“[638] i da ih treba još više oživjeti u simbiozi sa samim gradom. Drugi članak nosi naziv *Zdravo Djevo svih milosti puna*[639] po našoj, kako je Duda naziva, najpoznatijoj i najsvečanijoj marijanskoj pučkoj popijevci. Prikazuje njezina tvorca, isusovca Petra Pericu, i okolnosti nastanka te njezin snažan, biblijski inspiriran tekst.

Konačno, mnoga od svojih razmišljanja i pogleda na suvremeni pastoral povezan s Marijom Duda izriče i u više svojih intervjua od kojih možemo izdvojiti one za *Glas Koncila Narod je Mariji uvijek gledao svoju zaštitnicu*[640] te riječki *Novi list Trsat je moj drugi dom.*[641] Uz ovo treba spomenuti i jednu od njegovih posljednjih knjiga posvećenih marijanskoj pobožnosti pod naslovom *Mali darovi Isusovoj i našoj Majci*.[642]

4.2.2. Od Božića do Svih svetih

Dudina mariologija uvodi nas u sljedeći veliki krug njegova pisanja. Radi se o dva na svoj način povezana ciklusa: jedan o Božjem utjelovljenju i rođenju te drugi o kraju zemaljske ljudske egzistencije. Ovdje se, kao i u marijanskom ciklusu, zapaža ona tipična devocionalna

[637] DUDA, Bonaventura: *Obrisi remetske duhovnosti*, u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 149–160.

[638] Usp. *Isto*, str. 159.

[639] DUDA, Bonaventura: *Zdravo Djevo svih milosti puna*, u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 187–196.

[640] DUDA, Bonaventura: *Narod je u Mariji uvijek gledao svoju zaštitnicu.* Razgovor s Nedjeljkom Pintarićem, Glas Koncila od 15. srpnja 2002.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: Razgovori i razmišljanja, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 35–48.

[641] DUDA, Bonaventura: *Trsat je moj drugi dom.* Razgovor s Mirjanom Grce, Novi list od 14. kolovoza 2007.; također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 114–122.

[642] DUDA, Bonaventura: *Mali darovi Isusovoj i našoj Majci*, Teovizija, Zagreb, 2001.

nota franjevačke teološke škole, no i više od toga. U knjizi *Svijeta Razveselitelj*[643] otkriva nam se i Duda glazbenik i propovjednik, ali osobito Duda teolog zaokupljen kako modernom čovjeku pomoću tradicionalnih hrvatskih božićnih pjesama otkriti Boga čovjekoljupca filantropa, sliku Boga koji je djelatan za čovjeka.[644] Ta misao, kao što smo vidjeli, javlja se u više Dudinih članaka, propovjedi i intervjua i vrlo je značajna za njegovo pastoralno pisanje. Takve tekstove iščitavamo i u knjizi *Ljudskost Božića*, a važno je spomenuti da u ovoj tematici do najboljeg izražaja dolazi Dudin način spajanja Biblije, poetike, književnosti i duhovnosti, s često naglašenom nacionalnom notom.

Razmišljanja o smrti i vječnosti skupljena su u knjigu *Ja Bogu povjerih svoj štap – Moje mirogojske šetnje.*[645] Već smo spomenuli da je dio tekstova iz knjiga *Ljudskost Božića* i *Ja Bogu povjerih svoj štap* doživio i svoje multimedijalno izdanje na istoimenim nosačima zvuka.

4.2.2.1. Božićni ciklus

Za knjigu *Svijeta Razveselitelj* možemo slobodno reći da je naš božićni *bestseller* – doživjela je brojna izdanja, prerađena je za multimedijalno izdanje, a mnogi njezini dijelovi dio su televizijskih emisija, intervjua, dokumentaraca u kojima je Duda sudjelovao. Za našu je tematiku značajno da on i ovdje, kao uostalom i u drugim svojim glavnim djelima, odmah na početku naglašava da je sav njegov rad pastoralno-katehetski usmjeren, tj. da će još jednom svoje biblijsko znanje upotrijebiti u osvjetljavanju jedne pastoralne teme kakve su, konkretno u ovom slučaju, naše pučke božićne pjesme. Nakon nekoliko biblijskih citata Duda u uvodu veli:

> *Ako je ikoji događaj raspjevao dušu vjerničkoga naroda u Hrvatskoj, onda je to bez sumnje Božić sa svim bogatstvom svoga misterija. Stoga, ako ikoje područje naše*

[643] DUDA, Bonaventura: *Svijeta Razveselitelj – Hrvatski Božić*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.

[644] Duda tu misao uvijek započinje tekstom: „Pojavila se – u Kristu Isusu – dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našega, Boga“ (Tit 3,4), tekstom koji se čita na božićnoj misi zornici. Takve tekstove nalazimo u: DUDA, Bonaventura: *Ljudskost Božića*, Teovizija, Zagreb, 1995., str. 18.; DUDA, Bonaventura: *Svijeta Razveselitelj – Hrvatski Božić*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 92.

[645] DUDA, Bonaventura: *Ja Bogu povjerih svoj štap – Moje mirogojske šetnje*, Teovizija, Zagreb, 1998.

crkvenosti spada pod najvišu zaštitu, onda ova tako bogata i čista božićna duhovnost ima sve najbolje značajke one „pučke pobožnosti" koju zaštićuje Pavao VI. u pobudnici O naviještanju Evanđelja (br. 48). „Ona je izražaj žeđi za Bogom... osposobljava za velikodušnost i žrtvu sve do herojstva... vrlo snažno doživljava najdublja Božja svojstva: njegovo očinstvo, njegovu providnost, njegovu trajno zaljubljenu nazočnost..." To će ponoviti njegov nasljednik Ivan Pavao II. u Pobudnici o katehezi (br. 54). Stoga ove pjesme imaju veliko pastoralno, upravo katehetsko značenje, i prava je šteta ako se – zbog skraćivanja – neke važne kitice izostavljaju (...) ovako raspjevan Božić dvostruka je propovijed, dvostruka kateheza.[646]

Četrnaest naših božićnih pjesama, od one najstarije *Bog se rodi v Vitliomi* do „hrvatske božićne himne" *Narodi nam se kralj nebeski* za Dudu su prilika da osjeti tu ljudskost Božića u kojoj je skriveno toliko evanđelja – radosne vijesti.[647] Upozorava na biblijska nadahnuća naših pjesama, ona jasna i ona skrivena, npr. volak, oslak koji su aluzija na Iz 1,3.[648] Duda je u nekim komentarima i vrlo suvremen i otvoren. Tako npr. kada poziva na otvorenost novom životu, što je jedna od poruka Božića, kaže:

Bog je stvorio čovjeka za ljubav, za ljubav sebedarnu i stvaralačku. On je stvorio i seks i eros. Čovjek, vjernik, po Božju vrednuje sve ljudske zbilje. Po Božju – i stoga se zove pobožnikom – postupa sa svim ljudskim vrednotama, pa i sa svojim tijelom i tijelom svoga bližnjega. Često se Božji zakon prikazuje samo takvim da brani i zabranjuje. Bog nije takav: on ne brani da zabrani nego brani da očuva. Piše u Pismu: „Ništa ne mrziš od onoga što si stvorio" (Mudr 11,24). Bog objavljuje svoj zakon čovjeku ne da bi mu što oteo – pa ni ljubav ni seks – nego zato da obrani, očuva, unaprijedi. Božji su zakoni prijateljski čovjeku. Oni su zakoni ljubavi, zakoni života, zakoni sreće.[649]

U knjizi *Ljudskost Božića*[650] skupljeno je osam Dudinih intervjua u različitim listovima i različitim novinarima. Osim same teme – Božić te intervjue povezuje i činjenica da u gotovo

[646] DUDA, Bonaventura: *Svijeta Razveselitelj – Hrvatski Božić*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989., str. 7–8.

[647] Dovoljno je samo pogledati komentar pjesme *Radujte se narodi*, u: *Isto*, str. 81.

[648] Usp. *Isto*, str. 20.

[649] *Isto*, str. 51.

[650] DUDA, Bonaventura: *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*, Teovizija, Zagreb, 1995.

svima nalazimo i pitanje vezano za knjigu *Svijeta Razveselitelj* što je još jedan dokaz da je ona „otkako se pojavila, (...) uvelike utjecala na porast svijesti o čaru i ljepoti hrvatskih božićnih pjesama koje su odraz duboka hrvatskog vjerničkoga božićevanja“.[651] U jednom od razgovora Stjepan Lice mu blago predbacuje izbor naslova koji bi se „mogao učiniti odveć horizontalnim“.[652] U Dudinu odgovoru nalazimo i opet njegovu potrebu da modernom čovjeku prikaže i približi Boga za čovjeka:

> *Upravo na Božić, na misi zornici, čita se više od tisuću godina poslanica sv. Pavla: „Pojavila se – u Kristu Isusu – dobrostivost i čovjekoljublje Spasitelja našega, Boga“ (Tit 3,4). To „čovjekoljublje“ Božje u latinskom baš zvuči „humanitas – humanost Božja“. Bog se, dakle po utjelovljenu svoga Sina „učovječio“, postao članom ljudskoga roda. Kako rado ističe sadašnji Sveti otac, Krist Isus se „svojim začećem na neki način sjedinjuje sa svakim čovjekom“. No, u samoj toj „Božjoj ljudskosti“, u ljudskosti Božića skriva se nova vertikala. Božić je blagdan koji nas poziva da zaživimo svoju bažanstvenost. „Onima koji ga primiše – čitamo u Ivanovu proslovu kod božićne mise poldanjice – podari moć postati djecom Božjom“ (Iv 1,13).*“[653]

Ova nam je knjiga važna jer u njoj nalazimo i Dudin opis sebe kao katehete katehetama, budući da je vrlo dobro znao da ni jedan njegov student bio svećenik, kateheta ili angažirani laik neće moći prenijeti drugima ništa od božićnog ili uskrsnog otajstva ako ga sam nije otkrio i intimno, ali i kognitivno razumio i usvojio:

> *Često sam, osobito na početku akademske godine, u predavanjima govorio da se smatram osobito povlaštenim, a onda i odgovornim, što mi je povjerena najveća katehizacija u Crkvi, katehizacija budućih kateheta. I uvijek sam ih upozoravao da predavanja teologije doživljavam kao liturgijsko druženje, po Isusovoj riječi: „gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, ja sam među njima“ smatram da svi Božići i Uskrsi budućih svećenika, a i njihovih vjernika uvelike ovise o tom koliko se mlad čovjek ugrije u ovo upravo najprivilegiranije doba svoga rasta, za vrijeme studija teologije.*[654]

---

[651] *Isto*, str. 5–6.

[652] *Isto*, str. 18.

[653] *Isto*, str. 18.

[654] *Isto*, str. 46.

Ovom knjigom, ali i cjelokupnim svojim radom, Duda je na neki način pastoralno slijedio Matoša kojeg citira na početku i u tekstu knjige *Svijeta Razveselitelj*: „Ali ne, nema narod, naš narod, vjere filozofa i teologa. Njegov Krist je siromašak, prikovan za krst njegova nevinost što strada, njegov brat u stradanju, što ga viđa svaki dan na seoskim raskrižjima, na brdima i udolinama.“[655] Ili, bolje, Duda uspijeva u toj, mnogim suvremenim teolozima, „nemogućoj misiji“ – povezati svoje akademsko, teološko, biblijsko znanje i staviti ga u službu tumačenja, katehizacije, u ovom slučaju o Božiću, polazeći od tih ponekad i naivnih stihova i rima da bi se preko teoloških uvida uzdignulo čitatelja do nebeskih visina.

Nećemo pogriješiti ako ustvrdimo da je Duda naš najveći promicatelj ne samo „hrvatskog Božića“, nego upravo otajstva koje se iza njega krije, nalazeći uvijek način i mogućnosti govoriti o ljudskosti Božića, pa čak i kada je tema – Uskrs: „Sjećam se svog Božića na britku vjetru vojničkoga zanimanja u Prilepu. Nosio sam Božić u sebi, naprosto znao sam da je Božić. Tako i Uskrs…“[656]

Božićno otajstvo možemo promatrati i pod evangelizacijskim vidom jer u pretežito kršćanskom i katoličkom hrvatskom okružju, pa bio on tek tradicionalni i prigodničarski, božićno otajstvo ima posebno mjesto, kako dobro zapaža i Tomislav Janko Šagi-Bunić čijim riječima možemo i zaključiti ovu podtočku:

> *Ne možemo mimoići činjenicu da smo prve početke evangelizacije upili upravo unutar obiteljskog i narodnog proslavljanja božićnih blagdana. (...) prve početke svjesnog kršćanskog iskustva i kršćanskih saznanja, koje su duboko pustili korjenje u naše biće, susreli smo i uskrsnuli u izvanrednosti i neobičnosti blagdanskih događanja koja smo sa zgusnutim čuđenjem i ushitom proživljavali prema stupnju otvaranja našega djetinjega i mladenačkog životnog obzorja. Božić u tom pogledu daleko nadmašuje sve druge blagdane.*[657]

[655] MATOŠ, Antun, Gustav: *Sabrana djela*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti - Liber, Zagreb, 1973., str. 86.

[656] DUDA, Bonaventura: Blagdan kršćanske odgovornosti za svijet. Razgovor s Darkom Pavičićem, u: Stjepan Lice (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 19.

[657] ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Vrijeme suodgovornosti I*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981., str. 470.

4.2.2.2. Pred tajnom smrti

Kada bismo ostali samo na Dudinu božićnom ciklusu, riskirali bismo prikazati ga odveć sentimentalnim, što on nikako nije. Duda na nekoliko mjesta govori o biblijskoj molitvi koja je tako bliska našoj kada smo u teškoj nevolji da čak i krik proklinjanja postaje molitva. Koliko god to sablažnjivo zvučalo, on upućuje na tipično biblijsko proklinjanje dana rođenja kao znaka velike patnje. Upravo u božićnim danima zna se ta ljudska patnja vidljivo pokazati pa Duda i o njoj otvoreno progovara. Realnost njegova pisanja o Božiću možda najbolje odražava sljedeći tekst:

> *Ne smijemo zaboraviti da ih ima mnogo – i previše – koje je život samljeo i melje. Oni s gorkošću slušaju naše limunade o Božiću. I za njih je Isus i Spasitelj i Ozdravitelj i Razveselitelj. Ponajprije tako da im je supatnik i suputnik. I njihova molitva šutnje, gorčine – možda čak i kletve – njemu nije tuđa… Želite li dobro proslaviti Božić? Nađite načina da budete nekome suputnikom i supatnikom i, ako je moguće, razveseliteljem. Možda će to biti baš i bespomoćnom šutnjom, ali ako mognete, pronađite načina da to bude – a da nikome ne smetate – djelom.*[658]

U svom nastojanju da prikaže cjelinu čovjekovu koja traži smisao svojoj egzistenciji te stoji i pred činjenicom kraja zemaljskog putovanja, Duda je napisao i knjigu *Ja Bogu povjerih svoj štap – Moje mirogojske šetnje.*[659] Radi se o nevelikoj knjizi (šezdesetak stranica) koja uspijeva na izravan, nenametljiv način, bez patetike, razmišljanjima samog Dude, ali i većeg broja drugih autora (od naših i stranih pjesnika, preko političara sve do pape Pavla VI.), progovoriti o činjenici ljudske smrtnosti. Knjižica je značajna jer ne obuhvaća samo „lijepe" misli o prolaznosti ljudskog života, već daje i cijeli niz biblijskih i liturgijskih tekstova koji sugeriraju sasvim drugi pogled na smrt i umiranje. Ono što je u knjizi izrečeno dobiva posebnu snagu Dudinim pogovorom u kome uz pjesmu Bonaventure Ćuka *Hoću li i ja u raj* autor

[658] DUDA, Bonaventura: Božić hrvatske duše prepjevano Evanđelje. Razgovor s Ljubomirom Šimunovićem, u: *Ljudskost Božića Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*, Teovizija, Zagreb, 1995., str. 102. Vidi još: DUDA, Bonaventura: Molitva Abrahama Lincolna. Razgovor s Majdom Tafra, u: Stjepan Lice (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 55.

[659] DUDA, Bonaventura: *Ja Bogu povjerih svoj štap – Moje mirogojske šetnje*, Teovizija, Zagreb, 1998.

izjavljuje: „I tom se pjesmom, dragi čitatelju, molim za svoju i tvoju smrt, za moj i tvoj grob. Za moju i tvoju vječnost.“[660]

4.2.3. Franjevački ciklus

Slično kao što smo ustvrdili govoreći o Dudinu biblijskom radu, možemo reći i o Dudinu franjevaštvu. Ova bi tema zahtijevala sama po sebi specifičan pristup koji bi prikazao Dudin život i rad pod franjevačkom prizmom. Nadamo se da će se netko, ponajprije od njegove subraće, odvažiti i na takav posao. Mi ovoj temi prilazimo tek u sklopu Dudine publicistike. Gotovo u svakom od intervjua koje smo spominjali Duda se dotiče i svog franjevaštva. Sebe tako ponajprije i definira:

> *No pitate zašto toliko ističem da sam najprije fratar. Pa češće kažem: znate, to sam jedino platio samim sobom. Fratarstvo smatram oblikom svog kršćanstva. Istina, i profesorujem kao kršćanin, bar bih to želio. Ali to je nadošlo poslije. Uostalom, ako hoćete znati, na fratarstvo sam baš nabasao po čistoj Božjoj dobroti. Jednog mi se dana to svidjelo kao moj osobni oblik egzistencije.*[661]

Možemo izdvojiti nekoliko značajnijih djela na ovom području. Uz mnoge članke razasute u više časopisa, izdvajamo one u listu franjevačkih zajednica *Brat Franjo* od kojih je veći dio skupljen u knjigu *Moj sveti Franjo.*[662] Ova knjiga najbolje prikazuje njegovo osobno franjevačko iskustvo i susret s važnim mjestima i događajima Franjine i franjevačke povijesti, ali je isto tako i dobar izvor za proučavanje Franjine osobnosti, kao i franjevaštva općenito. Knjiga sadrži i dobru, danas donekle zastarjelu, bibliografiju o sv. Franji i franjevačkom duhu na hrvatskom jeziku.

---

[660] *Isto*, str. 61.

[661] KALAJDŽIĆ, Dragan – DUDA, Bonaventura: *Jesmo li sami na putu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980., str. 86.

[662] DUDA, Bonaventura: *Moj sveti Franjo*, Brat Franjo, Zagreb, 1990.

Od novijih izdanja ovdje još treba izdvojiti knjige *Sveci i blagdani franjevačkog kalendara*[663] koja je važan doprinos franjevačkoj hagiografiji u nas, a na tom su tragu i dvije knjige o sv. Antunu Padovanskom. Prva je Dudin prijevod djela talijanskog franjevca konventualca Vergilija M. Gambossa *Sveti Antun Padovanski – Život i poruka*[664] objavljena u sklopu slavljenja osamstote obljetnice svečeva rođenja. Druga knjiga koju ovdje želimo izdvojiti jest *Sv. Antun Padovanski*[665] koju je Duda priredio koristeći svoje i brojne tekstove drugih autora o „svecu svega svijeta", kako ga je nazvao papa Leon XIII. „u svom pismu prigodom 650. obljetnice Antunove smrti. No u nas Hrvata već je prije više stotina godina slično nazvao sv. Antuna naš veliki pisac i pjesnik isusovac Antun Kanižlić (1699.–1777.) u svom molitveniku *Bogoljubnost molitvena* koji je izašao 1766."[666] kako Duda navodi u svojoj *Uvodnoj riječi* ovoj knjizi. Knjiga je značajna jer donosi i bibliografiju na hrvatskom jeziku te je dobro polazište za bolje poznavanje života i evangelizacijskog djelovanja ovog u nas, bez sumnje, još uvijek „najpopularnijeg" sveca. Možemo dakle zaključiti da su obje ove knjige Dudin doprinos nastojanju da se i o tome najpopularnijem svecu, čija je istinska poruka i značenje zastrta kao posljedica njegove pučke popularnosti, nešto smislenije kaže.

Duda je nastojao progovoriti i o franjevačkom doprinosu našem pastoralu kulture. Uz djela koja navodimo u podtočki o kulturi spomenimo i njegov osvrt pod naslovom *Franjevačke zajednice u izgradnji naše Crkve i kulture*.[667]

4.3. Nastupi u medijima – pastoralni i evangelizacijski naglasci

Važno poglavlju Dudina rada jesi i njegovi javni nastupi i intervjui. U njima ćemo prije svega zapaziti kako je na mnoga novinarska pitanja crpio nadahnuće upravo iz obilja onog što

[663] DUDA, Bonaventura: *Sveci i blagdani franjevačkog kalendara*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 2000.

[664] GAMBOSSO, M., Vergilie: *Sveti Antun Padovanski – Život i poruka*, Veritas, Zagreb, 1995.

[665] DUDA, Bonaventura (priredio): *Sv. Antun Padovanski*, Knjižara sv. Antuna, Zagreb, 2011.

[666] *Isto*, str. 5.

[667] DUDA, Bonaventura: Franjevačke zajednice u izgradnji naše Crkve i kulture, u: *Glas Koncila* 17(1978.), br. 10., str. 7.

je pisao u obilju svoje građe, koje smo prikazali u prethodnoj podtočki *Značajne teme u spisateljskom radu*.

Teza ovog dijela doktorskog rada jest da Duda, iako, kako sam kaže, često gotovo nerado, shvaća i koristi snagu medija, i to od tiska, preko glazbenih projekata do radija i televizije. Shvativši da je naše vrijeme puno više vrijeme zvuka i slike nego tek same riječi, uspijeva djelovati pastoralno-katehetski na puno veći i širi krug ljudi nego što je to moguće tek predavanjima ili stručnim rječnikom znanstvenog radnika. Sam to ovako objašnjava:

> *Što me nukalo da sam toliko puta, često dosta nevoljko, prihvatio pozive najrazličitijih naših javnih djelatnika na razgovor? Reći ću jednostavno: razlog za prihvaćanje tih poziva bio je osobito dekret Drugog vatikanskog koncila, koji nosi naslov Inter mirifica (…). Evo prvih riječi: „Između zapanjujućih izuma tehnike što ih je, pogotovo u današnje vrijeme, ljudski duh uz pomoć Božju razvio iz stvorenoga svijeta, majka Crkva posebnom brigom uočava i prati one koji se u prvom redu odnose na područje ljudskog duha i koji su otvorili putove da se lako saopćuju najrazličitije vijesti, misli i upute. Među tim izumima posebno mjesto zauzimaju sredstva koja su u stanju da po svojoj prirodi zahvate ne samo pojedine ljude nego i samo mnoštvo pa i sve ljudsko društvo i da na njih utječu, kao što su tisak, film, radio, televizija i slično, što se stoga može nazvati sredstvima društvenog saobraćanja.“*[668]

Budući da se svijet masmedija u posljednjih pedesetak godina uvelike razvio, potrebno je razlikovati što zapravo podrazumijevamo pod onim što Drugi vatikanski koncil naziva „sredstva društvenog priopćavanja“. U prvom redu tu spadaju tisak, filmska umjetnost, radio i (donekle) televizija. Možemo ih nazvati moderna sredstva, za razliku od interneta i svijeta računala koji spadaju u postmoderna sredstva. Zbog dobra razlikovanja i razumijevanja ova dva pojma naglašavamo da ovdje pod pojmom modernost „označavamo mišljenje koje smatra da se iza svake pojavnosti krije neka istina koju je potrebno pronaći i korisno iskoristiti.

[668] DUDA, Bonaventura: Uvodna riječ, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 5–6.

Zanimljivo je da ovdje Duda odustaje od svog uobičajenog popravljanja prijevoda koncilskih dokumenata i ostavlja izraz saobraćanje, iako je pravilniji i općeprihvaćen izraz sredstva društvenog priopćavanja.

Postmodernost, naprotiv, to ne zanima. Njezino je mišljenje 'ovdje' i 'sada', znajući da se svako 'ovdje' razlikuje od nekog drugog i da je svako 'sada' privremeno i jedinstveno“.[669]

4.3.1. Povijesno-teološki osvrt na naučavanje crkvenog učiteljstva o komunikacijskoj i medijskoj svijesti Crkve

Čovjeka možemo definirati i kao biće komunikacije – on ima potrebu priopćavati se drugom. Teološki u njemu iščitavamo sliku Trojstva koje je, da se poslužimo rahnerovskim rječnikom, prauzor (prariječ) za komunikaciju ukoliko ga promatramo kao savršenu komunikaciju triju osoba u ljubavi. Tako, budući da je čovjek, kako veli i Ivan Pavao II., „put Crkve“[670], razumljivo je da i Crkva bitno počiva na komunikaciji te da treba napredovati i usvajati uvijek nove oblike komunikacije napredujući k većem zajedništvu, potvrđujući se kao „misterij zajedništva“, kako je razumijevamo slijedeći *Lumen gentium* u brojevima 9–17.[671]

Ipak, na početku komunikacijske ere nije bilo tako. „Početno nepovjerenje Crkve prema sredstvima društvenih komunikacija, posebno uočljivo u odnosu prema tisku, postepeno je ustupilo mjesto neutralnijem pristupu da bi kasnije u njima prepoznala 'divne Božje darove' neophodne u dijelu evangelizacije.“[672] Taj obrat možemo dobro pratiti od 1931. godine kada prigodom otvaranja Radio Vatikana Pio XI. izriče i prvu radijsku poruku da bi Pio XII. u enciklici *Miranda prorsus* prvi put objedinjeno govorio o filmu, radiju i televiziji.[673] Kao što

[669] SRIĆA, Velimir: Modernizam i postmodernizam, u: *Bug* (1996.), br. 48., str. 21.

[670] IVAN PAVAO II.: *Pismo obiteljima*, IKA, Zagreb, 1994., str. 5.

[671] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 9–17.

[672] HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice,* Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila, Zagreb, 2006., br. 6.

Kompletan historijat dokumenata i intervencija učiteljstva od apostolskog pisma Pija XI. o „pokretnim slikama“ *Vigilanti cura* iz 1936. godine sve Apostolskog pisma Ivana Pavla II. *Brzi razvoj* iz 2005. godine može se pratiti na službenoj stranici Papinskog vijeća za sredstva društvenih komunikacija: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/pccs/index.htm Zadnje pretraživanje: 8. 6. 2012.

[673] Usp. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice,* Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila, Zagreb, 2006., br. 5.

smo vidjeli, tek će Drugi vatikanski koncil šire progovoriti o ovoj temi posvećujući joj cijeli jedan dekret – *Inter mirifica.* Dokument vrlo afirmativno govori o ovoj problematici te najavljuje poseban pastoralni naputak koji je obavljen 1971. godine pod nazivom *Communio et progressio*[674] te na praktičan način govori o sredstvima društvenog priopćavanja pod raznim vidicima. Pastoralna uputa *Aetatis novae*[675] iz 1992. godine govori o velikim promjenama na ovom području i upućuje na stvaranje pastoralnih planova na raznim razinama. U godini Velikog jubileja Papinsko vijeće za sredstva društvenih komunikacija izdaje dokument pod nazivom *Etika u obavijesnim sredstvima*[676] gdje ukazuje i na zloupotrebu ovih sredstava. Isto Vijeće 2002. godine izdaje i dokumente koji govori o internetu: *Etika na internetu*[677] te *Crkva i internet*.[678] Napomenimo da ovu temu šire spominju kako *Zakonik kanonskog prava*[679], tako i *Katekizam Katoličke Crkve*.[680]

> *Papa Ivan Pavao II. uočio je da se u govoru o medijima ne radi u prvom redu o sredstvima ili o njihovoj upotrebi, nego o novoj kulturi. U tom smislu on tvrdi: „Prvi areopag današnjeg vremena jest svijet komunikacije, koji ujedinjuje čovječanstvo čineći od njega, kako se često kaže, globalno selo (…) Uporabom priopćajnih sredstava ne želi se ipak navještaj samo proširiti: riječ je o dubljoj činjenici da o njihovu utjecaju ovisi većim dijelom sama evangelizacija. Nije dakle dovoljno upotrebljavati ih za širenje kršćanske poruke i nauka crkvenog učiteljstva, nego samu poruku treba ugraditi u tu „novu kulturu" koju stvara suvremeno komuniciranje. To je složeno pitanje jer se ta*

[674] PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENIH KOMUNIKACIJA: *Communio et progressio – Zajedništvo i napredak. Pastoralni naputak izrađen nalogom II. vatikanskog sabora radi primjene Dekreta o sredstvima društvenog priopćavanja istog Sabora,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1978.

[675] PAPINSKI SAVJET ZA SREDSTVA JAVNOGA PRIOPĆAVANJA: *Aetatis novae – Nadolaskom novoga doba. Pastoralna uputa o društvenoj komunikaciji dvadeset godina nakon Communio et progressio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.

[676] PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA: *Etika u obavijesnim sredstvima*, Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2000.

[677] PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA: *Etika na internetu*, Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2002.

[678] PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA: *Crkva i internet*, Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2002.

[679] ZAKONIK KANONSKOGA PRAVA: Glas Koncila, Zagreb, 1996., kan. 822–832.

[680] KATEKIZAM KATOLIČKE CRKVE: Hrvatska biskupska konferencija, Zagreb, 1994., br. 2493–2499.

„nova kultura“ rađa, prije negoli iz sadržaja, iz same činjenice da postoje novi načini priopćivanja novim jezicima, novim tehnikama i novim psihološkim ponašanjima.[681]

Upravo u posljednjim rečenicama citiranog teksta može se iščitati novost u komuniciranju evanđeoske poruke kroz nove medije. U njima se sve više teži za dvosmjernom iterakcijom čiju dinamiku Benedikt XVI. opisuje sljedećim riječima: „Jasno razlučivanje između proizvođača i korisnika informacije relativizirano je i komunikacija bi htjela biti ne samo razmjena podataka, već sve više također neki oblik dijeljenja. Ta je dinamika pridonijela novom vrednovanju komunikacije, koju se promatra prije svega kao dijalog, razmjenu, zajedništvo i stvaranje pozitivnih odnosa.“[682]

Puno prije nego što su ovo riječi napisane Duda shvaća tu važnost interakcije i dijaloga kroz medije. Kao što smo vidjeli, on je već za trajanja Koncila prepoznao ove koncilske evangelizatorske i pastoralne smjernice i u tiskanim medijima i u izdavaštvu. Od onog što dokument *Inter mirifica* nabraja kao sredstva društvenog priopćavanja Duda se okušao baš u svima što pokazuje koliko je dobro razumio znakove novog vremena te, unatoč svojim sadašnjim visokim godinama, nastavlja ovu službu evangelizacije i danas. Zato njegovo medijsko djelovanje možemo podijeliti na nastupe i djelovanje u tiskovnim medijima, na radiju, televiziji i filmu te multimedijalnim projektima i internetu. Tu ćemo podjelu slijediti u daljnjem tijeku ovoga doktorskog rada

4.3.2. Intervjui u tiskanim medijima

Ovu podtočku uputno je započeti kratkim osvrtom na Dudu kao novinara, odnosno kolumnista. U poglavlju o *Glasu Koncila* te biblijskim časopisima *Upoznajmo Bibliju* i *VIR* već smo se dotakli ove teme, a ovdje na nju podsjećamo jer „iako su mnogi očekivali da će pojava elektroničkih medija zasjeniti ili čak istisnuti tisak, takva se predviđanja nisu ostvarila. Štoviše,

[681] HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice*, Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila, Zagreb, 2006., br. 6.

[682] BENEDIKT XVI.: *Istina, navještaj i autentičnost života u digitalnom dobu*. Poruka za 45. svjetski dan sredstava društvenih komunikacija (2011.).

crkveni je tisak u našoj Crkvi ostao najbrojniji i veoma utjecajan na području crkvene medijske djelatnosti".[683] Duda je svakako jedan od začetnika crkvenog tiska nakon 1945. godine te s druge strane on je u njemu vrlo prisutan pišući vlastite članke u mnogim časopisima od kojih, uz nabrojane, možemo spomenuti: *Mak, Kana, Effata, Katehist, Sveti Franjo* te kasnije ponajviše odazivajući se na pozive za brojne intervjue u mjesečnicima i tjednicima kao što su *Glas Koncila, Kana, Veritas, Svjetlo riječi, Katolički tjednik, Rhema*. Ono što je ovdje vrlo važno napomenuti jest da on izlazi iz okvira crkvenog tiska te je prisutan i u manjim, stručnim časopisima (*Vijenac*) te u svim, za hrvatske prilike, najtiražnijim tiskovinama kao što su *Večernji list, Jutarnji list, Slobodna Dalmacija* te *Novi list*.[684]

Kao teolog nadahnut Drugim vatikanskim koncilom Duda nije mogao ostati po strani u dijalogu Crkve i svijeta te u probuđenom ekumenskom dijalogu koji se, potaknut Koncilom, počeo razvijati i na našim prostorima. Tema dijaloga Crkve i svijeta jasno je vidljiva u knjizi *Jesmo li sami na putu,*[685] intervju koji je vodio s Draganom Kalajdžićem, no ta je tema razasuta, kao što smo vidjeli, i u brojim drugim Dudinim radovima. Od uistinu mnogobrojnih intervjua koje je davao različitim tiskovinama mislimo da je dobro kratko predstaviti upravo ovu knjigu koja, iako nije „novinski dijalog", ipak je „dijalog s novinarom", kako se i sam Dragan Kalajdžić u uvodu predstavlja. Kao što smo već pokazali, Koncil je široko otvorio vrata dijalogu u Crkvi, što je duboko podcrtano tekstom Pavla VI. o dijalogu koji je, čini se, neophodno dobro poznavati da bi se razumio ovaj dio Dudina javnog i evangelizatorskog angažmana. Knjiga *Jesmo li sami na putu* upravo je takva: puna koncilske otvorenosti, bez tabu pitanja te u dobu duboka komunizma ulazi u suvremene probleme odnosa Crkve i svijeta. S druge strane možemo reći da je ona jedna od najboljih u cjelokupnoj Dudinoj publicistici. Kao i u više drugih ovakvih Dudinih izdanja radi se o kompilaciji razgovora i dopisivanja ostvarenih tijekom dužega vremenskog perioda. Iako izdana još 1980. godine, ova se knjiga i danas može čitati i kao

[683] *Isto,* br. 14.

[684] Ako počnemo analizirati samo njegove zadnje knjige skupljenih intervijua DUDA, Bonaventura*: Razgovori i razmišljanja,* naći ćemo obilje takvih primjera: DUDA, Bonaventura: Život posvećen Riječi. Razgovor s Matom Marasom, u: Vijenac od 5. lipnja 2007; DUDA, Bonaventura: Trajna privlačnost Pjesme stvorova sv. oca Franje. Razgovor s Mirjanom Grce, u: *Novi list* od 11. rujna 2009.; DUDA, Bonaventura: Narod je u Mariji uvijek gledao svoju zaštitnicu. Razgovor s Nedjeljkom Pintarićem, u: *Glas Koncila* od 15. 8. 2002.; DUDA, Bonaventura: Svi trebaju pravi biblijski tekst. Razgovor s Marijom Jakovljević, u *Kana* 39(2008.), br. 11.; DUDA, Bonaventura: Sveti Antun – učenost i svetost. Razgovor s Nikolom M. Oršolićem, u: *Veritas*, 33(1995.), br 6.; DUDA, Bonaventura: I nevjernicima su otvorena vrata raja. Razgovor s Darkom Pavičićem, u: *Večernji list* od 11. 3. 2009.

[685] KALAJDŽIĆ, Dragan, DUDA, Bonaventura: *Jesmo li sami na putu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

prvorazredan uvod u filozofiju i teologiju s jedne strane, no i kao osobno Dudino svjedočanstvo o temama kao što su zlo u svijetu, smrt i prolaznost, slika Boga i način njegova razumijevanja. Duda će u ovom dijalogu navijestiti svoj prepoznatljiv pristup prisutan u sugeriranim temama u gotovo svim intervjuima. Radi se o onom što se u teologiji i duhovnosti posljednjih desetljeća voli nazivati teologija odozdo.[686] Na taj način postaje iznimno blizak i, što nije manje važno, razumljiv čitateljima koji imaju sve manje pozitivna znanja o teološkim istinama, štoviše, koji često oskudijevaju i s elementarnim vjeronaučnim znanjem.

Zatim su tu već spominjani božićni i uskrsni intervjui skupljeni u knjigama *Ljudskost Božića* i *Krist i naši svagdani* te konačno nedavno izašla knjiga *Razgovori i razmišljanja.* Naravno, priličan broj intervjua iz navedenih listova (u nekim slučajevima radi se o dva ili više u istom časopisu) nije objedinjen u ovim izdanjima.

Da bismo dobili bolju sliku u Dudin način evagelizacije i navještaja kršćanskih vrijednosti u našemu suvremenom društvu, pobliže ćemo pogledati jedan njegov intervju svjetovnim novinama, točnije uskrsni razgovor s novinarom Darkom Pavičićem objavljen u *Večernjem listu* 11. ožujka 2009. pod naslovom *I nevjernicima su otvorena vrata raja*.[687]

Duda za početak razgovora bira pjesmu Vječaslava Ivanova *Ja Bogu povjerih svoj štap* koja već sama po sebi potvrđuje naše dvije teze: prvu, da nastoji krenuti odozdo, od čovjeka i svima nam iste sudbine (neizrečene) smrti, neznanja i skrivenosti očeva doma, kome je pjesma i usmjerena, a onda se „uspinje“ dobrom nebeskom Ocu, što je i inače česta Dudina tema. Nadalje, on je i aktualan glede učiteljstva, nastoji ukazati i na tu komponentu vjerničkog života. U ovom intervju citira tada tek izašlu encikliku Benedikta XVI. *Spe salvi – U nadi spašeni*

[686] Već smo, u poglavlju o katehezi, spomenuli da je Dudin pastoralni govor blizak ovom terminu. Ovdje se zapravo nadahnjujemo suvremenim teološkim govorom o kristologiji pa onda i naviještanju Krista *odozdo* i nasuprot tradicionalnom pristupu *odozgor*. Sržno se može reći da je kristologija *odozgor* klasični pristup gdje kristologija uvire u antropologiju. Današnji je čovjek, međutim, skloniji razmišljati o Zemlji nego o Nebu, radije se pita tko je čovjek nego tko je Bog. Skloniji je kristologiji *odozdo* gdje antropologija uvire u kristologiju. Jedan od poznatijih predstavnik ovakva pristupa govora o Kristu i kršćanskom misteriju svakako je njemački benediktinac Ansem Grün. Od teoloških udžbenika kristologije koji slijede teološki pristup osobi i djelu Isusa Krista *odozdo* možemo izdvojiti onaj Waltera Kaspera *Isus Krist*, Crkva u svijetu, Split, 1995., dok princip *odozgo* slijedi onaj Jeana Galota *Tko si ti Kriste? Kristologija*, U pravi trenutak, Đakovo, 1996.

[687] DUDA, Bonaventura: I nevjernicima su otvorena vrata raja, razgovor s Darkom Pavičićem, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 185–194.

kojom podcrtava ono što je već rekao o općeljudskoj temi smrti i umiranja.[688] Ne libi se koristiti i danas dvojako tumačeni i od mnogih osporavani broj 22 iz *Gaudium et spes* o anonimnim kršćanima. Podsjetimo se tih riječi:

> *Čovjek pridružen vazmenom otajstvu i suobličen Kristovoj smrti, on – ojačan nadom – ide ususret uskrsnuću. To ne vrijedi samo za Kristove vjernike nego i za sve ljude u čijim srcima milost nevidljivo djeluje. A budući da je Krist umro za sve (Rim 8,32) i jer je konačni čovjekov poziv zaista samo jedan, i to božanski, moramo držati to da Duh Sveti svima pruža mogućnost da na Bogu znan način budu pridruženi tom vazmenom otajstvu.*[689]

Ono što mu se može zamjeriti jest priličan oprez kada su mu postavljena (pre)osobna pitanja. Tako na pitanje o tome kada se u životu najviše osjećao u Božjoj milosti, a kada sam i napušten izbjegava odgovoriti na drugi, vjerojatno ljudskoj znatiželji puno zanimljiviji dio pitanja. S jedne strane sigurno je da bi u današnje vrijeme medijske „razgolićenosti" na ovaj način prikupio više simpatija i popularnosti, no s druge strane sigurno je da bi osnovna, Kristova i kršćanska poruka koju nastoji prenijeti pala tada u drugi plan.

4.3.3. Nastupi na elektroničkim medijima – na radiju i televiziji

Zbog specifičnih povijesnih okolnosti na području naše domovine Crkvi i crkvenim ljudima ovi su mediji bili dugo zatvoreni. Ipak, dolaskom demokracije kršćanska se poruka počinje probijati i kroz radijski eter i na televizijskim kanalima. Glede televizije najčešće je to putem javne Hrvatske radio televizije dok je glede radija to najčešće putem dviju radijskih stanica s katoličkim predznakom: prvu je osnovala Hrvatska biskupska konferencija – Hrvatski katolički radio, dok je drugu osnovala udruga građana – Radio Marija. Dokument koji ovdje slijedimo, *Crkva i mediji*, izdvaja obje ove radijske stanice te uz to naglašava:

[688] *Isto*, str. 189.

[689] Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 22.

Iako HBK nema svoje televizijske postaje jer su za njezino pokretanje potrebna visoka ulaganja, zahvaljujući Sporazumu s HRT-om, kao i dogovorima s nekim drugim televizijskim postajama (…) proizvodi se više vjerskih informativnih i drugih programa koje vjernici s velikim zanimanje prate. (…) Svijest da smo Radosnu vijest dužni naviještati i s „modernih krovova" potaknut će članove naše Crkve, klerike i laike, na istraživanje i još bolje korištenje svih mogućnosti koje televizija pruža Crkvi za ostvarenje njezina poslanja. (…) A neka ne ponestane ni onih koji će i ubuduće razmišljati o katoličkoj televiziji, makar to zasad izgledalo neostvarivo.[690]

Neka ovdje bude spomenuto kako je u posljednjih petnaestak godina bilo više pokušaja stvaranja bilo televizijske kuće ili programa s katoličkim predznakom, bilo tek producentske ustanove s takvim usmjerenjem. Duda je pratio više tih inicijativa brojnim kontaktima i poznanstvima.

Ono što je ovdje ipak puno važnije jest činjenica da on od početka surađuje sa svim radijskim i televizijskim postajama koje dokument navodi, što ćemo u narednim poglavljima pokušati kratko predstaviti.

4.3.3.1. Nastupi na radiju

Ova vrsta medija, uz televiziju, osobito nam je važna jer pokazuje Dudinu svijest o važnosti medija kojim se riječju i slikom ulazi u dom i svijet velika broja slušatelja i gledatelja.

Ovdje ćemo se posebno pozabaviti njegovim nastupima na Hrvatskom radiju[691] te manjim dijelom na Hrvatskome katoličkom radiju uz tekstove koji su skupljeni u knjizi *Razmišljanja uz evanđelje*.[692]

[690] HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice*, Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila, Zagreb, 2006., br. 16.

[691] Arhiv Hrvatskog radija, za potrebe ovog rada, do sada neobjavljeno.

[692] DUDA, Bonaventura: *Razmišljanja uz evanđelje*, Teovizija, Zagreb, 1996.

Iz podataka skupljenih u Arhivu Hrvatskog radija saznajemo da je Duda prisutan na sva tri njihova programa – od dakako religioznog, preko obrazovnog pa do kulturnog, zabavnog i informativnog programa. Pogledajmo neke od emisija u kojima je sudjelovao, sam ili s drugima.

Nekoliko puta sudjeluje u emisiji *Zagonetno putovanje* (urednici Mladen Kušan i akademik Josip Bratulić – 29. 10. 2011./144436[693]); posebno je zanimljiva emisija o Uskrsu (11. 4. 2009./115963). U *Putosnicama* (10. 2. 2009./114679) govori o velikanu glagoljice Branku Fučiću. Zabilježena su i dva intervjua: *Na Sljemenu sa Sonjom* (urednica Sonja Šarunić – 22. 4. 2011./138115); *Protokol stoljeća* (urednik A. Pavečković). O Bibliji općenito te o prijevodu Zagrebačke Biblije govori u *Književnom utorku* (68859), u emisijama o Tomislavu Ladanu, *Susret u dijalogu* (112793). U emisiji *Govorimo hrvatski* nastupa više puta govoreći o: (CDG843) razlici između izraza Velika Gospa, Gospojina; (CDG326) „Dušni dan“ i „Mrtvi dan“ te blagdanu „Svi sveti“; (CDG327) o riječima „Uskrs“, „Vazam“, „Sveto trodnevlje“, „post“ i „nemrs“. Na temelju svoje knjige *Razmišljanja o Alojziju Stepincu* govori o Stepincu u emisiji *Marulova korablja* (65141). U emisiji Trećeg programa govori o žrtvi (194). Postoji i više njegovih propovijedi, osobito ona za Božić (133735) i Badnjak (93887). Tu su i predstavljanja njegovih knjiga i sudjelovanje na različitim promocijama. Ovdje su nam zanimljive i njegove izjave za informativni program Hrvatskog radija (kao što su emisije *Kronika dana, Jutarnja kronika*) o značenju boravka pape Benedikta XVI. (2011.) u Hrvatskoj.

U spomenutoj knjizi *Razmišljanja uz evanđelje* objavljeni su njegovi nastupi u nedjeljnoj emisiji Hrvatskog radija *Riječ i život* (urednik Ratko Vince). Zanimljiva nam je jer možemo uspoređivati kako se Duda, govoreći o liturgijskim čitanjima, prilagođavao zahtjevima različitih medija.

Spomenuli smo da je Duda i čest gost u emisijama Hrvatskoga katoličkog radija i Radio Marije. Ovdje navodimo nekoliko emisija koje smo uspjeli pronaći u arhivi Hrvatskoga katoličkog radija. Radi se o emisijama:

– 1998. godine nalazimo njegove meditacije uz Sveto trodnevlje i Uskrs

– 2006. godine nastupa sa svojim razmišljanjima o Velikoj Gospi (kolovoz)

[693] Brojevi koje donosimo uz pojedine emisije interna su referenca Arhiva Hrvatskog radija.

– 2008. godine zabilježen je razgovor o njegovim sjećanjima na bl. Alojzija Stepinca (uz desetu godišnjicu Stepinčeve beatifikacije)

– 2010. godine snimio je radosnu krunicu u studiju HKR-a, što se emitira vrlo često; govori o svom životu za emisiju *Vremeplov* (siječanj); razgovor o Božiću; za emisiju *Od Krista pozvani* također govori o svom životu (obje su emisije u kontekstu njegovih jubileja te godine)

– 2011. godine u emisiji *Znakovi vremena* (9. 11.) govori o novoj evangelizaciji; snima set razmišljanja nad tjednim liturgijskim čitanjima za rubriku *Riječ za tebe* (31. 10. – 6. 11.) te (26. 12. 2011. – 1. 1. 2012.)

– 2012. godine za emisiju *Znakovi vremena* (11. 1.) govori o vjeri.[694]

4.3.3.2. Nastupi na televiziji

Do pojave interneta televizija je bez sumnje bila najjači masmedij suvremenog društva. Duda je davno spoznao moć televizije i o tome razmišljao. U više svojih prisjećanja navodi pronicavu misao Tomislava Ladana izrečenu još za vrijeme pripremanja prijevoda Biblije 1967. godine, koja ga je vodila u mnogim pothvatima: „'Morate se boriti za pet minuta prisutnosti na televiziji.' Upitah jesmo li za to sposobni. Odgovori: 'Ima trenutaka u povijesti kada se ne pita jesmo li sposobni, nego moramo li!'“[695]

I na ovom mediju Duda je prisutan od samih početaka, odnosno od demokratskih promjena u Republici Hrvatskoj. U arhivi Hrvatske televizije[696] zabilježene su 92 emisije u kojima se spominje Bonaventura Duda. Kao i u slučaju radija, možemo reći da se pojavljivao vjerojatno i više, ali su to emisije koje su obrađene i arhivirane. U prosjeku je svaka bila emitirana barem triput pa ja broj pojavljivanja barem triput veći. Najstarija koju nalazimo u arhivu emitirana je 19. 11. 1991. godine pod nazivom *Spektar*. Duda u njoj govori o tada

[694] Arhiv Hrvatskoga katoličkog radija, za potrebe ovog rada, do sada neobjavljeno.

[695] DUDA, Bonaventura: Morali smo prevesti Bibliju. Razgovor s Tvrtkom Klarićem, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 112.

[696] Arhiv Hrvatske televizije, za potrebe ovog rada, do sada neobjavljeno.

aktualnoj temi krunica i puške, odnosno o Domovinskom ratu i obrani zemlje. No drugi izvori, uključujući i Dudu, svjedoče o njemu kao prvom svećeniku koji javno nastupa na tadašnjoj Televiziji Zagreb početkom osamdesetih godina, a odmah nakon toga i na tadašnjem Radiju Zagreb. Posljednje zabilježene su: emisija iz ciklusa *Škrinja* (urednica Branka Šeparović; u njenim se emisijama pojavljuje više puta), *Napokon dobra vijest* emitirana 24. 12. 2010. godine u kojoj govori o Isusu Kristu kao ključu za razumijevanje Sv. pisma te *talk-show Osmi kat* urednice Danijele Trbović (svibanj 2012.). I ovdje se radi o formi TV intervjua, a emisija nam je interesantna i zbog toga što je do Dudina pojavljivanja emisija *Osmi kat* nekoliko puta prikazivala Crkvu i kler općenito u izrazito negativnu svjetlu. Duda je i ovdje nastojao ne govoriti toliko o sebi, koliko pokazati da se i danas može biti zadovoljan i predan svećenik.

Kao i u slučaju radija, i na Hrvatskoj televiziji pojavljuje se u emisijama Informativnog, Znanstvenog, Dokumentarnog i Religijskog programa te Programa za kulturu. Neke od emisija su: *Riječi, riječi, riječi*; *TV-izložba*; *Hrvatska danas*; *Slikom na sliku*; *Prizma*; *Dnevnik*; *Znanstveni album*; *Vijesti*; *Mir i dobro*; *Među nama*; *Riječ i život*; *Duhovni velikani*; *Religijski leksikon*; *Hrvatsko proljeće.*

4.3.3.3. Duda na filmu i o filmu

Kao uvod u ovu podtočku možemo se ponovno vratiti dokumentu *Crkva i mediji* koji, govoreći o filmu, kaže:

> *Film ima velik utjecaj na suvremeni život, posebno na odgoj, širenje znanosti i kulturno uzdizanje, a neosporna mu je i rekreacijska uloga. Crkva zna da „tko god se brine oko promicanja ljudskog i kršćanskog napretka, ne smije zanemariti silan prinos što ga pružaju ta sredstva i pomagala.“ Imajući u vidu takav stav Crkva, HBK ovim smjernicama želi potaknuti proizvodnju i nabavu kvalitetnih filmova vjerskog i duhovnog sadržaja koji će edukativno djelovati na gledatelje.*[697]

[697] HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice*, Hrvatska biskupska konferencija – Glas Koncila, Zagreb, 2006., br. 18.

Nažalost, nakon vrlo pohvalnih pionirskih filmskih radova Kršćanske sadašnjosti od kojih je većina imala edukativno-katehetski te dokumentarni sadržaj, u novije se vrijeme nije profilirala ni jedna producentska kuća koja bi nastavila ovaj rad. Vredniji, osobito dokumentarni, filmovi nastali su u proizvodnji HRT-a, pa tako i već spomenuti dokumentarni film o Dudinu životu i radu. No prije negoli kažemo nešto više o njemu, potrebno se zaustaviti i na dva Dudina članka u kojima, tada vrlo aktualno, progovara u maniri filmskog kritičara o dva klasika filmske industrije: *Isus Krist Superstar* te *Isus iz Nazareta*. Ti filmovi, osobito *Isus iz Nazareta*, bili su vrlo gledani i kod nas, no zanimljivo je da tek Duda o njima progovara i s teološko-katehetske strane.

Američku film *Isus Krist Superstar* (*Jesus Christ Superstar*, snimljen 1973.) snimljen je prema albumu T. Ricea i A. L. Webbera te istoimenoj predstavi, a prikazuje posljednji tjedan Isusova zemaljskog života koristeći se isključivo pjesmom kao načinom komunikacije. Na događaje oko Isusa (Ted Neeley) gledamo iz Judine (Carl Anderson) perspektive koji drži da je Isus podlegao fami koja se oko njega stvorila te da se prodao. Posebno ga uznemiruje Kristov odnos s prijateljicom i prostitutkom Marijom Magdalenom (Yvonne Elliman), što će zapravo izazvati i najveće prijepore oko ovog filma.

Duda se u svojoj recenziji ne osvrće na ovaj prijepor; odlučuje govoriti o, zapravo, glavnom liku filma, što sugerira i naslovom članka: *„Dobri" izdajica Juda u filmu „Jesus Christ Superstar"*.[698] Duda navodi dobre strane filma: snimljen je na originalnim lokacijama, bez kartonskih kulisa, jasno mu je da film želi biti „ritmiziran šou a ne lekcija iz teologije",[699] ali osobito ističe lik Jude kao onog koji pita, koji je „glasnogovornik nemira ljudi svih vremena o bitnim problemima. Na primjer, o sudbini i smrti".[700] Opisujući radnju Duda naglašava da je za lik Jude izabran crnački glumac, ukazuje da na kraju filma, nad samoćom pustinje, ostaje uzdignut križ, no ponovno se vraća na Judu koji od Isusa traži odgovore na svoja vrlo direktna pitanja pa Duda zaključuje:

> *To je način – za Judu pitaoca, učenika zemaljskih pogleda – da posljednji put pokuša prodrijeti u tajnovit identitet Onoga koga je izdao. Film je postavljen strmoglavo,*

[698] DUDA, Bonaventura: „Dobri" izdajica Juda u filmu „Jesus Christ Superstar", u: *Vir*, 2(1975.), br. 1–3., str. 10.

[699] *Isto*.

[700] *Isto*.

smiono, šokantno. Ali ne neozbiljno i bez poštovanja. Neodoljiv je. Postavlja teška pitanja kojih se i vjernik ne mora plašiti. Pogotovo kad se zna da toliki pitaoci postavljaju takva pitanja iz svoje jobovske situacije. Možda im vjernik ne zna odgovora, ali smije zazvati Božje svjetlo mučnim ljudskim pitanjima.[701]

Jednoj od najboljih i do sada nenadiđenih ekranizacija cijelog Isusova života (od njega je danas popularniji film Mela Gibsona *Pasija*, ali on je koncentriran samo na Isusovu muku i donekle uskrsnuće) svakako je film *Isus iz Nazareta* Franca Zefferellija. Duda mu daje priznanje već naslovom svog članka *Evanđelje po Zeffirelliju na talijanskoj televiziji*.[702] Film na dojmljiv i senzibilan način nudi prikaz života i smrti Isusa Krista (Robert Powell): pratimo njegovo rođenje, djetinjstvo, susret s Ivanom Krstiteljem (Michael York) i njegovo krštenje, njegova čuda te, naposljetku, raspeće i uskrsnuće. Talijansko-engleska koprodukcija nastajala je četiri godine (1974.–1977.), a osvojila je priznanje, pohvale i dobre kritike kako struke, tako i vjerskih vođa diljem svijeta zbog svoje senzibilnosti i ekumenskog karaktera. Ovu međunarodno priznatu i nagrađivanu ekraniziranu verziju Isusova života karakterizira uzvišen stil, iskrenost te poštovanje vjerskih učenja i povijesnih izvora. Za ulogu Isusa Krista, među stotinama kandidata, Zeffirelli je odabrao Roberta Powella koji u to vrijeme nije bio zvijezda, ali je po ocjeni redatelja uz talent imao sve karakteristike potrebne za tu zahtjevnu ulogu. Uz Powella uloge u filmu tumače brojne tada velike međunarodne zvijezde, uključujući *sir* Laurencea Oliviera, Anne Bancroft, Anthonyja Quinna, Michaela Yorka, *sir* Ralpha Richardsona, Claudiju Cardinale (preljubnica iz Ivanova Evanđelja) i dr. Film je sniman u Tunisu i Maroku. Duda daje i pregled dobih i vrijednih filmova o Isusu (uključujući i *Jesus Christ Superstar*) i već tada, na početku prikazivanja, dobro izdvaja ovaj film od ostalih te zaključuje:

---

[701] *Isto*.

Spomenimo ovdje da je citirani Dudin članak uredništvo uklopilo između nekoliko stranica članka pod naslovom *Mučen, umro i pokopan. Biblijski komentar muke po Mateju (Liturgijska godina A)* koji paralelno s Dudinim člankom govori o Judi. Ovdje nalazimo i stihove jednog od najvećih kantautora i pjevača rock glazbe uopće Boba Dylana koji upotpunjavaju Dudin članak: „Ima jedna tajna koja se uvijek ponavlja. Isus, naš brat, bio je jednom izdan. Velik je to problem: na vama je da odlučite da li je Juda imao Boga na svojoj strani.“ NN: Mučen, umro i pokopan. Biblijski komentar muke po Mateju (Liturgijska godina A), u: *Vir* 2(1975.), br. 1–3., str. 9; 11–12; 26.

[702] DUDA, Bonaventura: Evanđelje po Zeffirelliju na talijanskoj televiziji, u: *Glas Koncila* 16(1977.), br. 10., str. 16–17.

Zefferelli je imao riješiti niz čak nerješivih problema. Ova jedinstvena povijest Isusa iz Nazareta danas je svojina dobrog dijela čovječanstva, a upisala se u dva tisućljeća naše civilizacije i kulture. Može se reći da svaki čovjek nekako nosi u sebi svoj „film" o Isusu. (...) Stoga je nemoguće već sada predvidjeti koja će biti konačna bilanca uspjeha ovog kolosala, telefilma Isus iz Nazareta. Koliko je suditi po prvim ocjenama Zefferelli je postupao skrajnje odgovorno i prema tematici i prema publici, slijedeći dakako zakonitosti filmske umjetnosti.[703]

Konačno pogledajmo sada kratko i Dudu na filmu. Radi se o vrlo dobro snimljenu dokumentarnom filmu *Manji brat fra Bonaventura Duda* čiji je redateljica i scenaristica bila Ljiljana Bunjevac-Filipović, a snimatelj Mirko Vojanović. Film je u trajanju od 43 minute snimljen u produkciji Hrvatske radio televizije 2009. godine. Nastao je prigodom 800. obljetnice franjevačkog reda te 59. godišnjice svećeništva i 85. rođendana Bonaventure Dude te, kako kaže jedna od recenzija, „ovaj film pokazuje jedan život doista vrijedan življenja"![704] Slikom i riječju prikazuje mnoge detalje koje smo prikazali i u ovom radu. Nekoliko je puta prikazivan u programu HRT-a, a njegova svečana premijera, uz mnoge uzvanike na čelu s kardinalom Bozanićem, održana je u ožujku 2009. godine u dvorani „Vijenac" u Zagrebu.[705]

4.4. Medijski i multimedijski projekti, crkvena glazba te internet

Kada se u najpoznatiju internetsku tražilicu *Google* upiše pojam Bonavnetura Duda, dobije se oko 105 000 različitih stranica, slika, filmova ili tekstova koji ga spominju.[706] Podatak

[703] *Isto*.

[704] DANI KRŠĆANSKE KULTURE: „Manji brat – fra Bonaventura Duda", dokumentarni film na: http://www.danikrscanskekulture.info/stavkaVise.php?id=53 Zadnje pretraživanje: 12. 6. 2012.

[705] Usp. SOKOL, Mihael: Život „manjeg brata". Predstavljen dokumentarni film o fra Bonaventuri Dudi, u: *Glas Koncila* 48(2009.), br. 15., str. 20.

[706] Usporedbe radi, za Dudina velikog kolegu za kojega, kako smo vidjeli, Duda tvrdi da je uvijek bio korak ispred njega, Tomislava Janka Šagi-Bunića, nalazimo tek 6 650 rezultata. Internetski najeksponiraniji članovi klera u Republici Hrvatskoj su: Tomislav Ivančić sa 191 000, Zvjezdan Linić sa 172 000 te kardinal Josip Bozanić sa 159 000 rezultata. Zadnje pretraživanje: 7. 7. 2012.

je tim impresivniji što sam Duda, po vlastitom priznanju autoru ovog rada, uopće ne koristi internet, uključujući i elektronsku poštu. Ipak je i ovdje, čak i nehotice, u dosluhu s učiteljstvom koje preko Papinskog vijeća za sredstva društvenih komunikacija preporučuje da se internet stalno istražuje i proučava s nakanom da se izradi antropologija i teologija komunikacije koja će imati u vidu promjene koje uzrokuje taj najnoviji medij.[707] Dudu nalazimo i na *Wikipediji*, najvećoj internetskoj enciklopediji;[708] uz njegovo ime postoji i cijela galerija slika, a prepoznaje ga i *Youtube* koji o njemu donosi više filmskih i video zapisa.[709]

Glede multimedijalnih izdanja valja izdvojiti dva CD-a: *Ljudskost Božića*[710] i *Ja Bogu povjerih svoj štap*.[711] Radi se o tekstovima iz istoimenih Dudinih knjiga, a on ih na oba CD-a kazuje uz pratnju glazbe jednog od naših najpoznatijih kantautora duhovne glazbe Tonija Eterovića. Tu je i CD *Tvoje ljubavi sam žedan*[712] za koju je napisao uvodnu riječ. Radi se o do sada najbrojnijem humanitarnom okupljanju pjevača hrvatske zabavne scene koji su izvodili pjesme duhovne tematike. Ovdje treba spomenuti i multimedijalni projekt *Biti u vezi* (trilogija nedjeljnih i blagdanskih razmišljanja i dvostruki CD)[713] Antuna Volenika (ilustracije Josip Botteri-Dini; CD – kompilacija četrdesetak izvođača najuspješnijih duhovih skladbi u nas) za koji je Duda napisao recenzije i izveo pjesmu *Hoću li i ja u raj*, o kojoj je već bilo govora.

Specifičan je i biblijski pastoral slijepih osoba koji isključivo ovisi o tonskim zapisima. Zaklada *Čujem, vjerujem, vidim* projektom *Soba susreta*, autora Mirka Hrkača i urednika Zvučne Biblije, člana Udruge *Zamisli*, 2008. godine cijelu je Bibliju prenijela na nosač zvuka čitajući Jeruzalemsku Biblija Kršćanske sadašnjosti. Duda je bio jedan od podupiratelja i

[707] Usp. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA, *Crkva i internet,* Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2002., br. 9.

[708] WIKIPEDIA: Bonaventura Duda, http://hr.wikipedia.org/wiki/Bonaventura_Duda Zadnje pretraživanje: 10. 5. 2012.

[709] Neki primjeri: DUDA, Bonaventura: Barjaci kreću Kraljevi, na: http://www.youtube.com/watch?v=9R8vyNur-5c; DUDA, Bonaventura: Božić u Ciboni 2009., na: http://www.youtube.com/watch?v=LA6TZa9xBVI Zadnje pretraživanje: Zadnje pretraživanje: 10. 5. 2012.

[710] DUDA, Bonaventura: *CD Ljudskost Božića.* Glazba i aranžman Toni Eterović, Teovizija, Zagreb, 2010.

[711] DUDA, Bonaventura: *CD Ja Bogu povjerih svoj štap* Glazba i aranžman Toni Eterović, Teovizija, Zagreb, 2010.

[712] ZAKLADA BISKUP JOSIP LANG: *CD Tvoje ljubavi sam žedan*, Croatia records, HKR, Zagreb, 2007.

[713] VOLENIK, Antun*: Biti u vezi*, Laudato, Zagreb, 2011.

kasnije predstavljača ovoga važnog projekta za slijepe osobe u Hrvatskoj.[714] Zaklada je objavila i CD pod naslovom *Božić. Iz Božićnog klupka fra Bonaventure Dude*.[715] Riječ je o izboru tekstova koje je priredio sam Duda, a temelji se na fragmentima iz njegovih triju knjiga *Svijeta Razveselitelj*, *Ljudskost Božića* i *Mali darovi Isusovoj i našoj Majci*. Na nosaču zvuka snimljeni su i intervjui koje je Duda dao, a tematski su vezani uz Spasiteljevo rođenje. Tekstove kazuju Dubravko Sidor, Tomislav Baran i Tanja Popec, autor glazbene podloge je Toni Eterović, a urednik izdanja i ovdje je Mirko Hrkač. Ovim dvama projektima Duda se svrstao i u rijetke hrvatske svećenike koji se dali svoj djelatan doprinos u pastoralu osoba s posebnim potrebama, u ovom konkretnom slučaju slijepih i slabovidnih osoba.

Spominjali smo da je Duda i sam glazbenik. Godine 2002. izlazi mu CD *Dušo Kristova posveti me – Glazba moje duše* (Franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb). Radi se o 14 skladbi za mješovite i muške zborove, po jedna za ženski zbor i za solo te cjelovita misa za muški zbor. O sebi kao glazbeniku Duda kaže:

> *Glazbenik nisam po profesiji, no već mi je 13. svibnja 1937, u drugom razredu gimnazije, na popodnevnoj šetnji našim parkom u Varaždinu, veliki naš glazbenik o. Kamilo Kolb držao prvo predavanje o kompoziciji. Moje je školske zadaće ocjenjivao s pet, pa bi prekrižio i napisao šest. Na ovom CD-u izdane su sve moje skladbe, od kojih je prva, za imendan, skladana u novicijatu u Varaždinu 1941. I danas na našim imendanima rado pjevamo „Vivas, vivas, vivas!" Najveća je Krist Kralj vlada za tri muška glasa. Godine 1952. pratnju joj je napisao o. Kamilo. Skladana je uoči moga svećeničkog ređenja 1949. Najviše volim četveroglasnu za muški zbor Dušo Kristova, posveti me. Inače glazba – nadasve religiozna glazba, od starih korala pa preko velikih klasičnih vokalno-orkestralnih skladbi sve do modernih – zauzima osobito mjesto u meni.*[716]

[714] Usp. ZAKLADA ČUJEM, VJERUJEM, VIDIM*: CD Zvučna Biblija*, na: http://www.zakladacvv.hr /zvucnabiblija/ Zadnje pretraživanje: 10. 5. 2012.

[715] DUDA, Bonaventura: *CD Božić. Iz Božićnog klupka fra Bonaventure Dude*, Zaklada Čujem, vjerujem, vidim, Zagreb, 2010.

[716] DUDA, Bonaventura: Život posvećen Riječi. Razgovor s Matom Marasom, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 14.

4.5. Evangelizacijsko djelovanje pisanom i izgovorenom riječi – zaključne misli

Govoreći o problemima suvremene homileutike i uopće načina pristupa biblijskom tekstu i njegovoj poruci, spomenuli smo mnoga nesnalaženja svećenika (i ne samo njih) današnjice koji imaju problema kako biblijski tekst tumačiti u kontekstu liturgije pa stoga i ne čudi što se još manje snalaze kada im se pruži prilika da govore putem medija ili o tome pišu. Dobro to potkrepljuje sljedeći tekst jednog od naših najpoznatijih pastoralnih teologa Pere Aračića:

> *Kao početnik, pitao sam starijeg kolegu svećenika o problemu treme s obzirom na propovijedanje. On mi je odgovorio (…) "Zamisli si kao da imaš pred sobom kupusove glave." (...) Druga godina svećeničke službe. I dalje imam problema s propovijedanjem te upitah kolegu svećenika, u utorak (…) što ćemo u nedjelju propovijedati, jer mi je evanđelje ponešto teško interpretirati i drugima prenijeti. On odgovori: "Pa to je jednostavno. Kad u nedjelju pročitam evanđelje, onda nastavim propovijedati." Ali, ovo je bio svećenik u drugoj godini svećeništva, kao i ja. (…) Kad je počelo 'homilijanje', reče mi zvonarica grobljanske kapelice u Osijeku: „Velečasni, ovo kako svi vi sad govorite, pa to bih i ja znala. Pročitaš evanđelje pa ga prepričavaš svojim riječima."*[717]

Govoriti i komentirati Božju riječ, bilo u homiliji, kao sastavnom dijelu (nedjeljne) euharistije, bilo kao širi govor o svetom, koji za cilj ima evangelizacijski odjek u primatelju (slušatelju, gledatelju, čitatelju), predstavlja uistinu složen proces koji (pre)mnogi koji su snagom svoje službe pozvani i propovijedati i evangelizirati ne shvaćaju ni približno dovoljno ozbiljno i studiozno. Zato smatramo da je Dudin doprinos i na ovom području uistinu velik, mjerljiv s njegovim prinosom našoj koncilskoj teologiji, kao i onoj na području Biblije i biblijskog pastorala. Više je razloga koji potkrepljuju ovu tvrdnju.

Prvi je svakako taj što Duda gotovo ni u jednom svom tiskanom razmišljanju nad biblijskim tekstom ne želi dati gotovu „propovijed", što on, kako smo vidjeli, i izrijekom naglašava. Štoviše, i to smatramo veoma važnim, on se u kontekstu koncilskog nauka

[717] ARAČIĆ, Pero: Liturgija i Riječ: suvremeni kontekst i mogućnosti, u: *Diacovensia* 11(2003.), br. 1., str. 62.

svećeničkom dostojanstvu cijeloga Božjeg naroda gotovo nikada u tim svojim razmišljanjima i ne obraća isključivo svećenicima, teolozima –izabranu dijelu toga naroda. Naprotiv, on nad svetim tekstom razmišlja kao kršćanin koji želi pomoći drugom kršćaninu da dublje uđe u otajstvo Riječi, uključujući uvijek i vrijednost predaje, učiteljstva, kao i općeljudskih vrijednosti. Kao što smo pokazali, on je bio jedan od „kanala" kojim je biblijski tekst u hrvatskom prijevodu danas prepoznat, usvojen i udomaćen u liturgiji, ali i svijesti hrvatskog vjernika, bilo klerika, bilo laika. No ne može se reći da bi to bio isključiv razlog tolikoj uspješnosti i prihvaćenosti upravo njegova načina razmišljanja nad svetim tekstom. Kao bibličar i biblijski prevodilac nikako nije bio usamljen. Nad biblijskim tekstom rade naime toliki bibličari, no ne može se reći da je netko od njih pronašao tako specifičan i uspješan način kao on. Iz prikaza njegova djelovanja, osobito izbora glavnih tema njegova pisanja, jasno se pokazuje da je upravo širina njegova interesa, ali i izbor običnu puku bliskih tema jedan od glavnih razloga prihvaćenosti njegova načina razmišljanja i komentiranja svetog teksta. Osobito se ističu božićni i marijanski ciklus, no kao što smo pokazali, Duda uvijek govori s teološkom dubinom, ali i ozbiljnom znanstvenom pripremom, no istovremeno, a to je vidljivo iz tonskih zapisa, s oduševljenjem i ljudskom toplinom.

Budući da je do danas ostao jedna od naših najomiljenijih i medijski (u pozitivnu smislu) najeksponiranijih crkvenih osoba, u više razgovora novinari su ga pitali kako gleda na katoličko novinarstvo i na novinarstvo uopće na što on, vrlo trezveno, odgovara:

> *Kakvo god bilo novinarstvo, manje ili više dobro, nikad neće dosegnuti onu visinu koju je izglasao Drugi vatikanski koncil u svom dekretu Inter Mirifica (...) "Majci Crkvi je poznato da ta sredstva, ako se ispravno upotrebljavaju, pružaju efikasnu pomoć čovječanstvu, jer mnogo doprinose odmoru i naobrazbi te širenju i učvršćivanju Božjega kraljevstva. Ona također zna da ih ljudi mogu upotrijebiti protiv nauma Stvoritelja i zlorabiti na vlastitu štetu. (...) Prije svega zadaća je laika (svjetovnjaka u Crkvi) da oživljavaju takve instrumente čovječjim i kršćanskim duhom, da sasvim odgovaraju velikom iščekivanju ljudskoga društva kao i božanskom planu."*[718]

Ovdje vidimo s jedne strane Dudin jasan stav da su u svijetu medija prvenstveno katolički laici oni koji, po koncilskoj viziji, trebaju biti nosioci toga razvoja bez koje, čini se

[718] DUDA, Bonaventura: Život posvećen Riječi. Razgovor s Matom Marasom, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 23–24.

nema ni uspješne (nove) evangelizacije. S druge strane Duda je bez sumnje i ovdje primjer kako ući u ovaj svijet koji se mnogima u Crkvi čini zapravo neprijateljski. Duda je i u tome, kako smo vidjeli, rastao, ne libeći se biti novinarski kolumnist, čak i filmski kritičar, kada za to nitko nije imao volje ni smjelosti, poći na televiziju i radio, prepustiti se ljubopitljivosti (vjerojatno i napasnosti) različitih novinara te se izložiti riziku da se bude krivo shvaćen, prenešen i protumačen. U svemu tome on je bio svojevrsni pionir, a našem vremenu ostaje vidjeti hoće li imati (dovoljno) sljedbenika.

Na kraju svakako želimo spomenuti još jednoga velikog bibličara koji je istovremeno bio spreman i na brojne pastoralne novine, inicijative i iskorake u svojoj velikoj nadbiskupiji. Radi se o nedavno preminulu milanskom nadbiskupu u miru i poznatom bibličaru, kardinalu Carlu Mariji Martiniju, članu Družbe Isusove, koji je dvije pastoralne godine u svojoj velikoj nadbiskupiji (1990. i 1991.)

> *posvetio sredstvima društvenog priopćivanja. Za tu prigodu napisao je dva pastirska pisma o odnosu Crkve prema medijima: „Effata – Otvori“ i „Skut haljine“ (...) kardinal je jednom prigodom rekao da je dugo razmišljao i konzultirao stručnjake o toj problematici ali i pojedine svećenike. „Tako mi je jedan od mojih svećenika, do čijeg sam mišljenja puno držao (...) između ostaloga, rekao: 'Svakako naglasi da sve zlo dolazi od medija!' Nisam imao namjeru intonirati svoje poslanice pod negativnim vidom, nego sam želio istaknuti više pozitivnu stranu. Razmišljajući dugo kako naći poveznicu s Biblijom, došle su mi na pamet one zgode iz Markova (7,31–35) i Lukina (8,42–48) evanđelja o Isusovu ozdravljenju gluhonijemoga i ženi koja je dvanaest godina bolovala od krvarenja i koja ga se dotakla u mnoštvu koje se guralo oko Isusa vjerujući da će biti uslišana (...) U tim zgodama mogu se prepoznati današnje društvene zajednice, počevši od one obiteljske pa do najšire na svjetskoj razini, koje boluju i od gluhonijemosti, tj. nemogućnosti da se uspostavi ispravno komuniciranje. Masovni mediji, u različitosti svojih jezika (riječi, slike, zvukovi, geste, emocije…) mogu biti potencijalne tende, zastori, šatori, u kojima riječ ne prezire boraviti, skut njegova ogrtača, kroz koji može proći njegova spasiteljska moć. Kao što je skut Isusove haljine samo dio tkanine, koja je pomogla da se uspostavi kontakt između Isusa i bolesne žene,*

tako su i mediji sredstva – ne cilj, instrumenti, koji mogu sakrivati ili otkrivati, priječiti ili omogućavati komunikaciju između osobe i osobe, ali i između čovjeka i Boga.“[719]

Mislimo da se u razmišljanju velikog kardinala može i te kako iščitati i Dudino medijsko zalaganje i djelovanje, pozitivna i otvorena medijska svijest koja uviđa da i svijet medija, kao i svako sredstvo, nije u sebi ni zlo ni dobro, već ga upravo naše korištenje njime može takvim učiniti. Zato je Dudin angažman u našem vremenu kada ima sve više mišljenja da se od svijeta medija treba zatvoriti ili ih barem što manje koristiti tim značajniji koliko pokazuje da oni mogu (i moraju) biti bitno sredstvo evangelizacije današnjice.

[719] BALUKČIĆ, Ivo: Medijski navještaj riječi Božje (II), u: *Glas Koncila* 48(2009.), br. 36., str. 11.

5. NOVA EVANGELIZACIJA

Pojam nove evangelizacije, sada već uvriježen u teološkom te donekle i u širem vjerničkom govoru, pojavio se relativno nedavno. U početku nije bilo posve jasno kada ga je Ivan Pavao II., kao njegov začetnik, počeo koristiti. S vremenom se utvrdilo da je to bilo u industrijskom predgrađu Krakowa, Nowoj Huti, koje su komunističke vlasti zamislile kao idealni grad bez Boga, a u kojem je velikim zalaganjem i tadašnjeg nadbiskupa Wojtyłe bio podignut prvo križ, pa potom i crkva. Tada je izjavio: „S križem smo dobili jedan znak, na pragu trećega tisućljeća – u ovom novom vremenu, u novim životnim okolnostima – potrebno je naviještati evanđelja. Započela je nova evangelizacija, kao da je riječ o drugome navještaju, iako je u stvari uvijek isti. Križ uvijek čvrsto stoji uzdignut nad svijetom koji se kreće.“[720] Kao papa on ovaj pojam počinje sve više upotrebljavati, a taj će izraz posebno koristiti i sve jasnije izražavati za vrijeme svog posjeta Latinskoj Americi u kontekstu proslave 500. obljetnice „prve“ evangelizacije pa se zbog toga ranije smatralo da je ovdje i započeo s upotrebom toga izraza. Tada je izjavio: „Obilježavanje pola milenija evangelizacije zadobit će svoj puni smisao ukoliko se ostvari pothvat (…) ne toliko reevangelizacije već nove evangelizacije. Nove u svojemu žaru, u svojim načinima i u svojim izričajima.“[721] Ova će, danas već možemo reći, povijesna izjava Ivana Pavla II. postati moto i glavna referenca cijelog gibanja, teoloških promišljanja i praktičnih inicijativa nove evangelizacije. Ona je bila i jedno od glavnih usmjerenja u pripravi za Veliki jubilej 2000. godine. Vidljivo je to iz nekoliko brojeva apostolskog pisma *Nadolaskom trećeg tisućljeća*[722] u kojem Papa, između ostalog, podsjeća na

[720] IVAN PAVAO II.: Propovijed u svetištu Mogila, 9. lipnja 1979., citirano prema: FISICHELLA, Rino: Teologija i nova evangelizacija u: *Spectrum* 45(2012.), br. 1–2., str. 14–15.

Samu posvetu crkve popratio je s vrlo opširnom reportažom i naš *Glas Koncila*: GABRIĆ, Mijo: Danas je Bog pobijedio u Novoj Huti, u: *Glas Koncila* 16(1977.), br. 11., str. 1; 10–11; 16.

[721] IVAN PAVAO II.: Govor na zasjedanju CELAM-a, Haiti 1983., citirano prema: FISICHELLA, Rino: Teologija i nova evangelizacija u: *Spectrum* 45(2012.), br. 1–2., str. 15.

[722] Usp. IVAN PAVAO II.: *Tertio millennio adveniente – Nadolaskom trećeg tisućljeća. Apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb,1996., br. 21, 57.

Na kraju toga apostolskog pisma u njegovu petom poglavlju (br. 56–59), sažimljući sve što je do tada rekao, Papa polazi upravo od dokumenata koje smo i mi ovdje vrlo široko obradili: Crkva kao Božji narod u najširem smislu LG 13 te krugove dijaloga u enciklici Pavla VI. *Ecclesiam suam* (br. 95–119). Usp. IVAN PAVAO II.: *Tertio millennio adveniente – Nadolaskom trećeg tisućljeća. Apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb,1996., br. 57.

sinode (krajevne i opće) koje su, u desetljećima nakon Koncila, mahom raspravljale o raznim problemima evangelizacije.[723] U dokumentu Papa nastavlja:

> *Temeljna je tema evangelizacije, što više nove evangelizacije, čiji su temelji bili postavljeni apostolskom pobudnicom Evangelli nuntiandi Pavla VI., objelodanjenom 1975. nakon Treće opće skupštine Biskupijske sinode. Ove sinode već same za sebe čine dio nove evangelizacije: rađaju se iz vizije II vatikanskog koncila o Crkvi; otvaraju širok prostor sudjelovanju laika, kojima definiraju posebnu odgovornost u Crkvi; otvaraju širok prostor sudjelovanju laika, kojima definiraju posebnu odgovornost u Crkvi; one su izraz snage koju je Krist darovao svome Božjem narodu, omogućujući mu da sudjeluje u njegovom mesijanskom poslanju, proročkom, svećeničkom i kraljevskom*.[724]

Upravo ovi reci daju jedan od odgovora na pitanje koja je Dudina uloga i zasluga u procesu nove evangelizacije u nas. Kao što smo već pokazali, njegova je zasluga što je tako jasno ukazao na magistralnu novost Crkve kao Božjeg naroda i laičke trostruke službe koja mu daje poslanje i zadaću da sudjeluje na svim razinama u životu Crkve. S druge strane, važan Dudin članak na koji smo se više puta referirali, *Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve*, izlaganje je održano u sklopu Teološko-pastoralnog tjedna 1975. godine, koji je bio posvećen prethodno završenoj Trećoj biskupskoj sinodi o evangelizaciji u suvremenom svijetu. Upravo su radovi ove Sinode pomogli da te iste 1975. godine Pavao VI. izda temeljni postkoncilski dokument o evangelizaciji, apostolsko pismo *Evangelii nuntiandi*[725] koje, kako nam ukazuje i Ivan Pavao II., ali i više kasnijih radova na tu temu, jasno prethodi i upućuje (premda ne izrijekom) na novu evangelizaciju. Zbog toga je potrebno kratko podsjetiti na povijest nastanka i najvažnije naglaske ovoga važnog dokumenta Pavla VI.

Gotovo je nevjerojatno kolik je nesrazmjer između govora o evangelizaciji prije i poslije Drugoga vatikanskog koncila, posebno nakon što su Pavao VI. s *Evaneglii nuntiandi* i drugim svojim dokumentima, a osobito Ivan Pavao II., pokrenuli novo teološko područje koje danas

[723] U našoj Crkvi do tada je takva sinoda prije izlaska ovog dokumenta (1994.) održana samo u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji, još 1985. Kasnije su Sinode održane u Đakovačkoj biskupiji (2000.) te Zagrebačkoj nadbiskupiji.

[724] IVAN PAVAO II.: *Tertio millennio adveniente – Nadolaskom trećeg tisućljeća. Apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., br. 21.

[725] PAVAO VI.: *Evaneglii nuntiandi – Navještanje evanđelja. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1978.

nazivamo nova evangelizacija. Naime, još Prvi vatikanski koncil (1869.–1870.) riječ evanđelje navodi samo jednom, a nema ni spomena o evangelizaciji ili evangeliziranju. Nasuprot tome, Drugi vatikanski koncil riječ evanđelje navodi 157 puta, evangelizacija 31, a evangelizirati 18 puta. Ipak, bio je potreban cijeli jedan proces da bi se i u katoličkom svijetu ovaj izraz kolikotoliko udomaćio.

Evangelii nuntiandi i tu je dao nov doprinos pokazavši da za katolike evangelizacija označuje ponajprije obraćenički proces koji ide od početnog naviještanja prema postupnu sve dubljem ulaženju u misterij Krista i Crkve. Jedna od važnijih točaka na koju će se kasnije referirati određenje opsega i sadržaja nove evangelizacije jest onaj o adresatima evangelizacije.

> *Evangelii nuntiandi razlikuje tri kruga ili skupine koje treba evangelizirati. Ponajprije, to su oni koji još nisu čuli za Radosnu vijest. Navještaj evanđelja nekršćanima možemo nazvati prvom evangelizacijom ili misijama. Druga skupina jesu sami kršćani, koji su danas u stvarima vjere više nego prije pritisnuti teškim problemima, kušnjama i izazovima. Oni trebaju ohrabrenja i produbljenja svoje vjere. Njih također treba evangelizirati. Napokon, navještaj vjere upućen je onima koji su nekoć bili kršćani, ali više ne prakticiraju vjeru ili uopće ne vjeruju; prema njima Crkva treba naći nove načine i novi jezik da im ponovo navijesti Krista (EN 51–56).*[726]

Važno je da Papa uočava vidljiv rascjep između evanđelja i kulture kao dramu našeg vremena,[727] na što će se kasnije referirati i Ivan Pavao II. govoreći puno o važnosti nove evangelizacije kulture. Konačno, *Evangelii nuntiandi* kao prioritet stavlja laicima, uz ostale članove Božjeg naroda (papa, prezbiteri, redovnici), poseban oblik evangelizacije: „Vlastito polje njihova evangelizacijskog rada je veliki i složeni svijet politike, društvenoga života, gospodarskih odnosa, ali i svijet kulture, znanosti, umjetnosti, međunarodnog života (…) obitelji, odgoj djece i mladeži, stručni rad, ljudska patnja.“[728]

---

[726] ANČIĆ, A., Nediljko: Nova evangelizacija, u: *Crkva u svijetu* 35(2000.), br. 2., str. 199.

[727] Usp. PAVAO VI.: *Evaneglii nuntiandi – Navještanje evanđelja. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., br. 20.

[728] *Isto*, br. 70.

Svakako treba spomenuti i činjenicu da upravo Pavao VI. bira ime povezano s apostolom i evangelizatorom naroda – sv. Pavlom (na što će se Duda također referirati u člancima koji slijede); on je taj koji mijenja ime Kongregacije za propagandu vjere u Kongregaciju za evangelizaciju naroda; konačno čini se da je njegovo zanimanje za dublji

5.1. Novozavjetna teologija apostolata

Kao što je bio slučaj i u razumijevanju i tumačenju drugih koncilskih novina, tako je i ova misao o značenju novih načina apostolata i evangelizacije u Dudinim radovima rasla i sazrijevala. Taj proces u ovom slučaju možemo pratiti u tri njegova članka: *Apostolsko „djelo" kao bogoslužje*,[729] zatim *Proslov Poslanice Rimljanima (Rim 1,1–7)*[730] te osobito u članku *Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve.*[731]

Ako dobro analiziramo Dudino pisanje na ovu temu, vidjet ćemo da se on ovom tematikom počeo baviti u članku *Apostolsko „djelo" kao bogoslužje* napisanom još 1963. godine u prvom poratnom broju *Bogoslovske smotre*.[732] Na to nas upućuje i podnaslov članka – *Prilog teologiji apostolata prema svetom Pavlu*. U ovom članku osobito će ga zanimati pojam „djelo" – *to ergon* navodeći Dj 13,2: „Odredite mi Barnabu i Savla za djelo" – *eis to ergon.*[733] Već u pozivu na djelo apostolata Duda vidi prisutnost Božju – Duh Sveti očituje se tražeći – *odredite mi*; njihovo je apostolsko djelo ispunjenje Kristova djela. Pavao se doživljava samo pomoćnikom Božjeg djela – *diakonos* – poslužitelj (Rim 11,13; 2 Kor 4,1; 11,23; Ef 3,7…). Štoviše, milost koja ga vodi i motivira „za svako dobro djelo" (2 Kor 3,5–6) čini da njegov apostolat ima takav intenzitet da ga opisuje kao *kopos* – težački posao (Rim 16,12–13; Gal 4,11; Fil 2,16; Kol 1,29…) za koji je potrebna *hypomone* – izdržljivost (2 Kor 6,4.12,12; 2 Tim 4,2). Tako se on sav predaje Kristu pa postaje i više od poslužitelja, on je *doulos* – rob Isusa Krista (Rim 1,1; Gal 1,10; Fil 1,1…). No apostolat jest djelo koje zbog toga ne prestaje biti drago,

proces evangelizacije počelo puno prije Koncila. Neki komentatori kao prvi znak za to navode njegov predgovor u knjizi belgijskog kardinala Suenesa (jednog od najvećih imena Koncila) *Evanđelje u svakom stvorenju* iz 1956.

[729] DUDA, Bonaventura: Apostolsko „djelo" kao bogoslužje, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 1., str. 81–91., također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 11–24.

[730] DUDA, Bonaventura: Proslov poslanice Rimljanima (Rim 1,1–7), u: *Skripa za studente Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu* (1978.), također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 68–80.

[731] DUDA, Bonaventura: Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve (Dj 1–15), u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 2–3., str. 203–219., također objavljen u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 25–46.

[732] Kako smo već naglasili, Duda tome prvom broju piše i nadahnut, pronicav uvodnik: DUDA, Bonaventura: Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru, u: *Bogoslovska smotra* 23(1963.), br. 1., str. 1–12.

[733] DUDA, Bonaventura: Apostolsko „djelo" kao bogoslužje, u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 14.

lijepo i privlačno, kako to izražava pridjev *kalon* (1 Tim 1,18.4,6.6,2; 2 Tim 2,3…). Važno je dodati da Pavao i druge smatra jednakovrijednim suradnicima *synergoi* na njivi Božjoj (Priscila i Akvila; Urban; Tit; Pilemon; Marko i Luka…).

No za Pavla njegov apostolat, njegovo djelo, imaju i žrtvenu, liturgijsku vrijednost. On ih „ocjenjuje kao pravu žrtvu Bogu. Na tim mjestima pod Pavlovim perom – uz izraz djelo – vrve eminentno žrtveni izrazi iz kojih je jasno da on svome apostolskom djelovanju daje pravu kultnu, bogoslužnu i bogoštovnu vrijednost u pravom smislu. Tu Pavlova ideologija i teologija apostolata dosiže svoj vrhunac“.[734] Tako u Rim 15,15–19 sebe naziva liturgom pogana – „da budem bogoslužnik Krista Isusa među poganima svećenik evanđelja Božjeg“, a kršćani tako postaju bogougodan žrtveni prinos – *prosfora*. Na nekoliko mjesta Duda nagovještava ono što će postati i budući prijevod ovog teksta pa tako i za Rim 1,9 umjesto „kojemu u duhu služim“ predlaže izraz „kojemu prinosim duhovno bogoslužje“ u kontekstu gore rečenog. Tako i u Fil 2,17 i 2 Tim 4,6–7 nalazimo izraze *spendomai* (krv svoju izliti), *thysia* (žrtva), *leitourgia* (bogosluženja) kojima Pavao opisuje potpuno predanje sebe u djelu apostolata.

U zaključku članka čitamo Dudin zauzet poziv na djelo apostolata koje će i njega sama voditi:

> *Prema tome apostolat nije neko amaterstvo, neko nuzzanimanje kršćaninovo. Kršćanin je pozvan na apostolat po svojoj biti, tj. samim time što je kršćanin – zbog svojih bitnih odnosa prema Bogu i prema svijetu, unutar organizma Tijela Isusova. On je „u Kristu Isusu“ i zato pozvan da ima udio u svim bitnim ciljevima i pozivima Kristovim: da proslavljuje Boga i da sudjeluje u spasenju svijeta. Kao takav apostolat je nenadoknadiv, potreban svakome razdoblju. On k tome predstavlja najviši, svijetu najpotrebniji i najodličniji posao – djelo! – koje se uopće može izvesti u čovječanstvu. Oblik nije važan, iako postoji ljestvica aspostolskih oblika života. Bitno je da se nitko od njega ne smatra izuzetim. Bez njega se ne može biti kršćaninom. Bez njega se ne može pravo – sv. Ciprijan kaže „uzakonjeno“! – prisustvovati euharistiskoj žrtvi. A treba još i ovo dodati: za Pavla i nema nekog „profanog“ djela. Svako naše djelo ili je „djelo“ na izgradnju Tijela Kristova, to jest Crkve, ili je „nedjelo“ rušenja i*

[734] *Isto*, str. 19.

razgrađivanja, ili je barem „prazno“ djelo i jalovo „udaranje po zraku“ (1 Kor 9,26 i 15,58; Gal 2,2; Fil 2,16; 1 Sol 3,5)...“[735]

Iz prvog dijela ovog teksta vidimo koliko Duda i kao bibličar pretječe ili bolje ide u skladu s Koncilom pokazujući na Pavlovu primjeru kako je svaki kršćanin pozvan na djelo apostolata koji nas kao službenike Kristove povezuje u njegovu djelu, kako smo vidjeli analizirajući koncilske dokumente.

U nekoliko svojih članaka Duda je ovu ideju razvijao uz specifično evangelizatorsko djelo sv. Pavla. Takav je slučaj Dudinih predavanja pod naslovom *Proslov poslanice Rimljanima (Rim 1,1–7).* U tekstu nalazimo važnu definiciju evanđelja uzetu iz same poslanice: „Evanđelje je sila (*dynamis*) Božja na spasenje svakomu tko vjeruje (Rim 1,16).“ Duda ponovno na primjeru apostola Pavla, autora poslanice, razlaže pojmove kršćanskog pozvanja (ponovo jedan njegov izraz – pozvanik od pridjeva pozvan – *kletos*) te apostol – poslanik. Tu daje zanimljivu usporedbu: „Pavao je pozvan za apostola (1,1) a kršćani pozvani na svetost (1,7).“[736] Kršćani kao pozvanici Isusa Krista pozvani su na svetost. Duda i ovdje razlaže razliku između ontološke i moralne svetosti koja izvire iz izabranja. Poziv na svetost izražen u Poslanici u zaključku povezuje s poznatim dijelom *Lumen gentiuma*, *Opći poziv na svetost*, čiji smo opsežan komentar vidjeli u ranijem tekstu.

5.1.1. Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve

Još jače teologiju apostolata, odnosno evangelizacije razvija u članku *Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve.* Članak je, kao što rekosmo, prošireno Dudino predavanje na Svećeničko-pastoralnom tjednu 1975. godine, a mi ga uzimamo u originalnom izdanju *Bogoslovske smotre* budući da je u zborniku *U svjetlu Božje riječi* ponešto skraćen. Tjedan je dakle za temu imao evangelizaciju slijedom Biskupske sinode o evangelizaciji (*Evangelizacija u modernom svijetu*) održane 1973./74., a koja je donijela dosta rasprava i otvorenih pitanja te

[735] *Isto*, str. 23.

[736] DUDA, Bonaventura: Proslov poslanice Rimljanima (Rim 1,1–7), u: DUDA, Bonaventura: *U svjetlu Božje riječi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000., str. 69.

na kraju nije uspjela donijeti završni dokument. Ipak, njezin je rad uvelike pomogao u stvaranju temeljnoga postkoncilskog dokumenta o evangelizaciji *Evangelii nuntiandi*. Ove činjenice poznaje i Duda u vremenu kada piše ovaj članak.

Metodološki Duda i ovdje, kao i često u svojim recimo, tako pastoralno i evangelizacijski „angažiranim" člancima, naglašava da koristi metodu egzistencijalne egzegeze – „iz naše situacije čitamo Djela da u Djelima nađemo nadahnuće za svoj trenutak".[737] U jednoj od sljedećih bilježaka u članku otkriva nam koliko mu je tema evangelizacije bliska te daje uvid kako je njegov teološki rad često povezan s praktičnim pitanjima pastorala, kao i aktualnom teološkom problematikom.

> *Svojevremeno sam, krajem 1972., održao duhovne vježbe hrvatskim radničkim dušobrižnicima u Königsteinu (...) s temom Sveti Pavao lik dušobrižnika. Tu sam se prvi puta jače zabavio i djelom Djelâ pod vidom dušobrižništva. Daljnja razmišljanja bila su u pravcu uočavanja elemenata crkvenosti u Djelima, što Crkvu čini Crkvom, Debata o evangelizaciji god 1973./74. koja je pokrenuta u vezi s rimskom sinodom još me je jače usredotočila baš na Dj 1 do 15. Očito (...) ovaj dio NZ-a predstavlja zaokruženu cjelinu: u 1. gl. Isus upućuje svoje apostole na apostolske pothvate poevanđeljenja svijeta a tijekom gl. 2 do 14 iskrsavaju uvijek nova iskustva, novi problemi, nova iznenađenja da se u gl 15 na saboru apostolskom načelno riješi najteži problem Pracrkve (...) što gledom na mojsijevstvo s poganima koji prigrljuju kršćanstvo (...). Provedba je angažirala sav doktrinalno-pastoralni genij sv. Pavla koji konačno pade mučenikom borbe za Milost*.[738]

Polazeći od Djela apostolskih, i ovdje polazi od Dj 13,2, „odlučite mi Barnabu i Savla za djelo…" Na gore predstavljen način Duda pokazuje da evangelizacija nije tek djelo ljudi već mnogostrukost susreta i odnosa. Počinje se od evangelizatora, ali je Bog (u trojstvenoj suodnosnosti) djelatan „iznutra", sam proces evangelizacije odvija se na razini Bog – evangelizant gdje je navjestitelj katalizator koji pospješuje (ili usporava) proces evangelizacije. Tako je i na višoj razini, glede cijele Crkve i evangelizacije:

---

[737] DUDA, Bonaventura: Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve (Dj 1–15), u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 2–3., str. 203.

[738] *Isto*, str. 204.

U Djelima, Crkva i evangelizacija jesu suodnosni: evangelizacijom Crkva raste, a živa i uzrasla Crkva evangelizira. I da bi uspješnije evangelizirala, Crkva se u sebi pri- i pre-udešava okolišu koji evangelizira. Ne suobličuje se svijetu (usp. Rim 12.2), ali mu se priudešava. Dosta je tu napomenuti samo dva tipa prapropovijedi: Židovima i poganima (npr. Dj 2,13 sl i 13,16 sl s jedne strane kao i 10,34 sl te 17,22 sl s druge strane). I još nešto u vezi s evangleizacijom. Ne valja, čini mi se, govoriti toliko o širenju kršćanstva (franc. expansion) koliko o rascvatu Crkve (franc. épanouissement). U povijesnim uvjetovanostima evangelizacija je znala biti više „širenje" no „rascvat" Crkve, što može biti povijesno razumljivo, ali ne bez štetnih posljedica.[739]

Duda dalje razvija misao o suodnosu božanskih i ljudskih osoba dodajući i prostor evangelizacije, a to je svijet, pokazujući da i u Djelima ima odnosa koji su bili značajni i za Drugi vatikanski koncil: Crkva u sebi – Crkva naspram svijetu te svijet u sebi – svijet naspram Crkvi. Zato nastaje cijeli niz interakcija. Već smo pokazali osobnu interakciju božansku i ljudsku; zatim je tu interakcija samih navjestitelja; zatim odnos Crkve i evangelizacije, naposljetku odnos Crkve i svijeta. Ovdje Duda dobro primjećuje da Duh Božji ne djeluje samo u Crkvi, već i u svijetu pod vidikom *praeparatio evangelica* (u Djelima apostolskim vidljivo u Kornelijevu slučaju), ali on djeluje i kao *kairos* – šansa na koju Crkva treba biti pozorna i za nju otvorena. Iako svijet može biti, ali i ostati u opoziciji prema Crkvi, on jest područje evangelizacije. Ovdje je važno zamijetiti da se u jednoj od bilježaka Duda zaustavlja na oba ova, za pastoralnu teologiju važna, a u sebi povezana, pojma *kairosa* i znakova vremena te o njima kaže:

Crkva može propustiti važne kairose i zanemariti priprave koje joj je Duh spremio u svijetu. (...) Tu je iznovice važno upozoriti na to da kršćani treba da stalno njeguju u sebi umijeće čitati znake vremena, na što je toliko upozoravao papa Ivan XXIII. Tu je sudbonosno i što Crkva odnosno ljudi u Crkvi misle o svijetu: ako odveć pesimistički ili samo pesimistički vrednuju svijet – ne zapažajući u njemu pokrete Duha – stavljaju si crne naočale te ne mogu zamijetiti na što ih Duh iz svijeta zove.[740]

[739] *Isto*, str. 205.

[740] *Isto*, str. 206.

U Djelima možemo promatrati kako se iz suodnosa evangelizatora razvijaju službe i strukture. Nalazimo polagano raslojavanje *diakonie* od *episkope* (Dj 6,1–6), susrećemo prezbitere kao ekonome (11,30) i kao vijećnike (15,20). Susrećemo i karizmatike (13,1). Razvijaju se strukture: izbori (1,23–26; 6), „vizitacije" (8,14; 4,21; 15;36), sabor (15) te inicijative kao što je karitas (11,27). Važno je zamijetiti snažnu povezanost i suodnos „*intercommunio*" kako među pojedincima, tako i među Crkvama. Tu spada i „polaganje ruku" (8,17), na što Duda upozorava na primjeru podjeljivanja krizme, kako se i ta gesta treba shvaćati prvenstveno u funkciji interkomunije između navjestitelja i namještenika, a tek onda u funkciji biskupske vlasti.

Odlike samoga Pavla kao evangelizatora u Djelima jesu: biranje velikih gradova, djelovanje u pastoralnom timu, bavljenje i manualnim radom, povezivanje Crkava osobito kroz karitas; poslanicama razvija i pisani, a ne samo usmeni apostolat, široko pristupanje evangeliziranju pogana (uređeno na Jeruzalemskom saboru). Ovdje se Duda vraća svom članku *Nacrt teologije Djela apostolskih* iz časopisa *Upoznajmo Bibliju* gdje pokazuje da je najveći Pavlov doprinos evangelizaciji inkulturacija koja je bila „ukorijenjena u židovstvu ali obogaćeno i duboko preobraženo Kristovim događajem te izraženo svim mogućim sredstvima izražavanja ondašnjeg svijeta".[741]

Nadalje, Duda pokazuje da je prvi subjekt evangelizacije po Djelima Duh Sveti, a drugi ljudi na način kako smo pokazali. Duda pokazuje i načine evangelizacije Pracrkve koji su uistinu sveobuhvatni: od masovnog (Duhovi) do individualnog (Etiopljanin). Ovdje vrlo dobro uočava kako su i danas potrebni različiti pristupi te upućuje na, tada nov, obrednik kršćanske inicijacije „koji predpostavlja bogato pastveno vrednovanje različitih razina pristupa kršćanstvu".[742] Duda jasno pokazuje kako je sadržaj evangelizacije u Djelima duboko kristocentričan, izdvaja se Isus Krist – *Christus totus* u svim odnosima dok bi cilj evangelizacije jednom riječju mogao biti sažet u obraćenje koje u sebi uključuje čitav proces vjere. Nastojeći biti što aktualniji, Duda u Djelima nalazi i primjere za temu Crkva i javno mnijenje, no više pod vidikom vjerničkoga javnog mnijenja.

[741] DUDA, Bonaventura: Nacrt teologije Djela apostolskih, u: *Upoznajmo Bibliju* 1(1967.), br. 6., str. 81.

[742] DUDA, Bonaventura: Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve (Dj 1–15), u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 2–3., str. 211.

Pri kraju članka Duda ima potrebu biti aktualan i primijeniti ono što je teoretski rekao na „ovdje i sada“ pa završava s poglavljem naslovljenim *Crkva Božja koja jest u Zagrebu*[743] kojim upravo tu mjesnu Crkvu u kojoj i sam živi i u kojoj se Tjedan i održavao želi potaknuti na dublju (novu) evangelizaciju koja se već tada pokazivala kao prioritet.

Ovakvim načinom pisanja, nastojeći biti što vjerniji ponovnom koncilskom „otkriću“ pojma i značenja evangelizacije, Duda se i ovdje iskazuje kao jedan od prvih teologa na našim prostorima koji osjeća važnost i dubinu onoga što će Pavao VI. izraziti u *Evangelium nuntiandi*, a Ivan Pavao II. kasnije proširiti i produbiti u svom pozivu i govoru o novoj evangelizaciji.

Cjelokupni Tjedan doživio je nekoliko osvrta u ondašnjem katoličkom tisku, a mi izdvajamo dio koji komentira i ovaj Dudin članak:

> *Muka zatočenosti brzim promjenama svijeta i naše nesnalažljivosti u evangleizaciji na Tjednu je izrečena konstatacijom kako nas stara teologija nije spremala kako bi mogli dati odgovor iz Objave za naše prilike. (...) Posao je teologije da proučava Božju Riječ ali u kontekstu njezinog utjelovljenja u našoj ljudskoj povijesti, njezinog rasta i razvitka u vremenu, prostoru i društvu. (...) Na Tjednu je ohrabrujuće djelovao trud bibličara da pokažu kako Crkva u promjene i posuvremenjenje ne tjera neka težnja za pomodarstvom nego vjernost izvorima kršćanstva. (...) Iz glavnog evangelizacijskog spisa Novog zavjeta Djela apostolskih, može se pročitati kako se Crkva nije htjela unaprijed okovati nikakvim strukturama. (...) Dubljim proučavanjem Krista sama se priudešavala svijetu koji je trebalo evangelizirati*.[744]

5.2. Ivan Pavao II. i nova evangelizacija

[743] Usp. *Isto*, str. 218.

[744] NN: Spasonosan razočaranja. Uz ovogodišnji Svećenički tečaj u Zagrebu, u: *Vir* 2(1975.), br. 1–3., str. 5.

Opseg ove podtočke uvelike bi bio premašen ako bismo ovdje ušli u šire prikazivanje uloge Ivana Pavla II. u procesu nove evangelizacije. Spomenimo samo najvažnije momente. On dakle samo nastavlja djelo svoga velikog prethodnika Pavla VI. te kao onaj kojem je Providnost namijenila ulogu „hodočasničkog pape evangelizacije“[745] neumorno o njoj govori od prvoga izravna spominjanja toga pojma u Porte aux Princeu 1983. godine. Osobito je značajna Sinoda biskupa Europe iz 1985. godine s temom sekularizacije i evangelizacije u kojoj je osobno uključio temu nove evangelizacije povezanu s koncilskim dokumentima u raspravu i sinodalne dokumente. Ovaj pojam Papa spominje i u svojim važnim dokumentima. Tako u apostolskoj pobudnici *Christifideles laici* govori o njoj pod vidikom zajedništva i suradnje cijeloga Božjeg naroda[746] dok u enciklici *Redemptoris missio*, objavljenoj1990. godine, „papa izričito poziva sve članove i redovničke zajednice u Crkvi da u desetljeću koje predstoji usmjere sve svoje snage prema novoj ili drugoj evangelizaciji (RM, 3). Takve napore rimski prvosvećenik promatra kao 'prošireno vrijeme došašća', a sve je to u znaku pripreme za treće tisućljeće kršćanstva (RM, 36)“.[747] I ovdje možemo primijetiti kako Duda reagira na taj Papin poziv koji on ponavlja i u apostolskom pismu *Tertio millennnio adveniente* (1994.) za pripremu za Veliki jubilej te izdaje više publikacija na ovu temu od kojih je najznačajnija knjiga *S Isusom u treće tisućljeće. Za Isusov dvijetisućiti rođendan*,[748] gdje je skupljeno više njegovih članaka na ovu temu.

U nauku Ivana Pavla II. pojam i širina nove evangelizacije za njegova života još nije bila do kraja definirana i razrađena (taj će se proces nastaviti pod sadašnjim papom Benediktom XVI.), ali već tada su se mogla jasno vidjeti neka važnija obilježja. To su prije svega: sudjelovanje svih kršćana u procesu nove evangelizacije; evangelizacija različita od vanjskih misija – ona usmjerena *ad intra*; evangelizacija usko povezana s kulturom; evangelizacija usmjerena prema cjelovitoj kristijanizaciji, a svemu tome možemo dometnuti da se, osobito za

[745] Ove riječi Papa je izgovorio u Ciudad de Mexicu 1990. (*L'Osservatore Romano*, od 7. 5. 1990., str. 1).

[746] IVAN PAVAO II.: *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., br. 35.

[747] BOZANIĆ, Anton: Evangelizacija i nova evangelizacija, u: *Obnovljeni život* 53(1998.), br. 2., str. 146.

Ovaj članak slijedimo na više mjesta u ovoj podtočki kada govorimo o povijesnom razvoju nove evangelizacije.

[748] DUDA, Bonaventura: *S Isusom u treće tisućljeće. Za Isusov dvijetisućiti rođendan*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.

vrijeme pripreme Velikog jubileja, posebno izdvojila i tema Duha Svetog, toliko dugo zanemarivana u katoličkoj teologiji, pa i praksi.

5.3. Dudin doprinos implantaciji načela nove evangelizacije u Hrvatskoj

Već smo zapravo pokazali koliko je Duda aktualan ukoliko govorimo o prve dvije vlastitosti nove evangelizacije – sudjelovanje svih kršćana u njoj te evangelizaciji koja treba početi *ad intra*. Ne želeći se posebno vraćati na sve ono što smo rekli u poglavljima o koncilskoj viziji Crkve i ulozi laika u Crkvi, samo želimo naglasiti da je Duda veoma jasno, i za naše prilike tada još revolucionarno, već u prvim desetljećima nakon Koncila pokazivao da zadaća evangelizacije ne spada samo na klerike i redovnike, već je, po svojoj naravi, odgovornost cijele Crkve kao što to, uz dokumente koje smo već prikazali, ističu i *Lumen gentium* te *Ad gentes*.[749]

Govoreći o evangelizaciji *ad intra* potrebno je sržno reći što joj je glavni sadržaj. Za razliku od vanjskih misija i evangelizacije *ad extra*, u mnogim već kristijaniziranim i tzv. „katoličkim zemljama" (kakva je i Republika Hrvatska) „kad opće javno mnijenje, često uz pomoć sredstava javnog priopćavanja i promidžbe, ne oblikuje i ne stvara uvijek kršćanski ambijent, svima postaje jasno da među vjernicima postoji sve veći broj onih koji nisu nikada pravo evangelizirani. Kršteni kao djeca, jedva da su ikako upoznali evanđelje, a još se manje osobno susreli s Kristom".[750] U tom kontekstu mogli smo vidjeti da Duda u gotovo svakom članku koji smo spominjali u koncilskom kontekstu, ali i u mnogim drugim svojim tekstovima, izravno ili neizravno ponavlja poziv na ono što on naziva „koncilska prementalizacija", osobito pod vidikom biblijskog pastorala i načina naviještanja Krista, osobito pod vidikom slike Boga čovjekoljupca, Boga za čovjeka. No ovdje je važno reći još nešto. Već od najranijih njegovih koncilskih radova Duda upućuje na ono što će Ivan Pavao II. u kontekstu nove evangelizacije

[749] Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 16–17.; Ad gentes. Dekret o misijskoj djelatnosti Crkve, u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008., br. 23; 35.

[750] BOZANIĆ, Anton: Evangelizacija i nova evangelizacija, u: *Obnovljeni život* 53(1998.), br. 2., str. 147.

jasno izreći i javno pokazati.[751] Proces evangelizacije počinje od obraćenja, na osobnoj, ali i općecrkvenoj razini, što je veliki Papa učinio pozivom i činom čišćenja pamćenja, koji je navijestio u *Tertio millennio adveniente* u broju 33.[752] gdje izrijekom kaže da je priznavanje jučerašnjih propusta kako čin iskrenosti i hrabrosti, tako i čin obnove vjere. Koncilski gledano, Papa nije učinio ništa revolucionarno. Dokaz za to nalazimo i u Dudinu zapažanju u članku *Metanoja o metanoji* nastao u povodu IX. teološko-pastoralnog tjedan 1969. godine gdje kaže:

> *Ta nije li sav posao Koncila bio da u Crkvi potakne veliku metanoju – „retour aux sources", premišljavanje na Evanđelje? Bez svestrane i prave metanoje nezamišljiv je sav koncilski pokret, sva obnova Crkve koju je Konicl potaknuo. Nikakvo čudo što prvi pokoncilski papinski dokument – pripravljen na posljednjim sjednicama Koncila – naslanjajući se na prvu propovijed Isusovu (Mk 1,15) počinje pozivom: „Poenitemini et credite Evangelio." Papa Pavao VI. izričito povezuje svoju poruku s koncilskom: „Osim toga Crkva je postala sve više i više svjesna da se – iako je po Božjoj volji sveta i neporočna – sastoji ipak od članova koji se mogu okaljati grijesima i zato im je stalno potrebno vraćanje k Bogu i obnova samih sebe" (br. 1). Zato je poziv Kristov kod Mk 1,15 „kao neki skup (summa) i sinteza (complexio) čitavog kršćanskog života" (br. 11).*[753]

5.3.1. Evangelizacija i kultura

[751] Usp. MARDEŠIĆ, Željko: Povijesno čišćenje pamćenja, *Crkva u svijetu* 35(2000.), br. 1., str. 65–70.

Od novije literature o problematici svetosti Crkve koja je uvijek potrebna kajanja šire progovara: COTTIER, Georges: *Pamćenje i kajanje – zašto Crkva traži oprost?*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005. U proslovu ovoj knjizi kardinal Josip Bozanić ističe kako kardinal Cottier „potiče današnje kršćane da, u svjetlu povijesnih i teoloških prosudbi, prepoznaju zajedno s vlastitima i grijehe jučerašnjih kršćana. Prepoznavanje zastranjenja iz prošlosti budi našu svijest pred kompromisima današnjice, otvarajući svakome put obraćenja. I Katolička crkva u Hrvatskoj i hrvatski narod u višegodišnjoj demokraciji žive u novom ozračju koje pruža mogućnost mirna i objektivna pristupa vlastititoj prošlosti, kako bi se mogli otvoriti novoj budućnosti. Sveti Otac poziva čitavu Crkvu, a time i Crkvu u Hrvatskoj na vjernički znak čišćenja pamćenja kao hrabar čin poniznosti, na preispitivanje prošlosti i na suočenje s istinom o vlastitom životu. Blaženi Alojzije Stepinac je svjedok i mučenik dvadesetog stoljeća. On sve poziva na ispit savjesti, a svomu hrvatskom narodu pruža, kako nam reče Ivan Pavao II.: 'svojevrsni kompas da bi se znao orijentirati'". BOZANIĆ, Josip: Proslov, u: COTTIER, Georges: *Pamćenje i kajanje – zašto Crkva traži oprost?*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005., str. 4.

[752] IVAN PAVAO II.: *Tertio millennio adveniente – Nadolaskom trećeg tisućljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb,1996., br. 33.

[753] DUDA, Bonaventura: Metanoja o metanoji, u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 1., str. 9.

Spomenuli smo da je sljedeća oznaka nove evangelizacija njezina uska povezanost s kulturom. Povijesne su riječi Ivana Pavla II. (koje je kasnije izrekao i u drugim kontekstima): „Vjera koja nije postala kultura, vjera je koja nije prihvaćena potpuno, nije cjelovito shvaćena i nije vjerno življena.“[754] Tokom godina ova papina inicijativa postat će sve aktualnija te će noviji dokumenti jasno ustvrditi: „Navještanjem se oblikuje kultura i to na dva načina: evangelizacijom kulture te inkulturacijom vjere.“[755] U našem modernom, dekristijaniziranom društvu potrebno je pronalaziti nove i osobito aktualizirati stare i vrijedne načine i puteve evangelizacije. I prije nego što su pape Ivan Pavao II. i Benedikt XVI. počeli pozivati da se u novoj evangelizaciji ponovno aktualizira velik potencijal umjetnosti kao sredstva evangelizacije, Duda je u svom pisanju i javnim nastupima nastojao ići i putem ljepote koji vodi do Onoga koji je, prema sv. Augustinu, drevna i uvijek nova Ljepota. Shvaćajući da je ljepota povlašten put za evangelizaciju, ukazivao je da je kršćanstvo, od početka pa do današnjih dana, u umjetnosti vidjelo put za očitovanje dosljednosti otajstva. Kršćanstvo naviješta otajstvo utjelovljenog Boga, a ljepota je u svojim raznim izričajima bila i ostaje kadra dočarati to otajstvo.

Iako je, kao i često prije, više volio šutjeti pred otajstvom, Duda ipak progovara koristeći gotovo sve grane umjetnosti koje su mu pomagale da progovori o Kristu: „Najvolio bih uteći i spasiti se riječju uklesanoj, vele na jednom oltaru stare Grčke: *Silentium tibi laus* (Šutnja je tebi hvala!) – ali će ipak nastaviti: Svoga Krista, Krista svoje vjere – a vjerujem da je to Krist svih vjernika – doživljavam često u odsliku. Odjednom se prenem, gledajući neku sliku, čitajući neki stih, slušajući neku skladbu koja mi, na svoj način, izriče moga Krista u umjetnosti, u umjetnosti kista, dlijeta, tona, riječi.“[756]

---

[754] Papa ih je izrekao povodom osnivanja Papinskog vijeća za kulturu 1982. (*L'Osservatore Romano*, od 28. 6. 1982., str. 1).

[755] PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU: Promicati pastoral kulture, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., br. 2.

[756] DUDA, Bonaventura: Krist nam je u svakom čovjeku povjerio samoga sebe. Razgovor sa Živanom Morić, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 39.

Ovaj intervju koji šire slijedimo u ovoj podtočki izvorno je objavljivan tijekom Velikog tjedna 1995. godine u Vjesnik, od 15.–17. 3. 1995.

Njegova je pjesnička dušu u ovakvim prilikama dolazila do puna izražaja. Rijetko tko uspijeva u istom dahu spojiti sliku, glazbu i riječ, koje sve smjeraju na doživljaj Krista, kao on. Tako će u već citiranom intervju za, sada ugasli, donedavno ugledni dnevnik *Vjesnik*, govoreći o Michelangelovu *Posljednjem sudu*, reći:

> *To je ipak – smije li se tako reći? – pola Krista. To je Krist Posljednjega suda, onakav kakav nam se sam predstavlja u Matejevu evanđelju, u glavi 25. (...) Tu nema istrage, djela su svih bjelodana. Postoji samo osuda, na vječni život i na vječnu smrt. (...) Michelangelo je bio potresen negativnim djelom Posljednjega suda. I to je vjerska zbilja. I to je moj Krist. Volim ga ipak i u drugoj formi, i u drugoj riječi: Dođite, blagoslovljeni! Takvu se Kristu umiljava drevna pjesma u misi za umrle. Napisao ju je Toma Čelanski (...) To je glasoviti Dies irae, Dan gnjeva. Treba ga čuti u Verdijevoj glazbi! Prvi dio te pjesme pod dojmom je straha i užasa: Što ću jadan tada zborit / komu ću se zagovorit / gdje i dobre strah će morit? Isusovac Milan Pavelić preveo je to doista kongenijalno s latinskog. No drugi je dio tako umolan i umilan, zaziva Kristovo milosrđe, oproštenje, i to ono odmila, bez naplate, u latinskom gratis: K ovcama me svojim kreni / među jarad ne daj meni / S desne strane mene djeni! Eto, to mi nedostaje u Sikstini, taj Krist, trebam ga za se i za sve ljude*.[757]

Duda će koristiti razna umjetnička djela da bi pokazao to ocrtavanje Božje ljepote u Kristu objavljene u djelima umjetnika.[758] Najdraži su mu ipak domaći autori. Na nekoliko mjesta govori o Dulčićevu Kristu na centralnoj freski crkve Gospe od Zdravlja u Splitu nad kojim ostaje udivljen još od svoga prvog susreta s tom slikom šezdesetih godina prošlog stoljeća.[759] Duda će naći načina kako evangelizatorski, pa i katehetski, upotrijebiti Händlova *Mesiju*, i njegov libreto, kada govorimo o glazbi, kao i Meštrovićevu crkvu-mauzolej obitelji

[757] *Isto*, *str*. str. 40–41.

[758] Jedan od prvorazrednih kulturnih događaja osamdesetih u Zagrebu bile su pripreme i otvorenje muzeja Ante Topića Mimare. Duda, kao i uvijek aktualan, o tome piše u: DUDA, Bonaventura: Biblija na izložbi A. T. Mimare, u: *Kana* 15(1984.), br. 4., str. 16–17.

[759] Ivo Dulčić autor je i prekrasnih vitraja u crkvi sv. Franje na Kaptolu, za koje se osobito založio već spomenuti p. Zorislav Lajoš. O Dulčićevu Kristu Duda piše na više mjesta, a može se izdvojiti: DUDA, Bonaventura: Dulčećev Kristu u Gospi od Zdravlja u Splitu, u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 59–72.

Račić ponad Cavtata, kada govorimo o arhitekturi.[760] Naravno, Dudin govor o prožimanju kršćanstva, Biblije i umjetnosti najviše je prisutan na području književnosti, o čemu treba šire progovoriti.

5.3.2. Susret Biblije i književnosti

Već smo pokazali da se hrvatska književnost ne može u potpunosti razumjeti bez poznavanja Biblije. Ovu činjenicu potkrepljuje i Duda koristeći u svojim tekstovima mnoge doticaje biblijskog teksta i hrvatske književnosti od kojih sam izdvaja najbolje: *Svakidašnja jadikovka*; *Mistični prostor noći* (uskrsne slutnje) Tina Ujevića i Nazorova zbirka *Četiri Arhanđela*, osobito *Vjerni* i *Uza stube.*[761]

Zanimljivo je kako Duda ne samo da uspijeva spojiti Nazorove stihove i sv. Pavla, već nalazi poveznicu sve do koncilske pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*. Govoreći o pjesmi *Vjesnik* kaže:

> *I odjednom se na kraju, kao u svakoj Zdravomariji, pojavljuje Krist. I to Krist kao kozmički doživljaj. Arhanđelov glas zamuku / zaljulja se sva zemlja / Šušnu, zašumje na moru val, u lugu list / A kao uzdah radosti / Ko poklik iza duga čekanja / Riječ jedna tad se prosu / Po c'jeloj Zemlji: / Krist. Je li pjesnik čitao svetoga Pavla, ne znam, ali to je Pavao, iz poslanice Kološanima: Sve je po njemu i za njega stvoreno – on je prije svega i sve stoji u njemu – da u svemu bude Prvak. I opet, samo u najizvornijoj kristologiji franjevačke skotističke škole što je danas, (...) temeljni sadržaj sveopće kršćanske kristologije. Najljepše je iskazana u 22. broju poznate konstitucije Drugog vatikanskog sabora Radost i nada.*[762]

[760] Usp. DUDA, Bonaventura: Krist nam je u svakom čovjeku povjerio samoga sebe. Razgovor sa Živanom Morić, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 43, 48.

[761] Usp. DUDA, Bonaventura: Život posvećen riječi. Razgovor s Matom Marosom, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja,* Teovizija, Zagreb, 2012., str. 13.

[762] DUDA, Bonaventura: Krist nam je u svakom čovjeku povjerio samoga sebe. Razgovor sa Živanom Morić, u: LICE, Stjepan (priredio): *Krist i naši svagdani*, Teovizija, Zagreb, str. 44.

Bonaventura Duda svakako je i sam molitveni poeta, ako već ne i pjesnik, iako nevelika opusa. Od nekoliko pjesama, koje su zapravo molitve izrečene u slobodnu stihu, jedna je svakako antologijska[763] – *Mjesečina – Biti mi daj* koju je Duda spjevao i objavio uz svoj članak *Ima li danas smisla biti svećenik?* u knjizi – zborniku *Pozdrav našem vremenu*.[764] Druga pjesma koju ovdje moramo izdvojiti *Hoću li i ja u Raj* Bonaventure Ćuka vjerojatno bi pala u potpun zaborav da je upravo Duda nije popularizirao na više svojih javnih nastupa i knjiga.[765] Obje ove pjesme zahtijevale bi i poseban književni osvrt budući da su uglazbljene te da su se našle u mnogim publikacijama, na nosačima zvuka[766] te internetskim stranicama.

Članke na ovu temu nalazimo skupljene i u knjizi *Rukovet domovinskih tema*. U prvu skupinu spadaju članci: *Osluškujem Tina Ujevića, teološki*[767] te *Ima li Matoš što poručiti Crkvi Božjoj u današnjoj Hrvatskoj*.[768] U uvodu članka o Ujeviću otkrivamo kako Duda, poznavatelj svjetske književnosti, plastično i jasno pokazuje čitaocu ovu isprepletenost teologija kao znanaosti o Bogu, Utjelovljenoj Riječi i književnosti kojoj je riječ umjetnički izraz:

> *Ima u Petrarke riječ: „teologiam esse poeticam de Deo", da je teologija poetika o Bogu, što dobro uvodi u ono što želim priopćiti o Tinu Ujeviću. Ako postoji znanost kojoj je riječ – zapravo Riječ-Logos – izvor i sredstvo i uvir, onda je to svakako teologija. Stoga gdje se god gaji riječ, teologija se osjeća, ako ne i pozvana, a ono bar potaknuta i*

[763] Kao takvu nalazimo je u monografiji DUDA, Bonaventura Duda – FIAMENGO, Jakša – KIŠEVIĆ, Enes, VUČKOVIĆ, Ante: Vrata knjige vrata grada, knjižara Morpurgo, Split, 2010., str. 109. Pjesma izlazi i na istoimenom CD-u a kazuje ju dramski umjetnik Robert Kurbaša. Uvrštava ju i: KOKŠA, Đuro (priredio): *Pjesme hrvatskih nepjesnika*, Glas Koncila, Zagreb, 1995., str. 32–33. (u ovoj zbirci uvrštena je još jedna njegova pjesma – molitva *Čeka duša moja*, Usp. *Isto*, str. 34.).

[764] DUDA, Bonaventura: Ima li danas smisla biti svećenik? u: ĆAVAR, Ivan – MIHIĆ, Mato – ŠEŠO, Ivan (priredili): *Pozdrav našem vremenu*, Bogoslovsko sjemenište, Đakovo, 1964., str. 116.

[765] Vidi: DUDA, Bonaventura: *Ja Bogu povjerih svoj štap – Moje mirogojske šetnje. Pogovor*, Teovizija, Zagreb, 1998., str. 61.

[766] Vidi: Vlatka Kopić – Tena: Hoću li i ja u Raj, Bonofest 2012. http://www.youtube.com/watch?v=d2Whf EA8QVg Zadnje pretraživanje 8. 8. 2012.

[767] DUDA, Bonaventura: *Osluškujem Tina Ujevića, teološki* u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 35–58.

[768] DUDA, Bonaventura: *Ima li Matoš što poručiti Crkvi Božjoj u današnjoj Hrvatskoj*, u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 29–34.

izazvana. U svih koji gaje riječ teolog može, a možda i mora biti i učenikom i učesnikom. A pogotvo kada je riječ o ovakvu žrecu riječi, o Tinu Ujeviću.[769]

Uz ove članke svakako je značajna recenzija *Veledjelo Drage Šimundže. Bog u djelima hrvatskih pisaca 20. stoljeća*[770], knjige koja je jedan od najboljih izvora za promatranje ove prepletenosti kršćanskih tekstova i hrvatske književnosti. Ovdje, tek kratko, navodimo dio toga članka u kojem Duda „uz put", hvaleći Šimundžino djelo, otkriva koliko je bio blizak jednom od naših najvećih pjesnika kršćanskog nadahnuća Nikoli Šopu: „Ne mogu a da se malo više na zaustavim na Nikoli Šopu (str. 307–392). Bio sam mu diskretni pratilac kroz više godina i sproveo sam ga na vječni počinak, onda kada je Zagreb – početkom godine 1982. – dično počastio sprovodom kardinala Franju Šepera, a umro je i najveći, bar po djelima, hrvatski književnik Miroslav Krleža."[771]

5.4. Nova evangelizacija – zaključne misli

Kada govorimo o evangelizaciji koja je usmjerena prema cjelovitoj kristijanizaciji, možemo reći da se iz cjelokupna Dudina opusa prikazana u ovom radu stječe dojam da on uistinu odgovara onom što se naziva „puna evangelizacija" koja ne zanemaruje katehezu, moral, socijalni nauk Crkve, ali prije svega sakramentalno-liturgijski život što je, kako smo vidjeli, pod više vidika trajna Dudina preokupacija.

Ovdje je zanimljivo primijetiti još nešto. Iako smo to tek spomenuli, papa Benedikt XVI. kontinuirano nastavlja s procesom nove evangelizacije[772] koju su započeli njegovi prethodnici.

---

[769] DUDA, Bonaventura: *Osluškujem Tina Ujevića, teološki* u: DUDA, Bonaventura: *Rukovet domovinskih tema,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999., str. 35.

[770] DUDA, Bonaventura: Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti. Uz veledjelo Drage Šimundže: Bog u djelima hrvatskih pisaca 20. stoljeća, u: *Glas Koncila* 44(2005.), br. 32–33., str. 16.

[771] *Isto*.

[772] Dokazuje to i osnivanje Papinskog vijeća za promicanje nove evangelizacije 2010. godine čiji je član i zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić. Vidi: ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA: Kardinal Bozanić član Papinskog vijeća za promicanje nove evangelizacije, na: http://zg-nadbiskupija.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=2036&limitstart=41; BENEDIKT XVI.: *Ubicumque et semper*. Apostolsko pismo

Štoviše, u Godini vjere koja je, kao što je poznato, započela 11. listopada 2012., na 50. obljetnicu otvaranja Drugoga vatikanskog koncila i 20 obljetnicu objavljivanja *Katekizma Katoličke Crkve*, puno se pozornosti poklanja upravo novoj evangelizaciji. Dokazuje to i tema redovite XIII. biskupske sinode koja se treba održati u listopadu 2012. godine s temom *Nova evangelizacija za prenošenje kršćanske vjere*.[773] U već objavljenim i predstavljenim Smjernicama (*Lineamenta*) ovoga važnog skupa[774] uz spomenute karakteristike središnje je mjesto posvećeno evangelizaciji kao navještaju Isusa Krista u smislu poznatih uvodnih riječi Benedikta XVI. u njegovoj nastupnoj enciklici *Deus caritas est*: „Biti kršćanin nije rezultat neke etičke odluke ili neke velike ideje, već je to susret s događajem, s Osobom, koja životu daje novi obzor i time konačni pravac"[775] te ponovno inzistiranje na činjenici da je to zadaća cijeloga Božjeg naroda, dakako kroz nove i prilagođene strukture. Ovaj dokument spominjemo i zbog toga što „u Smjernicama se, začudo ne spominju ni teologija ni teolozi. Zašto? Zar se je teologija toliko odijelila od života vjere da više može štetiti nego koristiti? (…) iskreno držim da se svaki teolog (koji, dakako, osobno vjeruje u Krista Spasitelja i spasenjsko posredništvo Crkve) treba zapitati: Koja je moja zadaća i što ja mogu učiniti da Radosna vijest spasenja odjekne do kraja svijeta, kako bi se što veći broj ljudi susreo s Kristom raspetim i Usrksnulim".[776] Mislimo da je Duda izvrstan primjer koji životom teologa i praktičnog evangelizatora u gotovo svim segmentima koji se spominju kao tipični za novu evangelizaciju odgovara na ovu, itekako umjesnu primjedbu našega poznatog splitskog teologa Ante Mateljana. Čini se da način njegova rada može postati primjerom modernim teolozima novog

Benedikta XVI. u obliku „motuproprija" kojim se ustanovljava Papinsko vijeće za promicanje nove evangelizacije, na: http://zg-nadbiskupija.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=2036& limitstart=42 Zadnje pretraživanje: 10. 10. 2012.

[773] HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: Predsjednik HBK na otvaranju Godine vjere, na: http://www.hbk.hr/?type=vijest&ID=407 Zadnje pretraživanje: 10. 10. 2012.

[774] Usp. IKA: Predstavljene smjernice za Opću skupštinu Biskupske sinode, na: http://www.ika.hr/index.php?prikaz=vijest&ID=129612 Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.; Vidi također: BISKUPSKA SINODA. XIII. REDOVITA OPĆA SKUPŠTINA. LINEAMENTA: Nova evangelizacija za prenošenje kršćanske vjere, na: http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20110202_lineamenta-xiii-assembly_en.html Zadnje pretraživanje: 10. 6. 2012.

[775] BENEDIKT XVI.: *Deus caritas est – Bog je ljubav*. O kršćanskoj ljubavi, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006., br. 1.

[776] MATELJAN, Ante: Nova evangelizacija i teolozi, u: *Crkva u svijetu* 46(2011.), br. 1., str. 6.

doba kako bi teologija, ali i sami teolozi bili oni koji će prednjačiti u procesu evangelizacije kao susreta s osobom Isusa Krista.

Čini se da je Dudin „recept“ kako biti plodan teolog i istovremeno pravi evangelizator u neprestanu doticaju s Božjom riječi, ali i neprestanu traženju i otvorenosti prema načinima kojima se ona može uprisutniti kako u modernom društvu, tako i u svekolikim odnosima u samoj Crkvi. Iako Duda ne govori izrijekom puno o novoj evangelizaciji, svojim načinom pisanja, govora i pastoralne usmjerenosti bio je jedan od većih promicatelja i na neki način jedan od prvih koji su uvodili i udomaćivali pojam i osobito praktične načine nove evangelizacije na našim prostorima na način kako su je zamišljali i sugerirali Pavao VI. i Ivan Pavao II.

Vidjeli smo da je već u *Listiću* (sredinom osamdesetih) i kasnije u svojoj trilogiji razmišljanja uz nedjeljna evanđelja izravno pisao o novoj evangelizaciji, a neizravno je to činio na puno mjesta potičući na nova rješenja i izazove. Konačno, odgovarajući na upit novinarke u intervju iz 2001. godine o novoj evangelizaciji, pojmu koji je upravo tada, u kontekstu priprava i proslave Velikog jubileja i kod nas postao nešto poznatiji, Duda odgovara:

> *Novo u evangelizaciji je zapravo: u svaki pojedini čas ljudske povijesti propovijedati i živjeti evanđelje na „nov“ način, u kontekstu svoga vremena, ali ne snizujući evanđelje svom vremenu, nego svoje vrijeme dovoditi do toga da zaživi evanđelje. Dakako, koristeći se svim novim spoznajama koje pomažu da evanđelje bolje shvatimo i potpunije zaživimo. Dobro ste u pitanju stavili „znanje“ u navodnike, jer puko znanje nije dosta; treba to biti „znanje u dubinu i širinu“, tj. mudrost koja zaživljuje evanđelje*.[777]

[777] DUDA, Bonaventura: Život za evanđelje. Razgovor s Marijom Štefanijom Čandrlić, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 51–52.

ZAKLJUČAK

Govoreći o Teološko-pastoralnom tjednu, *Glasu Koncila* i Kršćanskoj sadašnjosti kao znakovima transformacije predkoncilske Crkve u Hrvata u onu postkoncilsku Josip Baloban zaključuje: „Te ustanove trebaju biti znanstveno-teološki istražene i vrednovane, dakako uz druga pokoncilska ostvarenja diljem Republike Hrvatske i šire. No, to je predmet magistarskih i doktorskih teza.“[778]

Drago nam je da je jedna od teza našeg rada sukladna sa zaključkom i željom ovoga našeg poznatog profesora pastoralne teologije. Mi smo u našem radu, kao što smo vidjeli, išli i puno šire. U radu smo pratili Dudin život, njegov profesorsko-prevodilačko-teološki, kao i svećeničko-praktično-spisateljski put. Na početku ovoga zaključnog poglavlja želimo se kratko zaustaviti na hipotezama koje smo postavili te rezultatima koje smo na osnovi njih dobili.

Naše je prvo poglavlje pokazalo da je zapravo nemoguće sagledavati kako koncilske, tako i prve pokoncilske godine[779] bez, mogli bismo reći, konstantna susretanja s Dudinim pisanjem i pastoralnom zauzetošću. Koncilska će misao trajno obilježiti Dudin rad i on će u njoj progresivno rasti, što smo pokazali promatranjem specifično koncilske misli o ulozi poslanju laika kao punopravnih članova Božjeg narodu. Tu misao Duda razvija tijekom dvadesetak godina da bi je sveobuhvatno pokazao u članku *Udio svih kršćana u trostrukoj Kristovoj zadaći*, koji smo imali prilike šire analizirati. Svatko tko želi promatrati razvitak ove koncilske misli u hrvatskoj teologiji i crkvenoj praksi neizostavno će se morati dotaknuti kako Dudina pisanja na ovu temu, tako i njegove važne uloge u tri glavne koncilske inicijative u nas, spomenute i na početku ovog poglavlja. Smatramo da smo ovim osvijetlili važan, a manje poznat, vidik Dudina znanstvenog i praktičnog rada koji će, jer Koncil i dalje predstavlja izazov kako svjetskoj, tako i teologiji koja se razvijala na našim, hrvatskim prostorima pod raznim vidicima, pomoći u daljnjim istraživanjima na tu temu. Možda je najznačajnije izdvojiti Dudinu

[778] BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 562.

[779] U Hrvatskoj to vrijeme možemo omeđiti jednim desetljećem (1962. – 1971./72.) kada je, s jedne strane, pad političke garniture hrvatskog proljeća uzrokovao i jači pritisak režima na Crkvu, a s druge strane se i u samoj Crkvi počelo s dubljim preispitivanjem svega onog što je Koncil donio.

osjetljivost za, u to vrijeme samo katolički, tisak koji smo prikazali pokretanjem i pisanjem u više listova od kojih je svakako najznačajniji *Glas Koncila*. Taj će se rad pokazati iznimno dragocjenim nakon demokratskih promjena kada će se Duda, kako smo pokazali, znati odazvati novim medijskim mogućnostima, osobito pod evangelizatorskim vidom.

Iako je Dudina uloga u biblijskom pastoralu Crkve u Hrvata pod vidikom prijevoda *Zagrebačke Biblije* i Novog zavjeta Duda – Fućak široj javnosti najpoznatija, a donekle i najistraženiji dio ovog rada, prvi je put prikupljen i prikazan sav značajniji njegov doprinos na ovom području. Ovdje možemo zaključiti da je on, sudjelovanjem u prikazanim biblijskim i liturgijskim prijevodima, rastao kao prevoditelj, ali i kao organizator i promicatelja cijeloga tog biblijskog gibanja u nas. Upravo biblijskim prevodilačkim radom Duda ulazi u širi književni kulturni krug na koji će, kako smo vidjeli, ostaviti snažan dojam. Takav je prepoznat i od mnogih suradnika:

> *Osnovni obrisi predodžbe o Bonaventuri Dudi što sam ih – zahvaljujući predsjedniku Zvonimiru Mrkonjiću, koji me, zapravo, preporučio voditeljima projekta (misli se na „Zagrebačku Bibliju" op.a.) – stekao prije četrdesetak godina zapravo se do danas nisu promijenili: doživio sam ga ne samo kao službenika Crkve nego kao integrirana, cjelovita čovjeka, neobične ne samo intelektualne nego i emocionalne zrelosti, sposobna surađivati s drugima, i komunicirati s njima, čak i onda kad nisu dijelili ista uvjerenja. Svi smo u njegovoj nazočnosti, snažno osjećali da je on vrlo pobožan čovjek, ali u njemu nije bilo ništa pobožnjačko, nametljivo i isključivo: koliko je god, što je opće poznato, kao svećenik, i jednostavnom pojavom i kao propovjednik, djelovao izravno, na neke je druge, čak i udaljene od Crkve, indirektno utjecao možda još i dublje. U njegovu se primjeru, još jedanput, pokazalo da je lakše druge za ono u što vjeruješ pridobiti time što i sam vjeruješ nego najistančanijom teološkom argumentacijom, kojom je, uostalom, kad je trebalo, i te kako vladao.*[780]

U poglavlju o biblijskom pastoralu smatramo osobito vrijednim prikazivanje Dudina doprinosa biblijskoj katehezi, što je također manje poznat dio njegova rada. Ovdje još jednom ističemo njegov, neizravan, ali važan doprinos u stvaranju i izdavanju *Ilustrirane Biblije mladih*

[780] GRČIĆ, Marko: Prijatelj iz biblijskih vremena, u: *Bonaventura Duda – čovjek želja*, *Novi list*, od 8. 1. 2011., str. 14.

kao prvog susreta s Biblijom za stotine tisuća djece i mladih na području, tada komunističkih, zemalja istočne Europe.

Treće naše poglavlje bilo je, zapravo, i najkompleksnije jer je u sebi uključivalo kako Dudin publicistički, spisateljski rad, tako i njegovo homileutsko djelovanju s jedne strane te s druge pokazivanje činjenice da je putem novina, radija i televizije nastoji doprijeti do što većeg broja ljudi prilagođujući svoj diskurs široku krugu čitateljstva – slušateljstva – gledateljstva.

Iako je odnos Crkve i medija manje istraženo područje našega suvremenog pastorala, rezultat našeg istraživanja na ovu temu pokazuje da je odabir tema o kojima je Duda pisao, osobito onih povezanih s božićnim misterijem, Marijom i marijanskim svetištima, Biblijom, njegovim franjevaštvom i nadasve njegova homiletika, zasnovana prije svega na primatu Božje riječi i liturgije doprinijela veliku zanimanju raznih pisanih i elektronskih medija za njegovu osobu i njegov rad kao i, za naše prilike, velike tiraže i mnoga reizdanja njegovih knjiga. On je ovo zanimanje, osobito u formi intervjua, znao iskoristiti da bi što manje upućivao na sebe osobno, a što više na osobu i poruku Isusa Krista (riskirajući ponekad ponavljanje već rečenog). Tema koje se osobito često ponavlja jest Dudino nastojanje da ukaže na tako česte krive slike o Bogu, osobito one tradicionalne slike Boga – strašnog Suca. Duda često, osobito u svom božićnom ciklusu, govori o Bogu filantropu – Bogu za čovjeka. Time se znao približiti običnu čovjeku i poći „odozdo“ od čovjeka sama, što smo već naglasili govoreći o „teologiji odozdo“.

Osobito želimo naglasiti rezultate na osnovi četvrte i zadnje naše teze koja je željela pokazati da ovakvom svojom pastoralnom zauzetošću Bonaventura Duda postaje jedan od najznačajnijih promotora nove evangelizacije u Republici Hrvatskoj. Uz obilje materijala kojim smo potkrijepli ovu tvrdnju tijekom rada, osobito pod vidikom Dudina povezivanja koncilske misli papa Pavla VI. i Ivana Pavla II., ovdje se još jednom želimo vratiti na, u uvodu spomenutu, Godinu vjere čije pastoralne smjernice najbolje pokazuju na aktualnost i svježinu Dudina rada.

Naime, Papino apostolsko pismo *Porta fidei* popraćeno je i s *Notom s pastoralnim smjernicama za Godinu vjere*[781] koju je izdala Kongregacija za nauk vjere. Ovaj dokument donosi veći broj pastoralnih smjernica usmjerenih na četiri razine (opću Crkvu, biskupske konferencije, biskupije te župe / zajednice / udruge / pokrete). Nama su ovdje osobito zanimljive

[781] BENEDIKT XVI., KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE: *Porta fidei* / *Nota s pastoralnim smjernicama za Godinu vjere*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

smjernice na razini biskupske konferencije, u našem slučaju one Hrvatske, jer to je i razina na kojoj smo promatrali cjelokupno Dudino djelovanje. Uz nabrojene rezultate našeg istraživanja ne iznenađuje da se u većini ovih smjernica ogleda i njegovo djelovanje.

Tako dokument preporučuje ponovno objavljivanje dokumenata Drugoga vatikanskog koncila. Iako je Kršćanska sadašnjost prije nekoliko godina objavila obnovljeno izdanje ovih dokumenata, sigurno bi bilo dobro nastaviti s nizom popratnih komentara uz pojedine dokumente. Kao što smo vidjeli, Duda je jedan od njihovih prevoditelja i vrsnih poznavatelja pa bi uz eventualni nastavak objavljivanja komentara ovih dokumenata svakako trebalo konzultirati i njegov rad. Dokument dalje izrijekom preporučuje „promicati televizijske i radijske emisije, filmove i publikacije posvećeni temi vjere, njezinim načelima i sadržajima, kao i značenju Drugog vatikanskog koncila za Crkvu, dostupne široj publici".[782] Dovoljno je pogledati rezultate našeg rada i ustvrditi da je Dudin angažman na ovom polju vjerojatno najbolji primjer što činiti i gdje naći uzor da bi se ispunio i ovaj važan poticaj učiteljstva. Sljedeća smjernica govori o svecima i blaženicima kao istinskim svjedocima vjere za koje se biskupske konferencije trebaju potruditi da suvremenim sredstvima društvenog priopćavanja populariziraju one sa svojeg područja. U prvom poglavlju ovog rada, vrlo kratko, pokazali smo Dudin rad i na ovom području koji još uvijek traje te se možemo nadati njegovim novim inicijativama, osobito glede sluge Božjeg Alekse Benigara. Smjernice govore i o osjetljivosti suvremenog svijeta na odnos između vjere i umjetnosti pa se biskupskim konferencijama preporučuje da „što bolje iskoriste u katehetske svrhe mogućnost korištenja umjetničke baštine s područja povjerenog njihovoj pastoralnoj brizi".[783] Duda je i ovdje svojevrstan pionir nove evangelizacije te bi se u daljnjim nastojanjima na ovom području bez sumnje također trebalo koristiti njegovim primjerom i njegovom otvorenošću i udivljenjem za ljepotu / Ljepotu i dobrotu / Dobrotu.

Završavajući ovaj pregled možemo ustvrditi da je Duda prije svega udivljeni učenik Kristov iz škole sv. Franje koji je svoje teološko, prije svega biblijsko i ekleziološko znanje podario našoj domaćoj Crkvi i svom narodu postavši tako na mnogim područjima predvodnik i pionir njezinih pastoralnih, ponajprije evangelizatorskih nastojanja. Jednostavno, u svom radu on je koncentriran na osobu Isusa Krista koji je donosilac Istine o Bogu i čovjeku. Tako u

[782] *Isto*, str. 38.

[783] *Isto*, str. 39.

jednom intervju kaže: „Isus Krist je za mene (i za sve istinske ljude) objava Božja o čovjeku i objava Boga po čovjeku.“[784] Tako ostaje osoba u dijalogu s vječnom Ljepotom i njezinim odslikom i sadašnjosti. Lirik i prozaik ostavio nam je i snažne tekstove koji će trajati, ali je, što je jednako važno, ostavio traga na mnogim svojim suvremenicima što, na kraju, želimo pokazati i s nekoliko pjesama koje donosimo u Dodatku.

Na samu kraju možemo zaokružiti ovaj prikaz Dudina života i rada pod pastoralno-katehetskim vidikom tekstom koji dotiče mnoga područja o kojima smo u ovom doktorskom radu šire govorili. Od milosrdnih sestara sv. Križa s kojima počinje Dudino svećeničko i redovničko zvanje, Zagreba u kojem živi tolike godine, načina propovijedanja u kojem uvijek pokazuje zauzetu katehetsku notu. Tekst koji slijedi odabiremo i zato što Duda u njemu, i ne htijući, prikazuje sebe, svoj život, koji je ustinu poput upaljene svijeće na oltaru koja gori i izgara svjedočeći svojim malim svjetlom ono veliko svjetlo uskrslog Gospodina:

> *Rado služim misu – to se hrvatski lijepo kaže: rado misim (ne mislim) na Dječjoj klinici na Šalati. Gore u potkrovlju stanuju, od osnutka te klinika, negdje od 1926., časne sestre Svetoga križa s kojima sam povezan od djetinjstva (na Sušaku). Svake nedjelje se ondje skupi i lijep broj bolesnika, osobito djece. Iz te se kapelice prostire jedan od najljepših pogleda na Zagreb. Imam osjećaj da misim ponad Zagreba i – za Zagreb. Nekako kao što je veliki Teilhard de Chardin doživio, kao istraživač na tibetskoj visoravni, svoju „La messe sur le monde – Misa ponad svijeta“, kako je naslovio jedno svoje djelo. Jedne nedjelje, da priopćim bolesnicima, spontano uzeh u ruku svijeću s oltara. Upitam se, pred njima i s njima, što znači ova svijeća. Očito je s kršćanskim bogoslužjem spojena zauvijek u ono doba kada je to bio jedini izvor svjetla. Svijeća je naprosto bila svjetiljka. Ali i poslije, kada su proradili drugi načini osvjetljivanja, svijeća je ostala temeljnim znamenom kršćanstva. Uostalom u početku stvaranja, prvi stvor Božji po Bibliji bijaše svjetlost. I reče Bog: Neka bude svjetlost! U naše doba dogodila se (1989.) revolucija svijeća, bez oružja. (...) Toga sam dana našao svoj odgovor o smislu žrtve. Rekao bih, svijeći nije do izgaranja, ali joj je do svjetla, inače ne bi bila baš svijeća. I da bi*

[784] DUDA, Bonaventura: Život za evanđelje. Razgovor s Marijom Štefanijom Čandrlić, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 50.

svijetlila, ostvaruje sebe izgaranjem sama sebe. I tako zaključujem: teško žrtvi u kojoj nema ljubavi, ali teško ljubavi koja neće žrtvu.[785]

[785] DUDA, Bonaventura: Sebedarje. Razgovor s Ljiljanom Filipović, u: DUDA, Bonaventura: *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012., str. 73–74.

Prilozi

Brat Franjo govori tijelu

Posvećeno p. Bonaventuri Dudi

Strpi se, brate tijelo. Mali moj brate.
Nije to ništa. Malo te boli, pa što?
Brat vjetar već hladi ranu. Proći će to.
Nemoj da tko nas vidi. Koliki pate,

a nitko za njih i ne zna da su živi.
Strpi se, brate tijelo. Pomaži tiše.
Duša zakrpe nema. Što hoćeš više?
Hoćeš li da ti pjevam? Nek glad se divi

našoj vedrini i stasu pa i klasu
kruha onog što smo ga ubogom dali.
Sve je dobro, dok srcu ništa ne fali.

Skupi se, draga boli. Ne daj se glasu.
Noćas ćemo iz sna, brate, virit u Raj –
pred našim licem, sve sablje pognut će sjaj.

Enes Kišević[786]

[786] KIŠEVIĆ, Enes: Brat Franjo govori tijelu, u: DUDA, Bonaventura Duda – FIAMENGO, Jakša – KIŠEVIĆ, Enes, VUČKOVIĆ, Ante: *Vrata knjige vrata grada*, knjižara Morpurgo, Split, 2010., str. 268.

Biti mi daj

Oduvijek sam volio mjesečinu.
U njoj sve se stvari čine
u isto vrijeme da jesu
i kao da nisu.

I sebi sam tako izgledam:
da jesam
i kao da nisam.

I kad mislim da jesam,
skoro da želim da nisam.
Jer – jao! – ja koji jesam
više sam onaj koji nisam.

I moglo bi biti da k Bogu dođem
kao da jesam,
a on će mi reći da nisam.

A tada –
bolje bi bilo
da me nije bilo.

A kada mislim da nisam,

bude mi žao,

jer volim da jesam.

O kako je dobro: biti!

To možda i ne znam pravo,

već samo slutim

kako je dobro: Biti!

Jer – i ovo malo što jesam

dok nisam,

kako je lijepo biti.

O Ti koji jesi i nikada nisi!

O daj mi, Dobri,

biti mi daj!

Da jesam i samo jesam!

Vječno i zauvijek jesam – u Tebi!

O ti koji jesi:

Biti mi daj

Pisano na Sveti Četvrtak, dan svećeničke solidarnosti, 1963.[787]

[787] Usp. DUDA, Bonaventura: Ima li danas smisla biti svećenik? u: ČAVAR, Ivan – MIHIĆ, Mato – ŠEŠO, Ivan (priredili): *Pozdrav našem vremenu*, Bogoslovsko sjemenište, Đakovo, 1964., str. 115–116.

Bibliografija

1. Bibliografija Bonaventure Dude

1.2. Biblijska i liturgijska izdanja i prijevodi

1. Biblija: Stari i Novi zavjet, prijevod Stari zavjet (osim Petoknjižja i Psalama) na temelju rukopisa Antuna Sovića, Petoknjižje Silvije Grubišić, Psalmi Filibert Gass, Novi zavjet Ljudevit Rupčić; opći uvod, uvodi i napomene uz Novi zavjet Bonaventura Duda; kazalo imena Jerko Fućak; uvodi i napomene uz Petoknjižje, povijesne i proročke knjige Starog zavjeta Ante Kresina; uvodi i napomene uz mudrosne knjige Starog zavjeta Celestin Tomić; glavni urednici Jure Kaštelan, Bonaventura Duda; urednici Josip Tabak, Jerko Fućak. Sljedeća izdanja: Biblija 2. izdanje, Stvarnost, Zagreb, 1969.; Biblija 3. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974. Zadnje izdanje: 2008.

2. Evanđelja, život i nauk Isusa Krista, spasitelja svijeta – riječima četvorice evanđelista. Sveti tekst s grčkog izvornika preveo i hrvatsko izdanje priredio o. Bonaventura Duda, franjevac. Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1962.

3. Ilustrirana Biblija mladih, Nadbiskupski duhovni stol (odgovara Zorislav Lajoš), Zagreb, 1969. Zadnje izdanje: 23. izdanje, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010.

4. Evanđelja, s grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak. Biblijska lektura Ante Kresina. Biblijska revizija Celestin Tomić. Jezična lektura Marko Grčić i Josip Tabak (za Ivana). Ekumenski savjetnik Josip Horak, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

5. Novi zavjet, s grčkog izvornika preveli Bonaventura Duda i Jerko Fućak, Kršćanska sadašnjost, 1973., Zagreb, Novi zavjet, 2. izdanje, Zagreb, 1974. Zadnje izdanje: 22. izdanje, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010.

6. Jeruzalemska Biblija, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bible de Jérusalem“, uredili: Adalbert Rebić, Jerko Fućak, Bonaventura Duda, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., Zadnje izdanje: 7. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

7. Liturgijske knjige u koje je ušao prijevod Novog zavjeta Duda – Fućak iz Zagrebačke Biblije, sve u izdanju Kršćanske sadašnjosti: Nedjeljna čitanja B, Zagreb, 1969.; Nedjeljna

čitanja C, Zagreb, 1970.; Nedjeljna čitanja A, Zagreb, 1971.; Svagdanja čitanja I, Zagreb, 1970.; Svagdanja čitanja II–III, Zagreb, 1971.; Sveti tjedan, Zagreb, 1971.; Mise i čitanja Blažene Djevice Marije, Zagreb, 1971.; Svetačka čitanja, Zagreb, 1972.; Prigodna i zavjetna čitanja, Zagreb, 1973.; Red krštenja, Zagreb, 1970.; Red vjenčanja, Zagreb, 1970.; Red sprovoda, Zagreb, 1970.; Red potvrde, Zagreb, 1972.; Red bolesničkog pomazanja i skrbi za bolesne, Zagreb, 1973.; Red pristupa odraslih u kršćanstvo, Zagreb; 1974.; Sveta pričest i štovanje euharistijskog otajstva, Zagreb, 1974.; Red pokore, Zagreb, 1975.

Duda je od početka sudjelovao u prevodilačkoj ekipi Kršćanske sadašnjosti u prijevodu Rimskog misala, Zagreb, 1969.

Kod izdavanja Časoslova, Zagreb, 1972. Duda je sudjelovao prijevodom, uz dvadesetak čitanja, svih novih himana kojih nije bilo u Himnima Milana Pavelića.

1.3. Priručnici i katekizmi

Duda je sudjelovao u izradi sljedećih katekizama, sve u izdanju Kršćanske sadašnjosti:
Katekizam 3, Zagreb, 1973., prema: Glaubensbuch 3, Wien, 1973., zadnje 19. izdanje 1994.
Katekizam 4, Zagreb, 1973., prema: Glaubensbuch 4, Wien, 1973., zadnje 23. izdanje 1994.
Baričević Josip; Ana Gabrijela Šabić et al: *Pođimo zajedno. Katekizam 5*, Zagreb, 1982., zadnje 13. izdanje 1995.
Baričević Josip; Ana Zelić et al: *Put u slobodu. Katekizam 6*, Zagreb, 1984.
Baričević Josip; Ana Zelić, Duda Bonaventura et al: *Snagom Duha*, Zagreb, 1977., zadnje 27. izdanje 2004.; Dijelovi katekizma u kojima je on jedini autor: Kratak pregled katoličke vjere, str. 185–223; Biblijske natuknice u Leksikonu.

1.4. Knjige

(Ukoliko se radi o suautorstvu, autore donosimo u zagradi.)

1. *Joanis Stojković de Ragusio, OP (+1443.), Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, Pontificium Athenaeum Antonianum, Romae, 1958.

2. *Učiteljski nagovor sv. oca Pia XII redovnicima*, izdavač O. Andrašec, Zagreb, 1959. (ciklostilom)

3. *Biblijska antropologija, pojam i pregled najvažnijih iskopina*, izdano i umnoženo ciklostilom Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa, Zagreb, 1960.

4. *Propositio pro accomodata renovatione ordinis (Sex Ministri Provinciales OFM Jugoslaviae)*, Franjevački provincijalat, Zagreb, 1966. (ciklostilom)

5. *Iz Apokalipse*, Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, Zagreb, 1966. (ciklostilom)

6. *Riječ tijelom postala, egzegeza Lukina navještenja i Ivanova Proslova*, izdali i umnožili franjevački bogoslovi, Zagreb, 1966. (ciklostilom)

7. *Ima li naše redovništvo budućnost?*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

8. *Kako vjerovati? Komentar poslanice Hebrejima gl. 11*., Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.

9. *Iz Djela apostolskih (uvod i egzegeza Dj 1–2),* Zagreb, 1973. (ciklostilom)

10. *Moli i radi, mali zbornik radova iz duhovnog bogoslovlja*, izdali franjevački bogoslovi, Zagreb, 1974.

11. *Jesmo li sami na putu? Razgovori Dragan Kalajdžić – Bonaventura Duda*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

12. *Svijeta Razveselitelj - Hrvatski Božić*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.

13. *S papom kroz Marijin svibanj – izbor papinih marijanskih tekstova*, list „Marija“, Split, 1986.

14. *Sijač je Sin čovječji, razmišljanja nedjeljna i blagdanska I*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989.

15. *U plemenitu srcu, razmišljanja nedjeljna i blagdanska II*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

16. *Moj sveti Franjo,* Konferencija provincijala OFM, Hrvatska franjevačka sv. Ćirila i Metoda, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

17. *Isusov križni put i sedam riječi na križu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

18. *Savjest i obraćenje u Bibliji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

19. *Što je za mene Biblija?,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

20. *Vojnikov molitvenik*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1991.

21. *Nazaretska poruka Marijina Trsata*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 1991.

22. *Koncilske teme ili Misterij kršćanske egzistencije po II. vatikanskom koncilu*. Zbornik, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992. Sadrži sljedeće članke: Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru, str. 15–33; Novo lice Crkve, str. 34–35; Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme, str. 36–41; Liturgija kao događanje Crkve, str. 43–74; O Gospodinovoj nazočnosti u bogoštovnoj zajednici: trojstevni naglasci koncilskg nauka, str. 75–86; Naš doprinos misnoj žrtvi: svagdašnji naš posao i naše trpljenje, str. 87–93; Euharistija – čin Božjeg naroda: vjera Crkve kroz stoljeća, str. 94–110; Euharistija – čin Božjeg naroda: koncilski i pokoncilski nauk Crkve, str. 111–135; Koncilska vizija Crkve, str. 137–161; Crkva kao zajedništvo – koinonia, str. 162–171; Opći poziv na svetost u Crkvi, str. 173–201; Udio svih kršćana u Kristovu poslanju: svećeničkom, proročkom, kraljevskom, str. 207–242; Signa temporum – znakovi vremena u koncilskoj raspravi, str. 245–268; Zaživjeti Koncil, str. 269–278; Marijanski prijedlog nadbiskupa Franje Šepera, str. 289–291; Koncilski prijedlog nadbiskupa Šepera o laicima u Crkvi, str. 292–298; Crkva zajedništvo svih vjernika („Šeperov podnesak“ – prijevod), str. 299–311; Pontifikat velikih dijaloga između dva blagdana Preobraženja, str. 313–316; Djelo papa Paval VI., str. 317–330; Papa Paval VI. učitelj dijaloga, str. 334–362.

23. *Sjeme je Riječ Božja. Razmišljanja nedjeljna i blagdanska*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

24. (Celina Sersale, Bonaventura Duda): *p. Alessio Benigar ofm. Un'autobiografia postuma*, Edizioni Quasar, Roma, 1993.

25. *Još nam uvijek govore – Josip Turčinović, Jerko Fućak, Vjekoslav Bajsić*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.

26. *Aleksa Benigar, franjevac, misionar, kratki životopis*, Brat Franjo, Zagreb, 1995.

27. *Ljudskost Božića. Božićni razgovori s Bonaventurom Dudom*, Teovizija, Zagreb, 1995. Sadrži sljedeće intervjue: Svijet za spasom vapije – da ga ljubav ogrije. Razgovor sa Stjepanom Liceom, Brat Franjo, prosinac 1995., str. 13–20; Božić ljeta Gospodnjega 1991. Razgovor s Vojom Lukićem, razgovor sačinjen za *Nedjeljni vjesnik* 1991., neobjavljen, str. 21–36; Božić – klica Uskrsa. Razgovor s Mijom Gabrićem, *Glas Koncila*, 22. 12. 1993., str. 37–42; Božić – ili

kako se biva čovjek. Razgovor s Mijom Gabrićem, *Glas Koncila*, 22. 12. 1993., str. 43–50; Ljudskost Božića, Otvorena televizija (OTV). Razgovor s Dragom Pilselom, Božić, 1993., str. 51–68 ; Božić i – civilizacija ljubavi. Razgovor sa Stjepanom Liceom, Caritas danas, rujan 1994., str. 69–76 ; Božić – prva „Povelja ljudskih prava". Razgovor s Robertom Šreterom, Hrvatska televizija, 17. 12. 1994., str. 77–90.; Božić hrvatske duše – prepjevano evanđelje. Razgovor s Ljubomirom Šimunovićem, Slivno, Božić, 1995., str. 91–104.

28. *Razmišljanja uz evanđelja*, Teovizija, Zagreb, 1996.

29. *Krist i naši svagdani. Razgovori s Bonaventurom Dudom* (priredio Stjepan Lice), Teovizija, Zagreb, 1996. Sadrži sljedeće intervjue: Blagdan kršćanske odgovornosti za svijet. Razgovor s Darkom Pavičićem, *Večernji list*, 11. 3. 1995., str. 11–22; Razgovor o Uskrsu i uskrsovanju. Razgovor s Antunom Paveškovićem, Treći program Hrvatskog radija, ožujak 1994., str. 23–38; Krist nam je u svakom čovjeku povjerio samoga sebe. Razgovor sa Živanom Morić, *Vjesnik*, 15.–17. travnja 1995., str. 39–50; Molitva Abrahama Lincolna. Razgovor s Majdom Tafra, *Večernji list,* 9. 11. 1991., str. 53–58; Kako naučiti moliti. Razgovor s Mijom Gabrićem, *Glas Koncila*, 14. 8. 1991., str. 59–64; Sebedarje. Razgovor s Ljiljanom Filipović, Treći program Hrvatskog radija, rujan, 1991., str. 65–74; Strpljenje je sveta riječ. Razgovor s Ksenijom Erceg, *Slobodna Dalmacija*, 3. 3. 1993., str. 75–82; Pomozimo Bogu da nas stvori. Razgovor s Brankom Vojnović, *Večernji list*, 10. 4. 1994., str. 83–91; Temeljna knjiga civilizacije. Razgovor s Ivicom Mlivončićem, *Slobodna Dalmacija*, 26. 1. 1991., str. 95–102; Morali smo prevesti Bibliju. Razgovor s Tvrtkom Klarićem, *Hrvatski rukopis – tjednik kulturnog identiteta*, Zagreb, 1994., str. 103–120; Koncil je najuzbudljivije vrijeme mojega života. Razgovor s Katicom Knezović, Radio Velika Gorica, 11. 11. 1992., str. 123–138; Koncil – u primjeni – još uvijek traje. Razgovor s Ivanom Miklenićem, *Glas Koncila*, 1995., br. 48 i 49, str. 139–150; Kršćanska savjest poriče političku odgovornost. Razgovor s Anđelkom Mustapić, Nedjeljna Dalmacija, 23. 12. 1994., str. 153–164; Papa nas je učio smionosti očenaša. Razgovor s Darkom Pavičićem, *Večernji list*, 31. 12. 1994.

30. *Križni put na Mariji Bistrici*, Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke, Marija Bistrica, 1998.

31. *Ja Bogu povjerih svoj štap. Moje mirogojske šetnje,* Teovizija, Zagreb, 1998.

32. *Razmišljam o Alojziju Stepincu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

33. (Bonaventura Duda, Danijel Labaš, priredili): *Papa Ivan Pavao II. u Hrvatskoj, 2. – 4. listopada 1998*., Odbor Zagrebačke nadbiskupije za pripremu pohoda Svetoga Oca Hrvatskoj, Zagreb, 1998.

34. *Rukovet domovinskih tema*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

35. *Mudrost za čovjeka. Nedjeljna i blagdanska razmišljanja, godina B*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

36. (Slikar Želimir Ivanović; tekst Bonaventura Duda; prijevod na engleski Aleksandra Chwalowsky): *Via Crucis. S Isusom na Križnom putu*, Hrvatski katolički radio, Zagreb, 1998.

37. *U svjetlu Božje riječi. Zbornik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000. Sadrži sljedeće članke: Apostolsko „djelo“ kao bogoslužje, str. 12–22; Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve, str. 25–46; Pavao molitelj, str. 47–67; Proslov Poslanice Rimljanima (Rim 1,1–7), str. 68–80; Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7, str. 81–106; Misterij – Krist u nama, nada slave (Kol 1,26–27), str. 107–115; Kristovo svećeništvo u Poslanici Hebrejima, str. 116–126; Evanđeoski motivi stjecanja imovine, str. 127–133; Biblijske vrijednosti u našim katekizmima, str. 134–152; „Mrtav bijah, a evo živim“ (Otk 1,18); Uvodno viđenje Ivanova Otkrivenja, str. 153–164; Biblijska hermeneutika Ivana Stojkovića Dubrovčanina, str. 166–188; Biblijski teološki pristup lekcionaru Bernardina Splićanina, str. 189–200; Ivan Marija Šarić (1793.–1871.) – prevoditelj Sv. pisma, str. 201–219; Zagrebačka Biblija 1968., str. 220–224; Franjevci i hrvatski biblijski prijevodi, str. 225–230; Otkriće Biblije u duhovnosti Male Terezije, str. 232–248; Marijanski testament Male Terezije, str. 249–273; Misli mira pape Ivana Pavla II., str. 275–286; Biblijska uporišta enciklike „Otkupitelj čovijeka“, str. 287–298; U uskrsnom oslobođenju čovjeka sudjeluje sve stvorenje, str. 297–302; Bog za čovijeka, str. 303–309; Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II., str. 311–338; Marija – Crkva – svijet u misli pape Ivana Pavla II., str. 337–356; Marija i Crkva na putu vjere, str. 357–370; Prvaci skolastike: Toma i Bonaventura i njihovi problemi, str. 372–388; Nauka sv. Tome o bogočovječnosti Biblije, str. 389–392; Što je teologija po sv. Bonaventuri, str. 393–408; Teologija u proročkom poslanju Crkve, str. 410–416; Što je teologija?, str. 417–426; Za unapređivanje pokoncilske teološke mariologije, str. 427–438; Teologija „ancilla Ecclesiae – službenica Crkve“, str. 439–444; Kodeks i Koncil, str. 455–458; Učiteljska zadaća Crkve po novom Kodeksu, str. 459–467; Kratak pogled u Misterij Krista i Povijest spasenja, str. 468–483; Kult Blažene Djevice Marije u Hrvatskoj u XVI. stoljeću, str. 485–492; Prvih pedest godina Franjevačkog filozofskog i teološkog učilišta u Zagrebu (1657.–1707.), str. 493–502;

Životni put mons. dr. Stjepana Bakšića (1889.–1963.), str. 503–524; U spomen dr. fra Karlu Baliću (1900.–1977.), str. 525–528; U spomen prof. dr. Wilhelmu Keilbachu (1908.–1982.), str. 529–532; Statut Katoličkog bogoslovnog fakluteta u Zagrebu, str. 533–540; 25 godina Teološko-pastoralnog tjedan Katoličkog bogoslovnog fakluteta (1961.–1985.), str. 541–544.

38. *S Isusom u treće tisućljeće. Za Isusov dvijetisućiti rođendan*, Teovizija, Zagreb, 2000.

39. *Sveci i blagdani franjevačkog kalendara*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 2000.

40. (Bonaventura Duda; Paškal Cvekan; Leon Lovrenčić): *Otajstva svete krunice*, Teovizija, Zagreb, 2001.

41. *Mali darovi Isusovoj i našoj Majci*, Teovizija, Zagreb, 2001.

42. (Bonaventura Duda, Stella Tamhina, priredili): *Suradnici u ostvarivanju Kraljevstva Kristova – Ivan Merz i Marica Stanković*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003.

43. *Osobnost sluge Božjega o. Alekse Benigara, franjevca (1983.–1988.). Zbornik*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004.

44. *Križni put Gospodina našega Isusa Krista: na spomen maceljskih žrtava i žrtava hrvatskog križnog puta*, Župa sv. Jurja – Đurmanec, Udruga Macelj 1945., Zagreb, 2008.

45. *Pabirci iz kršćanske duhovnosti*, Teovizija, Zagreb, 2008.

46. *Razmišljanja pred križem Isusovim*, Teovizija, Zagreb, 2009.

47. (Bonaventura Duda, Jakša Fiamengo, Enes Kišević, Ante Vučković): *Vrata knjige vrata grada*, Knjižara Morpurgo, Split, 2010.

48. *Pater Augustin Gemelli: franjevac na riječi i djelu*, Teovizija, Zagreb, 2010.

49. *Razmišljanja (povodom 60. godina svećenstva)*, Teovizija, Zagreb, 2010.

50. *Sveti Antun Padovanski*, Naklada sv. Antuna, Zagreb, 2011.

51. *O, dođi, Stvorče, Duše Svet*, Teovizija, Zagreb, 2011. (priredio)

52. *Duše Svet, Životvorni*, Teovizija, Zagreb, 2012.

53. *Razgovori i razmišljanja*, Teovizija, Zagreb, 2012. Sadrži sljedeće intervjue: Život posvećen riječi. Razgovor s Matom Marasom, *Vijenac*, 5. 6. 2007., str. 9–25; Tajna privlačnost Pjesme stvorova sv. oca Franje. Razgovor s Mirjanom Grce, *Novi list*, 11. 9. 2009., str. 26–34;

Narod je u Mariji uvijek gledao svoju zaštitnicu. Razgovor s Nedjeljkom Pintarićem, *Glas Koncila*, 15. 8. 2002., str. 35–48; Život za Evanđenje. Razgovor s Marijom-Štefanijom Čandrlić, *U tebi Oče*, listopad, 2001., str. 49–56; Bonaventura Duda – bibličar i lirik. Razgovor s Blaženkom Jančić, *Močile*, prosinac 2002., str. 57–71; Svi trebaju pravi biblijski tekst. Razgovor s Marijom Jakovljević, *Kana*, studeni 2008., str. 72–80; Međugorje – prava škola pokore. Razgovor s Krešom Šegom, *Međugorje*, lipanj 2008., str. 81–93; Sveti Antun – učenost i svetost. Razgovor s Nikolom Mikom Oršolićem, *Veritas*, lipanj 1995., str. 94–105; Malen a velik – ima li smisla biti svećenik danas? Razgovor s Josipom Blaževićem, *Veritas*, lipanj 2009., str. 106–113; Trsat je moj drugi dom. Razgovor s Mirjanom Grce, *Novi list*, 14. 8. 2007., str. 114–122; Pred životnom odlukom, Stoljetnica života i rada Milosrdih sestara sv. Križa, str. 123–139; Danila Barac, sestra sv. Križa, *Effata*, str. 140–147; Tko je bio franjevac o. Leonard Novaković, *Moj sveti Franjo*, str. 148–156; Moje zavičajno mjesto Kras na otoku Krku, *Kvarnerski vez*, str. 157–160; U zagrljaju Franje Asiškog. Razgovor s Antom Tomićem, *Svjetlo riječi*, svibanj 2008., str. 161–175; Razgovor o Božiću – stiže Mlado Sunce. Razgovor sa Sonjom Tomić, *Rhema*, prosinac 2008., str. 176–184; I nevjernicima su otvorena vrata raja. Razgovor s Darkom Pavičićem, *Večernji list*, 11. 3. 2009., str. 185–193.

1.5. Znanstveni članci

1. *Dogmatski osnov i značenje Marijine uloge u ekonomiji spasenja*, Zagreb, 1952. Licencijatska radnja na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (rukopis)

2. Naš doprinos misnoj žrtvi – svagdašnji naš posao i trpljenje, u: *Molite braćo – liturgijski list za vjernike* (1962), br. 3., str. 3–8.

3. Biblija i liturgija, u: *Zajednička žrtva, zbornik liturgijskih tečaja I*, Zagreb, 1962., str. 82–101.

4. Biblija i liturgija u propovijedanju, Božja riječ u zajednici, u: *Zbornik liturgijskih tečaja II*, Zagreb, 1963., str. 121–164.

5. Crkva i svijet na XXI. ekumenskom saboru, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 1., str. 1–12.

6. Apostolsko djelo kao bogoslužje, prilog teologiji apostolata prema sv. Pavlu, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 1., str. 81–91.

7. Imprekativni psalmi, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 2., str. 84–88.

8. Kako se navode knjige Svetog pisma, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 2., str. 131–132.

9. Križ i misa, u: *Zajednička žrtva, zbornik liturgijskih tečaja I*, Makarska, 1963., str. 36–40.

10. Dijalog Crkve i svijeta, uz encikliku pape Pavla VI. „Eccelesia suam – Crkvu svoju“, u: *Bogoslovska smotra* 35(1965.), br. 1., str. 4–5.

11. „Veliča“ – Hvalospjev Djevice Bogorodice (egzegetske bilješke uz Lk 1,46–55), u: *Bogoslovska smotra* 35(1966.), br. 1., str. 26–33.

12. Mariološki internacionalni kongres u S. Domingu, u: *Bogoslovska smotra* 36 (1966.), br. 1., str. 106–114.

13. Biblijski temelji katehizacije (predavanje na liturgijsko-pastoralnom tečaju, Zagreb, veljača 1965.) u: *Vjesnik Đakovačke biskupije*, 19(1966.), str. 29–32, 51–54, 70–73, 109–111, poseban otisak

14. „Blagoslovljen“ – hvalospjev Zaharijin Bogu, Savezniku, Otkupitelju, egzegetske bilješke uz Lk 1,68–79, u: *Bogoslovska smotra* 36(1966.), br. 3–4., str. 574–584.

15. „Theologia ancilla Ecclesiae“ – Teologija službenica Crkve, uz „Prvi internacionalni Kongres o teologiji II. vatikanskog koncila“, u: *Bogoslovska smotra* 36(1966.), br. 3–4., str. 661–678.

16. Ecce Mater tua“ (Jo. 19,26–27) in documentis Romanorum Potificium, *Maria in Sacra Scriptura*, Romae, 1967., str. 235–289.

17. De aspectibus trinitariis praesentiae Domini in comunitate cultus. *Acta Congresus internationalis de theologia Conciliii Vaticani*, Romae, 1968., str. 283–294.

18. Sinoptičko pitanje, prva tri evanđelja, u: *Biblijski niz IV*, Zagreb, 1968., str. 10–15

19. Metanoja o Metanoji (Prilog obogaćenju penitencijalne evangelizacije), u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 1., str. 7–21.

20. Nauka sv. Tome o bogočovječnosti Biblije, u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 2–3., str. 230–233.

21. „Napisane“ Isusove izreke, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 4., str. 409–418.

22. Kristovo svećeništvo prema Poslanici Hebrejima, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 1., str. 44–53.

23. Pavao molitelj, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 1., str. 37–52.

24. Otkriće Biblije u duhovnosti male Terezije, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 4., str. 384–397.

25. Statut Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, inaugurarni govor prodekana na početku ak. god. 1973/74., u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 3., str. 499–504.

26. Evanđeoski motivi stjecanja imovine, u: *U službi života* (Zbornik radova), Zagreb, 1973., str. 28–34.

27. Franciscales et versiones biblicae saec. XX in Croatia, *La Sacra Scrittura e i francescani*, Roma – Jeruzalem, 1973., str. 275–278.

28. J'ai été mort et me voici vivant, Ap.1,9–11a. 12–13. 17–19. 2e dimanche de Paques. *Assembées du Seigneur* (1973.), br. 23., str. 23–45.

29. Prvaci skolastike, Toma i Bonavenura i njihovi problemi, u: *Bogoslovska smotra* 44 (1974.), br. 1., str. 152–166.

30. Marija i božansko promaknuće čovjekovo, u: *Bogoslovska smotra* 44(1974.), br. 2–3., str. 219–231.

31. Djelo blagovjesništva u prvo doba Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 1., str. 203–219.

32. Biblijske vrijednosti u našim novim katekizmima, u: *Zbornik IV. Katehetske ljetne škole. Odgoj djece u vjeri*, Zagreb, 1975., str.166–185.

33. Grijeh, opravdanje i sloboda po sv. Pavlu, u: *Bogoslovska smotra* 46(1976.), br. 1–2., str. 55–58.

34. Savjest u Bibliji, u: *Bogoslovska smotra* 47(1977.), br. 2–3., str. 151–179.

35. Proštenište Marija Bistrica, pokušaj teoloških prosudbi, u: *Bogorodica u hrvatskom narodu, Teološki radovi 10–11*, 1978., str. 245–254.

36. Svetost – poziv svih kršćana, u: *Bogoslovska smotra* 48(1978.), br. 3–4., str. 188–206.

37. Ženidba i djevičanstvo u 1. Kor 7, u: *Bogoslovska smotra* 49(1979.), br. 1–2., str. 19–40.

38. Teologija u proročkom poslanju Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 49(1979.), br. 4., str. 393–400.

39. Životni put mons. dr. Stjepana Bakšića, u: *Bogoslovska smotra* 49(1979.), br. 4., str. 435–452.

40. Papa Pavao VI – učitelj dijaloga. Pogovor uz encikliku pape Pavla VI, Ecclesiam suam – Crkvu svoju, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., str. 71–105.

41. Kratak pogled u Misterij Krista i povijest spasenja, u: *Bogoslovska smotra* 50(1980.), br. 1., str. 10–22.

42. Misterij – Krist u nama, nada slave (Kol 26,27), u: *Bogoslovska smotra* 50(1980.), br. 1., str. 23–29.

43. „Glasan znamen za nas, tihe filozofe“, teološki oslusi Tina Ujevića, u: *Croatica – prinosi za proučavanje hrvatske književnosti*, Zagreb, 1980./81., str. 25–40.

44. Ivan Matijaš Škarić prevoditelj Svetog pisma, u: *Zbornik Postira* – spomenica u povodu 400. obljetnice osnutka župe Postire, 1981., str. 205–218.

45. Marija – Crkva – svijet u misli pape Ivana Pavla II, *Advocata Croatiae, Teološki radovi XII*, Kršćanska sadašnjost, 1981., str. 296–311.

46. Euharistija – čin Božjeg naroda, u: *Bogoslovska smotra* 51(1981.), br. 1., str. 18–30.

47. Euharistija – čin Božjeg naroda, u: *Bogoslovska smotra* 51(1981.), br. 2., str. 167–183.

48. Čovjekova prava u naučavanju pape Ivana Pavla II, u: *Obnovljeni život* 38(1983.), br. 3–4., str. 199–224.

49. Učiteljska zadaća Crkve po novom kodeksu, Euharistija – čin Božjeg naroda, u: *Bogoslovska smotra* 54(1984.), br. 1., str. 1–7.

50. Priopćenje o radu VII. međufakultetskog ekumenskog simpozija u Stični, u: *Bogoslovska smotra* 56(1987.), br. 1–2., str. 81–86.

51. Udio svih kršćana u trostrukoj Kristovoj zadaći – svećeničkoj, proročkoj, kraljevskoj, u: *Bogoslovska smotra* 57(1988.), br. 3–4., str. 179–202.

52. Marija i Crkva na putu vjere, u: *Obnovljeni život* 43(1988.), br. 2., str. 103–114.

53. Crkva kao zajedništvo – koinonia, u: *Bogoslovska smotra* 58(1989.), br. 4., str. 143–148.

54. Liturgija kao događanje Crkve, u: *Logos kai Mysterion*, Makarska, 1989., str. 51–70.

55. Spomenica Homo imago et amicus Dei u čast Ivana Goluba, u: *Svesci* 26(1992.), br. 1., str. 72–74.

56. U vječnom će spomenu biti pravednik, u: *Obnovljeni život* 50(1995.), br. 3–4., str. 413–416.

57. Misli mira pape Ivana Pavla II, u: *Crkva u svijetu* 30(1995.), br. 4., str. 396–407.

58. Biografija i znanstveni curriculum dr. Marijana Jerka Fućaka, u: *Bogoslovska smotra* 64(1995.), br. 1., str. 5–10.

59. Biblijski i teološki pristup lekcionaru Bernardina Splićanina, u: *Vjesnik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 5(1996.), br. 1–3., str. 7–16.

60. Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (I), u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br. 2., str. 165–183.

61. Prihvat II. vatikanskog koncila u Hrvatskoj (II), u: *Crkva u svijetu* 31(1996.), br.3., str. 251–274.

62. Nadbiskup Stepinac pobornik božanski čovjekovih prava, u: *Bogoslovska smotra* 66(1997.), br. 4., str. 705–712.

63. Biblija Stvarnosti ili Zagrebačka Biblija – kako je do nje došlo i kako je primljena, u: Marjan Vugdelija (ur.), *Biblija – knjiga mediterana par excellence*, Književni krug, Split, 2010., str. 423–455.

1.6. Publicistika i homileutika

1. Život Kristov! Pismo Gospodinu koji živi u svijetu ali ne za svijet, u: *Corona* (1946.), br. 13–14., str. 88–90.

2. O Beata – solitudo! Pismo prijatelju koji je u svijetu, ali nije od svijeta, u: *Corona* (1946.), br. 13–14., str. 94–96.

3. Loquere, Domine, uspomena na ređenje, 15. VII 1945., u: *Corona* (1946.), br. 15., str. 72–73.

4. Spiritus tuus bonus, uspomena na ređenje 30. VI 1945., u: *Corona* (1947.), br. 15., str. 72–73.

5. Problemi prvih apologija, u: *Corona* (1947.), br. 15., str. 41–55.

6. Sveopća zaštitnica misija, u: *Corona* (1949.), br. 16–17., str. 5–8.

7. Molitva u svetoj božićnoj noći, u: *Corona* (1949.), br. 16–17., str. 44.

8. Preneseni u Kraljevstvo ljubavi, u: *Corona* (1949.), br. 16–17., str. 59–61.

9. Pred novom slikom profesora Vladimira Kirigina, u: *Corona* (1949.), br. 16–17., str. 64–66.

10. Žrtva svoga svećeništva, u: *Corona* (1949.), br. 16–17., str. 94–110.

11. Moralne pouke XIX. pjevanja Danteova Pakla, u: *Corona* (1949.), br. 16–17., str. 49–110.

12. Majka Vječnog svećenika – Majka svih svećenika, u: *Corona* (1950.), br. 18., str. 67–81.

13. Razmatranja za obnovu zavjeta (16. travnja), u: *Obavijesti* (1953.), br. 3., str. 35–38.

14. Božić i duhovna obnova u Lomnici, u: *Obavijesti* (1954.), br. 1., str. 11–12.

15. Pismo iz Rima, u: *Obavijesti* (1955.), br. 2,. str. 24.

16. Sveti otac papa članovima trećeg reda (preveo i priredio), u: *Obavijesti* (1956.), br. 8., str. 80–84.

17. Rubrike Svetog tjedna pojednostavljenje, u: *Obavijesti* (1957.), br. 2., str. 7–8.

18. Mome profesoru ocu Sabinu (Štefanu) u spomen, u: *Obavijesti* (1957.), br. 6., str. 46–48.

19. Sastanak odgojitelja naše provincije, u: *Obavijesti* (1957.), br. 7., str. 55–56.

20. Još jedna uspomena na oca Apolinara (Braničkovića), u: *Obavijesti* (1957.), br. 8., str. 66–68.

21. Smisao Lurda (uz knjigu René Laurentina), u: *Obavijesti* (1958.), br. 6., str. 55–56.

22. Sedamdesetnica, radnici u vinogradu, u: *Heac loquere I, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1958.

23. Sveti Franjo i „gospodin papa“ Inocent III – Ivan XXIII, u: *Obavijesti* (1959.), br. 4., str. 21–22.

24. Proslava 750. godišnjice Franjevačkog reda u bazilici sv. Ivana Lateranskog (priredio), u: *Obavijesti* (1959.), br. 6., str. 53–63.

25. Velikom franjevcu P. Gemeliju u spomen, u: *Obavijesti* (1959.), br. 9., str. 87–90.

26. Fiziopatologija raspeća, u: *Obavijesti* (1959.), br. 11., str. 113–115.

27. Blagdan Presvetog Trojstva. Presveto Trojstvo, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 23–25.

28. Tijelovo, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 38–40.

29. IV. nedjelja po Duhovima. Mala homilija, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 96–100.

30. Sveti Petar, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1958., str. 110–114.

31. VI. nedjelja po Duhovima. Dobri Isus, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 137–140.

32. IX. nedjelja po Duhovima. Tko misli da stoji, neka pazi da ne padne, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 173–175.

33. XI. nedjelja po Duhovima. Značenje vanjskih znakova u našoj vjeri, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 200–202.

34. XI. nedjelja po Duhovima. Kršćanska služba pet osjetila, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 203–206.

35. Uznesenje blažene Djevice Marije. Pobjednički Marijin blagdan, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 222–224.

36. Uznesenje blažene Djevice Marije. Nova dogma, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 224–226.

37. XII. nedjelja po Duhovima. Svećenik u svijetu, u: *Heac loquere IV, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 1–4.

38. XV. nedjelja po Duhovima. Besmrtnost ljudske duše, u: *Heac loquere IV, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 28–31.

39. Blagdan Krista Kralja, Krist prerušeni Kralj, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 166–169.

40. Blagdan sviju svetih. Blaženstva, u: *Heac loquere III, Propovijedi za nedjelje i blagdane* (priredio Ivan Horvat), Zagreb, 1959., str. 178–181.

41. Pučke misije i misionari (Uz misije u gradu Zagrebu), u: *Obavijesti* (1960.), br. 5., str. 45–51.

42. Prvih 50 godina teološkog i filozofskog učilišta u starom zagrebačkom franjevačkom samostanu (1657–1707), u: *Obavijesti* (1960.), br. 11., str. 110–119.

43. Sveti Josip i papa Ivan XIII, u: *Obavijesti* (1961.), br. 4., str. 43–44.

44. Dies Kolbiana u zagrebačkoj katedrali, u: *Obavijesti*, (1961.), br. 4., str. 44-46.

45. Potpuni oprost za svagdašnji naš rad, u: *Obavijesti*, (1961.), br. 10., str. 115-116.

46. U znaku XX. Općeg crkvenog sabora, u: *Obavijesti* (1962.), br. 1., str. 4–8.

47. „Častan otac slava je sinovljeva“ (Sirah 3,11). Prigodom tridesetogodišnjice smrti oca Vendelina Vošnjaka, u: *Obavijesti* (1962.), br. 3., str. 31–34.

48. Pokojni dr. Stjepan Bakšić, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 2., str. 144–148.

49. 12 ih je bilo na prve Duhove, 2 500 ih se sastalo na današnjem Koncilu, u: *Glas Koncila*, (1963.) br. 1., str. 2. (anonimno)

50. Novo lice Crkve Isusove, u: *Glas Koncila* (1963.), br. 1., str. 2–3. (anonimno)

51. Veliki prijatelj male djece, u: *Glas Koncila* (1963.), br. 6–7., str. 10.

52. Biblija i katehizacija, u: *Katehist* 1(1963.), br. 2., str. 4–6.

53. Budite poduzetni, u: *Katehist* 1(1963.), br. 2., str. 22.

54. Presveta Bogorodica i apostolat, u: *Marija* 1(1963.), br. 2., str. 46–47; 2, 76–77.

55. Na smrti ćete tražiti sliku Marijinu, u: *Marija* 1(1963.), br. 4., str. 104.

56. O, željo staričina!, u: *Marija*, 1(1963.), br. 4., str. 105.

57. Dok se sve ruši ona uz nas stoji, u: *Marija* 1(1963.), br. 5., str. 158.

58. Kratka povijest procesa sluge Božjeg oca Vendelina Vošnjaka Oca provincije, u: *Obavijesti* (1963.), br. 2., str. 13–21.

59. Posmrtno slovo nad odrom oca Petra Gabrića, u: *Obavijesti* (1963.), br. 3., str. 44–45.

60. Krunidbeno marijansko slavlje u Bjelovaru, u: *Obavijesti* (1963.), br. 4., str. 55–57.

61. Naricaljka nad smrću oca Vendelina, u: *Obavijesti* (1963.), br. 4., str. 59–61.

62. 50. sjednica u informativnom procesu sluge Božjeg oca Vendelina, u: *Obavijesti* (1963.), br. 6., str. 84–87.

63. Njegova svetost papa Pavao VI, u: *Spomen-spis u povodu izbora kardinala Montinija za papu*, Zagreb, 1963.

64. Pokojni maestro Albe Vidaković, u: *Bogoslovska smotra* 34(1964.), br. 2., str. 313–315. (nekrolog)

65. Ima li danas smisla biti svećenik? Nikad smislenije nego danas! Nikad ljepše nego danas! u: *Pozdrav našem vremenu*, Đakovo, 1964., str. 87–116.

66. Deus Caritas est – Bog je ljubav. Geslo novog biskupa zagrebačkog, u: *Glas Koncila* 3(1964.), br. 9., str. 2. (anonimno)

67. Slušalo ga je i razumjelo cijelo čovječanstvo, u: *Glas Koncila* 3(1964.), br. 6–7., str. 10.

68. Odjeci enciklike Ecclesiam suam u svjetskoj štampi, u: *Glas Koncila* 3(1964.), br. 17., str. 3,10. (anonimno)

69. Potpisivanje i objavljivanje enciklike, u: *Glas Koncila* 3(1964.), br. 17., str. 3 (anonimno)

70. „Zar nam nije gorjelo srce...?“ u: *Glas Koncila* 3(1964.), br. 17., str. 3.

71. Evanđeljem ishranjene djevice: Marija, u: *Katehist* 2(1964.), br. 1., str. 20–22.

72. Evanđeljem ishranjene djevice: Cecilija, u: *Katehist* 2(1964.), br. 3–4., str. 13–18.

73. Blizina Marijina, u: *Marija* 2(1964.), br. 1., str. 22–23.

74. Posmrtni pozdrav (Petru Gabriću), u: *Mp. o dr Petar Grabić (in memoriam)*, Split, 1964., str. 92–94.

75. Reforma Kongregacije Svetog oficija, u: *Glas Koncila* 4(1965.), br. 24–25., str. 9. (anonimno)

76. Pod Marijinim okriljem završilo Treće zasjedanje Drugog vatikanskog sabora., u: *Marija* 3(1965.), br. 4., str. 1, 2.

77. Marija – nada i ufanje cijelog roda ljudskoga. (Odlomci zaključnog govora pape Pavla VI. na II. vatikanskom koncilu), u: *Marija*, 3(1965.), str. 4–6.

78. Govor oca Bonaventure Dude prigodom zadušnice u Zagrebu (ocu Romuldu Radeliću), u: *Obavijesti* (1965.), br. 2., str. 27–30.

79. Koncilska izjava o kršćanskom odgoju, kamen temeljac obnove katehizacije, u: *Katehist* 4(1966.), br. 1., str. 3–8.

80. Njegov najuzbudljiviji susret, u: *Mali Koncil* (1966.), br. 2., str. 7.

81. Posjet mp. o. Generalnog prokuratora Reda našoj provinciji, u: *Obavijesti* (1966.), br. 7., str. 77–83.

82. Gradovi našega spasenja, u: *Glas Koncila* 5(1966.), br. 25., str. 12–14.

83. Gradovi našega spasenja, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 2., str. 8–10;

84. Gradovi našega spasenja, u: u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 6., str. 13;

85. Gradovi našega spasenja, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 7., str. 13–14.

86. Dnevnik provincijalnog kapitula od 18.–26. VII 1966, u: *Obavijesti* (1966.), br. 7., str. 61–72.

87. Suvremeni skotista i mariolog otac Karlo Balić hrvatski franjevac, u: *Obavijesti* (1966.), br. 9., str. 112–115.

88. Magistralne novosti o Konstituciji o Božanskoj Objavi, u: *Upoznajmo Bibliju* (1966.), br. 1., str. 1–9.

89. Događaji prema predaji očevidaca, u: *Upoznajmo Bibliju* (1966.), br. 2., str. 22–24.

90. Katehetska poruka božićne liturgije – Krist slika Božja, u: *Upoznajmo Bibliju* (1966.), br. 3., str. 56–59.

91. Božić hrvatske duše – prepjevano evanđelje, u: *Upoznajmo Bibliju* (1966.), br. 3., str. 65–70.

92. Krist i čovjek u dokumentima Drugog vatikanskog sabora, u: *Kairos* 2(1967.–1968.), br. 2., str. 31–35.

93. Teološki tečaj za svećenike u Zagrebu. Katolički svećenici iz cijele Jugoslavije proučavaju koncilske smjernice za obnovu Crkve, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 5., str. 8.

94. Hoćemo li uskoro imati Bibliju u novom hrvatskom prijevodu? Razgovarali smo sa drom Bonaventurom Dudom, docentom Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 6., str. 8.

95. Enciklika „O razvitku naroda“ pred Okruglim stolom Glasa Koncila, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 9., str. 1; 3; 5.

96. Pismo s hodočašća. Prvu noć i prvi dan na „Liburniji“, u: *Glas Koncila* 6(1967.). br. 9., str. 8–9; 16.

97. Štovanje Marije kod prvih kršćana, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 17., str. 4.

98. Blagdan našeg bogosinstva, u: *Glas Koncila* 6(1967.), br. 25., str. 1.

99. Sveti otac Franjo – biblijski čovjek, u: *Prilog Obavijestima*, 1967., kolovoz, str. 6–10.

100. Biblijsko-teološke bilješke uz stari misni kanon, u: *Prilog Obavijestima*, 1967., kolovoz, str. 11–15.

101. Što hoće „Upoznajmo Bibliju“, u: *Upoznajmo Bibliju* (1967.), br. 2., str. 37.

102. Egzegetske bilješke uz Uskrsna Evanđelja, u: *Upoznajmo Bibliju* (1967.), br. 3., str. 72–75.

103. Nacrt teologije I. dijela Djela apostolskih, u: *Upoznajmo Bibliju* (1967.), br. 3., str. 76–85.

104. Duhovni blagdan Crkve – blagdan naš – blagdan svega svijeta, u: *Upoznajmo Bibliju* (1967.), br. 4., str. 101–104.

105. Povodom novog izdanja Biblije, u: *Bogoslovska smotra* 38(1968.), br. 1., str. 13.

106. Biblija u „Historiji čovječanstva“. Povodom hrvatskog izdanja Biblije, u: *Glas Koncila* 7(1968.), br. 19., str. 3–4.

107. Biblija u „Historiji čovječanstva“. Povodom hrvatskog izdanja Biblije, u: *Glas Koncila* 7(1968.), br. 20., str. 3–4.

108. Biblija u „Historiji čovječanstva“. Povodom hrvatskog izdanja Biblije, u: *Glas Koncila* 7(1968.), br. 21., str. 3–4.

109. Matošev doživljaj Božića, u: *Glas Koncila* 7(1968.), br. 25–26., str. 19.

110. Propovijed sv. Bonaventure o predragocjenoj Krvi Isusovoj, u: *Prilog Obavijestima* (1968.), br. 1., str. 15–20.

111. Naša ognjena Biblija, u: *Mali Koncil* 3(1968.), br. 12., str. 5–6.

112. Biblija – knjiga Božjeg naroda, u: *Upoznajmo Bibliju* 3(1968.), br. 8., str. 147–155.

113. Psalmi u časoslovu. Priredio, u: *Upoznajmo Bibliju* 3(1968.), br. 9–10., str. 168–193.

114. Poruka prve nedjelje došašća, u: *Upoznajmo Bibliju* 3(1968.), br. 9–10., str. 198–201.

115. Opći uvod u Bibliju, u: *Biblija*, Stvarnost, Zagreb, 1968., str. 233–240.

116. Uvodi i napomene uz knjigu Novog zavjeta, u: *Biblija*, Stvarnost, Zagreb, 1968., str. 295–336.

117. Pok. dr. Janko Oberški. (Nadgrobni govor), u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 2–3., str. 291–293.

118. Pashalni misterij, dramsko doživljavanje Velikog tjedna, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 7., str. 3.

119. Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi? Okrugli stol Glasa Koncila. Odgovaraju naši teolozi, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 9., str. 1, 3–4.

120. Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi? Okrugli stol Glasa Koncila. Odgovaraju naši teolozi, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 10., str. 3–4.

121. Ima li kod Hrvata nove teologije? Što je ona i kamo vodi? Okrugli stol Glasa Koncila. Odgovaraju naši teolozi, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 11., str. 4.

122. „Znakovita misa“, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 23., str. 11.

123. Još na temu: kalež-čaša. Uvozni razlozi protiv hrvatske tradicije, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 12., str. 18.

124. Blagdan majke Milosti od časne Nazaretske kućice. Obnova posvete i službeni početak hodočasničke godine, u: *Marijin Trsat* 3(1969.)., 2., str. 1–2.

125. Svestrano premisliti svoje redovništvo, u: *Effatha* (1970.), br. 7–8., str. 10–13.

126. Blagdan našeg bogosinovstva. Meditacija, u: *Effatha* (1970.), br. 7–8., str. 23.

127. Sv. Terezija Avilska o ravnopravnosti žena, u: *Effatha* (1971.), br. 9–10., str. 15. (anonimno)

128. Od lomače do oltara. Razgovarali smo s drom Bonaventurom Dudom, profesorom, na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, o hrvatskom blaženiku Nikoli Taveliću i nekojim pitanjima oko skorog njegovog proglašenja svetim, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 9., str. 10.

129. Stopama Hrvata po Isusovoj domovini, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 11., str. 10.

130. Stopama Hrvata po Isusovoj domovini, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 12., str. 10–11.

131. Što znamo o životu svetoga Nikole Tavelića? Mučeni mačem i ognjem, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 13., str. 11–12.

132. Prve žene proglašene naučiteljicama Crkve, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 21., str. 9.

133. „Sablažnjivo“ o Mariji, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 23., str. 19.

134. Razbuditi u sebi pozornost i poučljivost riječi Božjoj. Priredio, u: *Katehist* 8(1970.), br. 1., str. 10–13.

135. Nekoliko misli o sv. Tereziji Velikoj. (U povodu njezina doktorata), u: *Katehist* 8(1970.), br. 3., str. 43–44.

136. Zlatno misništvo pape našeg Pavla. Pabirci po knjizi Jeana Guittona: Dialoghicon Paolo VI., u: *Obavijesti* (1970.), br. 3., str. 86–89.

137. Prisjećaji na naše duhovne vježbe u Samoboru, u: *Obavijesti* (1970.), br. 6., str. 164–166.

138. Oko problema biblijske teologije, u: *Upoznajmo Bibliju* 5(1970.), br. 16–17., str. 33–37.

139. Obiteljska Biblija A. G. Matoša. Zabilježio, u: *Upoznajmo Bibliju* 5(1970.), br. 18., str. 42.

140. Internacionalni teološki simpoziji o Isusovu uskrsnuću. Priopćio, u: *Upoznajmo Bibliju* 5(1970.), br. 18., str. 43–50, 58.

141. Kratak pregled Ivanova evanđelja, u: *Upoznajmo Bibliju* 5(1970.), br. 18., str. 55–58.

142. Razmišljanje o. Bonaventure Dude prije mise zadušnice 4. ožujka 1971. u crkvi Gospe Lurdske, u: *Dobri otac Antić* 1(1971.), br. 2., str. 3–5.

143. Sestra Danila, u: *Effatha* (1971.), br. 9–10., str. 19–21.

144. Još malo o psalmima, u: *Effatha* (1971.), str. 11, 12–13.

145. Majka Božja Zagrebačka, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 1., str. 16.

146. Što je svetost Crkve?, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 1., str. 19.

147. Milosrdna Majka Božja Ivanićka, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 13., str. 16.

148. Majka Božja Postojana, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 2., str. 14.

149. Ures Hrvatske Marija Bistrica, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 3., str. 16.

150. Zar više ne treba svećenika?, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 4., str. 19.

151. „Početak boljega svijeta". Majka Božja Jeruzalemska na Trškom Vrhu kod Krapine, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 5., str. 16.

152. Kraljica Jadrana Trsatska Majka milosti, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 7., str. 16.

153. Gospa Olovska „Bolne duše likarija", u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 8., str. 16.

154. Zdravo, Djevice Bogorodice – pjesme ovogodišnjih Marijanskih slavlja, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 8., str. 16.

155. Sveta Marija Biskupijska. Tvorčeva pomagačica u skrbi oko rada našega, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 10., str. 16.

156. Gospa Sinjska: „Radost u žalosti – jakost u slabosti", u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 14., str. 16.

157. Duh stvara i neprilike u Crkvi. Jedno zapaženo zanimljivo predavanje, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 15., str. 7, 9.

158. Gospodarica Slavonije i Srijema Gospa Voćinska, Aljmaška, Tekijska, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 15., str. 16.

159. Porečka Bogorodica, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 16., str. 11.

160. Gospa Remetska – Odvjetnica Hrvatske, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 18., str. 16.

161. „Duša naša zagorski je kraj". Razmišljanja uz Krapinski festival „Kajkavske popevke", u: *Glas Koncila* 101(1971.), br. 20., str. 13.

162. „Evo već znaka: naći ćete novorođenče". Božićno razmišljanje, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 25., str. 3.

163. Frankopansko zavjetište Majke Božje na Trsatu, u: *Mali Koncil* 6(1971.), br. 5., str. 26.

164. Moj dug ocu Leonardu Novakoviću, u: *Obavijesti* (1971.), br. 9., str. 221–224.

165. Zagrebačka Biblija 1968. Diskusija s magnetofonske vrpce, u: *Spectrum* 2(1968.), br. 2., str. 110–119; također u: RAZNI AUTORI: *Mi Crkva i drugo. Sabrani radovi Bogoslovske tribine*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971., str. 349–370.

166. Tavelićeva svjedočka služba u Palestini, u: *Nikola Tavelić. Prvi hrvatski svetac.* Monografija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971., str. 62–66.

167. „Tko zna što je Bog sačuvao da otkrije našoj generaciji?!“, u: *Effatha* (1972.), br. 15., str. 7–10.

168. Psalterium meum gaudium meum, u: *Effatha* (1972.), br. 15., str. 10–11.

169. „Čula sam za Bibliju“, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 3., str. 19. (anonimno).

170. Žena, nepravda koju Bog ne prihvaća, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 4., str. 19.

171. I tako je počelo…, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 2–3.

172. Je li proroštvo pape Ivana bilo za naše vrijeme?, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 4–5.

173. Hektorovićev dom – „Luka Božje ljubavi“. O 400. obljetnici smrti Petra Hektorovića, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 25., str. 9.

174. Suuskrsli s Kristom, u: *Marijin Trsat*, 6 (1972.) 1(26), 11 sa sl.

175. Sveti Križ, u: *Nadanja* (1972.), br. 2., str. 4.

176. Prigodom zlatnog jubileja o. Dionizija Andrašeca – Dyonisiana, u: *Obavijesti* (1972.), br. 4., str. 108–111.

177. Razmišljanja povodom dana zvanja, u: *Obavijesti* (1972.), br. 4., str. 116–125.

178. Novi vidovi našeg zajedništva, u: *Prilog Obavijestima* (1972.), br. 5., str. 17–25.

179. Zlatna misa oca Nikole (Skupnjaka), u: *Obavijesti* (1972.), br. 6., str. 200–202.

180. Oproštajni govor oca Bonaventure od oca Zorislava Lajoša, u: *Obavijesti* (1972.), br. 8., str. 249–252.

181. Dan zvanja – dan crkvenih službi, u: *Svjedočenje* br. 84.

182. Uz Časoslov (Iz zbirke: Psalmi večernji), u: *Effatha* (1973.), br. 20., str. 13.

183. Ima li Matoš što poručiti Crkvi Božjoj u današnjoj Hrvatskoj?, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 7., str. 3.

184. Montini na Koncilu, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 13., str. 3.

185. O, carstvo s one strane, kako neodoljivo zove tvoja frula, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 22., str. 20.

186. Marijo, to si druga ti!, u: *Marija* 11(1973.), br. 4., str. 124.

187. Isus Krist – prvi na listi poularnosti, u: *Magazin Glas Koncila* (1973.), br. 1., str. 113–116.

188. Ostavština oca dr. Bonaventure Ćuka, u: *Obavijesti* (1973.), br. 7., str. 271–276.

189. Naš kineski misionar (otac Aleksa Benigar) slavi 80. obljetnicu života, u: *Obavijesti* (1973.), br. 1., str. 12.

190. Posmrtno slovo profesoru Đuri Gračaninu, u: *Bogoslovska smotra* 44(1974.), br. 2–3., str. 426–427.

191. Otac Bonaventura Duda piše iz Jeruzalema, u: *Dobri otac Antić* 4(1974.), br. 4–5., str. 10–11.

192. Eva i Adam, u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 11., str. 19.

193. Nova žena i Marija, u: *Kana* 4(1974.), br. 5., str. 5.

194. Isus se ne bi mogao roditi ni u našem gradu, u: *Magazin Glas Koncila* (1974.), br. 2., str. 39–40.

195. Čudan životni put mladog Bračanina, u: *Vir* 1(1974.), br. 1., str. 14.

196. Svijet je most. Nepoznate riječi Isusove, u: *Vir* 1(1974.), br. 1., str. 29.

197. Tajnovito ime Mirjam, u: *Vir* 1(1974.), br. 2., str. 12.

198. Oni što nadolaze. Nepoznate riječi Isusove u muslimanskoj predaji, u: *Vir* 1(1974.), br. 2., str. 22.

199. Igra brojeva u Apokalipsi, u: *Vir* 1(1974.), br. 2., str. 33.

200. Subota ili nedjelja Dan Gospodnji, U: *Vir* 1(1974.), br. 2., str. 38.

201. Nepznate Isusove riječi, u: *Vir* 1(1974.), br. 3., str. 31.

202. Kako se snalazite u Bibliji? Kratice biblijskih knjiga, u: *Vir* 1(1974.), br. 3., str. 36.

203. Ti da vršiš zakon? Nepoznate Isusove riječi (4), u: *Vir* 1(1974.), br. 6., str. 22.

204. Žeđ za Riječju, u: *Vir* 1(1974.), br. 5., str. 11.

205. Marx i Pavao, svijet u kojem živimo, u: *Vir* 1(1974.), br. 2., str. 2.

206. Isus se rodio nekoliko godina „prije Krista“, u: *Vir* 1(1974.), br. 8., str. 10.

207. Ujo Piet i Biblija za male, u: *Vir* 1(1974.), br. 8., str. 19.

208. Iz govora oca Bonaventure Dude ocu Ignaciju Ivaku u povodu 65. godine misništva, u: *Obavijesti*, 22(1974.), br. 3., str. 179–180.

209. Ja te odrješujem, u: *Dobri otac Antić* (1975.), br. 2–3., str. 9–11.

210. Misal vojvode Hrvoja. Dar našeg nacionalnog hodočašća papi Pavlu VI., u: *Glas Koncila* 14(1975.), br. 10., str. 6.

211. Novo i obnovno u novijim Generalnim konstitucijama, u: *Obavijesti* 23(1975.), br. 6., str. 345–355.

212. „Dobri“ izdajica, Juda u filmu „Jesus Christ Superstar“, u: *Vir* 2(1975.), br. 1–5., str. 10.

213. Dubrovčanin – čuvar Svetog groba. Fra Bonifacije Drkolica, u: *Vir* 2(1975.), br. 1–3., str. 33–34.

214. Bog oprosnik – ljudi oprosnici. Biblija i Sveta godina, u: *Vir* 2(1975.), br. 1–3., str. 35–38.

215. U znaku radosne metanoje, u: *Vir* 2(1975.), br. 4., str. 5–6.

216. Postoji li mogućnost franjevačke informacije na hrvatskom?, u: *Zbornik seminara franjevačke duhovnosti u Zagrebu* (1976.), str. 10–12.

217. Božje lice našega naroda, u: *Glas Koncila* 15(1976.), br. 11., str. 12.

218. Dvije časne obljetnice, u: *Glas Koncila* 15(1976.), br. 17., str. 12.

219. Svijeta razveselitelj, U: *Marijin Trsat* 10(1976.), br. 3., str. 1–2.

220. U spomen doktoru fra Karlu Baliću, u: *Bogoslovska smotra* 47(1977.), br. 4., str. 492–495.

221. Život i rad fra Karla Balića, u: *Glas Koncila* 16(1977.), br. 8., str. 7.

222. „Župa sv. Križa“ trajan navjestitelj, u: *Nadanja* (1977.), br. 12., str. 3–5.

223. Kroz bogoslužje Velikog tjedna. Osjećaj za sveto vrijeme, u: *Glas Koncila* 16(1977.), br. 10., str. 16–17.

224. Evanđelje po Zefirelliju na talijanskoj televiziji, u: *Glas Koncila* 16(1977.), br. 10., str. 1–17.

225. Slaviti uskrs Isusov i naš blagdan, u: *Marijin Trsat* 12(1978.), br. 1., str. 1–3.

226. Pontifikat velikih dijaloga između dva blagdana Preobraženja, u: *Glas Koncila* 17(1978.), br. 16., str. 7.

227. Krist i tajna o čovjeku, božićno razmišljanje s papom Wojtilom, u: *Glas Koncila* 17(1978.), br. 25., str. 7.

228. „Blažena ti što povjerova“, u: *Bogorodica u hrvatskom narodu. Teološki radovi 10–11*., str. 348–351.

229. U uskrsnom oslobođenju čovjeka sudjeluje sve stvorenje, uz encikliku pape Ivana Pavla II. „Redemptor hominis“ – Otkupitelj čovjeka, u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 8., str. 1–3.

230. Biblijska uporišta enciklike „Otkupitelj čovjeka“, u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 9., str. 6–7.

231. Misterij Spasova, razmišljanja o pismu pape Ivana VIII. hrvatskom knezu Branimiru, u. *Glas Koncila* 19(1979.), br. 11., str. 6.

232. „Duh Gospodnji ispunio vam srce mirom i radošću!–, razmišljanja nad pismom pape Ivana VIII., u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 12., str. 6.

233. Djelo pape Pavla VI., u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 16., str. 4.

234. Djelo pape Pavla VI., u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 17., str. 4.

235. Djelo pape Pavla VI., u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 18., str. 12.

236. Pobjednica u svim bojevima Božjim, u: *Gospa Sinjska* od 1. 8. 1979.

237. Oni čuvaju poljupce milijuna Španjolaca. VII. mariološki i XV. marijanski međunarodni kongres u Zaragozi, u: *Glas Koncila* 19(1979.), br. 21., str. 6, 8, 17, 19.

238. Jesmo li sami na putu? Suautor D. Kalajdžić, u: 19(1979.), br. 22., str. 19.

239. Papa Pavao VI – učitelj dijaloga. Pogovor uz encikliku Papa Pavao VI, u: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju.* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979., str. 71–105.

240. Kršćani i budućnost, u: *Kana* 11(1980.), br. 1., str. 26–27.

241. Život za hrvatsku riječ (o. J. Stulli), u: *Kana* 11(1980.), br. 9., str. 16–17.

242. Bog za čovjeka. Božićno razmišljanje o novoj enciklici pape Ivana Pavla II. „Bog bogat milosrđem“, u: *Glas Koncila* 20(1980.), br. 25., str. 3, 6.

243. Marijanski tekstovi pape Ivana Pavla II., u: *Marija* od 1980–1984. u svakom broju.

244. Svijeta razveselitelj, u: *Kana* 11(1980.), br. 12., str. 10-12.

245. Nadgrobno slovo ocu Pavlu Zdanku Grafu, u: *Pater Pavao Graf* Franjevački samostan u Čakovcu, Čakovec, 1981., str. 36–41.

246. Monsignoru dr. Wilhelmu Keilbachu in memoriam, u: *Bogoslovska smotra* 53(1981.), str. 144–145.

247. „Mir i dobro“ u Bibliji, u: *Brat Franjo* 3(1983.), br. 6., str. 5.

248. Učiteljska zadaća Crkve po novom Kodeksu, u: *Glas Koncila* 23(1983.), br. 21., str. 6–7.

249. „Mistična večera svete Obitelji“, u: *Marijin Trsat* 16(1983.), br. 4., str. 10.

250. Sveti Franjo i znak Tau (T), u: *Brat Franjo* 4(1984.), br. 1., str. 5–6.

251. Sveti Franjo – čovjek obuzet Duhom Božjim, u: *Brat Franjo* 5(1984.), br. 2., str. 2–3.

252. Franjo – čovjek obdaren nadom, u: *Brat Franjo* 5(1984.), br. 4., str. 4.

253. Franjo, ima li nade za ovaj svijet?, u: *Brat Franjo* 5(1984.), br. 3., str. 6.

254. Kodeks i Koncil, u: *Glas Koncila* 24(1984.), br. 3., str. 5–6.

255. Biblija na izložbi A. T. Mimare, u: *Kana* 15(1984.), br. 4., str. 16–17.

256. „Počinje spomen... svete braće Ćirila i Metodija–, u: *Kana* 15(1984.), br. 6., str. 41.

257. „Dođi, Gospodine Isuse! Maranatha!“, u: *Kana* 15(1984.), br. 7–8., str. 28-32.

258. 25 godina našeg najvećeg svećeničkog skupa, u: *Glas Koncila* 25(1985.), br. 2., str. 5.

259. 25 godina našeg najvećeg svećeničkog skupa, u: *Glas Koncila* 25(1985.), br. 3., str. 8.

260. Sebedarje (razgovarala Liljana Filipović), u: *Riječi* (1992.), br. 5., str. 63–71.

261. Uz knjigu „Glas za čovjeka“, u: *Svesci* (1999.), br. 97., str. 94–97.

262. Hrvatska pasionska baština uklopljena u Kristovo vazmeno otajstvo, u: *Pasionska baština* 3(2002.), str. 27–41.

263. Tako je živio Tomislav Janko Šagi-Bunić (razgovarala Maša Vekić), u: *Hrvatska revija* 4(2004.), br. 2., str. 119–125.

264. Razgovor s fra Bonaventurom Dudom o bl. Alojziju Stepincu, razgovor vodila Tanja Popec, u: *Katolički tjednik* 5(2006.), br. 6.

265. Fra Bonaventura Duda – Biti mi daj. Življena prisutnost, u: *Vrata knjige vrata grada (zbornik)*, Knjižara Morpurgo, Split, 2010., str. 15–125.

266. Fra Bonaventura Duda: U svojih se 88 godina nikada nisam zaljubio. Razgovarao Dobroslav Silobrčić. u: *Magazin Jutarnjeg lista*, 15. 1. 2012.

1.7. Prijevodi

1. MAERTENS, Thiery, FRISQUE, Jean: *Nedjeljnja Evanđelja*, Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, Zagreb, 1967.

2. DEISS, L.: *Prva tri evanđelja. Uvod u prva tri evanđelja*, Nadbiskupsko bogoslovno sjemenište, Zagreb, 1967.

3. *Sinoptičko pitanje*, Zagreb, Izdanje Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa, 1968.

4. PIO XII: *Divino afflante Spiritu. Enciklika o unapređivanju studija Svetoga pisma*, *Dokumenti*, 20, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1968.

5. *Dekret o prilagođenoj obnovi redovničkog života. Decretum de accomodata renovatione vitae religiosae, „Perfectae caritatis“*. Zajedno s o. Damjanom Damjanovićem.

6. Constitutio dogmatica De Divina revelatione. Dogmatska konstitucija „Dei Verbum“ o božanskoj objavi. u: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, Latinski i hrvatski*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1970.

7. Novi časoslov. Temeljni dokumenti, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.

8. PAVAO VI.: *Evangelica testificatio. Apostolski nagovor pape Pavla VI. o obnovi redovničkog života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972.

9. Časoslov naroda Božjega (Psaltir i Zajednička slavlja, Vlastita slavlja, 5. sv.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1972–1973.

10. ZERWICK, Max: *Poslanica*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.

11. Oni koji traže lice Gospodnje, u: *Effatha* (1974.), br. 22., str. 17.

12. CESARE, Bissoli: Zaufanost na putu Gospodnjem. Psalmi redovničke posvete, u: *Effatha*, (1975.), br. 24., str. 5.

13. *Teološka formacija budućih svećenika*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976.

14. Bog je naš otac, u: *Svesci* 28(1976.), str. 21.

15. Pismo pape Pavla VI. o. Generalu prilikom Generalnog kapitula. Pismo o. Generala Svetom Ocu Papi u ime Gen. Kapitula. Uvodni nagovor oca Generala na izvanrednom Generalnom kapitulu, u: *Obavijesti*, (1976.)., br. 29., str. 3-4.

16. SV. BONAVENTURA: Izabrani spisi, Objava i teologija, u: RAZNI AUTORI: *Zbornik radova kongresa u čast sv. Bonaventure*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977.

17. PAVAO VI.: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. Enciklika o putovima kojima Katolička crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.

18. IVAN PAVAO II.: *Coene Dominica – Večera Gospodnja. Apostolsko pismo o otajstvu i štovanju svete Euharistije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.

19. Suodnosi učiteljstva i teologije, u: *Bogoslovska smotra* 50(1980.), br. 1., str. 93-104.

20. MILOT, Jean-Rene: *Islam i muslimani*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.

21. LEWES, Richard: *Najkraće o Bibliji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

22. GAMBOSO, M., Vergilio: *Sveti Antun Padovanski, život i poruka*, Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda; Institut za kršćansku duhovnost Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

1.8. Recenzije

1. Liturgika p. Alekse Benigara, u: *Obavijesti* 7(1954.), br. 2., str. 40–41.

2. Novi „Red Velikog tjedna“, u: *Obavijesti* 8(1955.), br. 12., str. 89–94.

3. Nova knjiga p. Alekse Benigara (O knjizi, Compendium Theologiae Spiritualis, Romae, 1959.), u: *Obavijesti* 13(1960.), br. 1., str. 12–18.

4. Treće izdanje „Serafskog cvijeća“ (Zagreb, 1960.), u: *Obavijesti* 13(1960.), br. 5., str. 51–54.

5. O. Karlo Kaić, Problem entropološkog dokaza za opstojnost Božju. Izvadak iz doktorske radnje. Zagreb, 1960, u: *Obavijesti* 13(1960.), br. 9., str. 81–83.

6. P. Platon Plasajec, *Marijini dani, Propovijed za Marijine blagdane*, Zagreb, 1960.

7. *Tumačenje Pravila manje braće, prema Fr. Izidoru Trienekensu, priredio i upotpunio o. Stanko Banić*, Zagreb, 1960.

8. B. Castegnaro – O. L. Kamerlato. Katehizam za odrasle, četverogodišnji tečaj katehetskih pouka za puk, Svezak V. (220 str.) i Svezak VI. (222 str.), Zagreb, 1960, u: *Obavijesti* 13(1960.), br. 10., str. 92–94.

9. Šagi-Bunić Th. OFM CAP.: „Duo perfecta“ et „duae naturae“ in definitione dogmatica Chalcedonensi, Roma, Laurentianum, 1964., VII., 157., u: *Bogoslovska smotra* 35(1965.), br. 1., str. 145–146.

10. Od saborske konstitucije o liturgiji do njezine primjene. Uz knjigu: Liturgijska obnova zajednice. Zbornik III. Liturgijskog tečaja. Zagreb, 1964., u: *Bogoslovska smotra* 35(1965.), br. 1., str. 115–116.

11. Kresina Antonius: De maturitate spirituali christiana iuxta S. Paulum, Roma, 1965, Pars dissert. Str. 1–57.

12. Fućak Hieronymus: Mandatum propheticum Jesu a Patre datum (Jo 12, 49 s), Romae, 1965, Pars dissert., str. I+XVI+38, u: *Bogoslovska smotra* 36(1966.), br. 1., str. 147–149.

13. Rebić Adalbert: Das Aufn und Die Predigt Johannes des Täufers. Redaktions und traditionsgeschichtliche Arbeit in Mt 3,1–17, paral, Roma, 1969, u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 4., str. 493–495.

14. Valković Mariano: L'uomo, la donna e il matrimonio nella teologia di Matthias Joseph Scheeben. Analecta Gregoriana, vol. 152. Roma, 1965, str. 1–XII+1–202, u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 4., str. 497–500.

15. Redovnice i apostolat. Izd. Kršćanska sadašnjost, Zagreb (Prikaz knjige L. J. Suenensa), u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 19., str. 14.

16. „Knjiga prva“: Rječnik biblijske teologije, u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 20., str. 7.

17. Rikard Simeon: Enciklopedijski rječnik lingvističkih izraza. (Izd. Matica hrvatska, Zagreb, 1969.), u: *Glas Koncila* 8(1969.), br. 21., str. 6.

18. Matanić Atanasio, Adempire il Vangelo. Commento letterale e spirituale della regola di San Francesco d'Assisi. Roma, 1967, u: *Bogoslovska smotra* 39(1969.), br. 4., str. 500.

19. Tomislav Šagi-Bunić, Ali drugog puta nema. Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila. Zagreb, 1969. Str. I–XIV+1–440, u: *Bogoslovska smotra* 40(1970.), br. 2–3., str. 292–296.

20. Nadgrobno slovo u čast profesoru dr. Nikoli Žuviću. Na Mirogoju, 27. VI 1970, u: *Bogoslovska smotra* 40(1970.), br. 4., str. 417–419.

21. Ante Sekulić, Književnost bačkih Hrvata. Posebno izdanje Kritika, sv. 5, Zagreb, 1970., str. 1–340, u: *Bogoslovska smotra* 40(1970.), br. 4., str. 438.

22. Novi hrvatski lekcionar (Prikaz liturgijske knjige „Red čitanja – Nedjeljnja čitanja – B“, Izd. Kršćanska sadašnjost.), u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 3., str. 14.

23. Dokumenti Drugog vatkanskog koncila, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 19., str. 7.

24. Katolički godišnjak 1971., u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 22., str. 15.

25. Otac Dionizije Andrašec: Gradivo za duhovne nagovore članovima trećeg reda svetog oca Franje, u: *Obavijesti* 23(1970.), br. 6., str. 167.

26. Doktorska teza oca Zvjezdana Linića, u: *Obavijesti* 23(1970.), br. 7., str. 189–195.

27. Franjevačka obnova. Suvremeni prolemi franjevačke obnove, u: *Obavijesti* 23(1970.), br. 7., str. 199–201.

28. Jerko Fućak: Bog je ljubav. Poslanice svetog Ivana, u: *Bogoslovska smotra* 40(1970.), br. 2–3., str. 282–284.

29. Celestin Tomić: Evanđelja djetinjstva Isusova, Biblijsko-teološke refleksije, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 2–3., str. 325–326.

30. Albinus Škrinjar: Articuli in „Verbum Domini“ (1963–1969) de Epistola Joanis prima, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 2–3., str. 322–324.

31. Albin Škrinjar DI: O inspiraciji i tumačenju Svetoga pisma, Zagreb, 1970. (str. 1–41.); Albin Škrinjar, Uvod u Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta, Zagreb, 1970. (str. 1–43.); Albin Škrinjar, Sinoptička evanđelja, poslanice i Otkrivenje sv. Ivana, Zagreb, 1970. (str. 1–94.)

32. Pavlove poslanice, u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 2–3., str. 324–325.

33. Mi crkva i drugo... sabrani radovi „Bogoslovske tribine“, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 20., str. 9.

34. Liturgijski spomenik Mariji. Mise i čitanja Blažene Djevice Marije, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 11., str. 16.

35. Zbornik u čast oca Karla Balića, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 11., str. 16.

36. „Putnik marijanski“, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 11., str. 16.

37. „Dva stola“, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 14., str. 12.

38. Duša Gospine krunice, u: *Glas Koncila*10(1971.), br. 14., str. 16.

39. Jordan Kuničić, U svijetlo-tamnim dubinama, u: *Bogoslovska smotra* 42(1972.), br. 2–3., str. 292–296.

40. Svadbena liturgija, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 10., str. 17.

41. Napokon drugo izdanje toliko tražene knjige „Ali drugog puta nema“, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 17., str. 10.

42. Problemi duhovnih vježba. Uz knjigu Fuček Ivan, „Osobno doživljeno kršćanstvo“, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 2–3., str. 317–331.

43. Aurelije Augustin, „Ispovijesti“, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 8., str. 19.

44. Konačno o psalmima, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 14., str. 13.

45. Wilhelm Keilbach, „Religioses Erleben“, u: *Bogoslovska smotra* 44(1974.), br. 2–3., str. 442–444.

46. Kardinal Bea, „Duhovni dnevnik“, u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 14., str. 16.

47. Mali ključ – okomito čitanje Biblije (Prikaz knjige Živko Kustić, *Mali ključ Biblije*, izd. GK, Zagreb, 1974.), u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 15., str. 12.

48. Kakve kršćane stvara uskrsli Krist (prikaz knjige Dietrich Bonhoeffer, Otpor i predanje u prijevodu Tomislava Ivančića, izdanjeKršćanska sadašnjost), u: *Glas Koncila*13(1974.), br. 8., str. 12.

49. Ljubav ljubljenoga učenika, u: *Glas Koncila* 14(1975.), br. 5., str. 17.

50. Novi zavjet, u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 1., str. 142–144.

51. Šest stoljeća hrvatskog lekcionara, uz knjigu Jerka Fućaka, u: *Obavijesti* 13(1975.), br. 10., str. 555–557.

52. Dragocjena knjiga Anđele Horvat *Između gotike i baroka*, u: *Glas Koncila* 15(1976.), br. 4., str. 12.

53. Franjevačke zajednice u izgradnji naše Crkve i kulture, u: *Glas Koncila* 17(1978.), br. 10., str. 7.

54. Obraćenje svetog Pavla, kratak prikaz knjige Lohfink Gerhard, *Paulus von Damaskus.* Zagreb (ciklostilom)

55. Ljubav na biblijski način, uz knjigu „Nije dobro da čovjek bude sam“, u: *Kana,* 12(1981.), br. 1., str. 14–15.

56. Jaganjac u Apokalipsi, Prikaz studije Nikola Hohnjec, *Das Lamm – to arnion in der Offenbarung des Johanes*, Romae, Herder, 1980., u: *Svesci* (1981.), br. 43., str. 68–70.

57. „Kalnovečki razgovori“ Ivana Goluba, u: *Svesci* (1982.), br. 38., str. 76–78.

58. Apokalipsa svetog Ivana u hrvatskom stihu. Prikaz knjige *S. Marija od Presvetog Srca*, u: *Glas Koncila* 23(1983.), br. 16., str. 17.

59. Aldo Starić, Atti, 28, 15–31; Valutazione teologica dell'arrivo e soggiorno di Paolo a Roma, u: *Bogoslovska smotra* 54(1984.), br. 1., str. 153–154.

60. Marko Pranjić, Christus als Mittelpunkt der Glaubensverkundigung nach Josef Andreas Jungmann, u: *Bogoslovska smotra* 55(1984.), br. 1., str. 155–156.

61. „Roda hrvatskog apostol“, u: *Glas Koncila* 33(1994.), br. 18., str. 11.

62. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti. Uz Veledijelo Drage Šimundže: Bog u djelima hrvatskih pisaca 20. stoljeća, u: *Glas Koncila* 44(2005.), br. 32–33., str. 16.

63. Stol Riječi – posljednje veliko djelo Celestina Tomića, u: *Veritas* 44(2006.), br. 6., str. 5.

1.9. Ostalo

1. Johannes Stojković v. Ragusa, *Lexikon für Theologie und Kirche, fünfter Band, Verlag Herder Freiburg*, 1960., str. 1073.

2. Uvodna riječ hrvatskom izdanju knjige *Životopis Isusa Krista*, Henrija Daniela, Vinkovci, 1967., str. 5–6.

3. Pogovor enciklici *Divino afflante spiritu*, u: *Dokumenti 21*, Zagreb, 1968., str. 31–37.

4. Predgovor hrvatskom izdanju *Rječnika biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969., str. 9–12.

5. Uz uputu o obnovi formacije za redovnički život, u: *Dokumenti 21*, Zagreb, 1969., str. 31–37.

6. Kratki životopis fra Bonaventure Ćuka (prilog studiji Petra Grgeca o Metafizičkim monasima B. Ćuka), *Kačić* (1973.), br. 5., str. 53–54.

7. Pogovor apostolskoj poslanici Pavla VI. Svjedočenje Evanđelju, u: *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973.

8. Umjetnine u crkvi svetog Marka u Zagrebu, *Crkva svetog Marka u Zagrebu i njezin okoliš*, u: *Historijsko-turistički vodič*, Zagreb, 1981., str. 105–113.

9. Pogovor u: Glazier Michael; Hellwig K. Monika (prir.): *Suvremena katolička enciklopedija*, Laus, Split, 1998.

10. Anđeli u misteriju Krista i nas, u: DOLENČIĆ, MALEŠEVIĆ, Maja: *Anđeli našeg vremena*, Dva srca, Zagreb, 2002. str. 5–9.

1.10. Recenzije i prikazi djela Bonaventure Dude

1. PLASAJEC, Platon: Bonaventura Duda, Joanis Stojković de Ragusio, O.P. (+ 1443.) Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae, Romae, 1958., u: *Obavijesti* 11(1958.), br. 8., str. 74–76.

2. RATZINGER, Joseph: Bonaventura Duda, Joanis Stojković de Ragusio, O.P. (+ 1443.) Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae, Romae, 1958., u: *Münchener Teologische Zeitschrift* 11 (1960.), str. 215–216.

3. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Knjiga o hrvatskom teologu Ivanu Stojkoviću, Bonaventura Duda, Joanis Stojković de Ragusio, O.P. (+ 1443.) Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae, Romae, 1958., u: *Misao i djelo,* Zagreb, 1961., str. 146–160.

4. THILS, Gustave: Recenzija doktorske disertacije Bonaventure Dude, u: *Ephemerides Theologiae Lovanienses,* 1959., str. 636.

5. PLASAJEC, Platon: Evanđelje, život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta. Riječima četvorice evanđelista. Sveti tekst s grčkog izvornika preveo i hrvatsko izdanje priredio otac Bonaventura Duda u: *Obavijesti* 15(1962.), br. 7., str. 94–98.

6. VLAŠIĆ, Petar: Duda, Evanđelje – život i nauka Isusa Krista, Spasitelja svijeta, riječima četvorice evanđelista, u: *Bogoslovska smotra* 33(1963.), br. 2., str. 155–157.

7. KUNIČIĆ J., Bonaventura Duda, Maria in S. Scriptura, u: *Bogoslovska smotra* 38(1968.), br. 2., str. 286–287.

8. RENDIĆ, Smiljana: Biblija – knjiga Božjeg naroda, u: *Glas Koncila* 5(1966.), br. 8., str. 4.

9. ŠTAMBUK, Ivan: Bonaventura Duda, Iz Apoklaipse, Zagreb 1966., u: *Bogoslovska smotra* 37(1967.), br. 3–4., str. 494–495.

10. GRMEC, Tomislav: Ima li naše redovništvo budućnost?, u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 23., str. 15.

11. KUNIČIĆ, Jordan: Bonaventura Duda, Ima li naše redovništvo budućnost?, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971., u: *Bogoslovska smotra* 41(1971.), br. 4., str. 472–473.

12. IVANČIĆ,Tomislav: Kako vjerovati?, Bonaventura Duda, Kako vjerovati? Komentar poslanice Hebrejima gl. 11, Kršćanska sadašnjost, 1972., u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 15., str. 13.

13. TOMIĆ, Celestin: Kako vjerovati? Komentar poslanice Hebrejima gl. 11, Kršćanska sadašnjost, 1972., u: *Bogoslovska smotra* 42(1972.), br. 2–3., str. 289–290.

14. IVANČIĆ, Tomislav: „Zamilova nas u Ljubljenome...“, Max Zerwick, „Poslanica Efežanima“, u: *Glas Koncila* 13(1974.), br. 25., str. 7.

15. DAMIŠ, Ivan: Bibliografija radova franjevaca Hrvatske provincije svetih Ćirila i Metoda 1945–1975., Rijeka, 1975., str. 26–48.

16. DAMIŠ, Ivan: Dopuna „Bibliografiji radova franjevaca Hrvatske provincije svetih Ćirila i Metoda 1945–1975.“, Rijeka, 1975 u: *Prilog Obavijestima* 3(1977.), br. 2–3., str. 8–9.

17. PALANOVIĆ, E.: Bibliografija Glasa Koncila 1962–1973., Zagreb, 1973., str. 443.

18. M. Dž.: Dijalog na djelu. J. R. Islam i muslimani. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., u: *Islamska misao* 4(1982.), br. 48., str. 52–54.

19. MITROVIĆ, Anđelka: Islam iz ekumenske perspektive, u: *Kultura. Časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* (1983.), br. 62–63., str. 204–208.

1.11. Prikazi i recenzije prevodilačkog rada Bonaventure Dude i Marijana Jerka Fućaka

1. FUĆAK, Jerko: Kako pisati biblijska imena, u: *Bogoslovska smotra* 37(1967.), br. 1., str. 412–417.

2. DUDA, Bonaventura: Povodom novog izdanja Biblije, u: *Bogoslovska smotra* 38(1968.), br. 1., str. 13.

3. KLAIĆ, Bratoljub: Sintaksa Biblije, u: *Kritika* 12(1970.), str. 318–353.

4. KOSOR, K.: Nešto o jeziku hrvatske Biblije, u: *Svesci* (1970.), br. 14., str. 68–70.

5. KOSOR, K.: Nešto o jeziku hrvatske Biblije, u: *Svesci* (1970.), br. 15, 62–65.

6. KOSOR, K.: Kolebanja u jeziku nove hrvatske Biblije, u: *Kritika* 12(1970.), str. 344–369.

7. ŠETKA Jeronim: Kršćanski termini u novome prijevodu Biblije, u: *Kritika* 12(1970.), str. 313–317.

8. DUDA Bonaventura: Novi hrvatski lekcionar, u: *Glas Koncila* 9(1970.), br. 3., str. 14.

9. ČEKADA, S.: Neke kritičke primjedbe na lekcionar za godinu C, u: *Služba Božja* 11(1971.), br. 4., str. 205–211.

10. DUDA, Bonaventura: Zagrebačka Biblija 1968., u: RAZNI AUTORI: *Mi Crkva i drugo*, Zagreb, 1971., str. 349–370.

11. FUĆAK, Jerko: Biblija u našim rukama, u: RAZNI AUTORI: *Mi Crkva i drugo*, Zagreb, 1971., str. 387–396.

12. GRAFENAUER, Radogost: Neke kritičke primjedbe na lekcionar za godinu C, u: *Služba Božja* 11(1971.), br. 3., str. 134–145.

13. GRAFENAUER, Radogost: Konkretnije o Lekcionaru, u: *Služba Božja* 11(1971.), br. 4., str. 205–211.

14. RUPČIĆ, Ljudevit: Biblijski razgovori, u: *Veritas* 6(1971.), str. 153.

15. GRAFENAUER, Radogost: O našim liturgijskim prijevodima, u: *Služba Božja* 12(1972.), br. 1., str. 42–48.

16. Iz korijena Objave i hrvatske baštine. „Okrugli stol“ najnoviji Novi zavjet, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 12., str. 5–6. 13,5.

17. RUPČIĆ, Ljudevit: Uz „najnoviji“ Novi zavjet, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 14., str. 2.

18. FUĆAK, Jerko: Povijest nastanka novih liturgijskih knjiga, u: *Bogoslovska smotra* 43(1973.), br. 1., str. 162–172.

19. FUĆAK, Jerko: Hrvatski lekcionar nakon Drugog vatikanskog sabora, u: *Šest stoljeća hrvatskog Lekcionara*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975., str. 340–345.

20. KOSOR, K: O jeziku „Novog zavjeta“, u: *Služba Božja* 18(1978.), br. 2., str. 176–184.

21. KOSOR, K: O jeziku „Novog zavjeta“, u: *Služba Božja* 18(1978.), br. 3., str. 265–277.

22. RASPUDIĆ, Gracijan: Osvrt na prijevod Novog zavjeta, u: *Služba Božja* 17(1977.), br. 1., str. 80–88.

23. RASPUDIĆ, Gracijan: Osvrt na prijevod Novog zavjeta, u: *Služba Božja* 17(1977.), br. 2., str. 173–182.

24. RASPUDIĆ, Gracijan: Osvrt na prijevod Novog zavjeta, u: *Služba Božja* 17(1977.), br. 3., str. 269–278.

25. BADURINA, Petar: Primjedba na još jednu riječ iz DF (Duda – Fućak) prijevod., u: *Služba Božja* 17(1977.), br. 3., str. 279.

26. ZOVKIĆ, Mato: Zajednica novog čovjeka u Kristu, u: *Bogoslovska smotra* 46(1976), br. 1., str. 209–228.

1.12. Sudjelovanje Bonaventure Dude u emisijama Hrvatskog radija i televizije

Važnije emisije na Hrvatskom radiju:

Zagonetno putovanje (29. 10. 2011./144436), posebno zanimljiva emisija o Uskrsu (11. 4. 2009./115963). U *Putosnicama* (10. 2. 2009./114679) govori o velikanu glagoljice Branku Fučiću. Zabilježena su i dva intervjua: *Na Sljemenu sa Sonjom* (urednica Sonja Šarunić) (22. 4. 2011./138115); *Protokol stoljeća* (urednik A. Pavečković). O Bibliji općenito te o prijevodu Zagrebačke Biblije govori u *Književnom utorku* (68859); u emisiji o Tomislavu Ladanu; *Susret u dijalogu* (112793). U emisiji *Govorimo hrvatski* nastupa više puta govoreći o: (CDG843) razlici između izraza Velika Gospa, Gospojina; (CDG326) „Dušni dan“ i „Mrtvi dan“ te blagdanu „Svi sveti“; (CDG327) o riječima „Uskrs“, „Vazam“, „Sveto trodnevlje“, „post“ i „nemrs“. Na temelju svoje knjige „Razmišljanja o Alojziju Stepincu“ govori o Stepincu u emisiji *Marulova korablja* (65141). U emisiji Trećeg programa govori o žrtvi (194). Postoji i više njegovih propovijedi, osobito ona za Božić (133735) i Badnjak (93887). Tu su i predstavljanja njegovih knjiga i sudjelovanje na promocijama. Zanimljive su nam i njegove izjave za Informativni program (Kronika dana, Jutarnja kronika) o značenju boravka pape Benedikta XVI. (2011.) u Hrvatskoj.

U arhivi Hrvatske televizije zabilježene su 92 emisije u kojima se spominje Bonaventura Duda. Najstarija koju nalazimo u arhivu emitirana je 19. 11. 1991. pod nazivom *Spektar*. Duda u njoj govori o tada aktualnoj temi krunica i puške, odnosno o Domovinskom ratu i obrani zemlje. No drugi izvori, uključujući i Dudu, svjedoče o ranijoj emisiji *Riječi, riječi, riječi* kao gost Tomislava Ladana. Posljednje zabilježene su: emisija iz ciklusa *Škrinja* (urednica Branka Šeparović; u njenim se emisijama pojavljuje više puta) *Napokon dobra vijest* emitirana 24. 12. 2010. u kojoj govori o Isusu Kristu kao ključu za razumijevanje Sv. pisma te *talk show* Danijele Trbović *Osmi kat* emitirane 8. 3. 2012. Kao i u slučaju radija, pojavljuje se u emisijama Informativnog, Znanstvenog, Dokumentarnog i Religijskog programa te Programa za kulturu. Neke emisije su: *Riječi, riječi, riječi*; *TV-izložba*; *Hrvatska danas*; *Slikom na sliku*; *Prizma*;

Dnevnik; *Znanstveni album*; *Vijesti*; *Mir i dobro*; *Među nama*; *Riječ i život*; *Duhovni velikani*; *Religijski leksikon*; *Hrvatsko proljeće*.

Manji brat – fra Bonaventura Duda, dokumentarni film. Scenaristica i redateljica: Ljiljana Bunjevac-Filipović, HRT, Zagreb, 2009.

1.13. Glazbena i multimedijalna izdanja i projekti Bonaventure Dude

1. *Ljudskost Božića* (CD, glazba i aranžman Toni Eterović, Teovizija, Zagreb, 2004.)
2. *Ja Bogu povjerih svoj štap* (CD, glazba i aranžman Toni Eterović, Teovizija, Zagreb, 2005.)
3. *Tvoje ljubavi sam žedan* – uvodna riječ (CD, Croatia records, HKR, Zagreb 2007.)
4. *Biti u vezi* – recenzija i izvođenje pjesme *Hoću li i ja u Raj* (CD Laudato, Zagreb, 2011.)
5. *Dušo Kristova posveti me – glazba moje duše* (Franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, 2002.)

2. Bibliografija drugih autora korištena u ovom radu

2.1. Biblijska izdanja

1. JERUZALEMSKA BIBLIJA. Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz „La Bibble de Jérusalem“; REBIĆ, Adalbert, FUĆAK, Jerko, DUDA, Bonaventura (uredili), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

2. BIBLIJA. Sveto Pismo Staroga i Novoga zavjeta, ŠARIĆ, Ev., Ivan (preveo), Hrvatsko biblijsko društvo, Vrhbosanska nadbiskupija, Glas Koncila, Sarajevo, Zagreb, 2006.

3. HRVATSKA BIBLIJA. Svezak I–VIII, GRUBIŠIĆ, Silvije (preveo i popratio razjašnjenjima), New York Jurnal, New York, 1976–1984.

4. SVETO PISMO. Staroga i Novoga zavjeta, DANIČIĆ, Đuro (preveo Stari zavjet), KARADŽIĆ, Stef., Vuk (preveo Novi zavjet), Pešta, Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1868.

2.2. Knjige

1. ALBERICH, Emilio: *Kateheza i crkvena praksa*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1986.

2. ANČIĆ, A., Nediljko – BIŽACA, Nikola (uredili): *Koncil u Hrvatskoj*, Crkva u svijetu, Split, 1996**.**

3. BENIGAR, Aleksa: *Mudrost križa. Franjevačke duhovne vježbe*, Brat Franjo, Zagreb, 1994.

4. BOROVIĆ, Radmila: *Roko u Krasu i Kras u srcu fra Bonaventure*, Marinići, 2011.

5. BOŠNJAK, Branko – ŠKVORC, Mijo: *Marksist i kršćanin*, Praxis, Zagreb, 1969.

6. BRAJIČIĆ, Rudolf: *Dekret o apostolatu laike Apostolicam actuositatem*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1990.

7. BRAJIČIĆ, Rudolf – ZOVKIĆ, Mato: *Dogmatska konstitucija o Crkvi – Lumen gentium*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1977.

8. CRADDOCK, B., Fred: *Propovijedanje – umijeće naviještanja Riječi danas*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2009.

9. CIFRAK, Mario (uredio): *O kraljevstvu nebeskom – novo i staro. Zbornik radova u čast Bonaventure Dude u povodu 75. rođendana i 50 godina svećenstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.

10. CIFRAK, Mario (uredio): *Živa je Riječ Božja. Seminar za voditelje biblijskih skupina*, Hrvatsko katoličko biblijsko društvo, Zagreb, 2003.

11. COTTIER, Georges: *Pamćenje i kajanje – zašto Crkva traži oprost?*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005.

12. ČAVAR, Ivan – MIHIĆ, Mato – ŠEŠO, Ivan (priredili): *Pozdrav našem vremenu*, Bogoslovsko sjemenište, Đakovo, 1964.

13. ČIKEŠ, Jozo (uredio): *Muka kao nepresušno nadahnuće kulture (zbornik radova)*, Udruga pasionska baština, Zagreb, 2002.

14. DE MATTEI, Roberto: *Diktatura relativizma*, Verbum, Split, 2010.

15. DOROTIĆ, Branko: *Prema svijetlu na istom putu*, Run-prom, Zagreb, 2001.

16. DULČIĆ Mihovil (priredio): *Govorimo hrvatski: jezični savjeti*, Hrvatski radio, Naprijed, Zagreb, 1999.

17. FUĆAK, Jerko: *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1975.

18. FUČEK, Ivan: *Juraj Mulih*, FTI Družbe Isusove, PU Gregorijana, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb – Rim, 1994.

19. GIBELLINI, Rosino: *Teologija dvadesetog stoljeća*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

20. GRCE, Mirjana: Fra Bonaventura Duda čovjek želja. Poseban prilog u prigodi 60. godina svećeništva, *Novi list*, Rijeka, 2011.

21. IVANIŠEVIĆ, Đurđica (sabrala i priredila): *Očenaši iz Hrvatske*, Teovizija, Zagreb, 1996.

22. JAKŠIĆ, Josip: *Četiri stoljeća hrvatskog katekizma*, Nadbiskupski duhovni stol, *Glas Koncila*, Zagreb, 1995.

23. JURČEVIĆ, Josip: *Vukovar '91: značenje, vrednote, identitet*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2000.

24. KEKEZ, Ante (uredio): *Vjera i kultura duha (zbornik radova)*, Župni ured Srca Isusova, Zadar, 1999.

25. KNEZOVIĆ, Katica: *Zagrebačka Biblija 1968.*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2008.

26. KOKŠA, Đuro (priredio): *Pjesme hrvatskih nepjesnika*, *Glas Koncila* Zagreb, 1995.

27. KOPREK, Ivan (uredio): *Ljudska prava, čovjekovo dostojanstvo: filozofsko-teološka promišljanja*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1999.

28. KOPREK, Katarina (uredila): *Budućnost s tradicijom. Zbornik radova prigodom 40. obljetnice Instituta za crkvenu glazbu „Albe Vidaković" Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Glas Koncila, Zagreb, 2005.

29. KOŠIĆ, Vlado – PERANIĆ, Anton (uredili): *Jeke jednoga koncila. Radovi Bogoslovske tribine o dvadesetoj godišnjici Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

30. KUŠAR, Stjepan (priredio): *Isus Krist – Bogočovjek i Spasitelj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

31. LÉON-DUFOUR, Xavier et al: *Rječnik biblijske teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

32. MATOŠ, Antun, Gustav: *Sabrana djela*, Matica hrvatska, Zagreb, 1973.

33. MIKLENIĆ, Ivan (priredio): *Koncil je nezaobilazan*, Glas Koncila, Zagreb, 1996.

34. PARIČIĆ, Eduard – ŠKVORČEVIĆ, Antun: *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata / NEK 1984.*, Središnji odbor za pripravu Nacionalnog euharistijskog kongresa, Zagreb, 1986.

35. PINTARIĆ, Nedjeljko (uredio): *Bistrički hodočasnik. Beatifikacija kardinala Alojzija Stepinca za drugog pohoda pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj, 3. listopada 1998. u Mariji Bistrici*, Glas Koncila; Hrvatsko nacionalno svetište Majke Božje Bistričke, Zagreb, 1999.

36. POLEGUBIĆ, Adolf: *Stoljeće katoličkog laikata u Hrvatskoj*, Glas Koncila, Zagreb, 2007.

37. RADIČEVIĆ, Estera – HOŠKO, Emanuel (uredili): *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestra svetoga Križa na Sušaku*, Đakovo – Rijeka, 2005.

38. RUPČIĆ, Ljudevit – KRESINA, Ante – ŠKRINJAR, Albin: *Konstitucija o božanskoj objavi*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1981.

39. STANKOVIĆ, Vladimir: *Katolička crkva i Hrvati izvan domovine*, Vijeće BK za hrvatsku migraciju, Zagreb, 1980.

40. SUČIĆ, Stjepan (uredio): *Početak boljega svijeta. Blažena Djevica Marija u Hrvatskom zagorju: umjetnička baština, teološki pogledi, književnost, dokumenti*, Krapinsko-zagorska županija; Matica hrvatska Donja Stubica: Kajkaviana Zabok; Župni ured Marija Bistrica, Krapina, 1998.

41. ŠAGI, Bono, Zvonimir (uredio): *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

42. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko – DUDA, Bonaventura – JURČEVIĆ, Marijan – VIDOVIĆ, Franjo: *Isus Krist – jučer, danas i uvijeke*, Teovizija, Zagreb, 1998.

43. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Katolička crkva i hrvatski narod*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1983.

44. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Ali drugog puta nema. Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1969.

45. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Vrijeme suodgovornosti I*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981.

46. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Vrijeme suodgovornosti II*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.

47. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: *Kršćanska sadašnjost 1968-1993*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

48. ŠANJEK, Franjo: *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

49. ŠIMUNDŽA, Drago: *Bog u djelima hrvatskih pisaca*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.

50. TURČINOVIĆ, Albert: *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

51. VANETTI, Pietro: *Il Vangelo unificato e tradotto dai testi originali*, Missioni, Venezia, 1958.

52. VIDOVIĆ, Mile: *Povijest Crkve u Hrvata*, Crkva u svijetu, Metković – Split, 2007.

53. VINKOVIĆ, Vanja (uredila): *Gospa Trsatska – kraljica Jadrana*, Gorin, Rijeka, 1996.

54. ZAGORAC, Vladimir: *Memoari*, vlastita naklada, Zagreb, 2007.

55. ZLODI, Zvonko: *Sveti Antun Padovanski*, Zagreb, 1978.

56. ZULEHNER, Paul, Michael: *Fundamentalpastoral, Band 1.*, Verlag, Düsseldorf, 1991.

57. RAZNI AUTORI: *Naša kateheza i Drugi vatikanski sabor*. *Radovi katehetskih ljetnih škola 1983.–1985.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

58. RAZNI AUTORI: *Mi, Crkva i drugo. Sabrani radovi „Bogoslovske tribine"*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1971.

2.3. Članci

1. AKMADŽA, Miroslav: Uzroci prekida diplomatskih odnosa između Vatikana i Jugoslavije 1952., u: *Croatica Christiana Periodica* 52(2004.), br. 2., str. 171–202.

2. ANČIĆ, A., Nediljko: Nova evangelizacija, u: *Crkva u svijetu* 35(2000.), br. 2., str. 189–205.

3. ARAČIĆ, Pero: Liturgija i Riječ: suvremeni kontekst i mogućnosti, u: *Diacovensia* 11(2003.), br. 1., str. 61–74.

4. BABIĆ Marko: Homiletska građa u „Službi Božjoj", u: *Služba Božja* 50(2010.), br. 4., str. 447–462.

5. BALOBAN, Josip: Pokoncilski pastoralno-teološki pomaci, u: *Bogoslovska smotra* 70(2000.), br. 3–4., str. 559–583.

6. BALOBAN, Josip: Teološko-pastoralni tjedan u (ne)dovršenoj perspektivi Drugoga vatikanskog koncila, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 703–723.

7. BALOBAN, Josip: Oproštajni govor na pogrebu kanonika dr. Vladimira Zagorca, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.), br. 2., str. 397.

8. BALUKČIĆ, Ivo: Medijski navještaj Riječi Božje (II), u: *Glas Koncila* 36(2009.), br. 5., str. 12–13.

9. BARIČEVIĆ, Josip: Pastoralno-katehetska djelatnost Kršćanske sadašnjosti od početka do danas (1968.–2008.), u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zagreb, 2010., str. 132–153.

10. BEZIĆ, Živko: Suvremena teološka kretanja i njihova prisutnost u našoj Crkvi, u: *Crkva u svijetu* 21(1986.), br. 2., str. 154–176.

11. BOZANIĆ, Anton: Kultura i vjera – korijeni civilizacija i put nove evangelizacije, u: *Obnovljeni život* 52(1997), br. 6., str. 521–530.

12. BOZANIĆ, Anton: Evangelizacija i sadašnja nova evangelizacija, u: *Obnovljeni život* 53(1998), br. 2., str. 141–150.

13. BOZANIĆ, Josip: Proslov, u: COTTIER, Georges: *Pamćenje i kajanje – zašto Crkva traži oprost?*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005., str. 4.

14. BRAJIČIĆ, Rudolf: Od 12. do 21. svibnja Svete godine održat će se u Rimu VII. mariološki i XIV. marijanski kongres, u: *Obnovljeni život* 30(1975.), br. 1., str. 88–89.

15. BRAJIČIĆ, Rudolf: Što je zapravo bio koncil, u: *Obnovljeni život* 28(1973.), br. 1., str. 1–11.

16. BRATULIĆ, Josip: Biblija i jezik hrvatske književnosti. Svi cjeloviti prijevodi Biblije kod nas u:VUGDELIJA, Marijan (uredio): *Biblija – knjiga Mediterana par excellence*, Split, 2010.

17. CIFRAK, Mario: Biblija u pastoralnom radu prema dokumentu Tumačenje Biblije u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 76(2006.), br. 4., str. 881–900.

18. CONGAR, Yves: La réception comme réalité ecclésiologique, u *Concilium* 77(1972.), br. 1., str. 51–71.

19. ČONDIĆ, Alojzije: Kritički osvrti na metode pastoralne teologije, u: *Crkva u svijetu* 40(2005.), br. 2., str. 161–185.

20. ĆURIĆ, Josip: In memoriam prof. dr. Vjekoslav Bajsić (11. II. 1924. – 20. V. 1994.), u: *Bogoslovska smotra* 65(1995.), br. 1., str. 175–177.

22. DABIĆ, Goran: Lik, narav i spasenjsko poslanje vjernika laika u Crkvi, u: *Bogoslovska smotra* 78(2008.), br. 3., str. 559-581.

22. DOMAZET, Anđelko: Freda B. Craddocka, Propovijedanje – umijeće naviještanja Riječi danas (prikaz), u: *Služba Božja* 50(2010.), br. 3., str. 334–338.

23. FISICHELLA, Rino: Teologija i nova evangelizacija u: *Spectrum* (2012.), br. 1–2., str. 14–15.

24. FLORISTÁN, Casiano: Aggiornamento, u: FLORISTÁN, Casiano – TAMAYO, ACOSTA, Juan-José.: *Dizionario sintetico di pastorale*, Città del Vaticana, 1999., str. 24.

25. FUĆAK, Jerko: Biblija kao sredstvo evangelizacije, u: *Bogoslovska smotra* 45(1975.), br. 2–3., str. 283–299.

26. FUĆAK, Jerko – DAMIŠ, Ivan: Bibliografija Bonaventure Dude (1958.–1985.), *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 217–247.

27. FUĆAK, Jerko: Prijevodi Biblije na hrvatski jezik, u: *Bogoslovska smotra* 61(1991.), br. 1–2., str. 93–98.

28. GABRIĆ, Jure: Bonaventura Duda (prir.): O, dođi, Stvorče Duše Svet, u: *Nova prisutnost*, 10(2012.), br. 1., str. 138–139.

29. GAŠPAR, Nela: Problematika redoslijeda sakramenta inicijacije, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.), br. 3., str. 563–581.

30. GIANETTO, Ubaldo: Uvođenje u kršćanstvo, u: PRANJIĆ, Marko (uredio): *Religijsko-pedagoško-katehetski leksikon*, Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 1991., str. 777.

31. GAILLARDETZ, R., Richard: The Ecclesiological Foundations of Modern Catholic Social Teaching, u: HIMES, R., Kenneth (uredio): *Modern Catholic Social Teaching. Commentaries and Interpretations*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2005., str. 76.

32. HON TAI FAI, Savio: Asia – Un esempio di auditus culturae: l'opera di Gabriele M. Allegra, u: Path (Pontificia Academia Theologiae), 11(2012.), br. 1, str. 49–59.

33. HUDELIST, Darko: Štab providnosti Božje. Razgovor s Josipom Tabakom, u: *Start* od 24. prosinca 1988., str. 74.-78.

34. IVANČIĆ, Tomislav: Kako vjerovati? Komentar poslanice Hebrejima gl 11, u: *Glas Koncila* 12(1973.), br. 15., str. 13.

35. JEMBREK, Stanko – KNEŽEVIĆ, Ruben: Kronološki pregled objavljenih potpunih i djelomičnih prijevoda Biblije na hrvatski jezik, u: *Kairos* 1(2007.), br. 1., str. 137–156.

36. JURIŠIĆ, Gabrijel: Das Stundengebet in kroatischen Sprache, u: *Liturgisches Jahrbuch* 29(1979.) br. 4., str. 251–252.

37. KLARIĆ, Tvrtko – DUDA, Bonaventura: Morali smo prevesti Bibliju, u: *Hrvatski rukopis* 4(1994.), br. 3., str. 7–13.

38. KOVAČIĆ, Mislav: Tribina „Teološki četvrtak“: povijest nastanka, kronologija, biblijografija, u: *Bogoslovska smotra* 75(2004.), br. 1., str. 165–179.

39. KUHARIĆ, Franjo: Istina o Teološkom društvu Kršćanska sadašnjosti. Razgovarao Živko Kustić, u: *Glas Koncila* 39(2000.), br. 44., str. 6-7

40. KUŠAR, Stjepan: Dosje Vjekoslav Bajsić – operandi libellus V. Bajsić. Šloser i intelektualac, u: *Bogoslovska smotra* 72(2002.), br. 1., str. 211–221.

41. LENCOVIĆ, Hana: Fra Bonaventura Duda čovjek želja. Poseban prilog u prigodi 60. godina svećeništva, u: *Rijeka* 16(2011.), br. 1., str. 112–114.

42. LEUTAR, Ivan – NEUHOLD, Leopold – LEUTAR, Zdravka: Obilježja hodočasnika u Međugorje – motivi i značenje hodočašća, u: *Bogoslovska smotra* 77(2007.), br. 1., str. 217–245.

43. MANDARIĆ, Valentina – RAZUM, Ružica: Pastoralno-katehetska praksa i saborska baština, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005), br. 3., str. 817–853.

44. MARAČIĆ, Ljudevit, Anton: Marijanska slavlja 1971. godine i nastanak Hrvatskoga mariološkog instituta, u: *Bogoslovska smotra* 63(1993.), br. 1-2., str. 219–222.

45. MARASOVIĆ, Špiro: Željko Mardešić – živi Glas Koncila u: *Nova prisutnost* 3(2005.), br. 2., str. 349–354.

46. MARDEŠIĆ, Željko: Povijesno čišćenje pamćenja, u: *Crkva u svijetu* 35(2000.), br. 1., str. 65–70.

47. MATAUŠIĆ, Mirko: Liturgijsko-pastoralni listić, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zagreb, 2010., str. 254–264.

48. MATAUŠIĆ, Mirko: Prihvat Drugog vatikanskog koncila u Hrvatskoj na primjeru katoličkog tiska i odnosa Crkve prema medijima, u: *Časopis za suvremenu povijest* 38(2006.), br 2., str. 499–521.

49. MATELJAN, Ante: Nova evangelizacija i teolozi, u: *Crkva u svijetu* 46(2011.), br. 1., str. 3–6.

50. MATIĆ, Marko: Franjo kardinal Kuharić – In memoriam, u: *Obnovljeni život* 57(2002.), br. 2, str. 154.

51. MEDVED, Marko: Nastanak Riječke biskupije 1925., u: *Croatica Christiana periodica* 64(2009.), br. 1., str. 137–156.

52. PAVIĆ, Ivo: Biblija u katehizaciji dijece, u: *Crkva u svijetu* 9(1974.), br. 4., str. 351–365.

53. PAŽIN, Zvonko: Liturgijsko-teološko utemeljenje homilije, u: *Diacovensia* 18(2010.), br. 3., str. 517–535.

54. POPOVIĆ, Anto: Sveto pismo u teologiji i pastoralu Crkve, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 713–744.

55. PRANJIĆ, Marko: Biblijska kateheza, u: PRANJIĆ, Marko (priredio): *Biblija u katehezi*, Zagreb, 1992., str. 7–22.

56. RAZUM, Ružica: Katehetski inicijacijski itinerarij, u: *Bogoslovska smotra* 79(2009.), br. 3., str. 603–632.

57. REBIĆ, Adalbert: Teološko-pastoralni tjedan u službi permanentnog obrazovanja prezbitera, u *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 3., str. 805–815.

58. REBIĆ, Adalbert: VI. mariološki i XIII. marijanski međunarodni kongres u Zagrebu 1971., u: *Bogoslovska smotra* 44(1974.), br. 1., str. 152.

59. REBIĆ, Adalbert: Bogorodica u suvremenoj hrvatskoj teologiji, u: *Bogoslovska smotra* 63(1993.), br. 1–2., str. 14–25.

60. REBIĆ, Adalbert: Rad dr. Bonaventure Dude na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, u: *Bogoslovska smotra* 55(1985.), br. 1–2., str. 246.

61. REBIĆ, Adalbert: Sedamdeset godina i pedeset godišta Bogoslovske smotre, u: *Bogoslovska smotra* 50(1980.), br. 1., str. 2–9.

62. RENDIĆ, Smiljana: U čemu je novost i posebnost Glasa Koncila, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 5.

63. RADIĆ, Radimila: Odnosi između Rimokatoličke i Srpske pravoslavne crkve 60-tih godina, u: CENTAR ZA POLITOLOŠKA ISTRAŽIVANJA: *Dijalog povjesničara/istoričara 3*, Zagreb, 2001., str. 487–503.

64. SRIĆA, Velimir: Modernizam i postmodernizam, u: *Bug* (1996.), br. 48., str. 20–22.

65. STRČIĆ, Petar: Teolog Ratzinger o doktoratu o. Dude, u: *Glas Koncila* 46(2007.), br. 25., str. 25-26.

66. ŠAGI, Bono, Zvonimir: Društvene i crkvene okolnosti u vrijeme utemeljenja i djelovanja Kršćanske sadašnjosti, u: TURČINOVIĆ, Albert (uredio): *Nastanak i razvitak Kršćanske sadašnjosti*, Zagreb, 2010., str. 51-63

67. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Knjiga o hrvatskom teologu Ivanu Stojkoviću, u: *Misao i djelo*, Zagreb, 1961., str. 148–160.

68. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Gdje smo s Koncilom poslije deset godina, u: *Glas Koncila* 11(1972.), br. 20., str. 3–4.

69. ŠAGI-BUNIĆ, Tomislav, Janko: Deset godina Kršćanske sadašnjosti, u: *Svesci* (1979.), br. 34., str. 2–26.

70. ŠANJEK, Franjo: Pedeset godina znanstvenog i literarnog rada T. J. Šagi-Bunića, u: *Croatica Christiana Periodica* (1989.), br. 23., str. 105–114.

71. ŠANJEK, Franjo: In memoriam prof. dr. Josip Turčinović, u: *Bogoslovska smotra* 60 (1991.), br. 3–4., str. 136–144.

72. ŠIMUNOVIĆ, Josip: Djelovanje župne zajednice *ad extra*, u: *Bogoslovska smotra* 77(2007.), br. 1., str. 245-263.

73. ŠKVROC, Mijo: Mala ispovijed uz broj dvijestoti; u: *Glas Koncila* 10(1971.), br. 5., str. 2–3.

74. ŠOLA, Stanislav: Poteškoće i mogućnosti navještaja Božje riječi u prigodnim propovijedima, u: *Diacovensia* 18(2010.), br. 3., str. 567–586.

75. TOKIĆ, Dario: Zagrebačka metoda čitanja Biblije, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.), br. 4., str. 1147–1162.

76. TOMIĆ, Celestin: Uvodna riječ dekana, u: *Bogoslovska smotra* 51(1981.), br. 1–2., str. 161–162.

77. TORRE, della, Luigi: Omelia, u: SARTORE, Domenico – TRIACCA, M., Achille: *Nuovo dizionario di liturgia*, Edizione Paoline, Roma, 1984., str. 923.

78. TORRE, della, Luigi: Propovijedanje u liturgiji, u: TORRE, della, Luigi: *Pastoralna teologija liturgijskih slavlja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., str. 176–177.

79. TRSTENJAK, Tonči: Drugi vatikanski koncil kao polazište nove teološko-pastoralne prakse, u: *Obnovljeni život* 42(1987.), br. 2., str. 152–161.

80. TRSTENJAK, Tonči: Navještaj Riječi Božje sredstvima društvenog priopćavanja, u: *Bogoslovska smotra* 58(1989.), br. 4., str. 50–56.

81. VRTIČ, Ivana: O jeziku Škarićeva prijevoda Svetoga Pisma, u: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* (2007.), br. 33., str. 445–459.

82. ZOVKIĆ, Mato: Prijevod Poslanice Efežanima kod Rupčića i Dude-Fućaka, u: *Bogoslovska smotra* 51 (1981.), br. 4., str. 496–498.

83. ZOVKIĆ, Mato: Ostvarenje Koncila u našoj Crkvi, u: *Crkva u svijetu* 21(1986.), br. 2., str. 125–135.

84. ZOVKIĆ, Mato: Recepcija Drugoga vatikanskog sabora u Crkvi u Hrvata, u: *Bogoslovska smotra* 75(2005.), br. 3., str. 687–712.

2.4. Djela učiteljstva

DRUGI VATIKANSKI KONCIL: *Dokumenti. VII. popravljeno i dopunjeno izdanje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

Katekizam Katoličke Crkve, Glas Koncila, Zagreb, 1994.

Apostolska pisma i enciklike:

1. PAVAO VI: *Ecclesiam suam – Crkvu svoju. O putovima kojima Katolička Crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću* (6. 8. 1964.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1979.

2. PAVAO VI: *Evangelii nuntiandi, Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu* (8. 12. 1975.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1976.

3. IVAN PAVAO II: *Redemptoris hominis – Otkupitelj čovjeka. Enciklika kojom se papa Ivan Pavao II. na početku svoje papinske službe obraća svojoj braći u biskupstvu, svećenicima, redovničkim zajednicama, sinovima i kćerima Crkve i svim ljudima dobre volje* (4. 3. 1979.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997.

4. IVAN PAVAO II: *Dives in misericordia – Bog bogat milosrđem. Enciklika vrhovnog svećenika Ivana Pavla II o Božjem milosrđu* (30. 11. 1980.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1981.

5. IVAN PAVAO II: *Dominum et vivificantem – Gospodina i životvorca. O Duhu Svetom u životu Crkve i svijeta* (18. 5. 1986.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

6. IVAN PAVAO II: *Redemptoris Mater – Otkupiteljeva majka. O blaženoj Djevici Mariji u životu Crkve na putu* (25. 3. 1987.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

7. IVAN PAVAO II: *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i u svijetu* (30. 12. 1988.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

8. IVAN PAVAO II: *Coene Dominica – Večera Gospodnja. Apostolsko pismo o otajstvu i štovanju svete Euharistije* (24. 2. 1980.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982.

9. IVAN PAVAO II: Fidei depositum, apostolska konstitucija za objavljivanje Katekizma Katoličke Crkve prema Drugom vatikanskom saboru (11. 11. 1992.), u: *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 1994., str. 9–15.

10. IVAN PAVAO II: *Tertio millennio adveniente – Nadolaskom trećeg tisućljeća. Apostolska pismo o pripremi Jubileja godine 2000.* (10. 11. 1994.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.

11. BENEDIKT XVI: *Deus caritas est – Bog je ljubav. O kršćanskoj ljubavi* (25. 12. 2005.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2006.

12. BENEDIKT XVI: *Sacramentum caritatis – Sakrament ljubavi. Posinodalna apostolska pobudnica o euharistiji* (22. 2. 2007.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.

13. BENEDIKT XVI: *Porta fidei – Vrata vjere. Apostolsko pismo u obliku motuproprija kojim se proglašava Godina vjere* (11. 11. 2011), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

Ostala djela učiteljstva:

1. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA: *Tumačenje Biblije u Crkvi. Govor pape Ivana Pavla II i dokumenti Papinske biblijske komisije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2005.

2. PAPINSKO VIJEĆE ZA KULTURU: *Promicati pastoral kulture*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.

3. KONGREGACIJA ZA KLER: *Opći direktorij za katehezu*, Kršćanska sadašnjost, Nacionalni katehetski ured HBK, Zagreb, 2000.

4. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE: *Doktinarna nota o nekim aspektima evangelizacije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

5. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE: *Nota s pastoralnim smjernicama za Godinu vjere,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012.

6. PAPINSKO VIJEĆE ZA SREDSTVA DRUŠTVENIH KOMUNIKACIJA: *Communio et progressio – Zajedništvo i napredak. Pastoralni naputak izrađen nalogom II. vatikanskog sabora radi primjene Dekreta o sredstvima društvenog priopćavanja istog Sabora,* Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1978.

7. PAPINSKI SAVJET ZA SREDSTVA JAVNOGA PRIOPĆAVANJA: *Aetatis novae – Nadolaskom novoga doba. Pastoralna uputa o društvenoj komunikaciji dvadeset godina nakon Communio et progressio*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1992.

8. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA: *Etika u obavijesnim sredstvima*, Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2000.

9. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA: *Etika na internetu,* Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2002.

10. PAPINSKO VIJEĆE ZA DRUŠTVENA OBAVIJESNA SREDSTVA: *Crkva i internet,* Izvještajna katolička agencija, Zagreb, 2002.

5. HRVATSKI BISKUPI: *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata. Poslanica*, Kršćanska sadašnjosti, Zagreb, 1976.

6. HRVATSKI BISKUPI: *Liturgija i život Crkve. Poslanica*, Kršćanska sadašnjosti, Zagreb, 1989.

7. HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA: *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice,* Glas Koncila, Zagreb, 2006.

Životopis autora

Antun Volenik rođen je 12. lipnja 1972. u Kneževu, Baranja, Republika Hrvatska. Osnovu i srednju školu završava u Belom Manastiru, Republika Hrvatska, te nakon mature, 1991. godine, odlazi u novicijat Družbe Isusove u Split gdje 1993. godine polaže redovničke zavjete. Diplomira filozofiju 1995. godine na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove, a nakon pastoralnog rada u Hrvatskoj katoličkoj misiji u Parizu (1995.–1997.) diplomira teologiju na Teološkom studiju Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove u Zagrebu afiliranom Papinskom sveučilištu Gregorijana u Rimu. Za đakona je zaređen 2000. godine u zagrebačkoj katedrali gdje mu također kardinal Josip Bozanić podjeljuje red svećeništva 2001. godine. Od 2001. do 2005. te od 2007. do 2009. godine djelovao je kao župni vikar u župama Presvetog Srca Isusova u Splitu, Zagrebu i Rijeci te paralelno bio kateheta studenata pri Studenskom katoličkom centru „Palma“ (SKAC) u Zagrebu. Od 2005. do 2007. na postdiplomskom je studiju na Pastoralno-katehetskom institutu „Lumen vitae“ u Bruxellesu afiliranom Katoličkom sveučilištu Louvain/Leven gdje brani magistarski rad „Pastoral mladih u Zagrebu na primjeru Studenskog katoličkog centra Palma“.

Od 2008. do 2011. godine član je nacionalnog tima Zajednice bračnih susreta (HZBS – ME) za Republiku Hrvatsku. Od 2008. do 2013. godine nacionalni je crkveni asistent laičke udruge Zajednica kršćanskog života (ZKŽ – CLC). Od 2009. aktivno je uključen u vođenje zaručničkih tečajeva u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Od 2010. do 2012. godine član je formacijskog tima isusovačkih skolastika u zajednici Ante Gabrić. Vodi duhovne vježbe različitim laičkim udrugama, redovnicima i svećenicima. Redoviti je suradnik mjesečnika *Glasnika Srca Isusova i Marijina* te web portala *Laudato.hr*. Aktivno govori engleski, francuski i talijanski jezik, a služi se njemačkim i španjolskim.

Do sada su mu objavljena ova izdanja:

- trilogija i dvostruki CD *Biti u vezi* – nedjeljna i blagdanska razmišljanja s pratećim pjesmama i razmišljanjima raznih izvođača i slikama Josipa Botterija Dinija, Laudato, Zagreb, 2010.
- CD s duhovnim vježbama, Radio Marija, Zagreb, 2009.
- Križni put za mlade. Tjedna solidarnosti s Crkvom i ljudima u BiH 2012., Hrvatski caritas, Zagreb, 2012.

– Slikovnice: Moj najljepši Božić. Ilustratracije Svjetlan Junaković,, Laudato, Zagreb, 2011.
– Mali Kristofor, Laudato. Ilustratracije Svjetlan Junaković,, Zagreb, 2012.
– Dječak velikih očiju. Ilustratracije Svjetlan Junaković, Laudato, Zagreb, 2013.
– Jasna Šego – Antun Volenik, Biblijski temelji u odabranim pjesmama Kranjčevića, Šimića i Ujevića, u: *Obnovljeni život* 67(2012.), br. 3., str. 369–385.